

114 / 3
1941

მნათობი

29 $\frac{114}{1941} / 3$

11

თბილისი
1941

მნათობი

სრულიად საძვარეულოს საშუალოთა მწერლების
კავშირის ყოველთვიური სალიტერატურო,
სახელთვნო და საბოტაჟური-სამთლიანო
ჟურნალი

წელიწადი მეთვრამეტი

11

19 ნოემბერი 41
სახელგანი

პმგ. რედაქტორი ალიო მავაშვილი

ზელმოწერილია დასაბეჭდად 20/XI-41 წ. №042169. ინაწკობის ზომა 7×12 . ნიშანთა რა-
ოდენობა სასტამბო ფორმაში 50.688. სააგტორო ფორმათა რაოდენობა = 13,8 შეკვეთის
№ 1537. ტირაჟი 1900.

სახელგამის ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი, ეორესის ქ. № 5. რედაქციის მისამართი:
ეორესის ქ. № 5. სახელგამი. ტელ. 3-53-80.

ესკიზი ს. გაბაშვილისა.

ესკიზი ს. გაბაშვილისა.

დიდი ოქტომბრის სოციალისტური ჩეხო- ლუსიის XXIV წლისთავი

თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ამხანაგ
ი. ბ. სვალინის მოხსენება მზრომელთა დეპუტატების მოსკო-
ვის საბჭოსა და ქ. მოსკოვის პარტიულ და საზოგადოებრივ
ორგანიზაციათა 1941 წლის 6 ნოემბრის საუბირო სხდომაზე

ამხანაგებო!

24 წელმა განვლო მას შემდეგ, რაც ჩვენში ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ გაიმარჯვა და ჩვენს ქვეყანაში საბჭოთა წყობილება დამყარდა. ახლა ჩვენ საბჭოთა წყობილების არსებობის შემდგომი, 25-ე წლის მიჯნაზე ვდგევართ.

ჩვეულებრივ, ოქტომბრის რევოლუციის წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომებზე ვაჯამებთ ხოლმე მშვიდობიანი მშენებლობის დარგში განვლილ წელს მიღწეული ჩვენი წარმატებების შედეგებს. ჩვენ, მართლაც, გვაქვს საშუალება შევაჯამოთ ასეთი შედეგები, რადგან მშვიდობიანი მშენებლობის დარგში ჩვენი წარმატებანი იზრდებიან არა თუ ყოველწლიურად, არამედ ყოველთვიურად. თუ როგორია ეს წარმატებანი და რაოდენ დიდია ისინი, ეს ყველამ იცის, როგორც მეგობრებმა, ისე მტრებმა.

მაგრამ განვლილი წელი მართო მშვიდობიანი მშენებლობის წელი როდია. იგი ამასთანავე არის წელი ომისა გერმანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ, რომლებიც მუხანათურად დაესხნენ თავს ჩვენს მშვიდობისმოყვარე ქვეყანას. ჩვენი მშვიდობიანი აღმშენებლობითი მუშაობის განგრძობის საშუალება განვლილი წლის მხოლოდ პირველი ექვსი თვის განმავლობაში მოგვეცა. წლის მეორე ნახევარი, ოთხ თვეზე მეტი, მიმდინარეობს გერმანელი იმპერიალისტების წინააღმდეგ გააფთრებული ომის ვითარებაში. ამრიგად, განვლილ წელს ომი შემობრუნების პუნქტი გახდა ჩვენი ქვეყნის განვითარებაში. ომმა მნიშვნელოვნად შეამცირა, ზოგიერთ დარგში კი სრულიად შესწყვიტა ჩვენი მშვიდობიანი აღმშენებლობითი მუშაობა. მან გვაიძულა სამხედრო ყაიდაზე გარდაგვექმნა მთელი ჩვენი მუშაობა. მან ჩვენი ქვეყანა გადააქცია ერთიან და ყოვლისმომცველ ზურგად, რომელიც ემსახურება

ფრონტს, რომელიც ემსახურება ჩვენს წითელ არმიას, ჩვენს სამხედრო-საზღვაო ფლოტს.

მშვიდობიანი მშენებლობის პერიოდი დამთავრდა. დაიწყო მშენებლობისათვის უფლებელი ომისა გერმანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ.

ამიტომ სავსებით შესაფერისია დასვას საკითხი განვლილი წლის მეორე ნახევარში, სახელდობრ, წლის მეორე ნახევრის ოთხ თვეზე მეტი ხნის განმავლობაში წარმოებულ ომის შედეგებსა და იმ ამოცანებზე, რომლებსაც ამ განმათავისუფლებელ ომში ვისახავთ.

ომის მიმდინარეობა 4 თვის განმავლობაში

ომის დასაწყისში, ერთ-ერთ ჩემს გამოსვლაში მე უკვე აღვნიშნე, რომ ომმა ღიღი საფრთხე შეუქმნა ჩვენს ქვეყანას, რომ ჩვენი ქვეყანა სერიოზული საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა, რომ უნდა გაგვეგო, შეგვეგნო ეს საშიშროება და მთელი ჩვენი მუშაობა გარდაგვექმნა სამხედრო ყაიდაზე. ახლა ოთხი თვის ომის შედეგის შეჯამებისას ხაზგასმით უნდა აღვნიშნო, რომ ეს საშიშროება არა თუ არ შესუსტებულა, არამედ, პირიქით, კიდევ უფრო გაძლიერდა. მტერმა დაიპყრო უკრაინის მეტი ნაწილი, ბელორუსია, პოლონეთი, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, მთელი რიგი სხვა ოლქები, შემოიჭრა დონბასში, შავ ღრუბლად ჩამოაწვა ლენინგრადს, ემუქრება ჩვენს სახელოვან დედაქალაქს — მოსკოვს. გერმანელი ფაშისტი დამპყრობნი სძარცვვენ ჩვენს ქვეყანას, ანგრევენ მუშების, გლეხებისა და ინტელიგენციის შრომით შექმნილ ქალაქებსა და სოფლებს. პიტლერელთა ჟრდოები ზოცავენ და აწოკებენ ჩვენი ქვეყნის მშვიდობიან მცხოვრებთ, არა ზოგავენ ქალებს, ბავშვებს, მოზუცებს. ჩვენი ქვეყნის იმ ოლქებში, რომლებიც გერმანელებმა დაიპყრეს, გერმანელ მჩაგვრელთა უღელქვეშ გმინავენ ჩვენი ძმები.

ლუარდ დააყენეს მტრის სისხლი ჩვენი არმიისა და ფლოტის მებრძოლებმა, რომლებიც სამშობლოს დირსებასა და თავისუფლებას იცავენ, რომლებიც მამაცურად იგერიებენ გამხეცებულ მტრის იერიშებს და გულადობისა და გმირობის ნიმუშებს გვიჩვენებენ. მაგრამ მტერი არ ერიდება მსხვერპლს, იგი ოდნავაც არ უფრთხილდება თავისი ჯარისკაცების სისხლს, იგი სულ ახალ-ახალ რაზმებს აყრის ფრონტს მწყობრიდან გამოსულთა შესაცვლელად და მთელ ძალ-ღონეს სძაბავს, რათა ზამთრის დადგომამდე დაიპყროს ლენინგრადი და მოსკოვი, რადგან მან იცის, რომ ზამთარი მას კარგს არაფერს უქადის.

ოთხი თვის ომის განმავლობაში ჩვენ დაკარგეთ მოკლულთა სახით 350 ათასი და უკვალოდ დაკარგულთა სახით 378 ათასი კაცი, ზოლო დაჭრილი გყავს 1.020 ათასი კაცი. ამავე პერიოდში მტერმა მოკლულთა, დაჭრილთა და ტყვეთა სახით დაკარგა 4,5 მილიონზე მეტი კაცი.

უეჭველია, რომ ოთხი თვის ომის შედეგად გერმანია, რომლის ადამიანთა

რეზერვები უკვე იღევა, ამჟამად გაცილებით უფრო დასუსტებული აღმოჩნდა, ვიდრე საბჭოთა კავშირი, რომლის რეზერვების სრული მოცულობა მხოლოდ ახლა სწარმოებს.

„ელვისებური ომის“ ჩაუშვია

როცა გერმანელი ფაშისტი დამპყრობნი ჩვენს ქვეყანაზე თავდასხმას იწყებდნენ, ისინი ფიქრობდნენ, რომ უეჭველად შესძლებდნენ 1½-2 თვის განმავლობაში „მოელოთ ბოლო“ საბჭოთა კავშირისათვის და ამ მოკლე ხნის განმავლობაში ურალს მიადწვდნენ. უნდა ითქვას, რომ გერმანელები ამ „ელვისებური“ გამარჯვების გეგმას არა მალავდნენ. პირიქით, ისინი მას ყოველნაირად უკეთებდნენ რეკლამას. მაგრამ ფაქტებმა დაგვანახვა, რომ „ელვისებური“ გეგმა სავსებით ქააფშუტული და ღუნიდაგო იყო. ახლა ეს გიჟური გეგმა საბოლოოდ ჩაშლილად უნდა ჩაითვალოს. (ტაში).

რით უნდა აიხსნას, რომ „ელვისებური ომი“, რომელმაც დასავლეთ ევროპაში გაიმარჯვა, აღმოსავლეთში დამარცხდა და ჩაიფუშა?

რის იმედი ჰქონდათ გერმანელ ფაშისტ სტრატეგებს, როცა ამტკიცებდნენ, ორ თვეში მოეუღებთ ბოლოს საბჭოთა კავშირს და ამ მოკლე ხანში ურალს მივალწევთ?

უწინარეს ყოვლისა, მათი ვარაუდი ემყარებოდა სერიოზულ იმედს, რომ შეჰქმნიდნენ საყოველთაო კოალიციას სსრ კავშირის წინააღმდეგ, ჩააბამდნენ ამ კოალიციაში დიდ ბრიტანეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს, რისთვისაც წინააღმდეგობას აღადგინებდნენ ამ ქვეყნების მმართველ წრეებს რევოლუციის აჩრდილით. და, ამრიგად, სავსებით ჩამოაცილებდნენ ჩვენს ქვეყანას სხვა სახელმწიფოებს. გერმანელებმა იცოდნენ, რომ ცალკეულ სახელმწიფოთა კლასებს შორისა და ამ სახელმწიფოებსა და საბჭოთა ქვეყანას შორის წინააღმდეგობანას თამაშის მათმა პოლიტიკამ უკვე მოიტანა თავისი შედეგი საფრანგეთში, რომლის მესვეურებმაც თავი დაამხრეს მათ რევოლუციის აჩრდილით, შეშინებულებმა ხელი აიღეს წინააღმდეგობის გაწევაზე და ჰიტლერის ფეხთა წინაშე დაამხეს თავიანთი სამშობლო. გერმანელი ფაშისტი სტრატეგები ფიქრობდნენ, რომ იგივე დაემართებოდა დიდ ბრიტანეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებსაც. საკმაოდ ცნობილი პესი გერმანელმა ფაშისტებმა სწორედ იმისთვის გაგზავნეს ინგლისში, რომ ინგლისელი პოლიტიკოსები დაეჯერებინათ მიმზრობდნენ საყოველთაო ლაშქრობას სსრ კავშირის წინააღმდეგ. მაგრამ გერმანელები სასტიკად მოტყუვდნენ.

(ტაში). პესის ცდების მიუხედავად, დიდი ბრიტანეთი და ამერიკის შეერთებული შტატები არა თუ არ შეუერთდნენ გერმანელ ფაშისტ დამპყრობთა ლაშქრობას სსრ კავშირის წინააღმდეგ, არამედ, პირიქით, სსრ კავშირთან ერთად აღმოჩნდნენ ერთ ბანაკში ჰიტლერის გერმანიის წინააღმდეგ. სსრ კავშირი არა თუ იზოლირებული არ აღმოჩნდა, არამედ, პირიქით, მან ახალი

მოკავშირენი შეიძინა დიდი ბრიტანეთის, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და გერმანელთა მიერ ოკუპირებული სხვა ქვეყნების სახით. ამან დააშინა, რომ წინააღმდეგობანათი და რევოლუციის აჩრდილით დაშინების თავისი გერმანული პოლიტიკა ამოიწურა და უკვე აღარ ვარგა ახალი ვითარებისათვის. და არა თუ არ ვარგა, არამედ მას მოსდევს კიდევ დიდი საშიშროებანი გერმანელ დამპყრობთათვის, რადგან ომის ახალ პირობებში მას პირდაპირ საწინააღმდეგო შედეგები მოაქვს.

მეორე მხრივ, გერმანელები იმედს ამყარებდნენ იმაზე, რომ საბჭოთა წყობილება მტკიცე არ იქნებოდა, საბჭოთა ზურგი მტკიცე არ იქნებოდა, ფიქრობდნენ, რომ პირველივე სერიოზული დარტყმისა და წითელი არმიის პირველი წარუმატებლობის შემდეგ თავს იჩენდა კონფლიქტები მუშებსა და გლეხებს შორის, ატყდებოდა ჩხუბი სსრ კავშირის ხალხთა შორის, დაიწყებოდა აჯანყებანი და ჩვენი ქვეყანა შემადგენელ ნაწილებად დაიშლებოდა, რაც გერმანელ დამპყრობთ გაუადვილებდა წინსვლას თვით ურალამდე. მაგრამ გერმანელები აქაც სასტიკად მოტყუდნენ. წითელი არმიის წარუმატებლობამ არა თუ ვერ შეასუსტა, არამედ კიდევ უფრო მეტად განამტკიცა როგორც მუშათა და გლეხთა კავშირი, ისე სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობა. (ტაში). უფრო მეტიც,—ამ წარუმატებლობამ სსრ კავშირის ხალხთა ოჯახი გადააქცია ერთიან ურღვევ ბანაკად, რომელიც თავდადებით ეხმარება თავის წითელ არმიას, თავის წითელ ფლოტს. საბჭოთა ზურგი არასოდეს არა ყოფილა ისე მტკიცე, როგორც ახლაა. (მქუხარე ტაში). სავსებით დასაჯერებელია, რომ ყოველი სხვა სახელმწიფო, იმდენი ტერიტორია რომ დაეკარგნა, რამდენიც ჩვენ ახლა დაეკარგეთ, განსაცდელს ვერ გაუძლებდა და დაეცემოდა. თუ საბჭოთა წყობილებამ განსაცდელს ესოდენ იოლად გაუძლო და კიდევ უფრო მეტად განამტკიცა თავისი ზურგი, ეს იმას ნიშნავს, რომ საბჭოთა წყობილება ახლა ყველაზე უფრო მტკიცე წყობილებაა. (მქუხარე ტაში).

დასასრულ, გერმანელი დამპყრობნი იმედს ამყარებდნენ წითელი არმიისა და წითელი ფლოტის სისუსტეზე, ფიქრობდნენ, რომ გერმანიის არმია და გერმანიის ფლოტი პირველივე დარტყმით შესძლებდნენ უკუუქციათ და გაეფანტათ ჩვენი არმია და ჩვენი ფლოტი, გზას გაიხსნიდნენ დაუბრკოლებელი წინსვლისათვის ჩვენი ქვეყნის შუაგულისაკენ. მაგრამ გერმანელები აქაც სასტიკად მოტყუდნენ; მათ გაზვიადებულად შეაფასეს თავიანთი ძალები და ჯეროვნად ვერ შეაფასეს ჩვენი არმია და ჩვენი ფლოტი. ცხადია, ჩვენი არმია და ჩვენი ფლოტი ჯერ კიდევ ახალგაზრდანი არიან, ისინი სულ ოთხი თვეა ომობენ, მათ ჯერ კიდევ ვერ მოასწრეს სავსებით საკადრო გამხდარიყვნენ, მაშინ როდესაც მათ წინააღმდეგ დგანან გერმანელთა კადრის ფლოტი და კადრის არმია, რომლებიც უკვე 2 წელია ომობენ. მაგრამ, ჯერ-ერთი, ჩვენი არმიის მორალური მდგომარეობა გერმანიის არმიისაზე უფრო მაღლა დგას, რადგან იგი თავის სამშობლოს იცავს უცხოელ დამპყრობთაგან და

სწამს თავისი საქმის სიმართლე, მაშინ როდესაც გერმანიის არმია დაპყრობითს ომს ეწევა და სხვის ქვეყანას მძარცვავს და საშუალებას აძლევს დაიპყროს და ც ერთი წუთით, იწამოს თავისი საზიზღარი საქმის სიმართლე. უკვე ისეა, რომ თავისი სამშობლოს დაცვის იდეამ, რისთვისაც ჩვენი ადამიანები ომობენ, უნდა წარმოშვას და ნამდვილად წარმოშობს კიდევაც ჩვენს არმიაში გმირებს, რომლებიც წითელ არმიას აღულაბებენ, მაშინ როდესაც სხვისი ქვეყნის დაპყრობისა და გაძარცვის იდეამ, რისთვისაც აწარმოებენ კიდევ ომს გერმანელები, უნდა წარმოშვას და ნამდვილად წარმოშობს გერმანიის არმიაში პროფესიონალ მძარცველებს, რომლებიც მოკლებული არიან ყოველგვარ მორალურ საფუძვლებს და რომლებიც ხრწნიან გერმანიის არმიას. მეორეც, — გერმანიის არმია, რაც უფრო შორს მოიწევეს ჩვენს ქვეყანაში, მით უფრო შორდება თავის გერმანულ ზურგს, იძულებული ხდება იმოქმედოს მტრულ გარემოში, იძულებული ხდება სხვის ქვეყანაში შეჰქმნას ახალი ზურგი, რომელსაც ამასთანავე ჩვენი პარტიზანები ანგრევენ; ეს ძირფესვიანად შლის გერმანიის არმიის მომარაგებას, იძულებულს ხდის მას ეშინოდეს თავისი ზურგისა და უკარგავს მას თავისი მდგომარეობის სიმტკიცის რწმენას, მაშინ როდესაც ჩვენი არმია თავის მშობლიურ გარემოში მოქმედებს, თავისი ზურგის განუწყვეტელი დახმარებით სარგებლობს, უზრუნველყოფილია ადამიანების, საომარი მასალებისა და სურსათის მიწოდების მხრივ და მტკიცე რწმენა აქვს თავისი ზურგისადმი. აი რატომ აღმოჩნდა ჩვენი არმია უფრო ძლიერი, ვიდრე გერმანელები ფიქრობდნენ, ხოლო გერმანიის არმია — უფრო სუსტი, ვიდრე შეიძლებოდა გვეფიქრნა გერმანელ დამპყრობთა მკვეხარა რეკლამების მიხედვით. ლენინგრადისა და მოსკოვის დაცვა, სადაც ჩვენმა დივიზიებმა ამასწინათ გერმანელთა 3 ათეული კადრის დივიზია გაელიტეს, გვიჩვენებს, რომ სამამულო ომის ცეცხლში იჭედებიან და უკვე გამოიჭედნენ ახალი ლაბკოთა მებრძოლები — მეთაურები, მფრინავები, არტილერიისტები, ნალმმტყორცნელები, ტანკისტები, ქვეითნი, მეზღვაურები, რომლებიც ხვალ გერმანიის არმიის რისხვად გადაიქცევიან. (მქუხარე ტაში).

უეჭველია, რომ ყველა ამ გარემოებაში, ერთად აღებულმა, წინასწარ განსაზღვრა აღმოსავლეთში „ელვისებური ომის“ ჩაფუშვის გაძლიერება.

ჩვენი არმიის დროებითი წარუმატებლობის მიზეზები

ყოველივე ეს, რასაკვირველია, სწორია. მაგრამ სწორია ისიც, რომ ამ ხელსაყრელ პირობებთან ერთად მოგვეპოვება კიდევ წითელი არმიისათვის მთელი რიგი არახელსაყრელი პირობები, რომელთა გამო ჩვენი არმია დროებით წარუმატებლობას განიცდის, იძულებულია უკან იხევდეს, იძულებულია დაანებოს მტერს ჩვენი ქვეყნის მთელი რიგი ოლქები.

როგორია ეს არახელსაყრელი პირობები? სად უნდა ვეძებოთ წითელი არმიის დროებითი სამხედრო წარუმატებლობის მიზეზები?

წითელი არმიის წარუმატებლობის ერთ-ერთი მიზეზი ის არის, რომ ევროპაში არ არსებობს მეორე ფრონტი გერმანელ ფაშისტთა ჯარების წინააღმდეგ. საქმე ის არის, რომ ამჟამად ევროპის კონტინენტზე არ არსებობს დიდი ბრიტანეთის ან ამერიკის შეერთებული შტატების რაიმე არმიები, რომ გერმანელ ფაშისტთა ჯარების წინააღმდეგ ომობდნენ, რის გამო გერმანელებს არ უხდებათ თავიანთი ძალების დაქსაქსვა და ომის წარმოება ორ ფრონტზე, დასავლეთსა და აღმოსავლეთში. ეს გარემოება კი იმას იწვევს, რომ გერმანელებს, რაკი დასავლეთში თავიანთი ზურგი უზრუნველყოფილად მიაჩნიათ, საშუალება აქვთ მთელი თავიანთი ჯარები და თავიანთი ევროპელი მოკავშირეების ჯარები დასძრან ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ. ახლა ვითარება ისეთია, რომ ჩვენი ქვეყანა მარტოდმარტო, ვისიმე სამხედრო დახმარების უქონლად ეწევა განმათავისუფლებელ ომს გერმანელთა, ფინელთა, რუმინელთა, იტალიელთა და უნგრელთა შეერთებული ძალების წინააღმდეგ. გერმანელებს თავი მოაქვთ თავიანთი დროებითი წარმატებებით, უზომოდ აქებენ თავიანთ არმიას, ირწმუნებიან, რომ იგი ყოველთვის სძლევს წითელ არმიას პირისპირ ბრძოლებში. მაგრამ გერმანელთა მტკიცებანი ფუჭი ტრაბახია, რადგან გაუგებარია, მაშ რატომღა მმართვეს მათ ფინელების, რუმინელების, იტალიელებისა და უნგრელების დახმარებას წითელი არმიის წინააღმდეგ, რომელიც მხოლოდდამხოლოდ თავისი ძალებით და სხვისი სამხედრო დახმარების უქონლად იბრძვის. შეიძლება, რომ გერმანელთა წინააღმდეგ ევროპაში მეორე ფრონტის უქონლობა მნიშვნელოვნად ამსუბუქებს გერმანიის არმიის მდგომარეობას, მაგრამ ისიც შეიძლება, რომ ევროპის კონტინენტზე მეორე ფრონტის გაჩენა, — იგი კი შეიძლება უნდა გაჩნდეს უახლოეს ხანში (მეუხარე ტაში), — არსებითად შეამსუბუქებს ჩვენი არმიის მდგომარეობას გერმანიის არმიის საზარალოდ.

ჩვენი არმიის დროებითი წარუმატებლობის მეორე მიზეზი ის არის, რომ გვაკლია ტანკები და ნაწილობრივ ავიაცია. თანამედროვე ომში ქვეითი ჯარისათვის მეტად ძნელია იბრძოლოს ისე, თუ მას არა აქვს ტანკები და საკმაო საავიაციო საფარი პაერიდან. ჩვენი ავიაცია ხარისხით გერმანიის ავიაციას სჯობს, ზოლო ჩვენმა სახელოვანმა მფრინავებმა უშიშარ მებრძოლთა სახელი მოიხვეჭეს. (ტაში). მაგრამ თვითმფრინავები ჩვენ ჯერ კიდევ ნაკლები გვაქვს, ვიდრე გერმანელებს.

ჩვენი ტანკები ხარისხით გერმანელების ტანკებს სჯობს, ხოლო ჩვენმა სახე-
ლოვანმა ტანკისტებმა და არტილერიისტებმა არაერთხელ უკუაქციეს გერმანე-
ლების „ნაჭები“ ჯარები მათი მრავალრიცხოვანი ტანკებიანად. (ტაში). მაგრამ
ტანკები ჩვენ მაინც რამდენჯერმე ნაკლები გვაქვს, ვიდრე გერმანელებს. ამაში
მდგომარეობს გერმანიის არმიის დროებითი წარმატებების საიდუმლოება. ვერ
ვიტყვი, რომ ჩვენი სატანკო მრეწველობა ცუდად მუშაობდეს და ჩვენს
ფრონტს ცოტა ტანკებს აწვდიდეს. არა, იგი ძალიან კარგად მუშაობს და მკი-
რე რაოდენობით როდღი ამზადებს საუცხოო ტანკებს. მაგრამ გერმანელები გა-

ცილებით მეტ ტანკებს ამზადებენ, რადგან ამჟამად მათს განკარგულებაში არა მარტო მათი სატანკო მრეწველობა, არამედ ჩეხოსლოვაკიის, ჰუნგარიის, პოლონდიისა და საფრანგეთის მრეწველობაც. ეს გარემოება რომ არა ყოფილიყო, წითელი არმია კარგა ხნის წინათ დაამსხვრევდა გერმანიის არმიას, რომელიც უტანებოდ ბრძოლაში ვერ გამოდის და ჩვენი ჯარის ნაწილების დარტყმას ვერ უძლებს, თუ მას უპირატესობა არა აქვს ტანკების მხრივ. (ტაში).

არსებობს მხოლოდ ერთი საშუალება, რაც საჭიროა იმისათვის, რომ გავაქარწყლოთ გერმანელთა უპირატესობა ტანკების მხრივ და ამით ძირფესვიანად გავუთხოვბიოთ ჩვენი არმიის მდგომარეობა. იგი, ეს საშუალება, არის არა მარტო ის, რომ რამდენჯერმე გავადიდოთ ტანკების წარმოება ჩვენს ქვეყანაში, არამედ ისიც, რომ მკვეთრად გავადიდოთ ტანკსაწინააღმდეგო თვითმფრინავების, ტანკსაწინააღმდეგო თოფებისა და ქვემეხების, ტანკსაწინააღმდეგო გრანატებისა და ნალმსატყორცების წარმოება, ეაშვნოთ რაც შეიძლება მეტი ტანკსაწინააღმდეგო ორმოები და ყოველგვარი სხვა ტანკსაწინააღმდეგო დაბრკოლებანი.

ეს არის ახლა ამოცანა.

ჩვენ შეგვიძლია შევასრულოთ ეს ამოცანა და ჩვენ უნდა შევასრულოთ იგი რადაც უნდა დაგვიჯდეს!

305 აკიან „ნაციონალ-სოციალისტები“?

ჩვენში გერმანელ დამპყრობთ, ესე-იგი ჰიტლერელებს, ჩვეულებრივად ფაშისტებს უწოდებენ. ჰიტლერელებს ეს თურმე უმართებულოდ მიაჩნიათ და დაუინებოთ კვლავ და კვლავ უწოდებენ თავს „ნაციონალ-სოციალისტებს“. მაშასადამე, გერმანელებს სწადიათ დაგვარწმუნონ, რომ ჰიტლერელების პარტია, გერმანელ დამპყრობთა პარტია, რომელიც ევროპას სძარცვავს და რომელმაც ავაზაკური თავდასხმა მოაწყო ჩვენს სოციალისტურ სახელმწიფოზე, სოციალისტურ პარტიას წარმოადგენს. განა ეს შესაძლებელია? რა საერთო შეიძლება იყოს სოციალიზმსა და ჰიტლერელ გამხეცებულ დამპყრობთა შორის, რომლებიც ევროპის ხალხებს სძარცვავენ და სჩაგრავენ?

შეიძლება თუ არა ჩავთვალოთ ჰიტლერელები ნაციონალისტებად? არა, არ შეიძლება. ნამდვილად ჰიტლერელები ახლა ნაციონალისტები კი არა, არამედ იმპერიალისტები არიან. ვიდრე ჰიტლერელები გერმანული ქვეყნების შემოტევიკებას და რეინის ოლქის, ავსტრიისა და ა. შ. გაერთიანებას ეწეოდნენ, შეიძლებოდა ერთგვარი საფუძვლით ისინი ნაციონალისტებად ჩაგვეთვალა. მაგრამ მას შემდეგ, რაც მათ დაიპყრეს სხვისი ტერიტორიები და დაიმონეს ევროპის ერები — ჩეხები, სლოვაკები, პოლონელები, ნორვეგიელები, დანიელები, პოლანდიელები, ბელგიელები, ფრანგები, სერბიელები, ბერძნები, უკრაინელები, ბელორუსები, ბალტიისპირელები და ა. შ. და მსოფლიო ბატონობის მიღწევას ცდილობენ, ჰიტლერელთა პარტია უკვე აღარ არის ნაციონალისტუ-

რი, რადგან ამ მომენტიდან იგი იმპერიალისტური, დამპყრობელური პარტია გახდა.

ჰიტლერელთა პარტია არის იმპერიალისტთა პარტია, თანაც პარტია ყველაზე უფრო მტაცებელი და ავაზაკი იმპერიალისტებისა მსოფლიოს ყველა იმპერიალისტთა შორის.

შეიძლება თუ არა ჩავთვალოთ ჰიტლერელები სოციალისტებად? არა, არ შეიძლება. ნამდვილად ჰიტლერელები არიან სოციალიზმის დაუძინებელი მტრები, უბოროტესი რეაქციონერები და შავრაზმელები, რომლებმაც მუშათა კლასს და ევროპის ხალხებს წაართვეს ელემენტარული დემოკრატიული თავისუფლებანი. თავიანთი რეაქციულ-შავრაზმული ბუნების დასამალავად ჰიტლერელები ინგლისისა და ამერიკის შინაურ რეჟიმს ლანძღავენ და მას პლუტოკრატიულ რეჟიმს უწოდებენ. მაგრამ ინგლისისა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში არის ელემენტარული დემოკრატიული თავისუფლებანი, არსებობენ მუშათა და მოსამსახურეთა პროფკავშირები, არსებობენ მუშათა პარტიები, არსებობს პარლამენტი. გერმანიაში კი ჰიტლერული რეჟიმის დროს ყველა ეს ინსტიტუტი მოსპეს.

საკმარისია მხოლოდ ერთმანეთს დავუპირისპიროთ ეს ორი წყება ფაქტები, რომ გავიგოთ ჰიტლერული რეჟიმის რეაქციული ბუნება და ინგლისისა და ამერიკის პლუტოკრატიული რეჟიმის შესახებ გერმანელ ფაშისტთა ლაყობის მთელი სიყალბე. არსებითად ჰიტლერული რეჟიმი პირწავარდნილი ის რეაქციული რეჟიმია, რომელიც ცარიზმის დროს არსებობდა რუსეთში. ცნობილია, რომ ჰიტლერელები ისეთივე ხალისით სთელავენ მუშების უფლებებს, ინტელიგენციის უფლებებს და ხალხთა უფლებებს, როგორც ამ უფლებებს მეფის რეჟიმი სთელავდა, რომ ისინი ისეთივე ხალისით აწყობენ ებრაელთა შუასაუკუნეობრივ რბევა-აწიოკებას, როგორც ამას მეფის რეჟიმი აწყობდა.

ჰიტლერელთა პარტია არის პარტია დემოკრატიულ თავისუფლებათა მტრებისა, პარტია შუახაუკუნეობრივი რეაქციისა და შავრაზმული რბევა-აწიოკებისა.

და თუ ეს თავგასული იმპერიალისტები და უბოროტესი რეაქციონერები ჯერ კიდევ ეხვევიან „ნაციონალისტებისა“ და „სოციალისტების“ სამოსელში, ამას ისინი იმისათვის სწადიან, რომ მოატყუონ ხალხი, გააბრიყვონ გულუბრყვილონი და „ნაციონალიზმისა“ და „სოციალიზმის“ დროშით დაფარონ თავიანთი ავაზაკური იმპერიალისტური ბუნება.

ყვავები ფარშავანგის ფრთებით ირთვებიან, მაგრამ ყვავი, რაც უნდა მოიროს ფარშავანგის ფრთებით, მაინც ყვავად დარჩება.

„ყოველი საშუალებით უნდა ვიბრძოლოთ იმისათვის, — ამბობს ჰიტლერი, — რომ გერმანელებმა მსოფლიო დაიპყრონ. თუ გვსურს შევექმნათ ჩვენი დიდი გერმანიის იმპერია, უწინარეს ყოვლისა უნდა განვდევნოთ და გაველიტოთ სლავი ხალხები — რუსები, პოლონელები, ჩეხები, სლოვაკები, ბულგარელები,

უკრაინელები, ბელორუსები, არავეთარი მიწეზი არა გვაქვს რომ ასე არ მოვიტყუოთ“.

„ადამიანი, — ამბობს ჰიტლერი, — ცოდვილია დაბადებითვე“.

შესაძლებელია მხოლოდ ძალის შემწეობით. მასთან მოპყრობის ღროს ნებადართულია ყოველგვარი მეთოდი. როცა პოლიტიკა მოითხოვს, უნდა ვიცხოვროთ, გავცეთ და ვზოცოთ კიდევაც“.

„მოჰკალით, — ამბობს გერინგი, — ყველა, ვინც ჩვენი წინააღმდეგია, მოჰკალით, მოჰკალით, ამისათვის თქვენ კი არ გეყისრებათ პასუხისმგებლობა, არამედ მე, ამიტომ მოჰკალით!“.

„მე ადამიანს ვათავისუფლებ, — ამბობს ჰიტლერი, — დამამცირებელი ჭიმერისაგან, რომელსაც სინიდიისი ეწოდება. სინიდიისი, ისევე როგორც განათლება, ამახინჯებს ადამიანს. მე ის უპირატესობა მაქვს, რომ მე ვერ მაკავებს თეორიული თუ მორალური ხასიათის ვერავეთარი მოსაზრება“.

გერმანიის სარდლობის 25 სექტემბრის ერთ-ერთ ბრძანებაში 489-ე ქვეითი პოლკისადმი, რომელიც მოკლულ გერმანელ უნტერ-ოფიცერს უპოვნეს, ნათქვამია:

„გიბრძანებთ ტყვია დაუშინოთ ყოველ რუსს, გამოჩნდება თუ არა იგი 600 მეტრ მანძილზე. რუსმა უნდა იცოდეს, რომ მის წინააღმდეგ იბრძვის მტკიცე მტერი, რომლისგანაც მას არ შეუძლია მოელოდეს რაიმე ლმობიერებას“.

გერმანიის სარდლობის ერთ-ერთ მიმართებაში ჯარისკაცებისადმი, რომელიც მოკლულ ლეიტენანტ გუსტავ ციგელს, მაინის ფრანკფურტის მცხოვრებს, უპოვნეს, ნათქვამია:

„შენ გული და ნერვები არა გაქვს, ომში ისინი არ გესაჭიროება. ჩაიკალ ლმობიერებისა და სიბრალულის გრძნობა—მოჰკალ ყოველი რუსი, საბჭოელი, ნუ მოერიდები, თუ შენ წინ იქნება მოხუცი ან ქალი, გოგო ან ბიჭი—დახოცე და ამით თავს გადაირჩენ დაღუპვისაგან, უზრუნველჰყოფ შენი ოჯახის მომავალს და საუკუნოდ მოიხვეჭ სახელს“.

აი პროგრამა და მითითებანი ჰიტლერელთა პარტიის ლიდერებისა და ჰიტლერელთა სარდლობისა, პროგრამა და მითითებანი ადამიანთა, რომლებმაც ადამიანის სახე დაჰკარგეს და გარეულ მხეცთა დონემდე დაეცნენ.

და ამ ადამიანებს, რომლებსაც სინიდიისი და პატიოსნება დაუკარგავთ, ადამიანებს, რომლებსაც პირუტყვის მორალი აქვთ, კადნიერება ჰყოფნით მოუწოდონ დიდი რუსი ერის მოსპობისაკენ, პლენოვისა და ლენინის ერის, ბელინსკისა და ჩერნიშევსკის, პუშკინისა და ტოლსტოის, გლინკასი და ჩაიკოვსკის, გორკისა და ჩეხოვის, სერენოვისა და პავლოვის, რეპინისა და სურიკოვის, სუვოროვისა და კუტუზოვის ერის მოსპობისაკენ!..

გერმანელ დამპყრობთ სწადიათ გამანადგურებელი ომი ჰქონდეთ სსრკავშირის ხალხებთან. რას იზამ, თუ გერმანელებს სწადიათ ჰქონდეთ გამანადგურებელი ომი, ისინი ამ ომს მიიღებენ. (მქუხარე ხანგრძლივი ტაში).

ამიერიდან ჩვენი ამოცანა, სსრ კავშირის ხალხთა ამოცანა, ჩვენი არმიისა და ჩვენი ფლოტის მებრძოლთა, მეთაურთა და პოლიტმუშაკთა ამოცანაა იქნება, რომ გაველით უკლებლივ ყველა გერმანელი, რომელიც მტკიცედ დასამშობლოს ტერიტორიაზე შემოიჭრნენ როგორც მისი ოკუპანტები. (მკუხარე ტაში, შეძახილები: „სწორია!“, ძახილი: „ურა“).

არავითარი დანდობა გერმანელ ოკუპანტებს!

სიკვდილი გერმანელ ოკუპანტებს! (მკუხარე ტაში).

გერმანელი იმპერიალისტებისა და მათი არმიების განადგურება გარდაუვალია

მარტო ისიც კი, რომ გერმანელმა დამპყრობლებმა, მორალური დეგრადაციის შედეგად, ადამიანის სახე დაჰკარგეს და უკვე დიდი ხანია გარეული მხეცის ღონემდე დაეცნენ, — მარტო ეს გაერმოებაც კი იმას მოწმობს, რომ ისინი განწირული არიან გარდუვალი დაღუპვისათვის. მაგრამ პიტლერელ დამპყრობთა და მათი არმიების გარდუვალი დაღუპვა მარტო მორალური ფაქტორებით როდი განისაზღვრება.

არსებობს კიდევ სამი ძირითადი ფაქტორი, რომელთა ძალა დღითი-დღე იზრდება და რომლებმაც ახლო მომავალში უნდა გამოიწვიონ პიტლერელთა ყაჩაღური იმპერიალიზმის გარდუვალი განადგურება. (ტაში).

ეს არის, ჯერ-ერთი, ის, რომ იმპერიალისტური გერმანიის ზურგი ევროპაში მტკიცე არ არის, ევროპის „ახალი წესრიგი“ მტკიცე არ არის. გერმანელმა დამპყრობლებმა ევროპის კონტინენტის ხალხები დაიმონეს საფრანგეთიდან საბჭოთა ბალტიისპირეთამდე, ნორვეგიიდან, დანიიდან, ბელგიიდან, პოლანდიიდან და საბჭოთა ბელორუსიიდან ბალკანეთამდე და საბჭოთა უკრაინამდე, წაართვეს მათ ელემენტარული დემოკრატიული თავისუფლებანი, წაართვეს უფლება განაგონ თავისი ბედი, წაართვეს პური, ხორცი, ნედლეული, თავის მონებად აქციეს ისინი, ჯვარს აცვეს პოლონელები, ჩეხები, სერბიელები და გადასწყვიტეს, რომ, მოიბოვეს რა ბატონობა ევროპაში, ახლა შეუძლიათ ამის საფუძველზე აშენონ გერმანიის მსოფლიო ბატონობა. ამას ისინი უწოდებენ „ევროპის ახალ წესრიგს“. მაგრამ რას წარმოადგენს ეს „საფუძველი“, რას წარმოადგენს ეს „ახალი წესრიგი“? მარტო თავშეყვარებული პიტლერელი ბრიყვები ვერა ხედავენ, რომ ევროპის „ახალი წესრიგი“ და ამ წესრიგის ყბადღებელი „საფუძველი“ წარმოადგენს ევლკანს, რომელიც ყოველ წუთს მზად არის ამოხეთქოს და წაღეკოს გერმანელთა იმპერიალისტური ხუხულა. ნაპოლეონს იმოწმებენ და გვარწმუნებენ, პიტლერი ნაპოლეონივით იქცევა და ყველაფერში ნაპოლეონს ჰგავსო. მაგრამ, ჯერ-ერთი, არ უნდა დაგვაიწყდეს ამასთან ნაპოლეონის ბედი. მეორე კი, — პიტლერი ისე ჰგავს ნაპოლეონს, როგორც კატის კნუტი ლომს (სიცილი, მკუხარე ტაში), რადგან ნაპოლეონი რეაქციის ძალების წინააღმდეგ იბრძოდა და

პროგრესიულ ძალებს ეყრდნობოდა, ჰიტლერი კი, პირიქით, რეაქტიულ ძალებს ეყრდნობა და პროგრესიული ძალების წინააღმდეგ იმპერიალისტულად ჰიტლერელი ბერლინელი ბრიყვები ვერ მიმხვდარან, რომ ზეპირი დამონებული ხალხები იბრძოლებენ და აჯანყებებს მოახდენენ ჰიტლერული ტირანიის წინააღმდეგ. ვის შეუძლია ეკვი შეიტანოს, რომ სსრ კავშირი, დიდი ბრიტანეთი და ამერიკის შეერთებული შტატები სრულ დახმარებას გაუწევნ ევროპის ხალხებს მათს განმათავისუფლებელ ბრძოლაში ჰიტლერული ტირანიის წინააღმდეგ? (ტაში).

მეორე ფაქტორია ის, რომ ჰიტლერელ დამპყრობთა ზურგი გერმანიაში მტკიცე არ არის. სანამ ჰიტლერელები მუშაობდნენ, რათა შემოეკრიბათ გერმანია, რომელიც ევროპის ხელშეკრულების ძალით ნაქუწ-ნაქუწად იყო ქცეული, მათ შეეძლოთ ჰქონოდათ მხარდაჭერა გერმანელი ხალხისა, რომელიც აღფრთოვანებული იყო გერმანიის აღდგენის იდეალით. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ეს ამოცანა გადაწყდა, ხოლო ჰიტლერელები იმპერიალიზმის გზას, სხვისი მიწების დაპყრობისა და სხვა ხალხების დამონების გზას დაადგნენ და ევროპისა და სსრ კავშირის ხალხები ახლანდელი გერმანიის დაუძინებელ მტრებად აქციეს, — გერმანელ ხალხში ღრმა გარდატეხა მოხდა ომის განგრძობის წინააღმდეგ, ომის ლიკვიდაციის სასარგებლოდ. ორ წელიწადზე მეტია, რაც მიმდინარეობს სისხლისმღვრელი ომი, რომელსაც ჯერ კიდევ არ უჩანს ბოლო. მრავალმილიონ ადამიანთა მსხვერპლი, შიმშილი, გადატაცება, ეპიდემიები, ირგვლივ მტრული ატმოსფერო გერმანელთა წინააღმდეგ, ჰიტლერის ბრიყვეული პოლიტიკა, რომელმაც სსრ კავშირის ხალხები ახლანდელი გერმანიის დაუძინებელ მტრებად აქცია, — ყოველივე ამის შედეგად არ შეიძლება გერმანელ ხალხს პირი არ ებრუნებინა უაზრო და გამანადგურებელი ომის წინააღმდეგ. მხოლოდ ჰიტლერელი ბრიყვები ვერ მიმხვდარან, რომ გერმანელთა ჯარების ზურგი არა მარტო ევროპაში, არამედ გერმანიაშიც წარმოადგენს ვულკანს, რომელიც მზად არის ამოხეთქოს და წალეკოს ჰიტლერელი ავანტიურისტები.

დასასრულ, მესამე ფაქტორია სსრ კავშირის, დიდი ბრიტანეთისა და ამერიკის შეერთებული შტატების კოალიცია გერმანელ ფაშისტ იმპერიალისტების წინააღმდეგ. ფაქტია, რომ დიდი ბრიტანეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები და საბჭოთა კავშირი გაერთიანდნენ ერთ ბანაკად, რომელმაც მიზნად დაისახა ჰიტლერელი იმპერიალისტებისა და მათი მტაცებლური არმიების განადგურება. თანამედროვე ომი მოტორების ომია. ომს ის მოიგებს, ვისაც მოტორების წარმოების მხრივ დიდი უპირატესობა ექნება. ამერიკის შეერთებული შტატების, დიდი ბრიტანეთისა და სსრ კავშირის მოტორების წარმოება რომ შევაერთოთ, მოტორების მხრივ გერმანიასთან შედარებით სამმაგ უპირატესობას მაინც მივიღებთ. ეს არის ჰიტლერელთა ყაჩაღური იმპერიალიზმის გარდუვალი დაღუპვის ერთ-ერთი საფუძველი.

მოსკოვში ამასწინათ შემდგარმა სამი სახელმწიფოს კონფერენციამ, დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელ ბ-ნ ბივერბრუკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების წარმომადგენელ ბ-ნ ჰარიმანის მონაწილეობით, შეადგინა საერთო-მატური დახმარება გაეწიოს ჩვენი ქვეყანას ტანკებითა და ავიაციით. როგორც ცნობილია, ამ დადგენილებების საფუძველზე ჩვენ უკვე ვიღებთ ტანკებსა და თვითმფრინავებს. ამაზე კიდევ უფრო ადრე დიდმა ბრიტანეთმა ჩვენი ქვეყანა უზრუნველყო ისეთი დეფიციტური მასალების მოწოდებით, როგორიც არის ალუმინი, ტყვია, კალა, ნიკელი, კაუჩუკი. თუ ამას დავუმატებთ იმ ფაქტს, რომ ამ დღეებში ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა გადასწყვიტეს მისცენ საბჭოთა კავშირს 1 მილიარდი დოლარი სესხი, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების, დიდი ბრიტანეთისა და სსრ კავშირის კოალიცია რეალური საქმეა (მქუხარე ტაში), რომელიც იზრდება და კვლავაც გაიზრდება ჩვენი საერთო განმათავისუფლებელი საქმის საკეთილდღეოდ.

ასეთია ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ გერმანელ ფაშისტთა იმპერიალიზმის გარდუვალ დაღუპვას.

ჩვენი ამოცანები

ლენინი განასხვავებდა ორგვარ ომს: ომები დაპყრობითი და, მაშასადამე, უსამართლო და ომები განმათავისუფლებელი, სამართლიანი.

ახლა გერმანელები ეწევიან დაპყრობითს, უსამართლო ომს, რომელიც მიზნად ისახავს სხვისი ტერიტორიის დაპყრობას და სხვა ხალხების დამონებას. ამიტომ ყველა პატიოსანი ადამიანი უნდა ამხედრდეს გერმანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ, როგორც მტრების წინააღმდეგ.

ჰიტლერის გერმანიისაგან განსხვავებით საბჭოთა კავშირი და მისი მოკავშირენი ეწევიან განმათავისუფლებელ, სამართლიან ომს, რომელიც მიზნად ისახავს ევროპისა და სსრ კავშირის დამონებულ ხალხთა განთავისუფლებას ჰიტლერული ტირანიისაგან. ამიტომ ყველა პატიოსანმა ადამიანმა დახმარება უნდა გაუწიოს სსრ კავშირის, დიდი ბრიტანეთისა და სხვა მოკავშირეთა არმიებს, როგორც განმათავისუფლებელ არმიებს.

ჩვენ არ ვისახავთ და არც შეიძლება ვისახავდეთ ომის ისეთ მიზნებს, როგორიც არის სხვათა ტერიტორიების დაპყრობა, სხვა ხალხების დამონება, სულ ერთია, ევროპის ხალხებსა და ტერიტორიებს ეხება საქმე, თუ აზიის ხალხებსა და ტერიტორიებს, მათ შორის ირანსაც. ჩვენი პირველი ამოცანა ის არის, რომ ჩვენი ტერიტორია და ჩვენი ხალხები გერმანელ ფაშისტთა უღლისაგან გავათავისუფლოთ.

ჩვენ არ ვისახავთ და არც შეიძლება ვისახავდეთ ომის ისეთ მიზნებს, როგორიც არის საკუთარი ნება-სურვილისა და საკუთარი რეჟიმის თავს მოხვევა სლავი ხალხებისათვის და ევროპის სხვა დამონებული ხალხებისათვის, რომ-

ლებიც შევლას მოელიან ჩვენგან. ჩვენი მიზანი ის არის, რომ ამ ხალხებს დავეხმაროთ მათს განმათავისუფლებელ ბრძოლაში პიტლერულ ტირანის წინააღმდეგ და შემდეგ საშუალება მივცეთ თავისუფლად მოეწყდნენ ქვეყანაში ისე, როგორც მათ სწადიათ. არავითარი ჩარევა სხვა ხალხების საშინაო საქმეებში!

მაგრამ ეს მიზნები რომ განვახორციელოთ, ამისათვის გერმანელ დამპყრობთა სამხედრო ძლიერება უნდა გავანადგუროთ, უნდა გაველიტოთ უკლებლივ ყველა გერმანელი ოკუპანტი (მქუხარე, ხანგრძლივი ტაში), რომლებიც ჩვენს სამშობლოში შემოიჭრნენ მის დასამონებლად.

მაგრამ ამისათვის საჭიროა, რომ ჩვენს არმიასა და ჩვენს ფლოტს ქმედითად და აქტიურად დაეხმაროს მთელი ჩვენი ქვეყანა, რომ ჩვენმა მუშებმა და მოსამსახურეებმა, ქალებმა და კაცებმა, შეუსვენებლივ იმუშაონ საწარმოებში და მიაწოდონ ფრონტს სულ უფროდაუფრო მეტი ტანკები, ტანკაწინააღმდეგო თოფები და ქვეშეხები, თვითმფრინავები, ზარბაზნები, ნალმსატყორცნები, ტყვიამფრქვევები, შაშხანები, საომარი მასალები, რომ ჩვენმა კოლმეურნეებმა, ქალებმა და კაცებმა, შეუსვენებლივ იმუშაონ თავიანთ მინდვრებში და ფრონტსა და ჩვენს ქვეყანას მისცენ სულ უფროდაუფრო მეტი პური, ხორცი, ნედლეული მრეწველობისათვის, რომ მთელი ჩვენი ქვეყანა და სსრ კავშირის ყველა ხალხი დაირაზმოს ერთიან ბრძოლის ბანაკად, რომელიც ჩვენს არმიასთან და ფლოტთან მხარდამხარ ეწევა დიდ განმათავისუფლებელ ომს ჩვენი სამშობლოს ღირსებისა და თავისუფლებისათვის, გერმანიის არმიების განადგურებისათვის. (მქუხარე ტაში).

ეს არის ახლა ამოცანა.

ჩვენ შეგვიძლია შევეასრულოთ და კიდევაც უნდა შევეასრულოთ ეს ამოცანა.

მხოლოდ ამ ამოცანის შესრულებით და გერმანელ დამპყრობთა განადგურებით შევძლებთ მივალწიოთ ხანგრძლივ და სამართლიან ზავს.

გერმანელ დამპყრობთა სრული განადგურებისათვის! (მქუხარე ტაში).

ყველა იმ ჩაგრულ ხალხთა განთავისუფლებისათვის, რომლებიც პიტლერული ტირანიის უღელქვეშ გმინავენ! (მქუხარე ტაში).

გაუმარჯოს საბჭოთა კავშირის ხალხთა ურღვევ მეგობრობას! (მქუხარე ტაში).

გაუმარჯოს ჩვენს წითელ არმიას და ჩვენს წითელ ფლოტს! (მქუხარე ტაში).

გაუმარჯოს ჩვენს დიდებულ სამშობლოს! (მქუხარე ტაში).

ჩვენი საქმე სამართლიანია, — გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩება! (მქუხარე ტაში, ყველანი დგებიან. შეძახილები „დიდ სტალინს — ურა!“; „გაუმარჯოს ამხანაგ სტალინს!“. მქუხარე ოვაცია, რომელიც დიდხანს არა სცხრება).

თავდასვის სახალხო კომისრის ამხანაზ ი. ბ. ს ზ ა ლ ი ნ ი ს სიგჳვა

წითელი არმიის პარაღჳე 1941 წლის 7 ნოემბერს წითელ მოედან-
ზე მოსკოვში

ამხანაგებო, წითელარმიელებო და წითელფლოტელებო, მეთაურებო და პო-
ლიტმუშაკებო, მუშებო და მუშა-ქალებო, კოლმეურნეებო და კოლმეურნე ქა-
ლებო, ინტელიგენტური წრომის მუშაკებო, ჩვენი მტრის ზურგში მყოფნო ძმე-
ბო და დებო, რომელნიც დროებით გერმანელი ყაჩაღების უღელქვეშ მოექე-
ციტ, ჩვენი სახელოვანო პარტიზანებო და პარტიზანო ქალებო, რომელნიც
გერმანელ დამპყრობთა ზურგს ანგრევთ!

საბჭოთა მთავრობისა და ჩვენი ბოლშევიკური პარტიის სახელით მოგესალ-
მებით თქვენ და გილოცავთ დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის
XXIV წლისთავს.

ამხანაგებო! მძიმე პირობებში გვიხდება დღეს ოქტომბრის რევოლუციის
XXIV წლისთავის დღესასწაულობა. გერმანელ ყაჩაღთა ვერაგულმა თავდასხმამ
და ომმა, რაც ჩვენ თავს მოგვახვეიცს, საფრთხე შეუქმნეს ჩვენს ქვეყანას. ჩვენ
დროებით დავეარგეთ მთელი რიგი ოლქები, მტერი ლენინგრადისა და მოსკო-
ვის კარებს შოადგა. მტერს იმის იმედი ჰქონდა, რომ პირველი დარტყმისთანა-
ვე ჩვენი არმია გაითანტებოდა, ჩვენი ქვეყანა წამოიჩოქებდა, მაგრამ მტერი
სასტიკად მოტყუვდა. დროებითი წარუმატებლობის მიუხედავად, ჩვენი არმია
და ჩვენი ფლოტი გმირულად იგერიებენ მტრის იერიშებს მთელი ფრონტის
მანძილზე და დიდ ზარალს აყენებენ მას, ხოლო ჩვენი ქვეყანა,—მთელი ჩვენი
ქვეყანა,—ერთიან საბრძოლო ბანაკად დაირაზმა, რათა ჩვენს არმიასა და ჩვენს
ფლოტთან ერთად განახორციელოს გერმანელ დამპყრობთა განადგურება.

იყო ისეთი დღეები, როდესაც ჩვენი ქვეყანა კიდევ უფრო მძიმე მდგომარე-
ობაში იმყოფებოდა. გაიხსენეთ 1918 წელი, როდესაც ჩვენ ოქტომბრის რევი-
ლუციის პირველ წლისთავს ვდღესასწაულობდით. ჩვენი ქვეყნის სამი მეოთ-
ხედი მაშინ უცხოელ ინტერვენტთა ხელში იყო. უკრაინა, კავკასია, შუა-აზია,
ურალი, ციმბირი, შორეული აღმოსავლეთი ჩვენ მიერ დაკარგული იყო დრო-

ებით. ჩვენ არ გვყავდა მოკავშირეები, ჩვენ არ გვყავდა წითელი არმია — ჩვენ ის-ის იყო ვიწყეთ მისი შექმნა, გვაკლდა პური, გვაკლდა იარაღი, გვაკლდა ტანსაცმელი. 14 სახელმწიფო უტევდა მაშინ ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ ჩვენ გულს არ ვიტეხდით, სულით არ ვეცემოდით. ომის ქარცეცხლში შეექმენით მაშინ ჩვენ წითელი არმია და ჩვენი ქვეყანა სამხედრო ბანაკად გადავაქციეთ. დიდი ლენინის სული აღგვაფრთოვანებდა მაშინ ჩვენ ინტერვენტთა წინააღმდეგ ომისათვის. და რა მოხდა? ჩვენ დაეპარცხეთ ინტერვენტები, დავიბრუნეთ მთელი დაკარგული ტერიტორიები და მივაღწიეთ გამარჯვებას.

ახლა ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობა გაცილებით უკეთესია, ვიდრე 23 წლის წინათ იყო. ჩვენი ქვეყანა ბევრად უფრო მდიდარია ახლა მრეწველობითაც, სურსათითაც და ნედლეულითაც, ვიდრე 23 წლის წინათ. ჩვენ ახლა გვყვანან მოკავშირეები, რომლებსაც ჩვენთან ერთად გაუმართავთ ერთიანი ფრონტი გერმანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ. ახლა ჩვენ ვსარგებლობთ ევროპის ყველა იმ ხალხის თანაგრძნობითა და მხარდაჭერით, რომლებიც ჰიტლერის ტრანზის უღელქვეშ მოექცნენ. ახლა ჩვენ გვყავს შესანიშნავი არმია და შესანიშნავი ფლოტი, რომლებიც მკერდით იცავენ ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას. ჩვენ არ განვიცდით არც სურსათის, არც იარაღის, არც ტანსაცმელის სერიოზულ ნაკლებობას. მთელი ჩვენი ქვეყანა, ჩვენი ქვეყნის ყველა ხალხები ზურგს უმაგრებენ ჩვენს არმიას, ჩვენს ფლოტს, ეხმარებიან მათ გერმანელ ფაშისტ დამპყრობთა ურდოების განადგურებაში. ჩვენი ადამიანთა რეზერვები დაუშრეტელია. დიდი ლენინის სული და მისი ძლევამოსილი დროშა აღგვაფრთოვანებენ ჩვენ ახლა სამამულო ომისათვის ისევე, როგორც 23 წლის წინათ.

განა შეიძლება ეჭვი შეგვეპაროს იმაში, რომ ჩვენ შეგვიძლია გავიმარჯვოთ და კიდევ უნდა გავიმარჯვოთ გერმანელ დამპყრობლებზე?

მტერი არც ისე ძლიერია, როგორც მას ზოგიერთი შეშინებული ინტელიგენტუნა გვიხატავს. ეშმაკი არც ისე საშიშია, როგორც მას გვიხატავენ. ვის შეუძლია იმის უარყოფა, რომ ჩვენს წითელ არმიას არაერთხელ გაუქცევია პანიკით მოცული გერმანელთა „ნაქები“ ჯარები? თუ ვიმსჯელებთ არა გერმანელ პროპაგანდისტთა ტრაბახა განცხადებების მიხედვით, არამედ გერმანიის ნამდვილი მდგომარეობის მიხედვით, ძნელი არ იქნება იმის გაგება, რომ გერმანელი ფაშისტი დამპყრობლები კატასტროფის წინაშე დგანან. გერმანიაში ახლა გამეფებულია შიმშილი და სიღატაკე, 4 თვის ომის განმავლობაში გერმანიამ 4-ნახევარი მილიონი ჯარისკაცი დაკარგა. გერმანია სისხლისაგან იცლება, მისი ადამიანთა რეზერვები ილევა. აღშფოთების სულისკვეთება ეუფლება არა მარტო ევროპის ხალხებს, რომლებიც გერმანელ დამპყრობთა უღელქვეშ მოექცნენ, არამედ თვით გერმანელ ხალხსაც, რომელიც ომის დასასრულს ვერ ხედავს. გერმანელი დამპყრობნი უკანასკნელ ძალებს სძაბავენ. ეჭვი არ არის, რომ გერმანია დიდხანს ვერ გაუძლებს ასეთ დამაბულობას. კიდევ რამდენიმე

თვე, კიდევ ნახევარი წელიწადი, შეიძლება ერთი წელიც, — და პარტიის გერმანიას თავის დანაშაულთა სიმძიმე გასრესს.

ამხანაგებო, წითელარმიელებო და წითელფლოტელებო, გერმანიის პოლიტმუშაკებო, პარტიზანებო და პარტიზანო ქალებო! თქვენ შემოგყურებთ მთელი მსოფლიო, როგორც ისეთ ძალას, რომელსაც ძალუძს მოსპოს გერმანელ დამპყრობთა მძარცველური ურდოები. თქვენ შემოგყურებენ ევროპის დამონებული ხალხები, რომლებიც გერმანელ დამპყრობთა უღელქვეშ მოექცნენ, როგორც თავის განმათავისუფლებლებს. თქვენ წილად გხვდათ დიდი განმათავისუფლებელი მისია. მაშ იყავით ამ მისიის ღირსნი! ომი, რომელსაც თქვენ ეწევეთ, არის განმათავისუფლებელი ომი, სამართლიანი ომი. დაე ამ ომში თქვენ აღგაფრთოვანებდეთ ჩვენი დიდი წინაპრების — ალექსანდრე ნეველის, დიმიტრი დონსკოის, კუშმა მინინის, დიმიტრი პოჟარსკის, ალექსანდრე სუვოროვის, მიხეილ კუტუზოვის მამაცური სახე! დაე გფარავდეთ თქვენ დიდი ლენინის ძლევაშოსილი დროშა!

გერმანელ დამპყრობთა სრული განადგურებისათვის!

სიკვდილი გერმანელ ოკუპანტებს!

გაუმჯაღოს ჩვენს სახელოვან სამშობლოს, მის თავისუფლებას, მის დამოუკიდებლობას!

ლენინის დროშით — წინ, გამარჯვებისაკენ!

გალაქტიონ ტაბიძე

ლენინგრაღი

აი აქ, ამ ქალაქისთვის
გაიმართა დიდი ბრძოლა,
დიდებული ქალაქია,
მთელი ერთი ქვეყნის ტოლა.
ხუროთმოძღვართ იგი წყალთა
სარკეებზე აუგიათ,
ხიდები გადუქიმავეთ
და გრანიტი დაუგიათ.
იჭირება იგი სახლთა
მშვენიერი განრიგებით,
იმუქრება თავის მძლავრი
ქარხნებით და ფაბრიკებით.
მრავალ ათასეულ მუშის
და სწავლულის, სდგას ქალაქი,
მას უმიზნებს საზარ ბრჭყალებს
ველურ მტერთა ხროვა შმაგი.
ტყე, მინდვრები, ქაობები
შეიღება აღისფერად
და საზღვარზე წყალიც, ქებიც
სასიკვდილოდ იქცა კერად.
ჰა, ზარბაზნით აგრიალდა
თოვლიანი ტყე და ველი,
ელვა გამსკდარ ყუმბარისა
ვით სიკვდილის ელავს ცელი.
ყუმბარები ხეთქენ ჰაერს
და ტყვიების ისმის სტვენა,
აკაკანებს ტყვიამფრქვევებს
ხეებიდან ტოტთა ფენა.
ხმა საბრძოლო შეძახილის
და ტყვილთა დაძახება,
დაცემულთა ოხვრა, კვნესა
და ჯავშნების დაჯახება.
ხმას სატანკო მოტორების
ომი ითრევს დაძახული,

გულცივია მხოლოდ ზეცა
 მშვიდი და სულგანაბული.
 გადალახვა საფრთხეების
 დედამიწას აღფრთოვანებს,
 ცეცხლი არტილერიისა
 უპასუხებს და ხმოვანებს.
 მედგრად ტყეის და ყუმბარის
 მაყრუებელ სკდომის ხმაში
 საარაკო პირობებში
 ამ ცეცხლში და ამ ყინვაში —
 უშიშარი მეზრძოლები
 შეუმკრთალნი წყალთა ჭაფით
 საპონტონო ხიდს აგებენ
 ზღაპრულ ნებით და სისწრაფით.
 და ხიდზე ჩვენი ჯარი
 გადასცურდა, როგორც ლავა,
 სქელი ნისლის თეთრი ორთქლი
 არე-მარეს მოეზღვავა.
 იგი ნისლი გასაოცრად
 აღიდებს და აჩენს საგნებს
 და იქ, სადაც ადამის ძე
 ჩვეულებრივ გზას ვერ აგნებს —
 ძვრიალით და მეხით მიდის,
 როგორც კონა ცეცხლის ძნების —
 გიგანტიურ ტყეზე ლანდი
 კოლოსალურ მანქანების,
 და დევეების მსგავს ხეების
 უეცარი ისმის ტყდომა,
 ითელება მავთულები,
 აქ რომ გაამწყრივა ომმა.
 მტერი მოდის, მტერი გვიტევს,
 თან ყველაფერს ანადგურებს,
 მშვიდობიან მაცხოვრებლებს
 სწყვეტს ბინას და სწვავს სადგურებს.
 სწვავს მის სარჩო-საბადებელს,
 ანგრევს ქარხნებს და ფაბრიკებს,
 გადატრუსულ შენობების
 მხოლოდ ცხედრებს მოარიგებს.
 სტოვებს მხოლოდ სიბოროტით
 გადანალმულ ქუჩა-სახლებს,
 მოწამლულ ჭებს, მოწამლულ წყალს,
 რომელსაც პირს ვერცინ ახლებს.
 აქ ვერ ითვლი ბრძოლის წუთებს,
 საათს წლების თანასწორის
 და არაა განსხვავება
 აქ ღამესა და დღეს შორის.

აქ ვაჟკაცი ივიწყებს ძილს
და ამაოდ სასმელს აწვდით,
იგი სუნთქავს, ცხოვრობს, მაგრამ
ცხოვრობს მხოლოდ ბრძოლის განცდით.
რატი! როგორ იბრძოდა ის!
მასში ფეთქდა, როგორც ალო
არა ქარი კავკასიის,
არამედ თვით ქარიშხალი!
მტერმა დაიხია, რატი
გამოვიდა ტანკის კარით,
გაიარა ბრძოლის ველზე
ანგრეულზე ნაოშარით.
გარს დუმილი იდგა რაღაც
უცხო, არაბუნებრივი,
მასში თითქო დაცოცავდა
დაჭრილების კენესა ცივი.
ვერ ითვლიდენ მტერთა გვამებს,
დაგროვებულს მთების ოდენს,
ცხედრებს შორის საკაცენი
ფრთხილად მიდი-მოდიოდენ.
უღმბარებით იყო ორმო
ამოთხრილი, როგორც ძაბრი,
მასში ერთად ჩაყრილიყო
თვითმფრინავი, როსმე მძაფრი,
და აქა-იქ ყრია მუნჯი
ტანკები და რკინა მკედარი,
საჭურველი დამსხვრეული,
იარაღი ყოველგვარი.
ირგვლივ კაცის და ცხოველის
ცხედრებისა იდგა მთები,
ერთმანეთში არეული
იყო სხეულთ ნაფლეთები.
რატიმ ახლოს შეამჩნია
ვიღაც პირქვე დამხობილი,
რომ ცდილობდა წამოდგომას
კაცი, ცხედარს დაყრდნობილი.
გაემართა სწრაფად მისკენ,
სურდა რაიმეთი შეეღა,
მაგრამ იგი ფეხზე დადგა
და რაღაცას სთხოვდა ნელა.
თითქოს იცნო, გაუღიმა,
გაუშტერა თვალთა გუგა —
და მხურვალე მისალმებად
რევოლვერმა დაიქუხა.
ახ, დაასწრო. შემდეგ რატის
არ ახსოვდა არაფერი —

ვით დაეცა სხვა მეომრის
 მიერ გასრესილი მტერი,
 და მხოლოდ დღეს დაუბრუნდა
 რატიის გრძნობა და გონება,
 რჩება! არას გზით არ უნდა
 დამარცხების გაგონება.
 მოდიოდნენ ლენინგრადზე,
 იქ, ბრძოლებში იყო რატი,
 ეხლაც მტრისთვის მიუდგომლად
 დგას დიადი ლენინგრადი.
 აწ ვერაგი ფაშისტები
 უშხადებენ მაცდურ ბადეს,
 უზარმაზარ შენობების
 აზოვნებას უდიადესს.
 აი აქ, ამ ქალაქისთვის
 ეხლა მიდის დიდი ბრძოლა,
 დიდებული ქალაქია,
 მთელი ერთი ქვეყნის ტოლა.
 ხუროთმოძღვართ იგი წყალთა
 სარკეებზე აუფიათ,
 ხიდები გადუქნიმავთ
 და გრანიტი დაუგიათ.
 იცქირება იგი სახლთა
 მშვენიერი განრიგებით,
 იმუქრება თავის მძლავრი
 ქარხნებით და ფაბრიკებით.
 სდგას ქალაქი, სდგას განთქმული
 უდიდესი, ღრმა ძიებით,
 სახელოსნო მოვლენების,
 მბორგი რევოლუციებით.
 მრავალ ათასეულ მუშის
 და სწავლულის სდგას ქალაქი,
 მას უშიზნებს საზარ ბრწყალებს
 ფაშისტების ზროვა შმაგი.
 სამშობლოსთვის, სტალინისთვის
 სხვებთან ერთად იბრძვის რატი...
 ლენინგრადი აღელვებს მას,
 მშვენიერი ლენინგრადი!

კარლო კალაძე

თამარის ოსწაბა

თითქოს უეცრად ჩაჰჭრა ზაფხული
და ალვებს, გვალვით კაენწიანებს,
შეარხევს ქარი, ფრთა-გაწაფული,
ბნელში კაბებმაც გაიშრიალეს!

მოფრინდნენ ბაღში ისევ გუნდ-გუნდად,
ალაფრთოვანეს ზეთა ჩრდილები, —
და მათთან ერთად, სარკმელთან, უნდათ
მოსჩანდნენ ქვაზე აღბეჭდილები...

თამარიც აქ დგას... და შეჰკრთალია
ალვისტანივით მოუსვენარი, —
ჩვენი ბიჭები არ შეჰხარიან,
ომში წასულან თითქმის ყველანი.

რა აქვს ტოლებთან დასაფარავი,
რად მიიზურა თვალზე რვეული?
ჯერ საოცნებოდ ვგონებ არავინ
არა ჰყოლია თვალს არჩეული!

მას კი ძილშიაც დასჩემდა, თითქოს
ვიღაც უცნობი ძმად ეფიცება, —
ყოველთვის უნდა სახელი ჰკითხოს
და გულისცემით გაელვიძება!

ხედავს ღრუბლებში ელავს თვალსავეით...
(იქნებ ეს მხოლოდ ჩემი ექვია, —
ვარსკვლავი ერთი, შორი ვარსკვლავი
თამარის სარკმელს შემოეჩვია).

მაგრამ თლილ თითებს აჰყვებათ ძაფი,
ჰხრის თამარ-ქალი მოწყენილ მზერას,
და ყაინალი, ფიქრივით სწრაფი,
მიჰბაძავს ქართულ ანბანთა წერას!

ქართული
წიგნიერება

დე, ამოქსოვოს მარჯუთი ცალფად,
განასკვოს, როგორც ქარაგმა გულთა...
ეგ საიდუმლო ბარათი ალბათ
ბრძოლის ველისკენ აფრინოს უნდა!

ჩუმად მიანდო ბედს არჩევანი,
მან შეარჩიოს მებრძოლთა მწყობრი, —
ან ისევ მოჰყვეს ხელთ შეგვერემანი,
ანუ ვარსკვლავთა ვაჟივით ბოზბრი!

ჩააცვას ღაზლის პერანგი ვაჟაკს,
ყელს მოახვიოს თბილი საყულო,
მისი უცნობი მქსოველი აქაც
ბნელში ნაპერწკლად დაუსახელოს! —

მოიგერიებს ქარსა და ყინვას
გზნება იმ ერთი ნაპერწკალისა,
წინ აღუდგება ქვემეხთა გრგვინვას
სახელი უცნობ თამარ-ქალისა...

დე, მარტოობამ მტარვალ სტანჯვოს,
ჩვენი მებრძოლი ბედით მას არ ჰგავს!..
დღეს, თამარ-ქალის გმირს გაუმარჯოს...
და სიყვარული გზას არ დაკარგავს.

კონსტანტინე გამსახურდია

ღავით აღაშენებელი

სამკარიანი რომანი

პარი პირველი

XXX

მოგზაურთათვის...¹

„...Venus dixit proposeit qui dederant crystalla jugum,
qui frigore primo orbis adhuc teneri glacies ubi Caucason
auget“.

... „ასე სთქვა ვენერამ და მოითხოვა ეტლი, რომლის უღელი
გაქეთებული იყო კრისტალთაგან, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა
ყინული ახლად შენაქმნი მიწიერი გარსისა კავკასიონს ადი-
დებდა“.

ქუთათელის ბიზანტიონს გამგზავრებამ ახალი იმედები ჩაუსახა მარიამ დე-
დოფალს. უკვე შორს იყო სასახლიდან „ქრისტიანული ზნეობის მწყემსი“. აფხაზეთის კათოლიკოსი ევსტრატი საერთოდ დიდად არ იწუხებდა თავს მი-
წიერა ამბების გამო.

ეგეც კარგად იცოდა დედოფალმა: ნომოკანონი ბიზანტიაში ბოჭავდა კეის-
რებს; ქუთათელი ბერძნულად იყო განსწავლული, ამიტომაც იცადა იგი ამ
კანონს. საქართველოში არც არავის დასჭირებია მეფეთაგანს მისი შე-
მოვლა, ამიტომაც გაუბრუნდნენ მღვდელმთავარნი ამ საქმეში თავის გაყოფას.

ქუთათისის სასახლე თითქმის დაცალიერდა, მსახურთუხუცესთა და სეფე-
ქალების ამარად შთენილი. მეფე გიორგი საზამთრო ნადირობას იწყებდა, ამი-
ტომაც გეგუთს წაიდა სახლუღლითურთ. ლიპარიტის ოჯახი თრიალეთს აპი-
რებდა წასვლას, წინაღობით მშველზე ნადირობა გაუმართა აჯამეთში მეფე
გიორგიმ სტუმრებს.

ეხუმრებოდა მასპინძელი ლიპარიტსა და რატის: ჯეირნებზე ნადირობა უნდა
გადაგავიწყოთო თქვენს მიერ გამართული ჩემს მანდ ყოფნისას, ალგეთში.
მართლაც მხოლოდ ერთ კვირას ინადირეს და ასზე მეტი მშველი დახოცეს
მეფე გიორგიმ და რატიმ.

მანდილოსნებიც დაესწრნენ ამ მშენიერ სანახაობას.

¹ იხ. „მნათობი“, № 10.

რავი ქვეშეცნეულად გრძნობდა: დედისიმედის გვემვის გამო ამრეზილი იყო მარიამ დედოფალი მის მიმართ.

ამიტომაც, მოჰკლავდა თუ არა მშველს, თავით გაიგდებდა მხარეში მსხმდებელად და მუხის ქვეშ დამსხდართ, დედოფალსა და მის ამალას დაუგდებდა ფერხით. ნადირობას ნადიმები მოჰყვდა.

ისხდნენ გეგუთის დიდ ბუხრის პირად სტუმარ-მასპინძელნი, თავით უცქეროდნენ თუ როგორ აწვევინებდა შამფურებზე მთლიანად წამოგებულ მშველებს მზარეულთუხუცესი.

ჰაშნაგირი ფეხზე იდგა, სათითოდ სინჯავდა ბაღდადურ ღვინოებს. თავყვრიდან ჩამოყვანილი მესტირეები ოქროს ტაბაკების ირგვლივ დამსხდარ სტუმრებს მოაღზენდნენ ამა ჰანგებით.

მესტუმრეთუხუცესი ველარ აღდიოდა მარიამ დედოფლის ძუძუმტეების, მათ ნათესავთა და მოაჯეთა მიღებას. ჩვეულებრივად ჰყონდიდელი იჯდა ორშაბათობით „სააჯო კარსა შინა“, ზოლო ხუთშაბათობით ეზოსმოდღარი ცინცილუჯ არიგებდა დრაჰკანებს.

ყველა იმის მონატრული იყო მარიამ დედოფლისათვის მოენათვლინებინათ ბავშვები; თავაზიანი დედოფალი დადიოდა სოფელ-ქალაქად, ნათლავდა ყრმათა, არიგებდა ბოტინატებს, ოქროსა და ვერცხლის ჯვრებს, წმინდანთა სურათებს და ათონელ ივერიის მონასტრიდან ჩამოტანილ ლოცვანებს.

მგზავრობისაგან დაქანცული მიბრუნდებოდა თუ არა გეგუთს, ახლა აქ დაუზღედბოდნენ იერუსალიმიდან გამოქცეული ბერები, სამცხიდან ჩამოსული მეროჰიკე მონაზონნი, შიდა ქართლის მონასტერთა წინამდგომნი, მიწისძვრებისა და ომებისაგან დარღვეულ ეკლესიების აღსადგენად ითხოვდნენ სახსარს. შეჭირვებულნი იყვნენ ესენი ფრიად, რადგან დავითის კურთხევის შემდეგ, სამეფოს სახსრები საომარი ცხენების შესყიდვას და ციხეთა შეკეთებას უნდებოდა მთლიანად.

ხუმრობდა კიდევაც მეფე გიორგი: თუ მიიკო კიდევ ერთ წელს დარჩა გეგუთში, საქართველოში ყოველ გლეხს საკუთარი მონასტერი ექნებაო ეზოში.

რატის გაუტება მშველზე ნადირობა. კატაის თრიალეთს წასვლა ეშურებოდა, მენადირეთუხუცესმა ახალი ამბავი მოიტანა ერთ დღეს სასახლეში: ეშვის კოლტები გადმოცენილანო გეგუთს ქვემოთ, რიონის ფონზე. ახლა ღორზე ნადირობას შეუდგნენ მეფე გიორგი და რატი.

დავითი მცირე ხანს აპყვდა მენადირეთა, ბოლოს მოუცლევლობა მოიბოდიშა, უნაგირების შესაძენად წარგზავნა მერემეთუხუცესი აფხაზეთს, ზოლო შერგილ ლიპარტიანი საეგროს მიაღვლინა. სწორედ იმ დღეს სახუნდარში გაცივდა რატი; საშინელმა ხურვებამ შეიპყრო იგი.

ასე ამბობდა ქარსანისძე, მკურნალი: ქაობის ციებაა, ბარე სამი თვის აქიმობას არ დასჯერდებაო.

უცნაური ზამთარი დაიჭირა იმ წელს; შობის კვირამდამდე ია ჰყვავოდა გეგუთის ტყეებში, ერთბაშად ისეთი თოვლი დასდო, კვირისთავამდე სწვდებოდა ცხენოსანს.

უგუნებობას ველარ მალავდა დავითი; მთელი სამეფო უგზოობამ შეჰკრა. მალემსარბოლნი აღარსად სჩანდნენ აფხაზეთიდან, სამცხიდან და შიდა-ქართლიდან მოსასვლელნი. სპათა და ცხენთა წვრთნა შეფერხდა გეგუთში, გიორგი ჰყონდიდელი თავვერის საერისთაოში ჩარჩა, მანდაურ საქვეყნო საქმეთა განსარიგებლად წარგზავნილი.

გახარებული იყო მეფე გიორგი: ჩინებული ნადირობა გვექმნებოდა წრეულს. მარიამ დედოფალსაც უხაროდა ეს ამბავი ერთის მხრით, ვერც რატი წყევანდა დედისიმედს თრიალეთს, ვეღარც დავით მეფე წავიდოდა საეგროს.

სთოვდა, უბელო ცხენივით დაგელავდა ქარბორბალა გეგუთის ველზე. ნამქერს აყრიდა თოვლში ჩაფლულ სასახლეს. აპანის დამლევეს ცამ გადაიკარა. ლელმა დაიწყო, ლილისფერი მოედო ქალებს, მხოლოდ კაცასიონი სდარაჯობდა ჩრდილოეთს, ცისკიდურზე გახიდული, უზარმაზარი კრისტალის-უღელი.

გეგუთის სასახლის იწროობაში მხოლოდ დიდ ბუხრის პირად ხედებოდნენ დავითი და დედისიმედი ურთიერთს. მშობლების რიდით თვალსაც ვერ უმართავდა თავის საცოლეს ქაბუჯი მეფე.

დრო გადიოდა, ფრიად უჭირდა ბუკოლეონისა და მაგნავრის დიდ სასახლეებში გაზრდილ მარიამს ასეთ ვითარებაში ცხოვრება. აუტანელი გახდა მისთვის ახალგაზრდა მიჯნურთა უტყვე ტანჯვის თვალნათლივ ჰერეტა, პატარა სასახლის დიდი ჭორები და შინაბერა შიმუნეარების ტალანებში ჩურჩული.

გულს უწყალებდა რიონის ქალებიდან მომავალი ყიყინი ბაყაყებისა, გარეული ბატების ყაპყაპი, ირმის ჯოგების გამუდმებული ბღაეილი და ხოხბების ყივილი მახლობელ ტყეებში. ამას ყოველივეს ზედ ერთოდა მეფე გიორგის ძაღლების გნასი.

გამუდმებული ქარბუქიც ვერ აკავებდა ძუძუმტეთა, ნათესავთა ნათესავების და ნათლისდედების მოდენას.

უფლის განცხადების დღეს ელენე და მარიამი შეარიგა გიორგი მეფემ. ხედავდა ელენე დედოფალი: დღენიადავ კმუნავდა მეფე დავითი, დაეთანხმა მარიამს: თუნდაც ნააღდგომეცაც შემდგარიყო ნიშნობა, რა თქმა უნდა კათოლიკოსი თუ ღართავდა ნებას.

მარიამ დედოფალი ლელავდა, უკვე დროც იყო ბიზანტიონს წასვლისათვის ეფიქრნა. ერთად ერთმა მალემსრბოლმა ძლივს მოაღწია ხუფთიდან. ქრისტოპოლიდან იუწყებოდა სახლთუხუცესი: პაქანიკებთან ომი აქვსო კეისარს. კონსტანტინე პორფიროგენეტი მალე მოგწერსო წიგნს, მაგრამ არ იუწყებოდა სახლთუხუცესი თუ სად იყო იგი.

ამ ამბავმა დააღონა დედოფალი ფრიად, მაინც ეწადა მტკიცე ნების პატრონს: ბიზანტიონს წასვლამდე მოეთავებინა ნიშნობის საქმე, თორემ ჩამობრუნდებოდა ქუთათელი მთავარეპისკოპოსი და კვლავ ატყდებოდა ნომოკანონის გარშემო კამათი.

ერთად ერთი მარიამი გრძნობდა თუ როგორ იტანჯებოდა დავითი. იგი უზომოდ გულწაბრობილი გახდა მშობლების მიმართ. მარტობას ეტანებოდა, თრიაქის წვეა დაიწყო, დღენიადავ კითხულობდა, ხანაც ნარდს ეთამაშებოდა ჯოჯიკისა და ნიანისა.

ალარც დედისიმედს ეტყობოდა ღხენა. ფერნამკრთალობა წამოეძალა მის ლაწევებს, აღარსად სჩანდა ის საყვარელი ფერი ატმისყვავილისა, რომელიც ეგზომ ოსტატურად გამოჰყავდათ პორცელანზე იმჟამინდელ ირანელ ოსტატებს.

მთლად მოიკუმშა ბედშავი, ლანდივით დადიოდა თეძოგანიერ სეფექალთა შორის.

ელენე დედოფალს გაურბოდა, მეფე გიორგის ერიდებოდა, წარბებში შეს-

ცქეროდა რატის, ნუკრივით უკან დასდევდა მარიამ დედოფალს, მხოლოდ მის სიახლოეს ითქვამდა სულს.

გაიღვიძებდა თუ არა თავის უმწიკვლო სიზმრებს მოუთხრობდა დედოფალს, როცა კატაი შემოუსწრებდა, ანაზად ჩაიწყვეტდა ხმას. ცახცახებდა მისი ქორული მზერის წინაშე ქალწული.

როცა მკურნალმა ქარსანისძემ მოითხოვა ქუთათისში გადაყვანა ციებით შეპყრობილისა, მხოლოდ მაშინ ამოიოხრა მარიამმა. ხელმარჯვე შემთხვევას წაეპოტინა, არ ივარგებდა სტუმრის გაგზავნა ქუთათისის ციხეში, მასპინძელთაგანი თუნდ ერთიც არ ყოფილიყო მანდ. თავისი მოოქროვილი ეტლი შეაბმევინა და ქუთათისს თან წარიტანა ლიპარიტის სახლელული დაუყონებლივ.

ბოლოს დავითის გადმოყვანასაც ლამობდა იგი; ქუთათისის სასახლეში მეტი გასაქანია, კვირაში ერთხელ მაინც მიეცემათო ურთიერთთან შეხვედრის საშუალება მიჯნურთ.

ასე ვარაუდობდა გულზმიერი მამიდა, მაგრამ კოზმან ბერმა ჩამოიტანა გეგუთიდან ამბავი: დავით მეფეს აცულებინა ნიანია ბატურიანი, შერგილ ლიპარიტიანი საეგროდან უკუ უხშია, ათასიოდე თოროსან რაინდს უთენია შეუკაზმავთ ცხენები და გეგუთიდან წასულიყვნენ იღუმალ.

არც მერემეთუხუცესს, არც მეჭურჭლეთუხუცესს, არც სხვა ზელშინაურთ არა სცოდნიათო თუ სად წაბრძანდა მეფე. „არც გიორგი მეფეს“ შეეკითხა მარიამი ბერს. თანაც გამომცდელი მზერა მიაწვდინა მის ქრუტა თვალებს.

„მეფეთ-მეფე გიორგი სდუმსო, ასე მოგახსენებენ, ავგუსტა, მე ხომ ვერა ვკითხავდი თავათ. ერთნი ვარაუდობენ: სამცხის სამანებში თურქთა მარბიელი გადმოსულა, ბეშქენ ჯაყელთან უნდა იყოსო ჯავახეთს წასული, ზოგს საეგროში ეგულებათ, სვანეთშიაო, ამბობენ სვანი“.

„ცუდი ფეხი გქონია, ჩემო კოზმან, თოვა და ქარი თან მოგიტანია“. გაეხუმრა დედოფალი ბერს, თანაც გაოცებული იყო: თავი რად გასწირაო ასეთ ამიღში სამოგზაუროდ მეფემ.

სარკმელს მიადგა და გასცქეროდა თოვლში ჩაფლულ გოდოლებს ციხისას. მხოლოდ თავისიერი მოუჩანდათ ციხის ეზოში მორიალე მეციხოვნეთა. „აგეთივე თავგამეტებული კაცი იყო სულჯურთხეული მამაჩემი ბაგრატი, ეღბნება მარიამ ბუხართან მჯდარ დედისიმედს, თანაც თვალს არ ამორებს ნეკერჩხლის ხეთა ზეთავების რწევას. აღდგომა იყო, შობა თუ ახალი წელი, დარში და აედარში, ზამთარ და ზაფხულ, ომობდა, იბრძოდა, იღვწოდა. ნათლობა გექონდა უფლისციხეში, კვირაცხოვლობას, სუფრა გაშალეს, სტუმრებმა ზელის დაბანაც ვერ მოასწრეს და აღარსად გამოჩნდა მამაი, მერემეთუხუცესმა ამბავი მოგვითქანა, სამასი ცხენოსნით წასულიყო საფურცლეს საჩქაროდ.“

ჩვენ ბედაში გვეგულებოდა სალოცავად წასული და იგი ამ დროს აღგეთთან ებრძოდა თურქებს. ცხენზე ეძინა, ცხენზე სკამდა და ცხენზე ლოცულობდა, თათბირობდა კიდევაც თავის სპასალარებთან ცხენდაცხენ“.

ანაზად შესცივდა დედოფალს.

ბუხრის პირად იჯდა საკარცლულზე დედისიმედი, ოქრო მკედით გართული. იწვოდა უზარმაზარი კუნძი ძელქვისა. აგურის იატაკზე დაფენილ ვეფხის ტყავზე ავაზისფერი კატა გალურსულყო. ამოდ ხრუტუნებდა ნებიერი ცხოველი. ზანტად ქუტავდა და ახელდა თვალებს. ფსიფორული კიანთი გამოკრთოდა ჩალისფერ წამწამებიდან ეამიდან ეამზე.

მემაშხალენი შემოვიდნენ, ოქროს სასანთლებებს დაუპირეს ანთება.

მარიამმა ხელი დაუქნია, წამუყო: დაგვტოვეთო ბნელში.

საწყალობელად წრიბინებდა აღმოდებული ძელქვა.

ცეცხლს შესცქეროდა და ფიქრობდა მარიამ:

რა უცნაური ძალები წინ აღდგომიან მის დაქინებულ სურვილს? მიახედოს თავი მის მიერვე წამოწყებულ საქმეს, გზების გახსნის უმაღლეს ბიზანტიონს წავიდეს?

ებრალებმა ეს ახალგაზრდები. დავითი მამაკაცია და თავის საქმისთვის თავ-გამეტებული.

ეს ანგელოსი ებრალებმა თავმოდრეკილად ბუზრის წინ მჯდომარე. კეშმა-რიტად საწყალობელია დიაცი, თუ მიჯნურია იგი იტანჯება მომეტებულად, თუ დედაა, იგი იჩაგრება, თუ კარგი ცოლია, წელში წყდება დედისა, მეუღლისა და მიჯნურის ვალდებულებათა შეთავსებისას.

ამასაც ჰხედავდა გულმეცნიერი დიაცი, ნიშნობა თუ დაიშალა, ვინ იცის რა ზღუტური წამოუვლის ლიპარიტს ან რატის. გაზულუქებული მუსლიმი სულტნები ქართველ დიაცებისკენ აცეცებენ თვალს. აღფ-არსლანის წაბადებით, მისი ნაცოლარიც არ დაიწუნა ნიშამ-ალ-მულკმა, ბაგრატ კუროპალატის დისწული.

საქართველოში კვლავ განახლდება შუილი ბაგრატოვანთა და ლიპარიტის-ძეთა შორის. მეფე გიორგი დაბერდა, დავით მეფე ჯერაც ჭაბუკია.

დარბაზის ერთა ბეობა მოაგონდა იმდღევანდელი.

არც მარიამს მოეწონა ლიპარიტისა და რატის ნაუბარი. ძაგან ერისთავი კახთა მეფეს მიემხრო, მათ ეს-ლა აღშფოთებდა: როგორ გაბედესო მოდისტო-სის ეპისკოპოსად ხელდასხმა.

არც როქის სპის გაძლიერება ებრიანებათ ორბელიანებს.

ვთქვათ, ალექსი კომნინმა ფრანკი წარმოგზავნა. დავითი ლაშქარს გააძლიერებს, ლიპარიტ კვლავ განდგება და ძველი ამბავი დაიწყება ხელახლა. ცეცხლს თვალი აარიდა მარიამმა და დედისიმედის შეავლო სიბრაღულით აღსავსე მზერა.

ოქროკედისფერი თმები ცალ ლაწვზე ჩამოშლოდა ქალწულს. შენიშნა: ნამტრიალევი ჰქონდა თვალები.

„ულამაზესნი დიაცნი ცუდ ვარსკვლავზე იბადებიან ამ ქვეყნად. ფიქრობდა მარიამ. საკუთარი ზედარი მოაგონდა მას. ორგზის გადააყირავეს მის გამო საეკისრო ტახტი მამაკაცებმა, ორგზისვე სისხლით შეღებეს ავგუსტიონის მონღანი და პალატიონის ოქროს დარბაზები, თავათ მარიამსაც ცხოვრება გაუმრუდეს, ველარც თავათ ეწიენ უკეთესს ბედს.

კვლავ შეხედა ხელსაქმით გართულს, მწუხარება მომეტებულად შეენოდა მას. დედოფალმა მაშა აიღო. შებრუნებული ხელი შუბლზე მიიფარა და უბიძგა ძელქვის კუნძს. ნაკვერცხლები გაიბნენ ბუზრის კიდზე.

მარიამს მოაგონდა ის ღამე, როცა ნიკიფორე ბოტანაიტესის სასახლეში შემოვარდნენ ალექსი კომნინის თანამდგომნი, თუჯის სალარო დაღეწეს და ოქროები დაიბნენ მარმარის იატაკზე.

თვალი შეავლო მდუმარე ქალწულს და ეს გაიფიქრა: ბიზანტიონში თუ მეწვია ოდესმე, კომნინის ოსტატებს უთუოდ დაეახატენებ მას პიგის მონასტრის აღმოსავლეთის კესონზე და იბერიის ღვთისმშობელი დაერქმევა ამ ფრესკოს უთუოდ.

მზარზე ხელი მოუცაცუნა ერისთავის ასულს და ჰკითხავდა:

„რამ დაგაღონა, გეთაყვანე, აგრე?“

თავისი გაოცებული თვალებით ზეახედა კითხულმა დედოფალს:

„ნუთუ კიდევ სთოვს, ავგუსტა?“

„სთოვს, გეთაყვანე, სთოვს...“

დედისიმედმა თავი დაჰხარა და განაგრძო ქარგვა.

„მერმე რაა რომ სთოვს?“

„არაფერი, ავგუსტა, მე ის ცენოსნები მებრალება მხოლოდ, ასეთ ავდარში რომ უხდებათ მგზავრობა“.

მარიამი მიხვდა დავით მეფის გამო რომ კმუნავდა ერისთავის ასული. ხელამოდ თავზე გადაუსვა ხელი, მოიზიდა და ცეცხლისგან გახურებულ ლოყაზე აკოცა უხმოდ.

ქარი გრიალებდა გარედ, ციხის სამშერებს აწყდებოდა და ღმოვდა. ნეკრჩხლის კენწეროები იზნიჭებოდნენ ბნელში.

„მენავეთა, მოგზაურთა, სნეულთა, ტყვეთა და მხსნელთა მათათვის...“

გახშიანდა იმ დღეს ცისკარზე განაგონი სიტყვები მის გულში.

XXXI

ქორის ულუზა, თუ ზიზჟავის კარში?

„წარვედ ჩემგან სატანავ, რამედ საცდურ ჩემდა ხარ
რამეთუ არა ჰპრახავ ღვთისასა, არამედ კაცთასა“.

რატის ველარ უშველა აჯამეთის ტყეში თავმოდრეკილად მირთმეულმა ნანადირევმა. ორ თვეში ერთხელაც არ მოუკითხავს ავადმყოფი დედოფალს. მასპინძელი ხან სურდოს მოიბოდიშებდა, ხან თავის ტკივილს, ხან მოუტლელობას.

კატაიც გულნატკენი იყო ამის გამო, დღენიადაგ საწოლთან უჯდა სნეულს. ერთ საღამოს ეზოსმოდღარს ახმობინა დედოფალმა ერისთავის მეუღლე.

რატი მოიკითხა. მცირე ხანს საუბრობდნენ დედისიმედის ხელმარჯვობის გამო, სულ მალე შეითვისაო ოქრო მკედით კერვა. ახლა სითვით ქარგვას ვასწავლიო. ამბობდა დედოფალი.

„მეურნალობას და კითხვას გადაყოლილი იყო ჩემი ქალი, ავგუსტა, მუდამ, ამიტომაც ჩამორჩა ხელსაქმეში“. სთქვა ერისთავის მეუღლემ.

როცა დედისიმედი დარბაზიდან გავიდა, ნიშნობის გამო ჩამოაგდო დედოფალმა სიტყვა. ნომოკანონიც ახსენა, ანუგეშა ერისთავის მეუღლე, ქუთათელის ჩამოსვლამდე თუ შესდგება ნიშნობა, ნომოკანონს როგორმე მოუვლისო კათოლიკოსი, იგიც დასძინა ავადმყოფობის მიხრწნილებაში გადამდგარი ევსტრათი, თუ იგი გარდაიცვალა, ალბათ ქუთათელს აირჩევენ მის მოსაყრდელ და უთუოდ გაჯიქდებოა თავნება ბერი.

კატაიმ მოუსმინა თავმოდრეკილად მარიამს, თავისი მწითური წამწამები დაფახულა, ცეცხლზე გადაიტანა მზერა, მერმე დედოფალს შეავლო აწყალე-ბული თვალი და სთქვა:

„მე უკვე აღარ მეკითხება ეს საქმე, ავგუსტა, ჯერ ჩემი ვაჟი გამომჯობინდეს და ენახოთ რას იტყვიან ლიპარიტი და რატი“.

ბრაზი წაეკიდა მარიამს. გაოცებული მიაშტერდა კატაის. ხომ არ შეშლილაო დუქისძის ქალი! აქამდის დღე ერთი იყო და სამგზის შეახსენებდა ხოლმე ნიშნობის ამბავს, ნომოკანონის გამო წუწუნებდა დღენიადაგ, ახლა როცა ნომოკანონი აღარ აბრკოლებს საქმეს, ლიპარიტსა და რატის შეახოცა ხელი.

„მაპატიე, კატაი ბატონო, და გულახდილად უნდა მოგახსენო ერთი რამ: მე საკუთარ ქალსავით მიყვარს შენი დედისიმედი, მაგრამ ნურავინ წარმოვიდგენთ ან მარიამ დედოფალმა, ან დავით მეფემ კალთა დააგლიჯონ, რომელიმე მათგანს. არჩევანზე ნუ მიდგება საქმე, თორემ მოგეხსენება, დავით მეფეს არავინ დაუკავებს მთელ საქრისტიანოში საცოლეს.“

მანგაერის სასახლიდან ნაბიჯის გადადგმაც არ დამჭირდება, ისე შევრთავ ჩემს ძმისწულს ანნა კომნინს, კეისრის ასულს, ან არა და ჰუნგრეთის მეფის, ელადისლავ მეორის თვალშეშენიერ პირობას, თითოეული მათგანის მარტო აღმასები და ლარი შეისყიდის თრიალეთის მთელ საერისთავოს.

უკეთეს მეფური სისხლის სასძლონი თვალში არ მომხვდა რაიმე მიზეზის გამო“...

მარიამმა კარგად იცოდა: დუკისძის ქალი კატაი, შორეული ნათესავი იყო ბიზანტიის კეისრებისა დუკას გვარიდან. მიუხედავად ამისა ხმააწეულად წარმოსთქვა ეს ორი სიტყვა: „მეფური სისხლისა“ და ხმადაბლა განაგრძო:

„ბლაზერნის სასახლეში, სამი, ერთი მეორეზე უტურფესი შიმენგარია—პროტონობილისიმოსის მიხაილ აკოლუთის ქალნი, ბუკოლეონის სასახლის მშვენიებაა ნორმანელი დიდაზნაურის კონსტანტინე ჰუმბერტოპულოს უტურფესი დაი, ბოლოს კონსტანტინოპოლის დიაცთა თვალნი, ქართველნი ქალნი მაგისტროსის ოპანესი, მათ გუთუნის იბერიცას სასახლე და დიდძალი მამული ქრიზოპოლის სანახებში. ყველა ესენი მართლმორწმუნე ქრისტიანენი გახლავთ, ღვთისნიერნი და პირმშვენიერნი, უთვალავ ღირსთა და საჭურჭლეთა მპყრობელნი“.

კატაი ჯერ გაფითრდა, მერმე აიღეწა.

ბოდიშობდა: უძინარი ვარ და თავი მისქდება ხანგრძლივი ღამისთევისაგან ძალგამოცლილს, ამიტომაც თავათ არ ვიციო რას ვროშავ, თორემ შენს წყენას ღეთის რისხეასავით ვერიდებო, დედოფალო.

„შენის მეოხებით, გულმოწყალე ავგუსტავ, ასე მოულოდნელად გაეღო ცის კარი ჩვენს ოჯახს, ან უამისოდაც ვინ შეგებდავს უმადურობას, ავგუსტა“.

დედისიმედი დარბაზში შემოვიდა, მარიამმა ამიდზე გადაიტანა საუბარი ანაზად, ბოლოს მოიბოდიშა: მეც თავი მტკივაო და ორივენი ბუხროსპირად დასტოვა.

იწვა დედოფალი ნახევრად ბნელში. ცრემლები ჩასდიოდა ყვრიმალის არეში.

ამდენი მწუხარების სათავე გახდა მის მიერ წამოწყებული საქმე! რუსუდანის წამებული სახე რიალებდა მის თვალწინ. საყვარელი პირშო დასტოვა ბედშემა მარტოკა.

ახლა ნუთუ ყოველივე ისე უნდა დასრულდეს, რომ ამაყი დედოფალი ბიზანტიისა იძულებული გახდეს სოხასტერს წავიდეს და „სომხის ქალის“ წინაშე მოიხადოს ბოდიში?!

წინაუკმოდ შებრუნებული ხელი დაიფარა თვალებზე.

არა, აღარა სურს ამ საქმის გამო ფიქრიც. თვალი დახუჭა, მაგრამ მაინც არ შორდება ის აბეზარი.

მთელ სასახლეში აღარავინ ეგულება თანამდგომი, თანამზრახველი. კოშმან ბერს ენა მოჰქონდა მასთან: არამც თუ შარვაშისძის ქალი, ხელშინაურნიც: მსახურთუხუცესი, მესტუმრეთუხუცესი და სხვა მისთანანი, წარმოიდგინეთ თვით ის კახა, კუროპალატისა მელიტაც ჰქირადედნენ თურმე მარიამს. ვაგ-

ლახ! კუროპალატისა მელიტა ქრისტიანულ ზნეობას უწუნებდეს მას ამაოდ არიო ბაგრატიონთანა სასახლე, სეებედნიერად ცხოვრობდნენ დევეფი, დე რუსულანი, ბიზანტიონიდან ჩამოვიდა, დედისიმედს გადაჰყიდა ქაბუცე მუფეფი სუბასტერს წარგზავნაო ჩვილი ყრმის პატრონი დედა.

ერთადერთი კოზმან ბერია ქუთათისის სასახლის ხელშინაურთა შორის მარიამის უერთგულესი.

ცხადია, ლიპარიტი და მისი მეუღლე რალაცას ყოყმანობენ, გულცივად ეკიდებოდა მარიამს ლიპარიტი გეგუთში. რა აზრი აქვს ჯერ რატის გამოჰყიბოთოს რაიმე, ალბათ იგიც ზელს დაიბანს პილატესავით, შესაძლოა ლიპარიტს დააკისროს ბრალი.

კოზმანი გულთმისანია, იგი თვალეზში შესცივინებს მარიამს. ზუთი წელია წალკელი ეპისკოპოსის ტახტს დაჰპირებია ლიპარიტ, დღემდის ვერ ელირსა ხელდასხმას, ახლა ამის იმედი აქვს: პროპონდიდის მონასტრის წინამდგომად მომადწყობსო მარიამ დედოფალი. უცხოეთში წანწალს მიჩვეული ბერი, პროპონდიდის წინამძევრობას არჩევს უთუოდ წალკელის ტახტს.

ამ სურვილს უთუოდ შეუსრულებს მარიამი მას, ოღონდ ორბელიანთა ზეშინადი ამცნოს როგორმე. ბოლოს რუსულდანის შემონაზვნებაში საკმაოდ დიდი წვლილი მიუძღვის ენატანია კოზმანს.

ეზოსმოდგარი ცინცილუკ შემოფრატუნდა. შეკრთა, არ ელოდა სასტუმროში თუ დაუხვდებოდა პატრონი.

„კოზმან ბერი მომგვარე ახლავე“, უბრძანა დედოფალმა ცინცილუკს.

კეთილშობილება აზნაურთა წესიაო უპირატესად, ამიტომაც ენდობოდა მარიამი კოზმანს. იგი მდაბიორი როდი იყო, არამედ აზნაური აბაზაისძის გვარისა. ეგეც განავონი ჰქონდა მარიამს: კოზმანი სიჭაბუკეში გაუმოჯუნურდა თათაის, დმანელი დიდგაჭრის ვარსიმ ვარძელის ასულს; მერმე ის იყო, ვარსიმ ვარძელი ისპაჰანს წარგზავნა ლიპარიტმა თავის სარწმუნო კაცად, თათაი ძალით მიათხოვა მამამ ჭერბოვას, ბარქიაროკის სარდალს.

როცა ეს ამბავი ამცნეს კოზმანს, ერისკაცობაში საამ აბაზაისძეს, — იგი ცხენბურთს თამაშობდა საკუთარი ციხის ეზოში. ცხენდაცხენ გაიმართა მახლობელ მონასტერში და ბერად აღიკვეცა იმ დღესვე. დარდისაგან გულგასენილი კოზმანი ლოთობდა ჩუმჩუმად, ამიტომაც არ არგუნეს მას ის აღზევება¹⁾, რომელსაც „ძმანი თაეიდთაგანი“ იოლად მოიხვეჭდნენ ზოლმე. ბარე სამი მონასტრიდან შიილო განპატიეება, ბოლოს ლიპარიტ ერისთავს მიეკედლა იგი. ლიპარიტი აღრენილი იყო მანგლელი ეპისკოპოსის მიმართ, რადგან ეს უკანასკნელი მეფე გიორგის თანამდგომად ითვლებოდა თრიალეთის საერისთაოში. ამიტომაც განზრახული ჰქონდა ერისთავს მანგლელისათვის ექსორია²⁾ ეყო თრიალეთიდან და კოზმანისათვის ჩაებარებინა სამწყსო. რა თქმა უნდა, მეფეებთან შერიგების შემდეგ უხერხული იქნებოდა მანგლელის განპატიეება, სამაგიეროდ მიზრწნილებაში იყო გადამდგარი წალკელი ეპისკოპოსი დოსითეოსი, რა კი მანგლელს ექსორია ვერ მოეუხერხე, ახლა წალკელის სიკვდილს უცადეო, ანუგეშებდა ლიპარიტი ბერს.

ეპისკოპოსის ტახტის ვნებიანად მოსურნე, კოზმანი უერთგულესი კაცი იყო თრიალეთის ერისთავის კარისა, მისი ოჯახის დიდი მესაიდუმლე და შინაკაცი.

¹⁾ აღზევება — დაწინაურება, წარჩინება.

²⁾ ექსორია — ამა თუ იმ მხარიდან, სამშობლოდან გაძევება.

ეზოსმოდღარი ცინცილუკ მიმწუხრისას მობრუნდა და მოახსენა დედოფალს: გეგუთს წასულაო კოზმანი.

მხოლოდ მეორე დღეს, ნასამხრალზე გამოცხადდა იგი ეზოსმოდღარი და დღეს საღამოს აბანოში მიედივართ მე და დედისიმედი, ნამწუხრევზე შემოიაროსო, დააბარა დედოფალმა ცინცილუკს.

ქუთათისის ციხეს გარს ადგებოდნენ ჩრდილები. დღის სიმხურვალე დარჩენოდა უკვე დაბერილ კვირტებში მზეს, ხეში ჩამდგარი წყალი მსუბუქ ნისლად დგებოდა საჩინოდ. ეკლარის ქვის ფერი ცარგვალს მოეწმინდა ნასამხრალზე ჩამდგარ ქარს, შეენოდა ყინულის ბეჭთარში ჩაქედელ ხომლის მთას სერაფიმებივით ფრთა გაშლილი ქიმერები ღრუბლისა.

გაზაფხულის ქუხილს ციხის გაღვენებიც ველარ აკაეებდნენ, მთებიდან დაძრული ნიაველვარი რიონის სადენისკენ მიიჩქაროდა.

ციხის გაღვენთან ჩალიჩობდა კოზმანი, გაზაფხულის ტფილი აღერისისგან გარინდებული. ალაგალაგ არკები ჰქონდა გაღვენს, დიდრონი საგორაგების გადმოსატყორცნად დატანებული. აქედან უყვარდა რიონს გადაღმა გადაშლილ სოფლების მიმოხილვა კოზმანს.

ასე ამბობდა ბერი: ლამაზიაო ცხოვრება ციხის სამხერიდან, უკეთესს შემთხვევაში მონასტრის სტოადან თვალმოკრული.

წყალს გადაღმა სოფელია, სოფელს ზემოდ ბეჭობი, ხოლო მასზე ციხეა და ერთიც გოდოლი. მამისეული ციხე მოაგონდა კოზმანს, მაკაბელისა.

არა, უკვე გუნება შეეცვალა ბერს, ცხოვრება მაშინაა ტკბილი, როცა შენ შიგა ხარ, ისე რაა, თუ არ კედელზე დაკიდული სურათი, ან მტკნარი სიზმარი გასული ღამისა.

გაზაფხული მოსულა ისევ და კოზმანი ნატრობს მაკაბელის ციხეში იყოს ამ წუთში, პაპისეული თორი ეცვას და არა ბერული ჩოხა, წელზე მამისეული ხმალი ერტყას და არა საბელი, თავზე მუზარადი ეხუროს და არა ბერული კუნკული.

მერმე? მერმე... ფუჲ სატანაგ, რა აზრები მოსდის ამ ბოლო ხანს თავში!..

„კოზმან, მე შენ ველარ გცნობილობ, ძმობილო“, თითქმის ხმამაღლა შეეხმინა მას ხმაი შინაგანი.

როგორი აღუშფოთველი ცხოვრება შეურყია ამ ერთმა ციდა გოგონამ კოზმანს. მოუსვენრობამ შეიპყრო მისი სული, დღე ერთია და სამგზის მოუწოდება მისი ხილვა. დილით გაიღვიძებს თუ არა, იმის მონატრულია ეზოსმოდღარი ცინცილუკ მოფრატუნდეს მის კართან და ამცნოს: მარიამ დედოფალი გიხმობსო. ზამთარში, სანამ შეკრული იყო გზები, იცოდა: მუდამ ბუხრის პირად დაუხვდებოდა დედოფლის გვერდით მჯდარი დედისიმედი, მშვენიერი და საყვარელი, როგორც ახლად გამოჩიტული ლაპი, დედალი ზოხბის ფრთეთა ქვეშ შეყუჟული.

ამ საღამოსაც მიაკითხა ცინცილუკს და იგი აღარ დაუხვდა.

უკვე გაზაფხულია, საღლაკა დავით მეფეც ჩამოვა, მერმე კვლავ დაიწყება სათაფლიასკენ გასეირნება ცხენებით, გაზაფხულია უკვე და შესაძლოა, მარიამ დედოფალმა თავისი გაიტანოს, ნააღდგომეც არამც თუ ნიშნობა, ჭორწილიც შესდგეს.

„კოზმან, მე შენ ველარ გცნობ, ძმობილო!

შენ თვალწინ გაიზარდა ეს ლაბი ხოხბისა. ჯერ კიდევ ისპაჰანს წასულიყარ წინ მუხლზე გაჯდებოდა ეს პაწია დედოფალა ჭირმანულ აბრეშუმებზე გამოხვე-
ული.

... და ერთბაშად იგი აღსდგა შენს თვალწინ როგორც ცთუხებით სავსე დი-
აცი: ეს არაფერი, თათაი ვარძელის სახე აღმოფრვა ერთის დაკვრით შენი
ოცნებიდან!

მთელი ქვეყანა კიდით კიდემდე შემოვლო ამ გამიჯნურებულმა ბერმა.
ისპაჰანი, ბაღდადი, ანტიოქია, იერუსალიმი, სმირნა, ნიკეა და კონსტანტინო-
პოლი.

მონათა ბაზრებზე უნახავს თუ როგორ ყიდულობდნენ უტურფესს მხეველებს
მალიქ შაჰს, ბარქიაროკის და სოლიმანის პარამხანებისათვის.

აქ იყვნენ გონების წამლები დიაცები, ზოგი თურქი, ზოგი სომეხი, ზოგი
ბერძენი, სწორედ ისეთნი, როგორსაც იმეამინდელი არაბი პოეტები უმღე-
როდნენ „თურქული ცხვრის დუმისებრ რბილი დუნდულუბის“ გამო და ძუ-
ძეებს უჭებდნენ „ოქროს რქასთან აღძრულ ზვირთებსავით აბორცვილთ“.

უფრო ხანგრძლივად შეხვედრია კოზმანს პალატიონის უთეთრესი სეფექა-
ლები, კესაროსების, ნობილისიმების, კუროპალატების თედოსრული და მკერდ-
სავსე ქალ-რძალნი. კეიპაროსისებრ ტანკენარი ბერძნის დიაცები, თვალშავი
ბულღარელი ქალები, ალუთისფერ თვალება როდოსელნი, ლესბოსის ქალწულ-
ნი, რომელთაც ზღვისფერი თვალები ჰქონდათ და მაჭარივით ამღვრეული,
ენებიანი გამოხედვა.

ამოდენ საცთურთა მზილველის გულში ვერავინ აღმოფხვრა გამიჯნურებუ-
ლი ბერის გულიდან თათაი ვარძელის სახე.

თათაი ვარძელი იდგა დღემდის მის სახატეში როგორც იღუმალი კერპი,
რომლის ცხადლივი თაყვანისცემა ეკლესიამ და ერმა აღკვეთა უკუნიითი
უკუნიამდე.

განა მცირე ხანს უჭკრეტდა დედისიმედს კოზმანი, თანადასწრე მისი ზრდი-
სა და დაქალებისა?

მაგრამ ისევე გულგრილად, როგორც ხილნარის შორიელი მჭკრეტელი,
რომელიც თავის საჩემლიდან დღენიდავ ხედავს თუ როგორ იზრდება თუნ-
დაც უნაბის ხე.

ერთ დილას გამოიხედავს იგი, ამჩნევს უამრავი წითელი ნაყოფით დახუნ-
ძლულა, პორფირი მოუსხამს უჩინოს და აღკმეულა ცად სასწაული...

ეს ყოველივე ჩაიდინა ლიპარიტისძე რატიმ.

თავისი ტლანქი ხელებით საფარველი ახადა საკუთარი დის აბრეშუმებით
შებურვილ მშვენებას, შალი გადააძრო, ფსალმენი გადაუგდო და ენება მოწ-
ყურებულ ბერის წინაშე გამოაჩინა ჭაჯური სიტურფე ორბელიანის ქალისა.

ფუნჩულა მუხლისთავეები და ვარდისფერი ელეა შიშველი ზორცისა.

ჰოე, საცთურო სატანისმიერო! როგორ აბნელებ გონებას კაცისას. შენ მუ-
დამ მეტს აღუთქვამ ძე ზორციელს, გაცილებით მასზე მეტს, რასაც ბედი და
ღმერთი მიუზღავს კაცთა.

ამ წუთში მზად იყო კოზმანი მთელი სიცოცხლე დაეთმო იმისთვის, რათა
ერთხელ, კიდევ ერთხელ ენახა შიშველი მუხლისთავეების ვარდისფერი ელეა
და შინდის ნაყოფისდარი ძუძუთა კერტები ერისთავის ქალისა.

ჭიკჭიკების გუნდი ადგა ხეობიდან, სასახლის ბაღს მოაშურეს ჭიკჭიკებმა და
ცაცხეების კენწეროებზე ასტეხეს ყიფილი.

გაზმორა ბერს, რიონს გადაჰხედა და ლეონ მეფისეულ სასახლისაკენ გაემართა ზანტი ნაბიჯით.

ნაგვიანვე სხივი ქათქათებდა ბაგრატის ტაძრის მოკრწეულ კედლებზე. სუროთი დაბლანდულ ციხის ქონჯურებში ფუსფუსებდნენ ჩხართვები.

ცას ახედა მეოცნებემ სავსებით მოსარკულს. ორი ქორი წრეს უვლიდა ეთერში, ერთი სულ ახლოს, თითქმის ძელქვების კენწეროთა მახლობლად, ხოლო მეორე ტალღისებრ ატორტმანებდა ფრთებს, რკალებს აკეთებდა ცაში, ქვემოთკენ მოისწრაფოდა თანდათანობით. ალბათ ქივქავეებს უთვალთვალე-ბენო, გაიფიქრა კოზმანმა, მაგრამ ანაზდად, მეზივით ძირს დაეშვა სწორედ ის მეორე, შეიბნენ მტაცებელნი ეთერში და ჰოჰ უცნაურობავ, კოზმანის ფერხთით დაეცა თავწაწყვეტილი გნოლი.

კოზმანმა სასახლეს მიაშურა, მაგრამ ეიდრე კიბის უმდაბლეს ხარისხამდე მიაღწევდა, ძელქვის მწვერვალიდან ჩამოფრინდა ქივქავე ერთი და გაიტაცა ნადავლი.

ლეონო მონეტრა კოზმანს უცნაურად, სამეფო მარნისკენ გაისეირნა, ეგებ მეღვინეებმა შემობატყონ და მცირეოდენი მაინც მასვანო დარდიან გულზე. დაზშული დაუხვდა მარნის კარები.

თაეჩაქინდრულმა გადაიარა სავარდე და მიჰყვა ლეონისეულ სასახლისაკენ მიმავალ ბილიკს.

XXXII

ზედაწელი აზროდობა

კიბის ხარისებზე ამომავალს რომელიღაც არაბი ასტროლოგის ნათქვამი გაახსენდა ბერს.

„ცა და ვარსკვლავნი ყოველ წუთს იძლევიან ნიშანს, ოღონდ ესაა, ყური უნდა ათხოვოს იდუმალებას კაცმან“.

შიმუნვარი შემოეყარა.

ჯერაც არ მობრძანებულაო დედოფალი.

დაბორიალდა ბერი, ბაგრატის ტაძრისაკენ დააპირა წასვლა. ასე იფიქრა, ეილოცავ და გავფანტავო საცთურს.

ქუთათელის სასახლესთან მიღწეულს სეფექალები შემოხვდნენ.

უკვე დასრულებულიყო მწუხრი.

კოზმანმა აცალა შიმუნვარებს ჩაელა, შემდგომ ამისა ლელვიანისაკენ მიჰყვა ძელქვების ლანდებს.

ახლა სამეფო მარნიდან უკვე გამოსქვივოდა შუქი. ფეხაკრეფით შეიპარა მარანში. ლეონის სუნი ეცა სახეზე.

ყასაბი ლეთისავარ ჭურისთავთან იდგა, კვარი ეჭირა ხელში. მეღვინე ღრუბელა სოხანეზე დაჩოქილიყო, ბრკეს ხდიდა ხელისგულით ლეონოს.

კოზმანი რა დაღანდეს, გაოცდნენ, მათ ჯერაც არ ენახათ მარანში შემოსული ბერი. ორბელიანებმა თუ გამოგზავნესო, ასე იფიქრეს.

მწუხრი მშვიდობისა უსურვა დამხედურებს ბერმა.

მშვიდობით გამყოფოსო წ. გიორგიმ! მიუღეს.

თუ გვიკადრებ, დაბრძანდი ჩვენთან, პური გავტეხოთო კერასთან. ეუბნებოდა ღრუბელა სტუმარს.

პური არა მშია, მწყურია ვაგლახად, ლეონო მასვითო მცირედით.

მოზრდილი ორშიმო გაავსო ღრუბელამ. მოიყუდა და დასცალა ბერმა კი-
დეც ზომ არ მიირთმევო, შეეპატიოა ღრუბელა.

ეს რა ბედენაა, მაგოტელა ვაეკაცს რას უზამსო პაშტა¹⁾ დაიჯღანა ბერი, — „პაშტა პაშტაო და თავში ამივარდა უკვე“.
არ მოეშვა ღვთისაგარ და კიდეც ერთი ორშიმო გამოსცალა ბერმა.

მადლი მოახსენა და გაიქცა მარნიდან. მიზარბაცებდა...

შეეშინდა... არცინ შემნიშნოსო ნასმურობა მთვარიან ღამეში. ეკვდერში შე-
ბოროილდა და ლოდზე წამოჯდა. წვიმებისაგან ჩამორეცხილ ღვთისმშობლის
ფრესკის წინაშე ენთო ერთადერთი უსუსური კანდელი ზეთისა.

იჯდა და იგონებდა მიწისქვეშა ხერელს, აბანოსკენ მიმავალს.

„ზეცა იძლევაო ნიშანს?“

არა, შეუძლებელია ეგ....

„წარვედ ჩემგან, სატანავ!...“

ხმამალა წარმოსთქვა ბერმა და ღვთისმშობლის სახეს ესროლა მხერა.
მაინც დიდი იყო სიყვარულისა და ღვინის მიერ აღძრული საცოთური. მის მი-
ერვე აღკვეთილი ფიქრები უკუიქცეოდნენ, გარს ეხვევოდნენ კვლავ, ისე რო-
გორც ფუტკრები ახლად შებოლილ სკას. ახლა, ამ წუთში, ალბათ ტანზე ხდი-
ან ერისთავის ქაღალს და მახინჯი მექისე დიაციები ვერც მუხლისთავითა ვარ-
დისფერ ელვას ამჩნევენ, ველარც შინდისფერ ძუძუთა კერტებს მისას.

სისხლი აემღერა ბერს, წამოდგა თუ არა იგრძნო, მუხლი ეკრებოდა, მაინც
წაბარბაცდა მთვარეულსაგით.

გვირაბის ხუფი ღია დარჩენოდათ სეფექალებს.

ათიოდე ხარისხი ჩაირბინა კიბისა, ადამიანთა ჭაჭანება აღარსად იყო, არც
თუ ხერელიდან ისმოდა ჩქამი.

გვირაბის თაღები არც ისე მაღალი იყო. ამიტომაც თავმოდრეკილი მიჰყვა
წაყვანის ქვევით მოკირწყლულ ბილიკს მიწისქვეშას.

შემოხვედებოდა შიმენვართაგანი ვინმე?

ციხის წყაროზე მივდივარო, აგრე ეტყოდა.

მიფათურობდა კოზმანი.

გვირაბში დავანებულ ბნელს ველარ მორეოდნენ ალაგალავ დაკიდული თუ-
ჯის ჭრაქები. მზარმარცხნითა და მზარმარჯვნივ თიხის მკლავების მწკრივი
მიჰყვებოდა გვირაბს, ოც-ოც ნაბიჯზე უზარმაზარი თანგირები იყო დადგმული.

მიდიოდა, მიფორობავდა ნახევრად ბნელში, უმცირესი ჩქამი რა შემოესმო-
და, ხელიკივით გაერთხმოდა მიწაზე ეს ვეება ვაეკაცი და მიხიზავდა ჩოქვით.
მტვერი ეყრებოდა ტუჩპირზე, ოფლი ასკდებოდა მთელს ტანზე, მაინც მიდი-
ოდა ჭაბუკურ ახირებას აყოლილი, რათა ერთხელ მაინც მოეკრა თვალი იმ
ქაჯური სიტუაციისათვის, რომელსაც რატი ორბელიანის ტლანქმა ხელებმა სა-
ფარველი აპხადა მის თვალწინ.

გზაჯვარედინზე იყრებოდა სამი გვირაბი და როცა ციხის აბანოსკენ მიმა-
ვალს დაადგა, შორს, ძლიერ შორს რიპლობდა ბუნდოვანი ნათელი, აბანოს
სუნი, ორთქლის სუნი ეცა მის ნესტოებს ანაზღად. ახლა მომეტებული სიფრ-
თხილე მართებდა კოზმანს, ჩოქვიდან ხიზვაზე ვადავიდა, მიისწრაფოდა სი-
ნათლისაკენ ბერი, თანგირებში ღმუოდა წყალი, საკუთარი გულისცემა ესმო-
და ცხადლივ.

¹⁾ პაშტა — მცირედი, ჭრთილის მარცვლის ოდენა.

აბანოს ზღუდეს რა მიალწია, შეკრთა, რადგან ორი ჭალი ეკიდა ზეგ კართან. ხელმარცხნით სამი თანგირი იდგა უზარმაზარი და მათ შორის ერთადერთი ლოდი სანახევროდ მორღვეული დაუხვდა. თანგირებს ამოეცხა და მისინჯა სამზერი ხერელი.

აბანოში თითფერის სასანთლენი ენთო, მაგრამ ვაგლახ, ისეთი ორთქლი იდგა, ზეზე მდგარნი მხეველნი აზრდილებსავეთ დალოლავდნენ ბურუსში.

შოლოდ დასავლეთის კედელთან სამი უზარმაზარი ქვაბი იყო თუჯისა, რკინის ბერკეტებზე დაკიდულნი. ქვაბებს გარშემო გიზგიზებდა კაცის სიმაღლე ცეცხლი, თანგირებიდან გადმოყვანილ მკლავების წყალი ქშეილით ჩადიოდა ქვაბებში.

ბნელ კუთხიდან ვიღაც ყვიროდა წარამარა:

„ხართუთაი, ჰალ ხართუთაი, მიდი გაანელე წყალი!“

გამოდირდა ორთქლის არმურიდან შემზარავად გამხდარი, არდაგაფარებული დედაბერი, თიხის მკლავებთან დატანებულ ქახრაკს მოებლაუჭებოდა და ამრიგად ანელებდა წყალს.

და როცა მოვარევარე კოცონებთან მიფათურდებოდა ხართუთაი, ასე ეგონა საჭერეტიდან მოთვალთვალეს, ბებერი ჭინკა მიეახლაო ცეცხლს, გატრუსულსა და ტანზეწვიანს, მკერდზე ტყლაპივით დაჰკიდებოდა დამტყნარი ძუძუები ვაგლაზად.

საჭერეტის გასწვრივ ქვის სკამლოგინზე თავქვე იწვა ახალგაზრდა ჭალი. კოზმანმა ველარ იცნო იგი, როცა მექისე ხართუთაი მას მიეახლა და ზურგზე შეადგა, კისკისი მორთო ქალმა. დედისიმედის ხმა შეიცნო კოზმანმა.

საჭერეტიდან სჩანდა თუ როგორ შეადგა ეს ქაჯის ბებერი შიშველ სხეულს ერისთავის ქალისას, ჭედიდან მოჰყვა ორივე ფეხით და ხერხემალზე გადაუარა.

მერმე ძირს ჩამოვიდა და ხელის გულები დაუშინა, ტკაცანი მოისმოდა ცხადად. კისკისებდა ერისთავის ასულს.

ახლა სანახევროდ წამოაყენა იგი ხართუთამ, წინაუკმო უყრიდა მკლავებში ხელებს, ისევ დააწვენდა და ავრთვე წინაუკმო უზნექდა ფეხებსაც. საესე კასრები მოიტანეს სეფექალებმა, და ასხეს ერისთავის ასულს ხეავრიელად წყალი. როცა ეს ყოველივე მოთავდა, წამოდგა იგი და ქვაბების გარშემო მოგიზგიზე ცეცხლს შეეფიცა. ახლა უფრო მკაფიოდ ესმოდა კოზმანს საკუთარი გულისცემა. შოლოდ თავკისერი მოუჩანდა ირგვლივ დამდგარი ბურიდან დედისიმედს.

„ქოშები მოიტა, ხართუთაე“.

გაისმა მარიამის ნაბრძანი. სჩანდა: მას უკვე ჩაეცვა ტანზე. მოდიოდა ვიღაც. კოზმანი დადრთა, აბანოდან გამოსული მხეველი შეკრთა, რა თვალი მოჰკრა, გვირაბის ბნელ ხაზაში თუ როგორ დაინთქა ლანდი.

მთელი ღამე უძილოდ ბორგავდა ბერი.

„ქვეყანას ავიწყდებოდა ამ ჯვალოს ჩოხის ქვეშ აბაზაისძის სისხლი რომ სჩქედს. ჰმ!“

თითქმის ხმამალლა ესროლა ეს სიტყვები გარს მომდგარ ბნელს.

ადგა, ჭალი აანთო. დაბეჭილი ჩოხის უბიდან გრაგნილი გადმოიღო, ვარსიმე ვარძელის მიერ იდუმალად გამოგზავნილი ლიბარიტისათვის, ქუთათისს. „რა

ქეუა ექენი, ზარგარელს რომ არ გავუმხილე ამ წიგნის შინაარსი, უფროდ აჯობებს დავით მეფეს წაეკითხო იგი ორბელიანებზე აღრეკნულად გათავდა, ამის შემდეგ თავათ მეფე აღარ ისურვებს ნიშნობას, იმისა მერმე?

კვლავ განახლდება მოციქულობა თრიალეთსა და ისპაჰანს შორის. მეფე წარმგზავნიან ბარქიაროკთან, მერმე მე ეიცოდე და ჩემმა მოშაქრულმა ენამ, გაეჯანჯლებ საქმეს, გაეჯანჯლებ და ბოლოს შესაძლოა ქორების ულუფა ჭივჭავს არგუნოს განგებად.

„ახლა უკვე კმარა ცხვრობა, კაცი მგელი უნდა იყვე, ცხვრის ტყავით შეფარებული. მე ისიც მეყოფა, ჭერბოვას რომ დავუთმე თათაი ვარძელი. წილ-კნელისა, გინდ მანგლელის მოოქროვილი ომფორი ლიპარიტმა ჩაიცვას თუნდაც ბერულ ჩოხას გავიხდი, პაპისეულ თორს გადავიცვამ, მაკაბელის ციხეში გავიტაცებ დედისიმედს და მერმე მოვიდეს ვინც მამაკია“.

მესამეჯერ იყილა მამალმა.

ესმანა: ზედაზენის მთაზე სამი კოცონი დაენთოთ ცადმიწვდენილი. მთის ზეთავზე კერპი აღემართათ აფროდიტესი. ხოხვით ამოდიოდა მთის კალთებზე აურაბებული ერი. ცეცხლისა და კერპის გარშემო როკავდნენ ძენი და ასულნი იბერიისა.

კოზმან ბერი ამოდის წელში გამართული ბეჭობზე. საერო კაბა აცვია, თორი ზედ აქვს ჟანგისფერი, წელზე ხმალი არტყია პაპისეული.

იგი უკვე კოზმან ბერი როდია, არამედ გულამაყი აზნაური საამ აბაზაისძე. აჰა, მიეახლა აბაზაისძე კვარცხლბეკს და ზედავს აფროდიტეს ნაცვლად დედისიმედი შემდგარა მომლიმარე ზედ.

დაემხო პირქვე გულამაყი რაინდი და თავყანისცა ორსავე აღკვეთილ საცოთურს, დიაცის მშვენებას და ძალას ცეცხლისას.

XXXIII

„უნდოგლობაო“?..

კოზმან ბერი გაოგნებული დადიოდა, თითქმის უოველდლე გეგუთში იყო. რათა ამ გზით განრიდებოდა რატისთან შეყრას. ლიპარიტი სპათა წერტნას ესწრებოდა ბანაკში, როცა ეტყოდნენ: სალამოს მოვაო, დაჰკრავდა ფეხს, კვლავ ქუთათისს მობრუნდებოდა.

სასახლეში დღედღეზე მოელოდნენ დავითს, ეგ უნდოდა: თავდაპირველად მეფისათვის ეჩვენებინა ვარსიმ ვარძელის წიგნი.

ერთ დღეს გამოჰქოთხა მახარაის: როდის მობრძანდებოა მეფე?

მახარაის წესად ჰქონდა: იშვიათად თუ ვისმეს ეტყოდა ამგვარ რამეს იგი. ასე იმართლებდა თავს: მენადირე და მეფე თუ როდის მიმოდიან, ყოველმა კაცმა არ უნდა იცოდესო ეგ.

„შესაძლოა, ერთ თვესაც არ მობრუნდეს“.

მიუგო ბერს.

კოზმანი შეყოყმანდა და იმ დღესვე ეახლა რატის.

ფერნაცვალი ეჩვენა ლიპარიტისძეს იგი. ჩვეულებრივად მხრებში მოდრეკილი დადიოდა კოზმანი, იმგვარად, როგორც ეს ჩვევით ზომაზე მეტად აყუყუდა ადამიანებს, ახლა წელში გამართულმა შეაღო კარი.

გაოცებულმა ზეახტა რატიმ, ზომ არ გაზრდილაო ბერი?

დათვის ფანჩარასაებრ აბურძგვნილი წვერი დაეცარცხნა, კვირინხივით შავი თმა შეენოდა კიდევაც, მხრებზე ჩამოშვებული. ჩოხის საყელოზე უკვე აღარ აჩნდა თებო და ქერტილი კვლავინდებურად.

მიესალმა და უკითხავად მიუჯდა სასთაულთან პატრონს. გრაგნილი შიარ-თვა, მშვიდად დასძინა თანაც:

„ვარსიმ ვარძელის წიგნი მოვიდა, ერისთავთ-ერისთავო, ისპაჰანიდან!“ რატი გველცემულივით წამოიჭრა, გრაგნილი გახსნა და თვალი გადაავლო, როცა ჩაიკითხა, როდის მიიღეო?

წამოიძახა.

„გუშინ წინ“.

იცრუა კოზმანმა.

„გუშინ წინო? აქამდის სად იყავი, ბერო?“

„სამგზის გეახელით, ბატონო, მაგრამ ხან მკურნალი ქარსანისძე იყო შენ-თან, ხანაც ანთიმოზ, მესაწოლე ბერი. მოვერიდე, შენი რისხვა ნუ მომეცა, ერისთავთ-ერისთავო“.

ჯერ სპილოსფეხებიან კარადას მიხედა, მერმე კარს ესროლა მზერა და ჩურ-ჩულთ ეუბნება:

„აღბათ მოგეხსენება, მეფეთა მსტოვარია ანთიმოზ ბერი, რაიმე თუ დაეწო-სა, მახარაის ჩააწვეთებს ყურში. საერთოდ ამას წინადაც მოგახსენებდი, ამაოდ გვგონია თრიალეთელებს, თითქოს მარტო ჩვენ ვიყვეთ ქუთათისის სასახლეში. დავით მეფის მსტოვარებით გავსილა აქაურობა. ასე ამბობენ: თვით დედო-ფალ მარიამსაც თვალყურს ადევნებენო ისინი.“

არ იქნა და ვერ ვეღირსე შენთან განმარტობას. მერმე ის იყო გეგუთს წა-ვულე ერისთავთ-ერისთავს ლიპარიტს. ხან ლაშქრის ბანაკად აღმოჩნდა წასუ-ლი, ხანაც ღორზე სანადიროდ ახლდა გიორგი მეფეს. მხოლოდ ერთხელ მი-ვესწარი გეგუთში, ბევრი ელტრიალე გარს, მაგრამ არ მოსცილდა ის წყეული მახარაი ჩვენს პატრონს“.

„ახლა სადღაა ის ბნედიანი?“

„დღეს ჩამოეთრა გეგუთიდან. შესაძლოა აქაც შემოეხეტოს, ეგ გრაგნილი კარგად შეინახეთ როგორმე. მეფის მსტოვარებს ისეთი ფაქიზი სმენა აქვთ, ქვითკირის კედლების გადაღმაც ესმით“.

„მე ყოველივეს დედოფლის კარადაში ვინახავ, მაგრამ არც მარიამია სადღო, სჯობს ისევ შენ ჩაიკერო შენს დაბეჭილ ჩოხაში, კოზმან“.

ეუბნება რატი.

„მართალი ბრძანებაა, ერისთავთ-ერისთავო, საიდუმლოსა და ოქროს ზმირად ბერის დაბეჭილი ძველმანები უკეთ ინახავენ, ვიდრე მეფეთა და ერისთავთა რკინის საღარონი, არა?“

ესა სთქვა ბერმა, გრაგნილი უბეში შეინახა და სასთაულთან მისწია სელი, ჩურჩულთ ეუბნება რატის:

„კიდეე კარგი, რომ მე გალავნიდან გადაესცქეროდი ციხეში ამომავალ ზხას. თრიალეთელი მალემსრბოლი შეეცანია შორიდან. ვირბინე, ვირბინე, ბაგრა-ტის ტაძრის წინ დაეუხვდი მხედარს.“

მაინც გაიგეს სასახლეში მალემსრბოლის თრიალეთიდან მოსვლა. გუშლამ მარიამ დედოფალმა დამიბარა. ხამი მნახა, რაღა! ჯერ დამოყვავა, პროპონდი-ლის მონასტრის ილუმენიად თუ წამოხვალო? მადლი მოვახსენე, წილკნელი

სულს ღაფავს მეთქი, ეპისკოპოსის ტახტს მონასტრის წინამდგომის კუთხულში
როგორ გავცელი მეთქი.

შემდგომ ამისა ათონელ იბერიის მონასტერს წაყვანას და მისი მოქმედების შეწყვეტის შესახებ მოულოდნელად მკითხა:

მალე მსარბოლო მოსკლიათო თრიალეთიდან ორბელიანებს?

მე ვიუარე, თრიალეთიდან მოსული მალეშსრბოლი თვალით არ მინახავს მეტეხი ქუთათისში ყოფნისას“.

რატი აღელვდა. ცალი იდაყვი სასთაულს დააყრდნო, თვალები გაუფაროთვდა, შეშფოთებული ეკითხება ბერს:

„მაშ საიდან ვაიგო მაგ წყეულმა დიაცმა, აა?“

მზერა აარჩიდა კოზმანმა და მიუგო:

...ის ის იყო მწუხრიდან გამოდიოდა მრევლი, ჭოსა ეშმაკი იქვე გაჩნდა ანაზღად. აღბათ ეკლესიაში მოსვლამდე თუ თვალი წაატანა მალე მსრბოლს როგორმე. ისრის მისაწვდენზედაც არ იყო წასული იგი, მახარაი მომეარდა:

ისპაპანიდან ხომ არ მოგსულიათო გრაგნილი?

უარი ვტყვი, რომელი გრაგნილი მეთქი? იმ ცხენოსანმა გზა მკითხა მეთქი, თაქვერს მიმავალი".

მეორე ხანს პირაღმა იწვა რატი, ბერს შესცქეროდა, მერმე წამოიწია და უბრძანა ბერს:

ჩამაცდინო აბლაღვე.

როცა ტანთ ჩააცვეს, ეუბნება კოზმანს:

„აბა ცხენი შეაკაზმვინე, შეუჯექ, აქ მომგვარე მამაი და თრიალეთელნი აზნაურნიცა, იცოდე“.

ჯერ გარედ გასულიც არ იყო კოშმანი, როცა ეზოსმოდგარმა ცინცილუკმა შემოჰყო წვერწანტარა თავი.

მარიამ დედოფალი ხმობილობსო ერისთავთ-ერისთავს, რატის.

ქსიამოდ შეიშუშვნა ლიპარიტისძე.

დედოფალი ოქროს ტაბაკს უჯდა. ერთადერთი სურა წინ ედვა ვერცხლისა და ვერცხლისავე სინი, ხმელი ხილით გაესილი. მარიამს გრაგნილი გაეხსნა და კითხულობდა.

რატის დანახვაზე აუქჩარებლად დაგრაგნა, მარცხენა ხელში დაიჭირა, დაბრ-
ძანდიო, უთხრა ერისთავს.

დედისიმედი მუნვე იჯდა და ფსალმუნს ფურცლადა. რატიმ მუხლი მო-
იყარა დედოფლის წინაშე, ორგზის ეამბორა ხელზე და ხელების შშუშენით
წარმოსთქვა:

„უცნაური გაზაფხული სცოდნია ქუთათისში, ავეუსტა, აღდგომა კარზე გვადგას და ჯერ კიდევ სცივია სასახლეში“.

მარიამმა წამუყო დედისიმიდს: მარტო დაგვტოვეო, მემამუხალეებს უბრძანა: ოქროს სასანთლონი აენთოთ და გასულიყენინ.

რატის გრაგნილისა, კენ გაეჭიკა მზერა.

დედოფალმა შენიშნა ეს და მშვიდად სთქვა:

„ესეცაა ღაღით მელისგან მოგვივიდა წიგნი!“

ცნობის წადილი ყელზე მოეხუჩა რატის.

„სად ბრძანებულაო მეფე?“ უნდოდა ეკითხა, მაგრამ ენის წვერზე დაიჭირა სიტყვა, მხოლოდ ამის თქმა გაბედა:

„გზები გახსნილა როგორც სიანს“.

დედოფალმა ბრძანა:

„ხვალ ეანს მივემგზავრებით მე და დედისიმედი მცირე ამბულატორიის წინ მე მინდოდა გულაბდილად მესაუბრა შენთან, ერისთავო, ჩემთვის ვფიქრობათა გამო. გეგუთში ბევრს ვეცადე მაგრამ მანდაურ იწრობაში სასაუბროდ ვერ დავიმარტოხელე ერისთავთ-ერისთავი ლიპარიტ. დედა შენი, ბატონი კატაი, გულჩათხრობილი გახდა ბოლო ხანს ჩემს მიმართ. თუმცა, უნდა მოგახსენოთ, მე აღარ ვიცი რითი დავიმსახურე თქვენი ოჯახიდან ასეთი რამ. მე ვიტყვოდი...“

აქ დედოფალი შესდგა და თითქმის დამარცვლულად წარმოსთქვა: „უნდობ-ლო-ბა“.

„უნდობლობაო? ღმერთო შენ მომკალი, რასა ბრძანებთ, ავგუსტა? ოდით-განვე შენა ბრძანდებოდი ჩვენი ოჯახის უავგუსტაესი მოამაგე, დედოფალო, ბატონო.“

უნდობლობაო? უწინამც რისხვით მობრუნებულა ჩვენს თავზე ცარგვალი, ვიდრე ჩვენთაგანი რომელიმე უნდობლობას გულში გავივლებდეთ შენს მიმართ. ჩვენი ოჯახი და შენდამი უნდობლობაო?!.

„მე ჩემდა თავათ, — მშვიდად, აუღმღრეველად განაგრძო დედოფალმა, — მრავალი წყენა შემმთხვევია თქვენი ოჯახის გულისათვის, ალბათ მოგეხსენება, ერისთავო, ჩემი საყვარელი რძალი, დედოფალთ-დედოფალი ელენე, ამკამადაც ოდნავ გულაყრილია ჩემზე, იგიც მისწედენია ალბათ შენს სმენას, თუ რაოდენი უმართებულო ქირდეა წილად მხედა მე, რა თქმა უნდა ზურგს უკან, იმ სევდავსილი რუსუდან დედოფალყოფილის გამო.“

ისიც ცხადია, მე აროდეს შემშინებია ძაგებისა, როცა ღვთისა და კაცის წინაშე გულმართალი ვყოფილვარ“.

წარმოსთქვა მტკიცედ მარიამმა და ცეცხლს შეხედა.

„მაგრამ იგიც ნათელია, რომ ყოველ ადამიანს ის ურჩევნია მომეტებულნი აქებდნენ, ვიდრე აძაგებდნენ“.

მცირე ხანს შესდგა მარიამი, რატიმ იდროვა და სიტყვა ჩააყერა:

„ენამც გახმობია სასაში შენს მაძაგებელს, ავგუსტა“.

„როგორც უკვე გითხარი, მე არ მეშინია ქირდვისა, მაგრამ მოგეხსენება, მე ქალი ვარ და მოზრდილი ვაჟის დედა, ასე რომ ჩემთვის უცნობი ვერ იქნებოდა მწუხარება იმ სევდავსილი დედისა, რომელმაც თავისი საყვარელი პირმშო სასახლეში დასტოვა.“

ღმერთი მყავს მოწმედ, იმ ღამეს მე არ მძინებია, ზოლო როცა უფლისწული ღემეტრე ოცსეთიდან მოიყვანეს, სამი ღამე თვალი არ მომიხუჭავს, ცრემლებით ვეგებებოდი განთიადს ყოველს“.

„შენი ღვთისიერი გულის ამბავი ვინ არ იცის, სეგებდნიერო ავგუსტა. — კვლავ ჩამოართვა რატიმ მარიამს სიტყვა, — ნუთუ ქრთილისოდენა იქვი გებადებათ, დედოფალო, ჩვენო ბატონო, რომ ჩვენი გული კიდემდის საცსეა შენი უავგუსტაესი წყალობისაგან. მე დიდად ვამაყობ რომ შენის მეოხებით ჩვენი სიძე უნდა გაზდეს დღეს-ხვალ პანიბერ-სევასტოს, მეფე აფხაზთა და ქართველთა, დავით“.

წარბები ასწკიპა რატის სულწასულობისაგან ოდნავ განაწყენმა მარიამმა და აუღმღრეველად განაგრძო სათქმელი: „ეს კიდევ ცოტაა, ბიზანტიონიდან ცუდი ამბები მომდის, პაქანიკებთან ომი ჰქონია კეისარს. ჯერაც ყმაწვილია ჩემი ვა-

ეჟი, კონსტანტინე პორფიროგენეტი, მაგრამ მაინც შესაძლოა, ვითარცა /კესაროსი, წესისამებრ, საომარ ბანაკში თან ახლდეს ალექსი კომნენისკი.

გარდა ამისა, ჩემი საყვარელი ძმისწული ამ ნამქერებსა ზღაპარულ მხატვრობას არ დაერიდა და საომრად წავიდა“.

ცნობისწადილი ველარ დაიოკა რატიმ, ალბათ ძაგან ერისთავს თავს დაესხაო მეფე, ასე იფიქრა და წამოიძახა:

„საომრადო? რასა ბრძანებით, ავგუსტა, სად?“

დედოფალმა ტაბაჯზე დასდო გაუხსნელად გრაგნილი და სთქვა:

„ბეშქენ ჯაყელს თავს დასხმიან ჯავახეთში თურქნი, ესეცაა მაუწყა მეფემ: სელჯუკიანთა ლაშქარი ვაოტეთო, სამეფოის სამანებიდან გადაერეკეთო მტერი“.

რატი შესძრა ამ მოულოდნელმა ამბავმა და ენა ჩაუვარდა პირში.

ეს-ლა გაიფიქრა:

„აი სად ყოფილა უნდობლობა? დავით მეფე ომში წასულა იდუმალ და ეს ამბავი დღემდის არ ამცნეს სამეფოის სპასალარს, ლიპარიტ ორბელიანს“.

„მე და დედისიმედი ლოცვაში ეატარებდით ღამეებს, ეგეც გასაგებია ალბათ შენთვის...“

არც ეს მოეწონა რატის, მაგრამ დუმილი არჩია.

„აქვე უნდა ვაღვიარო, თქვენი ოჯახის კეთილი ანგელოსია დედისიმედი, მხოლოდ მისებრ უსპეტაკეს სულს თუ შეეძლება ჩააქროს ბაგრატიონთა და ორბელიანთა შორის ოდითგანე ჩამოთესილი მტრობა. მე ეს მჯერა და ამიტომაც არ ვიზოგავ თავს. თქვენი ოჯახის ზათრით, რა თქმა უნდა ჩემი ძმისწულისადმი განუზომელი სიყვარულით აღძრული, მე არ დავერიდე თვით უმდაბლეს საქმეს მაშვლისას, მართალია, ამგვარ რამეს დიაცნი არ თაკილობენ ზშირად, მაგრამ თუ არა ეცდები, ამნაირ დედაცაცებთან არაფერი მჭონია საერთო ოდესმე.“

ამას წინად ბატონი დედაშენი, კატაი ვიხმე, ვანუგეშებდი: ქუთათელი აქ აღარაა ამჟამად, კათოლიკოსი ევსტრათი დავითიანზე, მოევლება მეთქი ნომოკანონს. ნიშნობა შევახსენე, დარწმუნებულმა, გავახარებ მეთქი ამ ამბით. ფუქი ბოდიში შემომამჩნა: ჯერ ჩემი ვატი რატი წამოდგესო ფეხზე“.

რატი აიღეწა, დედოფალი დადუმდა და აცალა მას ლაპარაკი: „ნუთუ თუნდაც უმცირესი იჭვიც დაგებადა დედა ჩემის მიმართ, დედოფალო, ჩვენ შორის ვინ იქნება ისეთი ზებრე, მან არ იცოდეს რომ შენ მოველინე ჩვენს ოჯახს, ავგუსტა, ვითარცა ზეთისბილის მომტანი ტრედი ცისიერი. ოღონდ ნომოკანონს ეშველოს რაიმე და სხვა რაღა დააყოვნებს ამიერიდან ნიშნობას?!

დედა ბრძანდები გულზნიერი და ბიზანტიონს მიგეშურება, ავგუსტა, ეს ყოველივე ჩვენი მდაბალი გონებისათვის მისაწვდენია, არა? მაგრამ ახლა მიბრძანე, როგორ იქნება შენ ისე წაბრძანდე, დედოფალთ-დედოფალო, და შენივე საფასით წამოწყებული ეკლესიები და მონასტრები არ მოიხილო? სხვა არ იყო რა, მანგლელი ეპისკოპოსი შეგვაჩვენებს მე და მამა ჩემს.“

ლიპარიტის უბნის მონასტრის ზღუდე შემოვავლეთ, გომარეთის ეკლესია ხელახლა გადავხურეთ, ბოლოს შენ არასოდეს ისე არ წაბრძანებულხარ ბიზანტიონს, უფლის ფერხის ფიცარს, მანგლისის ტაძარში დაცულს, არ შეზეზოდა ანგელოსურნი ბაგენი შენნი, ჩამობრძანდი თრიალეთს, წმინდა ადგილები მოილოცე ჩვეულებისამებრ, ჩვენი ოჯახის ღარიბული პურმარული იგემე, მერ-მე ნიშნობას რა დაუდგება წინ?!

მე თავით, მიწა მეფობისა შენისა, მტლად დაგეგებოდი, დედოფალი დედოფალი. ჩემთვის პირადად სულერთია თუ სად შესდგება ნიშნობა: ქუთათისში, თუ ლიპარიტის უბანში, მაგრამ მშობელნი ჩემნი, ხანდაჟამოდაც დაიბადიან უკვე და შეუბღალავად იცავენ ოდიოვანვე დათქმულ წესთა და ჩვევათა, აევუსტა“.

მარიამ დედოფალი მოწიბლა საერთოდ გაურანდავი რატის თავაზიანმა სიმკვერემ.

ერთ რამეშიც მტკიცედ დარწმუნდა იგი: არც ლიპარიტი, არც თუ კატაი, არამედ რატი აბრუნებსო ორბელიანთა ოჯახის ტიმონს¹⁾.

როცა ლიპარიტისძემ დარბაზი დასტოვა, მარიამმა სავესებით გულწრფელად დაასკვნა: მართლაც უხერხული იქნებოდა ქუთათისში შემდგარიყო ნიშნობა.

„სულელია ის ბედშავი მახარაი“, გაიფიქრა დედოფალმა.

ეს მახარაი არწმუნებდა მარიამს: ახლა ორბელიანნი გაჯანჯლდნენ და რაღაც დიდი ამბების მოლოდინში აყოვნებნენო საქმეს. „მანვე მოსჭორა, ალბათ, ეარსიმ ვარძელის წიგნის მოსვლა ისპაჰანიდან“.

თითქმის ხმამაღლა სიტყვა მარიამმა და მაშით გააღვიძა ბუხარში მთელე-მარე ცეცხლი.

XXXIV

სამი ღერი გეფი

მახარაის გეგუთში ამბავი ჩაუტანა მესაწოლე ბერმა ანთიმოზმა: კოზმან ბერი ქუთათელის მარანში შეუტყუებითა მეღვინეთა, წამოუტოშავს მთვრალს: ეარსიმ ვარძელის წიგნი მოგვივიდაო ისპაჰანიდან.

ქუთათისში ჩამოვიდა მახარაი, მთელი დღე ეძება კოზმანი ამოოდ. ქუთათელის სასახლიდან დაიწყო კვლევა. ლანდივით დადიოდა ცალიერ დარბაზებში, ხელშინაურთა საუბარს ყურს უგდებდა, ტალანებში მოჩურჩულე ბერებს უსმენდა, თავაზიანად ესალმებოდა ყველას, გამოჰკითხავდა: ახალი ამბავი თუ იკითო რამე? მიწისძვრისა და წარღვნის ამბები ეყერა ყველას ბაგეზე.

ედესიდან გამოქცეულ ბერს ჩამოეტანა ამბავი: აღდგომას მიწისძვრა იქნება ისეთი, ლეღვის ფოთოლივით ჩამოსცვივინო ვარსკვლავნი მიწაზე, ხოლო მიწას თუ რა მოუვიდოდა ამასობაში, ამის გამო არაეინ იცოდა რაიმე. სამეფო სასახლეში მოვიდა. ჯერ სახაბაზოში შებორიალდა.

ფქვილში ამოთხვრილი ხაბაზი ცოცხ ზელდა, ხოტაი, ხოლო მალღია თონეში ჩაყუდებულყო, ფეხები ლა უჩანდა ნახევრად ბნელში. მახარაის მისვლამდე მოათავა მალღიამ ლავაშების აკვრა და ფეხზე დადგა კვლავ.

„შე მეგონა თავდაყირა სიარულს მისჩვევხარ მეთქი, მალღიავ“.

გაეხუმრა ქოსა.

„ჩემი რა მოგახსენო, ბატონო, და ეგ ქვეყანა გადაყირავდება ეგონებ“. მიუგო ხაბაზმა.

„რაო, რა მომხდარა, მალღიავ?“

„გუშლამ მიწისქვილეთა კუდიანი ვარსკვლავი უნახამთ, ბერებიც ანგრე უზნობენ, დიდი მიწისძვრა იქნებაო ამ აღდგომასაც, ბატონო“.

„სხვა არაფერი გაგიგონია, მალღიავ?“

¹⁾ ტი მონი — უღელი ეტლისა.

„არაფერი, შენმა მზემ, ბატონო. დღენიადაც თონეში ვართ ჩაყრდნობილი, ახალ ამბავს ვინ მოგვაშაგებს ჩვენ“.

მესტუმრეთუხუცესი შემოეყარა მახარაის ხილნარში. კოზმანე-
სო, ჰკითხავდა მახარაი.

თვალი შევასწარი გეგუთიდან მოდიოდაო ბერი.

სამეფო მარნის წინ სამი მდაბიორი დამჯდარიყო ნამორების ყორესთან, ორი მეღვინე და ყასაბი ღვთისაგარ.

ტიკპორა მუხლზე ედო მეღვინე ღრუბელას, ხოლო პატარკაცა ღვინოს სთავაზობდა მოზერის ყანწით ღვთისაგარს.

მახარაი რა დალანდეს, ზეწამოიჭრა ღვთისაგარ, წინ გადაუდგა, დაედრიჯა: დაგვლოცო, ბატონო.

ჯერ იყო და იუარა ჭოსამ. გული მიშლისო უზმოზე სმას.

ახლა ღრუბელა და პატარკაცა შეევედრნენ. ხათრი ველარ გაუტეხა მოხუცმა, ნამორზე ჩამოჯდა თავათაც. ღვინო მოსვა, გაოცდა. სამეფო მარნისაო?

იკითხა.

„არა, შენი კენესამე, ამბობდა ღრუბელა, პატარკაცას ჩამოუვიდა თავკერიდან მამაი...“

„მე დაბერდი კაცი და აგრეთი ღვინო ჯერ არ დამილევი“. სთქვა სტუმარმა და თავათვე შეუშვირა ტიკპორას ყანწი. როცა ეგეც დასცალა, რა ღვინოაო? იკითხა.

„ნამდვილი მალღარი, თავკერული, წ. გიორგის მალღმა“, იფიცავდა პატარკაცა, მეღვინე.

მახარაიმ იგიც გამოარკვია მიწისძვრის გამო საუბრობდნენ მეინახენიც.

„მე მცირეოდენი გამგებმა ცთომილთა ცნობაში, არა მგონია, მიწისძვრა იქნეს წრეულს“.

დაამშვიდა გარსმსხდარნი.

ღვთისაგარმა ყანწი მოიყუდა, მაგრამ ანაზდად ხელში დაიჭირა კვლავ და აყვირა:

„არიქა, კოზმანი მიდის ეგერ, მას ეცოდინება მიწისძვრის ამბავი. ღვინოც ჩავაცეცხლოთ ბერს“.

გაოცდა პატარკაცა: ღვინოს როგორ დაღვესო ბერი?

„არა, მაგისმა მზემ, შაბათ საღამოს ქუთათელის მარანში შევათრიეთ მე და ღრუბელამ, იმდენი ვასვით, მარცხენიდან ველარ არჩევდა მარჯვენას. მონასტრებშიაც ლოთობდა თურმე, მიტომაც ვერ გამხდარა ეპისკოპოსი“. ამბობს ღვთისაგარ.

„განა ეპისკოპოსნი არ მიირთმევენ ღვინოს?“

იკითხა პატარკაცამ.

„სვამენ, მაგრამ ჭკუით, ჩვენისთანეებს როდი უყადრებენ თავს. ქუთათელის ოდენა ჩვენს მეღვინეთუხუცესსაც არ დაუღვია ღვინო“.

მიუგო ღვთისაგარმა.

მახარაიმ ყური სცქვიტა ამის გამგონემ; ყურში ჩასჩურჩულა ღვთისაგარს:

„მაშ თქვენ დაგიფერიათ შაბათ საღამოს ბერი?“

„მე და ღრუბელამ, ბატონო, მესამეც გვახლდა, ქუთათელის მეღვინე ბართი“.

„აჰა, ეს თქვენთან დაიტრაბახა კოზმანმა: ისპაჰანიდან მოგვივიდაო წიგნი?“

„ჩვენთან შენმა მზემ, ბატონო“.

მიუგო ღვთისაყვარმა და ყანწი გაუვსო ქოსას. ეგეც გამოსცალა მახარაიმ და პატარკაცის მოუტაცუნა მხარზე ხელი:

„გაიქე შენ გაზრდას, წამოეწიე და დაგვლოცეთო, ასე უთხარი კოზმანს. მალე უკან მობრუნდა მეღვინე:

ასე ამბობსო, მეჩქარებაო პატრონთან.

„აბა, ახლა მიდი, ჩემი სახელით უბრძანე: დაუყონებლივ აქ გამოცხადდეს ბერი“.

კოზმანი მოვიდა, გაფითრებული საეცებით. თვალს ვერ უმარტავდა მახარაის, წელში მოდრეკილი.

დალოცვით დალოცა დამხედურნი, მაგრამ ღვინოს არ დააკარა პირი. ბოდიშობდა ბერი:

ლიბარიტი და თრიალეთელნი აზნაურნი ზეგ მიემგზავრებიან, სად მცალიაო ღვინის სასმელად?

„არაფერია, ანუგეშა ქოსამ, ხვალ დავით მეფე ჩამობრძანდება, ალბათ ერთ კვირასაც არ გაუშვებს სტუმრებს“.

მახარაი მოხვდა: ასეთ სააშკაროზედ ბერი არ დალევდა ღვინოს. წამოდგა და ეუბნება ღრუბელას:

„მარნის კლიტე ვისა აქვს, თუ იცი?“

„მე მაქვს, ბატონო, მაგრამ მეღვინეთუხუცესმა რომ გამიგოს, ოთხში ამოძილებს უთუოდ“.

„სამეფო მარნის კლიტეს ვინა ჰკითხავს მეღვინეთუხუცესს, როცა მე თქვენთანა ვარ, ღვთისაყარ, ბედშავო?!“

მარანში რა შევიდნენ, კარი ჩაჭკეტო უბრძანა პატარკაცს მახარაიმ. ღრუბელამ შარშანდელი ღუმა გადმოიღო სხენიდან, პატარკაცა ჭურის მოზდას შეუდგა.

როცა ღვინოში შევიდნენ, მახარაიმ მხარზე ხელი დაჰკრა კოზმანს: „ბლომად გისვამთ ჭუთათელის მარანში, ბერო. კარგი ღვინოები ჰქონია იმ წვერძალს ზუცესს, არა?“

„მოგეცა ლხენა,—სთქვა კოზმანმა და კვირინჩხივით შავი წვერი ჩამოიფოცხა თითებით, — როცა ეპისკოპოსის ტახტზე დავედები, ჩემს მარანში დამეწვიეთ მაშინ“.

„აბა გაიქე, მწვადები გააჩინე ახლავე“, უბრძანა ღვთისაყარს მახარაიმ, პატარკაცა ცხელ ლავაშზე წარგზავნა, ხოლო ღრუბელა მეზილეთუხუცესთან, ხმელი ხილი მოგვართვით ახლავე.

რა მარტო დარჩნენ, ზელახლა გაუვსო მოზერის ყანწი მახარაიმ სტუმარს, ისევე დაარტყა მხარზე ხელი და ეუბნება:

„ცბონდი, ბერო!“

„ვის სმენია ამდენი დალიოს ბერმა“.

სთქვა კოზმანმა.

„თავი დაანებე, მამა ნუ წაგიწყდებო, შენ კი არა ქსიფილინი ლოთობდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი, ბერო“.

მახარაიმ ტიკიდან გაივსო ყანწი, დასცალა, კვლავ გაავსო და ხელში დაიჭირა.

„იცი, კოზმან, ეპისკოპოსის ტახტი თუ გინდა გელირსოს, შენ ის ბარათი უნდა მაჩვენო ახლავე, ისპაჰანიდან რომ მოგსვლია, თორემ... ანაშორის ამბავი ხომ

გავიგონია, ბერი იყო ლიპარიტ დიდის მესაწოლე ანამორიცა, მაგრამ ასე/კობ-
ტად გასვა ბაგრატ კუროპალატმა სარზე. ახლა არჩევენი შენზეა ეპისკოპო-
სის ტახტზე ჯდომა გირჩევენია, თუ ძელზე გასმა“.

კოზმანი გაფითრდა. შეეცადა ლაზღანდარობაში ჩამოერთმია მახარაის-
თვის ეს.

„არა, არ გეზუმრები, ჩემმა მზემ, ბერო“.

კოზმანი არ დაიბნა. მე ის წიგნი რატიმ ჩამაბარა, მაცხოვრის საფლავს
ვეფიცავარ, თავათ მევე უნდა მეჩვენებინა უშენოდაც დავით მეფისათვის, ამ-
ჟამად თან არა მაქვს, მაგრამ ჩამობრძანდება მეფე და შენ შემავედრე: ოღონდ
შომისმინოს, მე წარუვდგენ თავათ. ორბელიანების პატივი ყელში ამომდის
უკვე. ათი წელია ყმად გამიზადეს, ეპისკოპოსის ტახტს მიქადიან, მაგრამ მან-
გლელს ექსოვია ვერ შეჰკადრეს, ხოლო წალკელი არც კი ფიქრობს სიკვდი-
ლისათვის“.

მახარაიმ კვლავ მიაწოდა ყანწი. ეგეც დასცალა კოზმანმა და სთქვა ჩურ-
ჩულით:

„მე უკეთესს გეტყვი, თუ არ გამამხელ, ამ საღამოს ბეობა აქვთ თრიალე-
თელებს ლეონ მეფის სასახლეში, როგორც მოვკარი ყური. დღეს კათოლიკო-
სია ბაგრატის ტახარში მწირველი, ნაწირვებს პურობა ექნებათ, ალბათ“.

მწვადებმა უფრო მოაწყურა მეინახეებს ღვინო.

ღვთისაგარმა დასცალა ყანწი და სთქვა:

„ეჰ, ჩემო ბატონებო, ეგ ქვეყანა მაინც უნდა დაიქცეს, ბარე ფხიზელნი ნუ
შევხედებით წარღვნას“.

მახარაიმ ყანწის დაცლა აცალა კოზმანს და უთხრა:

„შენ ხომ იცი, ბერო, წყალში შეჭირვებული კაციც წაეპოტინება ხანდახან
გველს, მაგრამ თუნდაც ერთი მიჩვენე ვინმე, სამშვიდობოს გასულიყოს ამ
გზით“.

კოზმანი უკვე მთვრალად იყო და იგავის წილ იგავითვე მიუგო:

„ეჰ, ჩემო მახარაი, ვინც მეფეთა სამსახურისათვის თავს გამოიღებს, არც მას
შერჩება კისერი მხრებზე“.

მახარაი მისწვდა შეფარვულ დედააზრს ამ იგავისას, ჯერ თვალი მიაშტერა
ბერის ჭრუტა თვალებს, მერმე ეუბნება ოდნავ ამრეზილი:

„შენ ერისკაცობაში აბაზაისძე იყავი, არა?“

„აბაზაისძე გახლავარ ახლაც“.

ამაყად მიუგო ბერმა.

„ოჰო, მე ეგეც ვიცი, შენ სუმბატისძე ხარ, არა? სწორედ პაპაშენი, ვაჩე თან
ახლდა ჩანჩხი ფალელს, როცა იგი საბერძნეთს წავიდა, კონსტანტინე კეის-
რის ლაშქარს შემოუძღვა და წერეფის ციხე გადასცა ბერძნებს. მაშინ შეიპყრო
კუროპალატმა ბაგრატმა აბაზაისძე ვაჩე, ცხვირი მოსჭრა და ქუთათისის დი-
ლეგში ჰყავდა დაბმული სამ წელს“.

შენ თუ გინახავს ქუთათისის დილეგი? არა, ჯერ არ ენახა დილეგი ბერს.

„როცა აბანოსკენ მიდიხარ გვირაბით, მხარმარჯვენით ხერგლია ერთი, ბაგ-
რატოვანთა სასახლისაკენ, იმ ხერგელს მოათავებ და სწორედ მანდაა ეგ დილე-
გი. კედლებზე მაჯის სისხო ბორკილები ჰკიდია ახლაც. სწორედ მანდ იყო
ვაჩე აბაზაისძე დაბმული“.

„მე ეგეც გამიგონია ჩემს სიყრმეში, დაიწყო კოზმანმა, ქვეშის ციხესთან და-
უმარცხებია ვაჩე აბაზაისძესა, კუროპალატი ბაგრატი“.

მახარაიმ მარცხენა ხელში გადაიტანა ყანწი, ცხვირის ქვემოთ მარჯვნივ მოაწერდა კოზმანს.

„ერთი მოიწიე მცირედი ჩემსკენ, რა გაგჩენია მაგ ცხვირზე, მაგ ცხვირზე“
 ცხვირის ქვემოთ სამი ღერი ბეწვი ეზრდებოდა ნიადაგ კოზმანს. ლანდის უსწრაფესად მისწვდა მახარაი და სამივე ააგლიჯა ანაზდად.

კოზმანს ცრემლები წამოსცვივდა სიმწრისაგან, მაგრამ ეგეც ლაზლანდარობაში ჩამოართვა ქოსა ეშმაკს. წამიერად გამოფხიზლდა მყისვე და სიტყვა შეაშველა უმარჯვოდ ნათქვამს:

„ლიპარიტ ერისთავი გამეფებას აპირებს, ამიტომაც უნდა ვუთხოვ დროზე“.

XXXV

„მაბლ მარ და არა კაცი“

თავი სტყვივოდა, ძლივს მიჩაქჩაქებდა ძელქვების ხეივანში მთვრალი მახარაი. მის გულში აღარ ეტეოდა იმ დღეს განაგონი ამბავი. მარაიმ დედოფლის მეტი არავე ეგულებოდა მახლობელი ქუთათისის ციხეში.

ეზოსმოძღვარი ცინცილუკ გამოდიოდა ლეონ მეფისეულ სასახლიდან. ვანს წაბრძანდნენო დედოფალი და დედისიმედი.

გამობრუნებას აპირებდა მახარაი, გაახსენდა, მარაიმს ექნებოდა თავის ტყვილის წამალი სადმე.

დიდი დარბაზის კარი ღია იყო, შიგ შეიხედა, აღარავე აღმოჩნდა. სპილოსფეხებიანი კარადა გამოაღო. ამოდ ჩხრია ქვედა უჯრებში, ახლა კარები გახსნა ორმავი. მუშკის სუნი ეცა საამური. ოთახის ოდენა კარადა სავსე იყო სამოსელით. ცალ მხარეს მარაიმ დედოფლის ტანსაცმელი ეკიდა, პატროსანი თვლებით მოოჭვილი ღორები, აბრეშუმის საკკოები, ჯუბები, მეორეში დედისიმედის ფერად-ფერადი ყაბაჩები, შალეები, ლეჩაქები, აბანოს პერანგები, საცხენო თორნი, უნაგირები, ასალები და კვერნის ქათიმები.

შუათანა უჯრაში რატის თორი ეგდო ვერცხლისა, ვეებერთელა მაფრაშები და ხურჯინები. ერთ უზარმაზარ მაფრაშას ხელი დაავლო, კარადის უკან წაათრია ქოსამ და ბნელ კუთხეში მიაგდო.

ფეხის ხმა შემოესმა, კარადაში შევიდა და ლიქედ დასტოვა კარი. მიაყურა, არავე აპირებდა დარბაზში შემოსვლას. გატენილ ხურჯინზე თავი წასდო და გაინაბა. გრძნობდა სიმთვრალე ეპატივებოდა ძილს.

ერთი პირი გამოიძინა მთვრალმა. თეფშების რაჩხუნმა გამოაღვიძა. საკლიტედან გამოიქვრიტა, თრიალეთელნი გარს უსხდნენ ოქროს ტაბაკს, სავსე ფიალა ხელიდან ხელზე გადადიოდა. დარბაზში მემამულენიკ აღარსად სჩანდნენ, მხოლოდ ორი სასანთლე ენთო სუფრის თავსა და ბოლოში.

კატაი მოუსვენრად დაწრიალებდა, წარამარა გადიოდა დარბაზიდან.

ლიპარიტის ხმა გაიგონა მახარაიმ:

„მაშ შენა გგონია, სასახლეში არაფერი იციან ვარსიმ ვარძელის წიგნის გამო, არაა?“

„არაფერი“.

მიუგო რატიმ.

„არც მარაიმ დედოფალმა, არა?“

„კოზმანისათვის გამოუკითხავს, როგორც გითხარი, დედოფალს“.

კარის კრიალი მოისმა. მეღვინეებს შემოჰქონდათ საესე სურები, წინ უდგამდნენ სტუმრებს და გადიოდნენ.

რატი ზედიზედ სცილიდა ფილას.

„მე სხვა რამეც გავიგე“, სთქვა ლიპარიტმა ხმადაბლა. „გვარამ ერისთავმა წიგნი გამოგზავნა გეგუთში. ალექსი კომნინი თავათ ძლივს გადარჩენია დარბევას, სულზე მოუსწრაიათ ყიფჩალებს“.

„კიდევ რას იწერება გვარამი, ყიფჩალები ხომ არ მოჰყავს, თუ იცი?“

შეეკითხა კატაი.

„ყიფჩალებს პაქანიკნი დაუხოციათ, ბოლოს თავათვე შეშინებით და მიაშურეს თურმე თავიანთ ტრამალებს“.

„აჰა, ეგეც კარგია, არა?“

სთქვა მოშაინურად რატიმ და ისევ დასცალა ფილა.

„მაშ გვარამ ერისთავი და ბაკურიანი ვერ მოსწვდენიან ყიფჩალებს?“

იკითხა ისევ კატაიმ.

„ის სულელი წილკნელი გამოდგომია ყიფჩალებს, აღარავინ იცის თურმე, ტყვედ წაყვანილია, თუ მკვდარი“.

„მაშ როქის სპის იმედი გაუცრუვდა მეფეს?“

რატის უნდოდა ეს გაეგო.

„ახლა ეს გვიამბე, ბატონო, გვარამ ერისთავის წიგნი როგორ ლა ჩაგვივარდა ხელში?“

ჩურჩულით შეეკითხა იგივე.

„გიორგი მეფე დავათვრე ნადირობის დროს. ეს მან მიამბო, თანაც მთხოვა: დავითს ნულა ეტყვიო ამას“.

ამბობდა ლიპარიტ.

„ვეშაგ ერისთავთან თუ გააწყვე რაიმე?“

ჰკითხავდა ლიპარიტისძე მამას.

„ხომ იცი, რა იწროობაა გეგუთში, ხანგრძლივად საუბარს ვერ ვახერხებდი. ის ქოსა ეშმაკი პირში შემომცქეროდა ნიადაგ. უკმაყოფილოა ვეშაგიც. დღენიადაგ ომისთვის ფიქრობს დავითი, მაგას თუ აცყევით, ვინლა მოიცლისო სანადიროდ და მოსალხენად ოდესმე.“

მაინც ყოყმანობს ვეშაგი, თავვერის ერისთავის ეშინია როგორც სჩანს. ახლა მანდაა ჰყონდიდელი, უბოროტესი დემონი, ალბათ ლაშქარს აგროვებენ ჩუშად. ჩემთან ასე ამბობდა დავითი: ეკლესიები დაუზღვრევია მიწისძვრას, შათ აღსადგენად წარგზავნაო მამიდა მარიამმა“.

მეხილეებმა ხილით საესე ხონჩები დასდგეს მაგიდაზე. როცა კვლავ აქრიალდა კარი, რატიმ წამოიწყო ზელახლა:

„მარიამ დედოფალი მესაუბრა ნიშნობის გამო. ფრიად აღელვებული სჩანდა გაწბილებული მაქანკალი. როგორც იქნა მოვთაფლე. დავარწმუნე კიდევაც: თრიალეთში უნდა შესდგეს მეთქი ნიშნობა.—მახარობლისძეს მიუბრუნდა რატი:—შენ ხომ გახსოვს, მამისთვალავ, ერთი დაგეშილი მართვე არწივისა რომ ჰყავდა ლიპარიტის უბანში მამაჩემს. ჯერ გავაფრენდით, მერმე საჭნიერს ვუჩვენებდით, დავუწრუწუნებდით, დავუწრუწუნებდით, მოვიტყუებდით, ილიიდან ბურტყუს გამოვგლეჯდით, ველურობას ვაცლიდით ამგვარად. დაი

ჩემი დედისიმედი ჩვენი ოჯახის საჭიერია, მამისთვალავ, იცოდე. ლიპარიტის უბანში თუ მოვიტყუეთ ჩვენი კერძოხელი სიძე ბატონი, ბურჯულაძე გაცელა ჩემზე იყოს მერმე“.

„ნუ ჰყვირი, ნუ ჰყვირი. მოყურებული არ იყოს ვინმე“.

მიადახა კატაიმ ვაჟს.

ისევ გამოსცალა რატიმ ფიალა, კვლავ გაავსო და ცხელაისძეს გადაულოცა. ლიპარიტს ეუბნება თანაც:

ვაგლახ, ჩვენ აქ ჩაერთო, მამავ, როცა იგი ჯავახეთში თურქებს ებრძოდა, ჩვენ თან უნდა ვხლებოდით და ზურგში ჩაგვეცა მახვილი“.

„დრო კიდევ ბევრია წინ“.

სთქვა აღმღვრეველად ლიპარიტ ერისთავმა.

რატიმ ჯიხვი აიღო ხელში, ლიპარიტი აღდგარძელა მთვრალმა. თრიალეთელებს მიმართავდა, ძლივს იდგა ფეხზე:

„აზნაურნო ჩემნო, თქვენ იმათი შვილები ხართ, ვისაც არა ერთგზის შემუსრავთ ბაგრატოვანი. ცხენბურთში ვერ გვაჯობებს მეფემ და მისმა ერისთავებმა, ველარც ომში გაგვიძლებენ ისინი. როცა ჩემს მიერ განატყორცნა ჩოგანმა სისხლი ადინა მარცხენაზე მეფეს, თავი მოვიკატუნე, მივედი და ხელზე ვეამბორე. სისხლი ვიგემე მისი.“

მლაშე ყოფილა ბაგრატოვანთა სისხლი, ახლაც მწყურია იგი. ბაგრატ კუროპალატი გაექცა პაპა ჩემს ლიპარიტს, მე არ ვყოფილვარ ლიპარიტისძე რატი, თუ ვასაქცევი გზა დავუტოვო მეფეს.

რაც შეეხება ნიშნობას, ამაოდ ღელავთ, მეგობარნო, თქვენ. დეე, სულტანისძეს ბარქიაროვს კი არა, მეთულუხზე თურქს დაუმშვენოს სარეცელი ჩემმა დამ, ოღონდ გადაგვარებული გვარი არ განაგრძოს ბაგრატოვანთა. უფლისწული დემეტრე ავადმყოფია, ქარსანისძემაც ვერ გაარკვია თუ რად მოსდის სისხლიანი შარდი? დავითს მე მოვუღებ ბოლოს და სულელი მახარაი ლაღარჩებათ კანონიერი უფლისწული ბოლოს. გჯეროდეს, მამავ ბატონო, მეორე დღესვე გაკუთრებთ მცხეთაში“.

„მზეგრძელი იყოს მეფე!“

წამოიძახა მამისთვალა მახარობლისძემ და ლიპარიტს მიაშვირა ყანწი, მზეგრძელი იყოს, დაიღრიალეს დანარჩენმა აზნაურებმაც.

ჯიხვის გამოცლაც ვერ მოასწრო ცხელაისძემ, სპილოსფეხებიან კარადიდან გამოვარდა მახარაი, მუშტი დაარტყა ოქროს ტაბაკზე და იყვირა:

„მზეგრძელი იყოს მეფე!“

შეკრთნენ თრიალეთელნი, ზეწამოვარდა ზოგი.

„დაბრძანდით, დაბრძანდით,—ეუბნება მახარაი სტუმრებს,—ლეონ მეფისეულ სასახლეში ამჟამად მე გახლავართ მასპინძელი. ეს დავით მეფის სადღეგრძელო იყო, არა? რატი, გამივსე ჯიხვი“.

ყვიროდა მახარაი. ძლივს ახელდა თვალებს. „თქვენ ისე ხმამაღლა ყვიროდით, ძილი გამიფრთხეთ ნასმურეს“.

დასძინა ჭოსამ და გამოსცალა ჯიხვი.

თრიალეთელნი მართლაც დარწმუნდნენ, უკანასკნელ სადრეგულარო გა-
ულეობებიან მძინარი. ყველამ იცოდა მისი ჩვეულება: მახარაი ყველგან წაეგდე-
ბოდა, სადაც ძილი მოუსწრებდა ზოლმე. ამან გაამხნევა ლიპარიტ ერისთავი
და ღიმილით ეუბნება ჭოსას:

„კარადაში რამ შეგაძვრინა, მახარაი, მატლი ზომ არა ხარ, ბედშავო?“

თავათ გაივსო მახარაიმ ყანწი, ზელახლა დალია და მოცელილივით დაეცა
სელზე.

როცა საკუთარ ნათხევარში ამოსვრილს მიატრევენენ მსახურნი, ეს-ლა
წამოსცდა მთვრალს:

„მატლ ვარ და არა კაც!“

სმა მოთავებული არ იყო, როცა კოზმან ბერი შემოეხეტა. მან დაამშვიდა
თრიალეთელნი:

დილიდანვე ლოთობდაო სამეფო მარანში ეგ ჭოსა ეშმაკი.

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში)

ბიოგრაფიკა

სიმღერა სიმღერაზე

მტერი მრისხანე ხედავს, — არ ვჭრებით,
აქვს სანანებლად ომის დაწყება,
გაცოფებული თავის ამქრებით
მაინც ჩვენს წმინდა მამულს აწყდება.
ახელებს სივრცე განუზომელი,
ზღვა და მინდვრები, მთა და ბორცვები,
ჰსურს ჩვენი მიწა — ჩვენი მშობილი,
პურის, დოვლათის უხვად მომცემი.
აბრჩობს სისხლის ტბა და გაჭირდება,
მაინც არ ცხრება, მიწა აბრმავეს.
გადავუზომოთ, რაც დასჭირდება
მტრის ჯარისკაცთა წყეულ საფლავეს.
არ შეეცვლება შავად ცას ფერი,
ფოლადს ფოლადის დარტყმა გატეხავს,
წაშლის წვიმა და თოვლის ნამჭერი
მტრების სისხლსა და ქაჯურ ნატერფალს.
ხალხი ძლიერი, გმირად ნაშობი,
იმათ საფლავეს ზიზლით გადახნავს
და ააყვავებს მიწას კვლავ შრომით
მტრისგან დაბუვულს, მტრისგან გადამხმარს.
მორთავს გალობას ფრინველთ კრებული,
აბიბინდება მინდვრად ჯეჯილი,
მხრებს შეისწორებს მუხაკ იოლად
ნატყვიარი და ტოტებშეჭრილი.
ვარდი მოიხვევს ყელზე მზის ხელებს,
გადაიღელავს გულმკერდს ყამირი
და სიცოცხლეზე ერთად იმღერებს
კაცი, ფრინველი, ზე და ყვავილი.

ალექს. შენგელია

ოსტაჯი და მანქანა

არ შეხვედრილან,
წარვიდნენ დრონი.
მანქანა ველებს სწერდა ხნულებად.
ოსტატი მარჯვე გარჯით და შრომით
ჰქმნიდა გმირობას და ერთგულებას.
იბრძოდნენ მინდვრად და ქარხანაში,
და იმარჯვებდა შრომა მედგარი,
გამარჯვებულთა ვაჟკაცურ ხმაში
ორთავეს წილი ჰქონდათ ერთგვარი.
უყვარდათ ჭვეყნად ძმები ლომგულნი,
და სიმღერები ჰყვებოდა გარემოს;
წკრიალა, როგორც ჩვენი ჩონგური,
მჭუხარე, როგორც დონის გარმონი.
ოსტატი იყო კაცი მართალი,
სამშობლოსათვის გულანთებული,
მანქანა კიდეც, —
რკინა ნათალი,
ოსტატის ხელით გაცოცხლებული.
როს მოუწოდა მიწამ უშიშართ,
რომ ხანძარივით ანთონ გულები,
როცა დაიძრნენ ჯარნი უშქარნი
რისხვით და რკინით დაჯავშნულები, —
სხვადასხვა მხრიდან; გზებით, ველებით
გამოემართნენ ამხედრებულნი,
რკინამ შეიცნო კაცის ხელები,
კაცმა მანქანა იცნო ერთგული.
ეკვეთნენ ორთავე, მზის ამოსვლამდი
იბრძოდნენ მტერზე გაცოცხლებულნი,
და ამაყობდა კაცი-ოსტატი,
რომ მეგობარი ჰყავდა ქებული.
რომ ეს მანქანაც კაცს დაემგვანა,
ჭვეყნის დამცველთა რიგში ჩამდგარი...
რომ ასე აღვა მთელი ჭვეყანა, —

ხალხი გმირი და ხალხი მართალი.
აზვირთდა ზიზლი და შურისგება,
აზვირთდა რისხვა გულწაქეტილი,
აზვირთდა მიწა, —
გმირებს დიდება!..
ბოროტმან ვითარ სძლიოს კეთილი.

უკვდავება

ჩუჩულებენ ღუმელში და სიწყნარეში
ფიჭვნარები ბრძოლის ცეცხლით დასეტყვილნი,
მიწას ზარავს სისხლიანი მტრის თარეში
და იმედი მაინც ცოცხლობს ასე ტკბილი.
ლამე წვება ნისლისფერი პირბადითა,
მობრძანდება მთვარე, სიზმრის დედოფალი.
(ფერმიმკრთალი დაჰყურებდა მიწას დიდხანს
და ღრუბლების ყურბალიშზე ედო თავი!),
თითქო მთვარეს თვალებს ველარ უსწორებენ
და ტოტები ძირს დახრილან დაღეწილნი...
მდინარესთან, გულწათხრობილ თეთრ წნორებთან
ბილიკი ჩანს სისხლის წვიმით ჩარეცხილი.
მდინარესთან სამარეა გმირთა-გმირის,
მაგრამ არ ჩანს ყვავილების თაიგული,
აქ დაეცა შემტევი და პირდაპირი,
აქ დაიწვა ანთებული ვაჟის გული.
მაგრამ არ ჩანს ყვავილების თაიგული!
ჩუჩულებენ ფიჭვნარები ისე წყნარა...
ვაჟის გული, დაფერფლილი ვაჟის გული,
ვის ეძახის? ნეტავი ვინ დაიბარა?!..
შორით, ბრძოლის ცეცხლი გრგვინავს ტყის მხარეში,
მტერს უტევენ შენი ძმები შურისგებით,
ჰე, ჭაბუკო, ამ საფლავის სიწყნარეში
მარტობას, ვიცი, ველარ ურიგდები...
გაზაფხული მოვა ლურჯად აფეთქილი
და დაგაფენს ყაყაოთა თაიგულებს,
თვით სიცოცხლე ასე კარგი, ასე ტკბილი,
უკვდავების გამარჯვებად დაგიგულებს.
ფიჭვნარები ისევ გაიშრიანებენ...
შენი შუქით აენთება შავი ლამე, —
იტყვიან: მტერს ბრძოლა ვით არ მიანებე,
და შენს სახელს აბჯარივით აისხამენ.

პლიზაარ კოლუმორადვინოვი

მ უ რ ი ს ქ ი ე ბ ა

ლამაზი გოგონაა გალინა, ცქრილა და სიცოცხლით სავსე. თექვსმეტი წლისაა, მაგრამ მაინც ვერ შეეცვალა ბავშვური ხასიათი. ველზე და მდელოზე ნუკრივით დახტის, თავის ჩალისფერ ბზინვარე თმებს კი ფერადი ყვავილებით იმშვენებს.

სოფლის ბიჭები ამბობენ:

„გალინას თვალები ოქროლილასა ჰგევანაო“...

მართლაც გრძელ ყავისფერ წამწამებს შორის მისი ცისფერი თვალები სწორედ ისე მოსჩანან, როგორც ოქროლილები მდელოზე.

ტყეში სიარულიც უყვარს... ამხანაგებთან ერთად მიდის და აგროვებს სოკოებს, ჰკრეფს მარწყვს, მოცხარს, შორთხის გიშერივით შავ მარცვლებს. არასოდეს არ ახსოვს გალინას სადმე გზა აჰბნეოდა, შედის უღრანშიც და როდესაც ამხანაგებს თვალიდან ეკარგება, შემკრთალი და შეშინებული გოგონები მთელ ტყეზე გაჰკივიან:

— გალიინააა, აააუუ!..

— ააუუ, აქა ვარ!.. — უბასუხებს მისი საამური ხმა. და ეს მისი ხმა მხოლოდ თვითონ კი არ წერიალებს... ფოთლებსაც აშრიალებს, ხის კენწეროებსაც არხევს და ასე ახარებს მეგობრების სმენას.

ზეპირად იცის სოფლის გზები და ბილიკები. ის ტყისა და სათიბებს შორის მოქცეულ ქაობებთანაც კი ყოფილა, მაგრამ არ უყვარს მას უბიაკი ბუჩქნარით დაფარული შშორიანი ადგილები.

გაზაფხული დაიწყო გრძელი დღეებით, ველ-მინდორზე შრომით და პატარა ლურჯი ლამეებით; გალინა კი შემოდგომას ელოდა, მოსკოვში უნდა წასულიყო სასწავლებლად.

მაგრამ ერთ დღეს სოფელში ყუმბარასავით გავარდა სიტყვა: „ომი!!!“. თავზარი დაეცა გოგონას, შეეკრა შუბლი, მუქი ყავისფერი წარბები მოელღუშა, ხელები დამუშტა და ბრაზით სთქვა:

— ავაზაკები!..

რამდენიმე დღის შემდეგ სოფლის შარავზით ფრონტისაკენ წითელი არმიის ნაწილები მიემართებოდნენ. მიდიოდა ტანკები, ქვემეხები, მიიზლანებოდა გრძელი, საჭურვლით სავსე ალალი.

გამოდის გალინა გზაზე, დანადვლიანებულ თვალებს გააყოლებდა თან და გულში ჩურჩულებდა:

„გამარჯვებული გეაროთ, დაგემარცხებინოთ მტერი“, და როდესაც სოფელს დაშორდებოდნენ, ხმამალა გასძახებდა:

— გამარჯვებით, ძმებო!

ერთ ღამეს ძილი არ მიეკარა გალინას. ის ფიქრობდა ომის შემთხვევებზე. წარმოიდგინა ჯოჯოხეთური ცეცხლი ქვემეხების, ტყვიამფრქვევების და პან-ხანების ტუჩებიდან გადმოშვებული. ამ ფიქრის დროს ყოუღ შემოესმა ყუმბარის ხმა. პირველ წამს ვერ გარკვეულიყო, სინამდვილეში ხდებოდა ეს თუ წარმოდგენაში. გულისყური დასჭიმა და დარწმუნდა, რომ ნამდვილი სროლა იყო. წამოდგა, სარკმელს მიადგა. გასცქეროდა ღამის სივრცეს, ვარსკვლავებით მოჭდილ ცას. ახლა უკვე გარკვევით ესმოდა ქურების სკდომის ხმა.

ბრძოლის ასპარეზი ახლოვდებოდა.

ერთ ღილას კი მამამ, ნიკოლაიმ, ასე მიმართა გალინას:

— ჩემო შეილო, მტერი მოახლოვდა, შენც უნდა ემსახურო სამშობლოს!

გალინას გული შეეკუმშა. სიხარულის ერთანტელმა აიტანა. სამშობლოს სიყვარულით გულში მოწოლილმა გრძნობამ ისე ააღელვა, რომ სიტყვაც ვერ დასძრა საპასუხოდ.

— არ შეგეშინდეს, ჩემო გოგონავ, ხომ გაგიგონია, ორი სიკვდილი არ არსებობს და ერთი კი არავის ასცდებო. მე ტყეში მივალ. გვინახულე ბოლშე, საჰმელი მოგვითანე. საქონელი ჭაობებთან ვადაშალე. მტერს არ ჩაუგდო ხელში. სტალინის სიტყვა გახსოვდეს, ჩვენი ქონება სჯობს ჩვენვე მოვსაოთ, ვიდრე ფაშისტებმა ისარგებლონ.

და იმ ღამეს სოფლის მამაკაცები ტყეში პარტიზანებად გავიდნენ. დარჩა გალინა დედასთან ერთად; ოთახის კარი მტკიცედ გადაარაზა და გადასწყვიტა, თავცოცხალი შინ არავინ შემოეშვა.

შუალამის გადასულს გაიღვიძა. ფრთხილად ჩაიკვა და გომურში გავიდა. გამოიყვანა ძროხები და ჭაობებისკენ გარეკა. ის ჩუმად მიიპარებოდა სოფლის ნაპირ-ნაპირ. როდესაც ძროხები საიმედო ადგილზე მიიყვანა, გულდაწყვეტილი და ნაღვლიანი უკან გამობრუნდა.

ზაფხული იყო და რიყრავი ადრე დაიწყო. ცის კაბადონი სისხლისფრად იღებებოდა. ასეთივე ფერი ეფინებოდა მწვანე ტყეებსა და აქა-იქ მოუშველად დარჩენილ ყანებს.

უცბათ გალინას თვალი ცაში მომხდარმა სანახაობამ მოიტაცა. ვარდისფერი ღრუბლების ქვეშ თვითმფრინავები გამოჩნდნენ, რომელნიც ერთმანეთს ფრინველებით გარს უვლიდნენ. შევარდნების ნაფარდსა ჰგავდა მათი ფრენა: ხან ერთიმეორეს თავზე დააფრინდებოდნენ, ხან ძერასავით უკან ედევნებოდნენ, ხან ელვის სისწრაფით ისარივით ძირს ეშვებოდნენ და მერე ხელახლა ავარდებოდნენ მაღლა. ერთს ცეცხლი მოეკიდა, სქელი შავი კვამლი, როგორც ღუმელიდან, ისე აღმოსკდა და ფართო ზოლად გადაეგო ცას. ეს კვამლის ზოლი დაღუპულმა თვითმფრინავმა მიწამდე ჩაბახა. მეორე ფრთამოტეხილივით ცალკვერდ გადახრით მიიწევდა დაბლა, ამ დროს მას კულში დაეჯახა წითელ-ვარსკვლავიანი თვითმფრინავი და ისიც ბორბლისებური ბრუნვით ძირს ჩაავლო.

მერე გალინამ თვალნათლივ ნახა რომ ერთ-ერთი თვითმფრინავიდან კაცი გადმოხტა, პარაშუტი გაშალა და ნელი რწყვით დაეშვა დაბლა.

— ვინ არის?.. იქნებ მტერია!.. — გაიფიქრა გულში და გადასწყვიტა მისულიყო. მირბოდა ჭაქანით და შეუღეწებლავ. ათი წუთის შემდეგ გალინა უკვე პარაშუტის დაშვების ადგილზე იყო. მიწაზე იწვა შავგვრემანი, მზით დამწვარ-გარუჯული სახის, მაგრამ უღონოდ მიგდებული მფრინავი.

— ჩვენი ხარ?... — შეეკითხა გალინა.

— თქვენი ვარ!.. — წარმოსთქვა მფრინავმა. ოდნავ გამოუჩნდა, თვეფრეკენ-
კეზებით ჩაწყობილი კბილების ზოლი.

გალინამ პარაშუტი შეუხსნა. ჩაფხუტი მოხადა. გიშერივით შავი თმის კუ-
ლულები შუბლზე გადმოეშალა. მფრინავის მწყაზარი თვალები შესცქეროდ-
ნენ ცისფერთალებზე გოგონას. გალინამ არ იცოდა როგორ მიშველებოდა დაჭ-
რილ მფრინავს.

— თუ გინდა მიშველო, აგერ რევოლვერი მაქვს, მესროლე, მე ველარ მოვ-
რჩები, — მშვენიერი ქალიშვილის დანახვაზე ნაძალადევი ღიმილით იხუმრა
მფრინავმა, გალინას კი მართალი ეგონა!

თავხარი დაეცა, როგორც თუ მესროლეო. თავისიანის მოსაკლავად ხელს რო-
გორ ასწევდა?!

— მიჩვენეთ, სად გტყვიათ, უმკველად მოგირჩენთ ჭრილობას.

— აჰ! — უჩვენა.

გალინამ ჭურთხეი გადაუხსნა. ჭრილობიდან სისხლი ჯერ კიდევ გადმოდი-
ოდა. პატარა თეთრი ხელი მტკიცედ დააფარა ჭრილობას.

— საშიში არაფერია! — აღერსიანად სთქვა და ყური მკერდზე დაადო, —
შესანიშნავად სცემს თქვენი გული. ჭრილობა მთელი მტკაველით დაცილებუ-
ლია გულს, — და გალინამ მარჯვენა ხელით პატარა მტკაველი გადაზომა, მერე
ევაგილოვანი ჩითის წინაფარი მოიხსნა, ფერადი ძაფებით ნაქარგი თეთრი
ხელსახოცი ნატყვიარზე დაადო და გადაუხვია.

— ახლა წავიდეთ...

— სად?...

— ჩვეთან...

მფრინავი წამოიწია, გალინა მიეხმარა და ფეხზე წამოაყენა.

— რა გქვიათ?...

— გალინა. თქვენ?...

— რევანი.

— პირველად მესმის ასეთი სახელი!..

მიდიოდნენ ნელი ნაბიჯით. მფრინავი კოჭლობდა, ეტყობოდა უზომო ტყი-
ვილს განიცდიდა და თავს კი ძალას ატანდა, რომ არ შემჩნეოდა. სახეზე მტან-
ჯველი ღარები ესახებოდა, მაგრამ მშვენიერ გოგონასთან თავს იმაგრებდა.

ხანდახან გალინა ახედავდა ხოლმე ტანშაღალ ვაეკაცს და აშტერდებოდა სა-
ხეში, თითქოს რალაცის გამოცნობა უნდაო. ექვინად ფიქრობდა: იქნებ მტე-
რია, მე კი შინ მიმყავს და ვეხმარები კიდევო.

— აგრე უცნაურად რად მიცქერიო?...

— მე მიკვირს, რუსულს არასწორად რად ლაპარაკობო?..

— მართალია. ვერასგზით ვერ გავიტეხე ენა. ხომ ვითხაროთ, მესროლეთ
მეთქი, თავს აღარ შეიწუხებდით.

ისევ გაჩუმდნენ და კვლავ დუმლით გაემართნენ. მაგრამ წუთიც არ იყო
გასული, რომ გალინა კვლავ ექვმა შეიპყრო. გულმა ველარ მოუთმინა და
შეეკითხა:

— რატომ მითხაროთ, მომკალითო? თქვენ გინდოდათ წინასწარ სიბრაღეული
გამოგეწვიათ ჩემში, რომ სიცოცხლე შეგენარჩუნებინათ. მით უმეტეს რომ
თქვენი ჭრილობა სასიკვდილო არ არის.

— ჩემს ზუზრობას ვერ მიხვდით?.. თქვენისთანა გოგონამ რომ მომკლას, ეს

ხომ სიყვდილი არ იქნება!.. ისე კი თავს ძლივს ვიმაგრებ. სხვა ჩემ ადგილას შეიძლება ფეხზეც ვერ დამდგარიყო. როცა ჩემად ვარ, ვუსმენ, თუ უძლოვორ მიღრღნის ტყვია სხეულს, იმ ერთი პრილობის გარდა, თქვენ ჩემ მიხედვით კიდევ მაქვს სამი თუ ოთხი პრილობა. მე ვგრძნობ ჩემს ტანში უცხო სხეულს.

გალინა გაჩუმიდა. „რა უცნაური კაცია, სხეულში ტყვია მაქვსო, როგორ იტანს, რა საშინელებაა“, — ფიქრობდა გალინა და ყრუანტელი უვლიდა ტანში, — „მტერიც ხომ შეიძლება ამტანი იყოს... მაინც როგორ დაერწმუნდე, რომ ნამდვილად საბჭოთა მფრინავია“, — ესაუბრებოდა თავის თავს გალინა. უცბათ სახე გაუნათლდა, თვალები გაუბრწყინდა და მოულოდნელად შეეკითხა:

— სად დაიბადა სტალინი?..

— ჩემს სამშობლოში.

— თქვენი სამშობლო სად არის?...

— საქართველოში.

— იცით, მე ყოფილვარ საქართველოში. იმ ქალაქში, სადაც სტალინი დაიბადა, ოღონდ ქალაქის სახელი დამავიწყდა. რას უწოდებენ?..

— გორს.

— ბავშვობის დროს სტალინს იმ მდინარეში ცურვა უყვარდა, გორის შუა რომ ჩამოდის... სახელს ვერ ვიხსენებ...

— ეს ლიახვია...

— დიახ, ლიახვია... გამიგონია, ერთ ქართველ პოეტს, ისეთ სიყვარულზე, ისეთ მეგობრობაზე, ისეთ გმირობაზე უმღერია თავის პოემაში, რომ ყოველი ახალგაზრდისთვის ასეთი გმირობა და მეგობრობა სანატრელი და საოცნებოა!..

— მართალია, გალინა, ვეფხის ტყაოსანი, შოთა რუსთაველი. ნუთუ თქვენ ეს სახელები გაგიგონიათ?.. მე თქვენ გიაშობთ ტარიელისა და აეთანდილის შესახებ, მოგიყვებით ნესტანსა და თინათინზე. ესლა ხომ გჯერათ, რომ საბჭოთა მფრინავი ვარ?!

ბავშვივით გახარებული გალინა ეზოს კართან შეჩერდა.

— მოვედით. ამობრძანდით.

ოდნავ შემალბებულ აივანზე ავიდნენ. კართან დედა შემოხვდა.

— სად ყოფილხარ, შვილო, მთელი სოფელი შემოვიარე, ვერსად გიპოვე.

— დედა, — ხმადაბლა მიმართა ქალმა, — ეს დაჭრილი მფრინავია, უნდა მოვარჩინოთ.

— სხვენზე აიყვა, არავინ ნახოს. სოფლის ბოლოში ფაშისტები გამოჩენილან!

გულში შიშშეპარებულმა გალინამ კარი მტკიცედ გადაარაზა და მფრინავი სხვენზე აიყვანა.

•
•

ფაშისტები სოფელში შემოდიოდნენ სროლით და ყიფინით. სოფლის გზები უკაცური და ცარიელი იყო. ფანჯრებიდანაც კი არავინ იტყობოდა. გადაარაზულ-გადაკეტილ შენობებში მიჩქმალულიყვნენ ქალები და ბავშვები. პირველ წუთებში სოფელში გრგვინვა-ხმაურით შემომავალ თავალებულ ჯარებს სოფლის ძაღლები ყეფით გამოეხმაურნენ, მაგრამ ისინიც კი უცნაურობით დამფრთხალნი, ჯერ აწყმეტუნდნენ და მერე მთლად მიყუდნენ.

შიშის ზარი დაეცა სოფელს...

ქვემეხებმა ჰაერში აიტაცეს რამდენიმე სახლი. ტყვიამფრქვევებმა დატბორეს ფანჯრები და შენობათა ხის კედლები. ყუმბარები სოფელში დარჩენილთ აიძულებდნენ გარეთ გამოსულიყვნენ და ქედი მოეხარათ. სოფელში კი მაინც სდუმდა. მაშინ ჯარისკაცთა ჯგუფები თოფის კონდახებით ამტვრევდნენ ცალკეული სახლების კარებს, საიდანაც წივილ-კივილით გამოდიოდნენ ქალები, ატირებული ბავშვები და დაუძლურებული მოხუცები.

— სად არიან მამაკაცები?! — ტირილ-ღრიანცელში ისმოდა კითხვები დამტვრეულ რუსულ ენაზე.

— ტყეში!.. ტყეში!.. — გაისმოდა სასოწარკვეთილი პასუხები.

ჯარისკაცები მიათრევდნენ ქალებს, რომ მათ ეჩვენებინათ კოლმეურნეობის ბელლები და ბოსლები, პური და საქონელი.

მთელი საათი აწიოკებდნენ სოფელს. შიშის ზარს სცემდნენ, რომ უცბათ მორჩილებაში მოეყვანათ მოსახლეობა.

და მერე ისევ მდუმარება ჩამოვარდა. დაიწყო აოხრებული სოფლის ყრუ სუნთქვა და მიმკვდარებული სიწყნარე.

დიდი მზიანი დღეები და ვერცხლისფერი ვარსკვლავებით მოჭედილი პატარა ლურჯი ღამეები მიდიოდა შფოთვაში და შიშში. გალინა ყოველ წუთს ელოდა ფაშისტების შეევარდნას, ეს შფოთვა და შიში უათკეცბდა დაჭრილი ჭფრინავისადმი ზრუნვას. შეუწყვეტელმა ფიქრმა გალინასათვის შეუმჩნეველი გახადა თუ როგორ შეეპარა გულში მისთვის უჩვეულო და უცნაური სიფაქიზის გრძნობა.

ღამე ფრთხილად ეძინა. მცირე ხმაურზეც თვალს ასვლდა, აუძგერდებოდა გული და როდესაც რწმუნდებოდა, რომ მის კარზე არაფერი იყო მომდგარა, კვლავ მშვიდდებოდა.

გალინა რევას სდარაჯობდა. მას სიყვარული კი არ ამოქმედებდა, არამედ მოვალეობა, მაგრამ ამ მოვალეობამ შეუმჩნეველად შეაპარა სიყვარულის გრძნობაც. ის ამ გრძნობას ვერ ამჟღავნებდა და არც იცოდა, თუ როგორ უნდა გამოეხატა, მხოლოდ უჩუქრად იჯდა რევასის გვერდში და ჩუმადვე უსმენდა მის გულთბილ საუბარს. სასტიკი იყო გალინა თავისთავისადმი, თავს ნებას არ აძლევდა აღერსიანად გაეღიმა რევასისთვის და ეგრძნობინებინა გულში დაბადებული გრძნობა. თვალწინ კი ედგა მისი შავი მწყაზარი თვალები, უკან გადაფარცნილი შავივე თმა და ბრინჯაოსფერი მალალი შუბლი.

ერთ დღეს გულჩათბორილი ავიდა გალინა სხვენზე და მდუმარედ დააცქერდა რევასს. არაფერი არ ჰკითხა, არც რამე უთხრა. რაღაც უღრღნიდა გულს. ეუცნაურა რევასს. ასე უსიტყვო და გულჩათბორილი არასოდეს არ ენახა ის. ოღონდ თვალები უბრწყინავდა გალინას, ოქროლილასავით აუციმიკმდა და უცბათ ცეცხლის აღმური მოედო, შერცხვა, გაწითლდა.

— ჭრილობები უკვე მომირჩა, გალინა!..

— არა, თქვენ ჭრილობები არ მოგრჩენიათ!

— მომირჩა, ნამდვილად. მეტი აღარ შემიძლია ასეთ ყოფაში. იცით, გალინა, როდესაც თვითმფრინავების გუგუნის მესმის, გული მიჩუყდება, იქ მინდა ყოფნა, ცაში... თქვენ არ იცით, რა ტკბილი და სასიამოვნო გრძნობაა, როდესაც ურდოებს გადაუფრენ, მეხივით თავს დაატყდება და ჭურვებს დააყრი.

— თქვენი ჩემთან ყოფნა აღარ გინდათ! — წაიჩურჩულა გალინამ.

— ჩვენი სამშობლო ბედნიერად რომ იყვეს, თქვენთან ყოფნას, რა სჯობია. დიდი ტკივილი აქვს ჩვენს სამშობლოს, დიდი ჭრილობა. მისთვის შევქმენით თუ არ მოვეურჩინეთ ეს ჭრილობა, სხვა ვინ მოუჩინებს. თქვენც ჩემი სამშობლოს ნაწილი ხართ, ერთი უძვირფასესთაგანი. თქვენი შენარჩუნებისათვის, თქვენი სიცოცხლისათვის უნდა წავიდეთ.

ბავშვური გულისყურით უსმენდა გალინა. უხაროდა, ცას ეწეოდა. რევაზის სიტყვებში ადამიანის მაღალ გრძნობებს ხედავდა. უჩუმრად, გამოუთქმელად უყვარდა და მხოლოდ თავისთვის ჩურჩულებდა: ჩემო ციდან ჩამოვარდნილო, ციდან ჩამოვარდნილო!... შიგადაშიგ შემკრთალი შეხედავდა ხოლმე რევაზს, ჩემი გულის ჩურჩული ზომ არ ესმისო.

— ამალამ პარტიზანებთან გაგაცივანთ. მამაჩემი იქ არის, რაზმს მეთაურობს...

და შუალამის გადასულს ფეხაკრეფით გავიდნენ სოფლის გარეთ. გალინამ იცოდა, თუ სად იდგა გერმანელთა შტაბი, სად იდგნენ გულშაგები და რომელი გზით შეიძლებოდა სოფლიდან გასვლა.

შევიდნენ ტყეში...

აჩხრიალდა მათ ფეხქვეშ ხეებიდან ნაადრევად დაცვენილი გამხმარი ფოთლები. ედებოდნენ ეკალნარებს და ბუჩქებს. ეხეოდათ ტანსაცმელი, ეკაწრებოდათ სხეული, მაგრამ მაინც მიიწევდნენ ტყის სიღრმეში.

— ააა-უუუ!... — დაიძახა გალინამ დაბალი ხმით. ეს ხმა ნაცნობი იყო ტყისათვის, ერთ დროს მზიარული და სიცოცხლით სავსე, დღეს კი გულწაფთხრობილი და ნალვლიანი. წინათ ამ დამახილს გოგონების სიცილი და ჟივილხივილი ეხმაურებოდა, ესლა კი შემოესმა ფრინველის სტვენა. მიდიოდნენ და უახლოვდებოდნენ ამ ფრინველის სტვენის ხმას.

გალინას პარტიზანები გარს შემოეხვივნენ.

— ეს ის მფრინავია, მე რომ გეტუზნებოდი... — სთქვა გალინამ და ტოტებისაგან აგებულ კარავში შევიდა. რევაზიც შეჰყვა. ცეცხლის შექმნე გამოჩნდა რევაზის ენერგიული, მოღუშული სახე. მეგობრულად ჩამოართვეს ხელი. ჩამოსხდნენ. სიტყვის ჩამოგდებას ერთმანეთისაგან ელოდნენ.

— რა ხდება სოფელში?... — იკითხა ნიკოლაიმ, უფროსმა წლებითაც და მდგომარეობითაც.

— ჯარი ჯარზე შემოდის. დიდიდან სალამომდე ავტომანქანები იარაღს ეზიდებიან. კოლმეურნეობის ეზოში ტანკები ღვანან და მოზიდულ იარაღსაც იქ აწყობენ. ლამაზობით ჯარისკაცები ჯგუფ-ჯგუფად დადიან და როდესაც ნებით კარს არ უღებენ, ძალით უვარდებიან შიგ. გუშინდამ პრასკოვიას სახლთან წივილიკივილი ატყდა. მთელი სოფელი გამოიშალა. ქალები ღრიანცულით მიუხტნენ მათ. ძალადობის ნება არ მისცეს. შეშინდნენ ჯარისკაცები, ქალებმა არ გაგვწეწონო, და გაიქცნენ. სამაგიეროდ მეორე დღეს სოფელს სამიათასი ფუთი ხორბალი მოსთხოვეს. ხალხმა გადაწყვიტა ბელელი უჩვენა, რაც გაგვანდა, აქ დაგველუპაო. ათიოდე ქალი მძევლებად დაიტოვეს, ვიდრე პურს არ მოიტანთ, არ გავუშვებთო.

— ჩვენ გამოვაშვებინებთ! — ფიქრიანად სთქვა ნიკოლაიმ; ის უკვე გეგმავდა თუ როგორ უნდა დასცემოდა შტაბსა და იარაღის საწყობს.

გალინამ ცეცხლის პირას დასდო სახლიდან წამოღებული კარგა დიდი გოგორა პური. ერთმა პარტიზანთაგანმა თოფი მუხლებზე დაიდო, ჯიბის დანა ამოიღო და პურის თანასწორ ნაწილებად დაჭრას შეუდგა.

— შენც უნდა გაჰამოთ, გალინა?.. — ღიმილით ჰკითხა ამ პარტიზანმა.

— არა, მე ნუ ჩამთვლით. მე ახლავე მივდივარ. დილაზე საქონელთან გა-
ვალ, რძეს მოვწველი, მოგიტანთ და ფაფასაც დაგიმზადებთ.

— ფრთხილად იყავი, ჩემო გოგონა, გუმანი არ აიღონ, რომ ჩვენთან დადი-
ხარ, — სთქვა ნიკოლაიმ და მიუახლოვდა. ქალიშვილი მამას მკერდამდე
სწვდებოდა. მსხვილ, დაბებრილთითებიანი ხელი ყავისფერ თმებზე გადაუსვა
და მკერდზედაც ოდნავ მიიკრა. უნდოდა ეკოცნა კიდეც, მაგრამ ხალხისა
შერაცხვა. უხერხულობის დასაფარავად იგივე ხელი ულვაშებზე გადასვა და
ამზანაგებს მიმართა:

— ხვალ ღამისათვის მზად უნდა ვიყვეთ!...

გალინა ხმაამოუღებლივ გაშორდა პარტიზანთა სადგომს. ერთხელაც არ შე-
უხედნიდა რევოლვისთვის. ოღონდ ცოტა რომ მოსცილდა, გული დასწყდა. გან-
შორების სიმწვავე იგრძნო, მაგრამ თავი თვითონვე ინუგეშა, ხვალ აღრიანად
წოვალ, რძეს მოგიტან და მთელი დღე აქ ვიქნებიო. ქურდულად შეიპარა სო-
ფელში.

იმ ღამეს დედას ლოგინში ჩაუწვა, ჩაეხვია, ჰკოცნიდა დედას და ჩუშად,
ფარულად ტიროდა. დედაც ქალიშვილს მკერდზე მტკიცედ იკრავდა და მამის
აშმაკს ეკითხებოდა. კარგად არისო, სალამი დამაბარაო, უთხრა გალინამ და
დაქანცულს ღრმა ძილით მიემინა, ბედნიერს იმით, რომ დედის უბეს იყო
მიკრული.

•
•

ღილით გალინამ მხარსაზიდი მოიმარჯვა, ზედ ხის კასრები დაჰკიდა და
ძროხისაყენ გასწია. სოფლის წყაროს გვერდში ჩაუარა, მერე ტყისაკენ გაუხ-
ვია და იქ გავიდა, სადაც საქონელი ჰყავდა მიმალული. მისვლისთანავე მიეფე-
რა ძროხებს. სიამოვნებით შეხედა საესე ჯიქნებს და წველას შეუღდა. კარ-
გა ხანს მუშაობდა. პატარა ხელები და თითისტარებით წვრილი თითები და-
ელაღნენ, მზრებიც ჩამოაწყდა, მაგრამ ვიდრე ორივე კასრი არ აავსო, არ მო-
ეშვა. წველა გაათავა, ცოტა ხანს შეისვენა. ბალახზე წამოწვა და ძროხებს ისე
ელაპარაკებოდა, როგორც ადამიანებს. მერე უცბათ წამოხტა, არ დამაგვი-
ანდესო და გზას გაუღდა. მიუახლოვდა იმ ადგილს, საიდანაც ტყისაკენ უნდა
გაეხვია, მაგრამ მოულოდნელად გერმანელი ჯარისკაცები შემოხედნენ. ისი-
ნი ერთი წამით დატყვევდნენ გალინას სიმშვენიერით და უსიტყვოდ შესტე-
როდნენ. მერე ერთი მათგანი დამტკრეული რუსულთი შეეკითხა:

— სად მიდიხარ?...

— შინ.

გალინამ ნაბიჯიც გადასდგა, რომ მოსცილებოდა მათ, მაგრამ კასრში ხელი
ჩააეღეს და შეაჩერეს.

— სად იყავი?...

— წყაროზე.

კასრს სახურავი გადახადეს. რძის დანახვაზე გაფართოებული თვალებით მი-
აჩერდნენ...

— კარგი წყარო გქონიათ!.. სადა გყავთ ძროხები?...

— იქა გვყავს!.. — უპასუხა გალინამ და უაზრო მიმართულებით ხელი გა-
იშვირა. გერმანელებს გაეხარდათ, გადამალული საქონლის კვალს მიევაგნითო.

— გაგვიძეხი და გვაჩვენე! — მოსთხოვეს მკაცრად.

გალინას რაღაც აზრმა გაუნათა გონება. უცბათ მზიარული სახე მიიღო, კასრები მხრიდან ჩამოიღო, ძირს დასდო და უთხრა:

— წავიდეთ.

ჯარისკაცები წაჰყვნენ. გალინამ ტყეს მეორე მხრიდან შემოუზვია და ჰაობეზისაკენ წაიყვანა. იქ დიდხანს ატარა, ხან ერთ მდელოზე გაიყვანა, ხან მეორეზე. მერე ტბილი და დაბალი ხმით, ვითომდა ძროხებს ეძებდა, დაიძახა:

— აააუუუუ!.. — და მისი გულისყური ფრინველების სტვენისკენ იყო წარმართული.

— ვერ პოულობ, შე ძაღლის ლეკვო?! — კბილების ღრჭენით შესძახა გერმანელმა ოფიცერმა.

— აი, აქ იყვნენ, ამ დილასაც აქ დავტოვე, რომელმაც ეშმაკებმა წაიყვანეს. — სჩივოდა გალინა და ისეთ გამომეტყველებას იღებდა, თითქოს საქონლის დაკარგვაზე მართლაც სწუხდაო.

ერთხელ კიდევ დაიძახა ტბილი და ნაღვლიანი ხმით, უფრო გაბედულად და უფრო ხმამაღლა და როდესაც გალინას ფრინველების სტვენის ხმა შემოესმა, ის უკვე ზედავდა, თუ როგორი რისხვით მოიწვედა მისკენ გერმანელი ოფიცერი. აი, მიუახლოვდა კიდევ, მაჯაში ხელი სტაცა, გადაუტრიალა, მუხლებზე ჩააჩოქა. ოფიცერიც დაიხარა და მხარზე ხელი მოჰხვია.

ჯარისკაცები თავიანთი უფროსის განზრახვას მიხვდნენ და ზურგი შეაქციეს, ვნებამორეული ღიმილით უცქეროდნენ ერთმანეთს.

გალინამ შეხედა ოფიცერს და რაღაც ველური წყურვილით დამანჭული სახე და შესისხლიანებული თვალები რომ დაინახა, მიხვდა: მტერი კი აღარ სტუქსავდა, არამედ უმეტველო ცხოველის ენით ევედრებოდა.

— მომკალი, ღმერთო, მომკალი!.. — წამოიძახა და, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ხელი ჰკრა, მაგრამ ხელიდან მაინც ვერ გაუსხლტა. ზეზე წამოდგომა კი მოახერხა. კარგა ხანს ებლაუჭებოდა ოფიცერი, გალინა კი ყოველ ღონეს ხმარობდა ორთავე ხელში არ ჩაეარდნოდა, მაგრამ მამაკაცის ძალამ სძლია გოგონა და ღონემიხდილი მიაგდო მიწაზე.

მოულოდნელად თოფი გავარდა.

შემოფოთებული ჯარისკაცები ბუჩქებთან ჩასაფრდნენ. გალინა ფეხზე წამოხტა, ოფიცერის მოსხლეტილი და სიკვდილით დამძიმებული სხეული კი მიწაზე იზლაზნებოდა.

რევების ტყვიამ გალინა შეურაცხყოფისაგან გადაარჩინა.

პარტიზანები სროლით მოიწვედნენ წინ. თავზარდაცემული ფაშისტი ჯარისკაცები იცავდნენ თავს. ერთი მათგანი განუწყვეტლივ ბუზღუნებდა, ბრაზობდა, ვიღაცას ლანძღავდა და ბოლოს თავისი იარაღის მიმართულება შესცვალა. შეაბრუნა თოფი და გალინასაკენ წამართა.

ისროლა ერთი, მეორე. გალინა მირბოდა ზურგში მოხრილი და ხანდახან მუხლებზე დამხობილი. მესამე გასროლაზე გალინა ზურგისაკენ გადიხარა და პირაღმა დაეცა.

პარტიზანებმა რამდენიმე წუთში მოსპეს ფაშისტთა რაზმი, უკანასკნელ წუთებში გალინა ზედავდა, თუ როგორ მოუძღვოდა რევზი პარტიზანთა რაზმს. მას უნდოდა გაეღიმა ციდან ჩამოვარდნილი გმირისათვის, მაგრამ აღარ შეეძლო, უჩერებოდა გული, უცივდებოდა კუნთები.

არასოდეს თავის სიცოცხლეში რევას სიმბრალულის ცრემლები არ გად-
5. „მნათობი“, № 11.

მოსცენია. არასოდეს არ ასჩილებია გრძნობები, დღეს კი პირველად სჩვე-
თინდა. გალინა უკვე უძრავად იდო. თვალები ღია ჰქონდა, მდგრადი მხსნა-
როლილა თვალები აღარავის ზედავდნენ, არც ბაგეები ამოზნდნენ. ~~სამსახურს~~

— ჩვენი შეილები და ჩვენი დედების სანაცვლო სისხლი ჩვენვე უნდა
ავიღოთ! — ისე გაისმა, როგორც გაბზარული ლითონის შემზარავი ხმა და
ტანჯვით ათრთოლებულმა მოხუცმა ნიკოლაიმ შეილთან ჩაიჩოქა.

შელამის გადასულს, სიბნელეში, ტყიდან გამოსული პარტიზანები სოფლი-
საკენ გაბედულად მიდიოდნენ. ისინი თოფებსა და ხელყუმბარებს ისე იყვანენ
ჩაქიდულნი, როგორც სიცოცხლის უკანასკნელ იმედს ებლაუჭებიან.

ჯგუფებად დაიყვნენ და სხვადასხვა მხრიდან შევიდნენ სოფელში.

„აი, ჩვენი მშობლიური ქოხები. ჩვენი მშობლიური ეზოები. მშობლიური
მიწა და ბალახი, ყაჩაღებივით შემოვარდნილი მტრებისაგან დათელილი. მიყვარ-
ხართ ჩემი ხელით ნაგებო კედლებო და ღობეებო, მიყვარხართ ჩემის ოფლით
მორწყულს ხეხილნარო, მიყვარხართ ტანჯვით ნაამაგდარნო და ამიტომ
გსპობთ, სხვისი გამხარებელი არ მინდა იყვეთ, მტერთა ურდოების გამ-
ხარებელი“.

ასე ფიქრობდა მოხუცი ნიკოლაი, ასე ფიქრობდა ყოველი პარტიზანი, რო-
დესაც უაზლოდებოდა თავის სახლკარს და საკოლმეურნეო მიჯნებს.

რამდენიმე ხელყუმბარა ერთიმეორის მიყოლებით გაეარდა. რკინებისა და
ფოლადის ლეწვა-მსხვრევების ხმა გაისმა. ლითონის გრგვინვას ჩაექსოვა ალა-
მიანის უმწეო ხმები, თოფების კანტი-კუნტი სროლა და, როგორც ძლევა მო-
სილების გვირგვინი, მალა აეარდა ცეცხლის აშლილი ფაფარი.

რამდენიმე წუთიც და ხანძარმა მთელი სოფელი გააჩირალდნა.

გარკვევით მოჩანდა, თუ როგორ იწვოდა ცეცხლწაქიდეული უზარმაზარი
კასრები, ავტომანქანები, ტანკები, რომელთა შორისაც უმწეო ჭიანჭველები-
ვით ღარბოდნენ ალაშიანები და ისეთ შთაბეჭდილებას ჰქმნიდნენ, თითქოს
თავიანთი ღრიანცელით, ყიყინით, სტევენით, ფუსფუსით, სულ მალა და მალ-
ლა ეზიდებოდნენ ცეცხლის დაფიონს, რომ მთელ ქვეყანას დაენახა თუ შე-
რისძიებით აღესილ ალაშიანებს რაოდენი ბრაზი და რისხვა შეეძლოთ გადმო-
ენტხიათ მტრის მიმართ.

სოლომონ თაყაიძე

უკანასკნელი და გაღმწყვები

VII

მარტოობა ¹⁾

სამსონმა თვალი გაახილა. არ განძრეულა. ცის სიღრმეში მოკამკამე ვარსკვლავს მიაცქერდა.

ტყეში სიჩუმე იდგა.

მთელი ღღის განმავლობაში ცა და დედამიწა ზანზარებდა, ყუმბარები მიწას სთხრიდნენ, ჰერს ცეცხლს უკიდებდნენ. ვეება მანქანები იმსხვრეოდნენ. გზები, ველები და ყანები მკვდრებითა და დაჭრილებით იყო მოფენილი...

ახლა კი — ბუმბულივით მსუბუქი დუმილი და ნარნარი ბურუსით შებურვილი ცა!

არა, ეს უთუოდ ზმანებაა, ერთი იმ უცნაური წუთთაგანია, როდესაც ადამიანი თითქო ეკრანზე უცქერის თავისი სიცოცხლის ყველაზე დაუვიწყარ სურათებს.

ხოლო ადამიანის წარმოსახვა კინემატოგრაფზე უფრო სწრაფია: ერთ წამს მთელ მსოფლიოს მოივლის.

ცას მიშტერებულ სამსონს თვალიც არ დაუხამხამებია, ისე გაჩნდა თავის საყვარელ სოფელში, საიდანაც ბიძამ თბილისში წაიყვანა და სახელოსნოში შეგირდად მიიბარა.

ერთი უფროსი ძმა და ორი უმცროსი და დასტოვა სამსონმა დედასთან სოფელში.

აგერ, მთის ძირას, შეფენებაზე გაშლილი ეზო, ვაზიანი ხეები, ხეხილი; მაღლობზე წამოდგმული პატარა ოდა და კვამლით შეჭვარტლული სამზარეულო.

წყაროც იქვეა, ხის ღარზე მოჩუხჩუხებს, აღმასისფერ წინწყლებს ისვრის. ფართოდ ტოტებგაშლილი ლედვის გვერდით მარანია. წითელი თიხით თავმოგლესილი ქვევრები ისე არასოდეს არ ამოიწურებია, რომ სტუმარს ღვინო მოაკლდეს.

ოდის წინ ფირუზისფერი ყვავილებია. იქვე ახლოს მგლისფერი ლეკვი თიკანს ეთამაშება. მამალი ინდოური იფაფრება, ფრთებს მიწაზე მიახრია-

¹⁾ იხ. „მნათობი“, № 10.

ლებს, დედალი ყელს იგრძელებს, თავს ატრიალებს, ციხეში იჭიმება, წიწილებს უხმობს.

სკოლიდან დაბრუნებულ სამსონს დედამ ჰადი და ყველი მზავებდა წყურ-ზე გაისტუმრა ძროხის სამწყვსავად.

ხტუნვით გადაირბინა გვირგვინი სამსონმა, თხემლების გადაბურულ ბუჩ-ქებში გაძვრა და მწვანე ფერდობზე ავიდა.

რა ღრმაა ეს ხევი, რა მაღალია ეს ქედი, მაგრამ აგერ, შორს რომ მწვერვალია, იმაზე უმაღლესი ქვეყნად ხომ აღარაფერი იქნება! ქაფივით თეთრი ღრუბლების კოშკები შეფენიან ცის თალამდის აწვდილ მთავრე-ხილს, და სამსონს ჰგონია, რომ იქ მთავრდება ქვეყნიერება.

მაინც რა ვრცელია ეს არემარე, ეს მობიბინე ქალები, ეს გორაკები, ბორცვები და მდინარეები!

ბებერი პანტის ძირას ზის სამსონი, დაბლობში გაშლილი მიდამოებით მოხიბლული, და ასე ჰგონია, თითქო მისი არსებიდან ამოდის მთელი ეს დიდებული ქვეყნიერება...

ელვის სისწრაფით გაურბინა ყოველივე ამან სამსონს. თავი წამოსწია. ტკივილი იგრძნო. რულმორეულებით დაუმძიმდა წამწამები: სულ სხვა ქვეყნის, სხვა სინამდვილის მოახლოება იგრძნო და არ უნდოდა გაემხილა ეს თავისი თავისათვის. მაგრამ კვლავ იელვა თავში ტკივილმა, მთელ სხე-ულში ციფმა ქრეოლამ დაუარა, თითქო ეს იყო, ახლა ჩაესოო გვერდში ბასრი მახვილი....

წამოიწია. მარჯვენა იდაყუს დაეყრდნო. განცვიფრდა: აკი მძიმედ დაიჭ-რა, სიკვდილის პირად იდგა?! ნუთუ ასე იოლად გადარჩა?

წამოჯდა. სახეზე ხელი მოისვა. თავი შეხვეული ჰქონია, წელი და გვერ-დები ბანდით აჭეს გაკრული. ტკივილი კი მაინცადამაინც არ აწუხებს, მხო-ლოდ თავი უბრუის ოდნავ...

მამელი და სენკო სად წავიდნენ? აქ რად დასტოვეს სამსონი? მოიცა, მოიცა... ჰო, მგონი, გერმანელები იერიშზე გადმოვიდნენ, ალყის შემორტ-ყმა უნდოდათ... მართლა!.. აკი ბიჭებმა სამსონი აქ დამალეს და თვითონ საბრძოლველად გაეშურნენ. სამსონს მაშინ ტკივილი იმდენად არ აწუხებ-და, საშინლად დაღლილი იყო და ძილი ერეოდა.

„იმ წამსვე ჩამძინებია“, გაივლო გუნებაში და ირგვლივ მიმოიხედა.

ძლივს გაარჩია მსხვილი ხეები. ტოტებში მხოლოდ აქა-იქ ატანდა მეჩხე-რი ვარსკვლავების მკრთალი შუქი.

მამელი და სენკო სად არიან ნეტავი ახლა? ბრძოლა დამთავრებულია, არა-ვითარი ზმა არ ისმის. ვაი თუ... შესაძლებლობა რომ ჰქონოდათ, უთუოდ მომაკითხავდნენ... ასე მკვდარივით როგორ მეძინა! კრილობა კი არ უნდა იყოს საშიში. თავში მაქვს რაღაც დაკრული. დაბრუნებული ვიყავი. გვერდი კი... ბეწვზე გადავჩი: მამელს რომ არ მოეწწრო, ხიშტი ბოლოს მომი-ღებდა...

გვერდი და თავი ხელით მოსინჯა. წამოიჩოქა. მარჯვენა ფეხი დააყრდნო მიწას და ხელები მოიშველია. ერთხანს იყო ასე, მერე ნელ-ნელა წამოიმარ-თა. ძარღვები რომ დაეჭიმა, ყურის ძირთან მწვავე ტკივილი იგრძნო. წარ-ბები შეიჭმუნა და თავი გაიქნია...

სად სცალიან ახლა ტკივილისათვის! ამხანაგები უნდა მონახოს. ვინ იცის,

რა დღეში არიან... იქნება შორს დაიხიეს და სამსონი მტრის ზურგს უკანა ჩარჩენილი...

ახლად ფეხადგმული ბავშვივით გადადგა რამდენიმე ნაბიჯი წინ, მაგრამ თავისი თავი მაინც დაარწმუნა — სიარული შემოდინაო.

ისე იმ ადგილს მიუბრუნდა, სადაც იწვა, ჩაიჩოქა და ხელით მოჩხრიკა მალალი ბალახი.

ნუთუ არავითარი იარაღი არ დაუტოვეს?

აგერ ჩანთა. ეს კიდეც ხელყუმბარებია...

გული მოეცა სამსონს, ისე მოუსვა ხელი ყუმბარებს, თითქო საიმედო მეგობარს შეხებოდეს.

წასასვლელად მოემზადა.

ვარსკვლავებს ახედა: უნდოდა გაერკვია — საით წასულიყო. ტყე რომ არ ეფარებოდეს, იქნება ცისკრის ვარსკვლავი დაენახა. მაშინ პირდაპირ აღმოსავლეთისაკენ გასწევდა.

ალალზედზე გაემართა იქითკენ, საითაც ტყე უფრო მეჩხერი იყო.

მძიმედ ადგამდა ნაბიჯს. წელთან, ნეკნების ძირში, კრილობა მართლაც ძალიან მსუბუქი უნდა იყოს, მაინცდამაინც არ აწუხებს? მხოლოდ ხანდახან, თითქო გაფხაქნაო, გაპკრავს ხოლმე ტკივილი. თავი კი ხშირად უბრუის, მხედველობა უორდება და ჰგონია — სიბნელეში ხეები მოძრაობენო.

ხეს მიეყარნობა ხოლმე ამ დროს ზურგით და ისვენებს. დიდხანს კი ვერ ჩერდება, იჩქარის.

ბავშვობიდანვე უშიშარი იყო სამსონი. მარტოოდენ გველის ეშინოდა. მის სიახლოვეს სადმე ბალახში რომ გაშრიალბულიყო, შეხტებოდა და უკან მიუხედავად გარბოდა. ეს იყო რაღაც ატავისტური შიში, თაობიდან თაობაში გადმოსული. ამ შიშს არც მალავდა სამსონი. სხვა მხრივ კი ყოველგვარი შიში სამარცხვინოდ მიაჩნდა. რამდენჯერ შემოჰლამებია ტყეში, ერთხელ სულ ახლოს გაურბინა თვალანთებულმა მგელმა, მაგრამ სამსონი არ დაბნეულა, სიდიზევ არ დაუქარგავს.

ახლა კი ფრთხილად მიაბიჯებს ზიდან ხემდის და... რაა ეს, მის გულს რომ მწვავედ ეუფლება? იქნება ტყიდან რომ ვერ გააღწია, იმიტომ ჰგონია, რომ საშველი არ არის, რომ ასე უნდა იხეტილოს სიკვდილამდის... რაღაც განუქვრეტელი ბინდი ეფინება ცისქვეშეთს და სამსონი საესეებით განაპირებული რჩება... ახლა ეს ხეებიც თითქო მტრულად გამოიყურებიან, მჭიდროდ გადაუქვდიათ შტოები ურთიერთისათვის და ზუნდებივით იხლართებიან ირგვლივ. ეს ცვარნამიანი ქალტამიც ფეხებში ებლანდება და ლამის სული შეეხუთოს...

ნეტავი ახლა შინ დასვა, დედასთან! ოდის აიგანზე დაწვებოდა და დიდხანს, დიდხანს იძინებდა...

ამ ნატვრამ თავისი თავი შეაბრალა სამსონს. მოეჩვენა, თითქო უსასტიკესი ომის მონაწილე ვაჟაკი როდია, თითქო ზრდადაუმთავრებელი ყმაწვილია, უცხო ქვეყანაში გზადაბნეული.

ტყეში რაღაცა გადატყდა, მზარავი ხმა დაირხა სიბნელეში.

სამსონი შეკრთა. ხეს მიეყარნო და გაიჩინდა.

ახლა თითქო ყოველი ხის უკან გარდაუვალი საფრთხეა მიმალული და აქედან თავის დაღწევა შეუძლებელია. აი ჩამოხენილდა კიდევაც, ვარსკვლავები აღარ სჩანან...

„სადაური სად მოკვდება“...

გაუელვა სამსონს და გული შეეკუმშა, ყელს მოწოლილი მღუღარება ნერწყვის გადაყლაპვით ძლივს დასძლია. თვალები მაინც ჩაუქრა. ნათლად წარმოუდგა: შავად შებურვილი ქვეყნიერების წინაშე მარტოდ-მარტო დარჩენილი უმწეო და საცოდავი არსება...

კვლავ რაღაც გახშირდა ტყეში. „იქნება გერმანელი მზვერავები არიან“, — გაიფიქრა შემკრთალმა სამსონმა და ხელეუშმაბრა მოიმარჯვა.

მყისვე გამხნევდა. საკუთარი ძლიერება იგრძნო.

— პატ, შე გლახავ, შენა რამ შეგაშინა? — თავს შესძახა და გაბედულად გადადგა ნაბიჯი.

კარგა ხანს იარა. ფეხს რომ ფიქსს დაადგამდა და ტყის სიღრმეს უეცარი ტყაცანი გაბზარავდა, მაშინ შეჩერდებოდა ხოლმე, სულს მოითქვამდა. ცალი ყური თავთან ერთად ჰქონდა შეხვეული. ხმაურს შეუხვეველ ყურს აპყრობდა, რომ უფრო კარგად გაეგონა.

რამდენჯერმე თვითმფრინავების ზუზუნი მოესმა, მაგრამ ისინი შორს იყვნენ, ვერ გაარკვია, ვისი იყო.

განთიადის მოახლოვებისას რომელიღაც ფრინველის სტვენას მოჰკრა ყური. ჭოტივით არასასიამოვნო ხმა ჰქონდა იმ უცხო ფრინველს, მაგრამ სამსონს მაინც ისეთი გრძნობა აღეძრა, თითქო ნაცნობი და საიმედო ძახილი უხმობდეს, სინათლესა და მოსვენებას ჰპირდებოდეს...

ცას ნათელი შეეფინა, მტრედისფრად გადაისარკა.

ტყეშიაც მკრთალი შუქი შეიჭრა.

სამსონმა მარჯვნივ შეუხვია. იქით ტყე უფრო მეჩხერი იყო.

ძალიან დაღლილი იყო, მაგრამ განთიადი ამხნევებდა. ისწრაფოდა, რომ დღის სინათლეს ტყიდან გასული შეგებებოდა. გაიგებდა მაინც, სად იყო — ამხანაგების მახლობლად თუ მტრის ზურგს უკან.

მართლაც, სწორედ იმ დროს გავიდა ტყიდან, როდესაც მზემ პირი ამოჰყო და ველს სხივები მოჰფინა.

განათდა, გაბრწყინდა ცა და დედამიწა.

აგერ რამდენიმე სახლი... სოფელია... აღამიანი კი არსადა სჩანს... გახიზნულან...

რა მყუდროებაა და სიცარიელე! არასოდეს ასე მწვავედ არ განუცდია სამსონს მარტოობის გრძნობა. საუცხოო დილაა, ირგვლივ ყველაფერი სიცოცხლეს შეჰხარის, ბზინავს, კაშკაშებს. სამსონს კი ჰგონია, თითქო მთელი ეს მიდამო თავისთვის ხარობს, მასთან არაფერი საერთო არა აქვს. ეს იმას ჰგავს, აღამიანი სიკვდილს ებრძოდეს, ირგვლივ კი უღარდელი ზეიმი იყოს...

უცებ საშინელმა გრუხუნმა შეარხია პერი, დასჭექა, იგრილა.

„აჰა, უკვე დაიწყო, — გაიფიქრა სამსონმა. — ნეტავი საით არიან ჩვენები? ნუთუ ამ სოფელში არაიან არის, რომ რაიმე გავიგო“?

ბილიკს გაჰყვა.

ყანის პირად, ხის ძირში შეისვენა. ასეთი გამოფიტვა არასოდეს არ უგრძნია. თითქო არც შიან, არც წყურიან, სხეული უზომოდ მოდუნებული აქვს.

ხეს მიაყარნო თავი და თვალი დახუჭა...

უცნაური ყოფილა კაცის გული: გუშინ ბრძოლა რომ დაიწყო, მას შემ-

დღე ეთერი არ მოპოვებია... შეიძლება ისე მოკედეს კაცი, რომ ყველაზე უსაყვარლესი არსების სახემ თვალწინ არ გაუელვოს... *ერეკლე*

ეწინა ეს სამსონს, წარბები შეიკუმხნა და თვალები ოდნავ გახილა. ერთხანს უაზროდ გაჰყურებდა სივრცეს, მერე პურის გრძელ თავთავებზე ანთებულმა ცერებმა მიიპყრო მისი მხედველობა. რაღაც ნაზი და ტკბილი სიამე მოჰგვარა მის გულს დილის ცხოველმყოფელმა ელვარებამ.

კვლავ მოეხუჭა თვალი, ნელ-ნელა მოეხუჭა.

და ახლა ცერები კი არ ციმციმებენ პურის თავთავებზე, ეთერის თვალე-ბი უღიმიან, უღიმიან და უახლოვდებიან... სასიკვდილოდ დაპრტილი რომ იყოს, მაინც მოაჩვენებს ეთერის ხელის შეხება... ჭრილობას როდი უხვევს ახლა ეთერი, — ეალერსება და ამ ალერსში ღვივის მთელი ქვეყნიერება, სხივმოფენილი ცა და პურის თავთავებზე ანთებული ცვარნამი...

ტყვიამფრქვევის ჭახჭახმა გამოაღვიძა. შიშით მიმოიხედა. რამდენხანს ეძინა? ყანაში ცვარი შემშრალა. მზეს ზევით აუწევია.

„მეტის-მეტად დაეუსუსტებია ჭრილობას... რა ღროს ძილია!“ — სთქვა გუნებაში და ძლივს ადგა. თავში ისეთმა ტკივილმა გაჰკრა, რომ თვალთ დაუბნელდა, კინალამ წაიქცა. ხეს მიეყრდნო. შეისვენა. მერე მძიმედ გაუღდა გზას.

სახლებს რომ მიუახლოვდა, ყანაში გადაუხვია: ვინ იცის, იქნებ აქ გერმანელები არიანო დაბანაკებულნი.

ერთი დიდი სახლის გვერდზე ბოსტანს მიადგა. სახლიდან საეჭვო ხმაური მოესმა.

მოარდევული მესერი გადასწია და ბოსტანში შეძვრა. ხარბად გაბარდნილ კიტრის ფოთლებში ჩაწვა.

ბოსტანეულის სურნელებამ მწვავე შიმშილი აღუძრა, გულზე მოუტრიალა. ფოთლებში ხელი მოათათურა. ნორჩი კიტრი მოსწყვიტა. ისე ეამა, თითქო ამაზე უგემრიელესი თავის სიცოცხლეში არაფერი ეჭამოს.

VIII

სიკვდილის წინაშე

წინა დღეს, მზის ჩასვლისას, როდესაც წითელი არმიის ნაწილმა რკალი გაარღვია და ახალ პოზიციაზე გამაგრდა, მამედი და სენკო სამსონის წასაყვანად გაეშურნენ.

უზომოდ დაღლილნი იყვნენ მთელი დღის ნაომარნი, ფეხს ძლივს ადგამდნენ.

ტყის პირს მიჰყვებოდნენ, ჩუმად მიიპარებოდნენ.

სხვა ღროს ასეთ პირობებში სენკო ამხანაგს მუნჯურად მაინც ისეთ რაიმეს ანიშნებდა, რომ ღმირს მოჰგვრიდა. ახლა კი ღრმად ჩაფიქრებული მიდიოდა, თუმცა, ვინ იცის, იქნებ რაიმე გარკვეული ფიქრი აღარც კი შეეძლო მის დაღლილ გონებას. რამდენჯერ გადარჩა დღეს სიკვდილს, რამდენი სისხლი, კვნესა, ვეება...

— მგონი მიუახლოვდით, — ჩაფარდნილი ხმით სთქვა მამედმა.

— არა, აქეთ მომყევო, ჯერ შორსაა, — უბასუხა სენკომ და მცირე დუმილის შემდეგ დასძინა: — მოდი, ცოტა ხნით დავისვენოთ, მამედ, ძალა გამომელია.

— ლამდება, ვაი თუ ვერ მივაგნოთ. სჯობს ვიჩქაროთ! — წარსთქვა მამედმა და ნაბიჯს აუჩქარა.

მამედი იმდენად დაქანცული იყო, რომ ეშინოდა: ვაშლი და მანძილი და ადგომა ვეღარ შეეძლო. თვალწინ ედგა მარტოდ დატოვებული სამსონი. მთელ თავის ძაღლონეს სქიმავედა, რომ ძმობილთან აღრე მისულიყო და სამშვიდობოზე გაეყვანა.

— მამედ, აა, მამედ! — მიადახა ჩამორჩენილმა სენკომ: — დამიცადე, ამ ოხერმა ჩექმამ სული ამოიღო. რაღაც ჩამიცვივდა შიგ და ფეხი მომიჭექკა. ერთ წუთს გავიხდი...

სენკომ ჩაიძვლა და უნებლიედ მიწაზე გაიშხვართა, მერე ძლივს წამოჯდა, ჩექმა გაიხადა.

მამედი გვერდით მიუწვა, თავქვეშ ხელი ამოიღო.

აზრადაც არ მოსვლიათ, თუ იქვე ახლოს, მაღალ ბალახში, გერმანელი მშვერაგები იყვნენ ჩასაფრებულნი. მშვერაგებს დავალებული ჰქონდათ, როგორმე ჩაეგდოთ ხელში ტყვე და შტაბში მიეყვანათ. ახლა დაუდგათ დრო. ჩუმად გახოხდნენ მუცლით.

ხეების ფოთლებსა და ბალახს ნიაფი არხევდა, ტყეში გაბმული შრიალი იდგა.

სენკომ ჩექმა დაბერტყა და ფეხზე შევებით ხელი მოისვა. მამედმა კი ერთის წამით თვალი დახუჭა.

— იცი, მამედ, როგორ დაეღვედი ახლა ჩვენებურ ლელს? ხარივით დავეწაფებოდი. ჩვენში, დონბასში რომ ლუღია, ისეთი მთელ ქვეყანაზე არ მოიბოვება. რამდენიც გინდა სვი, თუნდაც ათი ბოთლი დალიე, დედის რძესავით შეგერგება... ეჰ, მაგათი რჯული... განა ეს საქმე! რამდენიც უნდა ცელო, მაინც მოდიან და მოდიან. ისე დამონებული ჰყავს იმ აფთარ ჰიტლერს, რომ უკან მიხედვისა ეშინიათ... ერთ დაჭრილს დღეს უცებ ფეხი დაეადგი. ისე დაიგმინა... დავხედე, კინალამ გაეშეშდი. სულ ახალგაზრდა იყო, ისეთი გამომეტყველება ჰქონდა, სხვა დროს უთუოდ შეგეცოდებოდა. ახლა კი... ეჰ, მაგათი...

სენკო ისე ლაპარაკობდა, თითქო ხმამალა ფიქრობსო.

მამედს ნანასავით ესმოდა მისი ხმა; სიტყვებს როდი აქცევდა ყურადღებას, ამხანაგის ხმის ფერა ატკობდა.

სრულიად მოულოდნელი იყო მათთვის, გერმანელმა მშვერაგებმა რომ ფოცხვერივით ისეუპეს და ყელში ეცნენ.

სენკომ პირველ გერმანელს მაჯაში სტაცა ხელი და მკლავი მოუგრინა, მაგრამ მას წამსვე მეორე მიეშველა და სენკო გაფუდეს.

მამედი მაშინვე მიხვდა, რომ ახლა წინააღმდეგობის გაწევით არა გამოვიდოდა-რა, ისე მოიქცა, თითქო ბედს დაემორჩილა. თან გამალებით ფიქრობდა, თუ როგორ დაედწია თავი.

სენკომ კვლავ სცადა შებრძოლება, მაგრამ ვერას გახდა. ხელი რომ შეუკრეს, გაბრაზებულმა გერმანელებმა სასტიკად სცემეს. ერთმა სახეში მუშტი ჩაარტყა. სენკოს ცხვირიდან სისხლი წასცადა.

მამედს აქამდე ხმა არ დაუძრავს, მაგრამ ახლა, ამხანაგის სახეზე რომ სისხლი დაინახა, მოთმინება დაჰკარგა:

— ოჰ, თქვე მხეცებო! — დაიდრიალა, თავით ეძგერა ახმას გერმანელს და წამსვე ძირს დასცა.

ფაშისტებმა ხიშტი მოიმარჯვეს, მაგრამ მეთაურმა შეაჩერა:

— რას სჩადიხართ, ტყვეები ცოცხლად უნდა მიეგვაროთ ამის შემდეგ გარს შემოერთყნენ და გზას გაუღდნენ. ლამდებოდა. ტყის მიღმა, ქვემეხთა ყუმბარებისაგან გადათხრილ ველებსა და ყანებზე ბინდი ეშვებოდა. ჯერ კიდევ შექმეფენილ ცის დასავალზე ახალი მთვარე აღესილი ნამგალივით ელვარებდა.

მამედმა რამდენჯერმე გახედა მთვარეს და მცირე ხნით თითქო გადააფიქვდა, სად იყო. საოცარი სიცხადით წარმოუდგა კასპიის ზღვის პირად აღმართული გორაკი, ფირუზისფერად მოლივლივე ტალღები და ამ ტალღებზე მოკამყამე ნათელი მთვარისა.

ზღვის ზედაპირზე ცის დასალიერამდე ცისარტყელისფერი ზოლია გავლებული, ხოლო თვითონ მთვარე ზღვის სიღრმეში ჩაძირულა მოოქროვილი თასივით.

და მთელი ეს ქალაქი, ზღვისპირად გაშლილი ბაღი, ქარხნების შექცეართლული მიწები, კოშკებივით ზეღმართული ქაბურღილები, მთელი ეს მშობლიური გარემო და თანშეზრდილი ჰაერი ისე შემოემსქვალა მამედს, რომ ამ განწირულების ემსაც კი მწვავე შვება იგრძნო.

აგერ ჩრდილში შეჭრილი მკრთალი სხივებივით შეირხა ნაოქები დედამისის სახეზე და უსაზღვრო სიყვარულით აენტო მისი თაფლისფერი თვალები.

— ყურბანოლუმ, მამედ! (გენაცვალე, მამედ!) — ესმის თითქო დედის ხმა და მთელი ქვეყანა ამ ხმის ელფერით იმოსება.

ისეთი ნეტარებით იყო სავსე ეს ერთი წამი, რომ გამოფხიზლებულ მამედს უნებლიედ გმინვა აღმოხდა.

მიზეილ სენკომ შუბლი შეიკრა, სისხლით მოსვრილი ტუჩები მოკემა და ამხანაგს ილაყვი გაჰკრა. მერე ისე კუშტად ახედ-დახედა, თითქო უაღრესად სამარცხვინო საქციელში დაეჭიროს.

მამედსაც სახე მოელუშა: ეწყინა, ამხანაგმა რომ ესოდენი წყრომა აგრძნობინა. „ვითომ რა, თავისზე ნაკლები ვაჟაკი ხომ არა ვგონივარ?“ — გაივლო გუნებაში და თავი ჩალუნა. მაგრამ მალე რაღაცამ გულზე უკბინა, უმალვე მიხვდა, რომ სენკოს საყვედური მართებული იყო. თავი ასწია, ამხანაგს ცხოველი გრძნობით ანთებული თვალები შეანათა და ალერსიანი ხმით ჰკითხა:

— მიშა, ხომ არაფერი გტკივა? ძალზე გცემეს მაგ ძაღლებმა.

— არაფერია, გავუძლებ, — უპასუხა სენკომ. — ხომ იცი, რისთვის მივყევართ?

— ვიცი... იმ დღეს ვერ მოესწრებინან.

— გვაწამებენ... ყველაფერს უნდა გავუძლოთ.

— აგრეთა... მხოლოდ თვალი გეჭიროს, იქნება, როგორმე მოხერხებული დრო ვიშოვნოთ.

— ხმა ჩაიწყვიტეთ! — ბრძანა რაზმის მეთაურმა. — მე თქვენ აგალაპარაკებთ, სადაც საჭიროა!

მამედმა და სენკომ გერმანული არ იცოდნენ, მაგრამ მაინც მიხვდნენ, რასაც უბრძანებდნენ.

— რა გაღრიალებს, არამზადვ? — შეესიტყვა ფაშისტს მამედი, მაგრამ სენკომ შეაწყვეტინა:

— ახლა არა სთქვი — თვალი გეჭიროსო? სჯობს ნუ გავაზრავებთ, ბჭნებ ხელები შეგვიხსნან... ისე ზომ სიცოცხლე არ გვიწერია.

ტუჩზე კბილი დაიდგა მამედმა, თვალთ ანიშნა მიხეილს, მართალი ხარო.

ბნელდებოდა, სოფელში რომ შევიდნენ. სახლები დაცარიელებული იყო. არსაიდან ხმა არ ისმოდა. სოფლის ცენტრში გაიგონეს მხოლოდ რამდენიმე მოტოციკლის ჩახჩახი.

სქელ კედლებში შედგმულ კარს რკინის საგდული ახსნეს. ეს შენობა კოლმეურნეობის საწყობი იყო. ახლა საპატიმროდ გადაექციათ.

სენკოსა და მამედს შესვლისთანავე ისეთი შეხუთული ჰაერი ეცათ, რომ სუნთქვა შეეკრათ. პატიმრებით გაჭედნილ კედლებს შორის აუტანელი სიცხე იდგა. წამსვე ოფლში გაიწურნენ.

წყვდიადში ადამიანთა სახეების გარჩევა შეუძლებელი იყო, მხოლოდ თვალების შექვი გამოკრთებოდა ხოლმე, ვით ბნელ ღამეში შეჭრილი ელვის ნახჩრევი.

დაკეტეს კარი და უმაღლე შესწყდა გუგუნე, სენკოსა და მამედს რომ მრავალხმოდან გმინვასავით შეესმათ.

— ვიხრჩობით! — უმწეო ხმით დაიყვირა ელაცამ.

— ჩუმად, ამხანაგებო! ნუ მოძრაობთ! მშვიდად იჯექით, თორემ უარესად გავგიჟდებთ! — მტკიცედ, ბრძანების კილოთი სთქვა ელაცამ და მყისვე დუმილი ჩამოვარდა.

მამედსა და სენკოს არ შეეძლოთ დაენახათ ამ სიტყვების მოქმელი, მაგრამ მაინც მიხვდნენ, რომ მას პატიმრებს შორის დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდა.

ზოგი ფეხზე იდგა. მორიგეობით სხდებოდნენ, რაკი იატაკზე ყველასათვის ადგილი არ იყო. თევზებივით იყვნენ ჩაწყობილნი და ურთიერთს სწვავდნენ ოფლში გაწურულნი.

საწყობს პატარა სარკმელი ჰქონდა, რკინაბანდიანი, თორემ ყველანი დაიხრჩობოდნენ.

როგორც კი გაიგეს, რომ სენკო და მამედი წითელარმიელები იყვნენ, მაშინვე ადგილი დაუცალეს კართან, სადაც ჭუჭრუტანებიდან მცირეოდენი გრილი ჰაერი შემოდისოდა.

— სადაური ხარ, შვილო? — შეეკითხა მამედს გვერდით მჯდომი.

მამედმა ხმაზე შეატყო, რომ იგი ძალზე მოხუცი იყო.

— კაცასიელი.

— შენი ამხანაგი?

— უკრაინელია.

— ჰო, ახლა ყველანი ერთად ვართ, ჩემო ძვირფასო, ყველანი ერთად. ერთად ვიბრძვით, ერთად ვიტანთ გასაჭირს... მე სამი შვილი მყავს ფრონტზე... რძლები და შვილიშვილები ჩვენებს გაჰყვნენ. მე სად შემეძლო მათთან სიარული! დავრჩი, სახლკარს მივხედავ-მეთქი. მაგრამ მოვიდნენ ეს ღვთისაგან წყეულნი და ყველაფერი დაიტაცეს, გაანადგურეს... ახლა იმას გვთხოვენ, პური გადამაღული გაქვთ და მოგვეცითო... ეჰ, ნეტავი ერთი ჩემი სიჯეელე დამიბრუნა და მე ვიცი, მაგათ რა ეკადრებათ...

მამედმა თავი ქვის კედელს მიაღო. ფიქრი არ შეეძლო. არც მოხუცის ჩუმი ლაპარაკი ესმოდა გარკვევით. შეხუთულ ჰაერში იძირებოდა ქვეყანა

და მამედიც მასთან ერთად მიეჭანებოდა სადღაც... ეს არ იყო ძილი, ეს იყო უზომოდ დაღლილი კაცის თავდავიწყება.

მიხეილ სენკოსაც ირგვლივ ყველაფერი ბუნდოვანად ეჩვენებოდა, მაგრამ დახშულ ჰერს მამედზე უფრო იტანდა, ვინაიდან ნახშირის მღაროებში მუშაობისას იყო გამობრძმედილი.

მოხუცის სიტყვები გულზე მოხვდა სენკოს, უნდოდა ეთქვა მისთვის რაიმე, მაგრამ დაღლილობამ თავისი გაიტანა და მძიმედ ჩაეძინა.

შუალამეს გადასცილდა. საწყობში პაერი კიდევ უფრო შეიხუთა. მხოლოდ რამდენიმე პატიმარს ეძინა. დანარჩენები ძლივს სუნთქავდნენ თვალგამტერებულნი. აქ რამდენიმე პარტიზანსა და ზრდადამთავრებულ ყმაწვილს გარდა სულ ძალზე მოხუცი კოლმეურნეები იყვნენ.

ყველას უნდოდა ეთქვა რაიმე, გაეზიარებინა ამხანაგისათვის თავისი შიში და ბოლმა, მაგრამ სიტყვამ დაჰკარგა აზრი, რადგან ყოველად შეუძლებელი იყო ასე უეცრად თავზე დატეხილი უბედურების გამოთქმა.

ცხოვრობდნენ მშვიდად, ახარებდათ თავიანთი შრომის ნაყოფი, აყვავებულნი სოფელი, წელში გამართული, სიცოცხლით სავსე ოჯახი, ბავშვები, ახალგაზრდობა... ახლა ყოველივე ეს გაიფანტა და დარჩნენ მარტონი უღმობელი მტრისა და უღმობელი სიკვდილის წინაშე.

მოკლეა ზაფხულის ღამე უკრაინაში, — ჯანმრთელი კაცი გამოძინებას ვერ მოასწრებს, მაგრამ ამ სქელ კედლებიან საწყობში გამომწყვდეულთათვის მეტის-მეტად გაგრძელდა იგი.

— იცით რა... მომისმინეთ! — სთქვა ერთმა ბერიკაცმა და ზველა აუტყდა, დახშულმა ჰერმა ყელი შეუჯკმშა. როგორც იყო, სული მოითქვა და განაგრძო: — თქვენც გაიგებდით... დაპყრობილ სოფლებიდან წამოსულებმა ილაპარაკეს... წაასხამენ თურმე პატიმრებს, აი, მაგალითად, როგორც ჩვენა ვართ... ამოათხრევენებენ საფლავს და მერე დახვრეტენ, საკუთარი ხელით ამოთხრილ საფლავში ჩაჰყრიან. ზოგი თურმე ჯერ კიდევ ცოცხალია, მაგრამ მასაც მკვდრებთან მარხავენ...

— კმაია! ნუ ყავყავენ! — შეაწყვეტინა ვიღაცამ.

— არა, მე ზომ შესაშინებლად არ ვამბობ, — მცირე ხნის დუმილის შემდეგ განმარტა მოხუცმა. — შეიძლება ჩვენც აგრე მოგვეპყრან, მაგრამ არც ერთმა არ მოგვიდოთ ხელი ბარს... სულერთია, მაინც ზომ უნდა მოგვედეთ... უკანასკნელი ორი სიტყვა ჩასწვდა მამედს ყურში. თავი გაიქნია. მერე სარკმლიდან შეჭრილ მცირე შექს მიაპყრო თვალი.

„უნდა მოგვედეთ!“ — გაიმეორა გუნებაში და ისე განცვიფრდა, თითქო ეს სიტყვა — სიკვდილი — პირველად გაეგონოს. უკუნეთში მომსკდარი ზეავივით მოემართება იგი და არსაით გადახტომა არ შეიძლება, ყოველგან უფსკრულია...

გაერეოლა. წამოდგა. ნათოკარ მაჯაზე ხელი მოისვა... მაინც გონს ვერ მოვიდა. არასოდეს არ უგრძვნია ასეთი შემადრწუნებელი სიცალიერე. ახლა საკმაოა დაუბეროს მცირე ნიავემა და მამედს ბუმბულივით მოიტაცებს... ბუმბულიც აღარსად დარჩება, ისე გაჰქრება, როგორც აორთქლებული ცვარი...

რადაც ამგვარი განიცადა მამედმა, როცა ზუთი თუ ექვსი წლის ყმაწვილი იყო. დედას მიჰყვებოდა ქუჩაში, მითამაშობდა. უცებ მანქანას შეეფეთა.

ძლივს მოასწრო შოფერმა გაჩერება. მამელი გაშეშდა. ნათლად დაინახა თავისი თავი გასრესილი... დედა მივარდა, ხელი ჩაავლო და გაფტყფტყუნა.

კვლავ ჩაჯდა მამელი. მძინარე სენკოს მხრით მიეხუტა უცნაურად კეთილმო ივრძნო, როგორიც მაშინ, დედამ რომ გულში ჩაიკრა...

IX

ბოროტი სული

სარკმელს ალიონის შეჭი მოადგა. დილეგში აქა-იქ ბინდ-დაფენილი სახეები გამოინაცვლა.

სენკომ თვალი გაახილა და სარკმელს მიაშტერდა. მერე ნელა წამოიმართა, გაშეშებული მუხლები დაიზილა.

ვილაცამ ჰმამალა დაამტყნარა. მეორეს გმინვა აღმოხდა. ყველანი შეინძრნენ, ამოძრავდნენ.

— დილა მშვიდობისა, ამხანაგებო! — ძველი ნაცნობივით მიესალმა მათ სენკო. — ამისთანა საუცხოო ამბავს ჯერ კაცი არ მოსწრებია: ცოცხლად გვაპირილებენ. ფაშისტებს უმი ზოარცის ქამა მობეზრდათ, ახლა თურმე შაშხს მიირთმევენ.

— ნეტავი მალე გააღებდნენ კარს! — ინატრა სენკოს გვერდით კედელზე მიყუდებულმა მალალმა მოხუცმა. — დაეიხრჩვი, მეტი აღარ შემოდია.

სენკომ მოხუცს მხარზე ხელი დაადო.

— ძალზე გამხდარი ყოფილხარ, პაპაჩემო! შენ შაშხად არ გამოდგები. ან არა და, ვინ იცის, იქნება თვით ჰიტლერს შეხვდე და ძვალი ყელზე დაადგეს. ძველს დაგიდგამენ ყაცობრიობის ხსნისათვის...

სენკო ისე ლაპარაკობდა, თითქო უღარდელი კაცი ოხუნჯობსო. პირველად არ ესაზოგნათ პატიმრებს მისი კილო, მაგრამ მალე გულში ჩასწვდათ სენკოს სიტყვებში მღერავი გამამხნეველი ჰანგი.

— ნეტავი ჩემი ძვლები იხსნიდეს ქვეყანას, ახლაც კოცონში გადავეშვებოდი, — მთრთოლვარე ხმით სთქვა მოხუცმა.

— ასეა, პაპაჩემო: შენ ქვეყნის ხსნა გინდა, ჰიტლერს — ქვეყნის დაყრობა. ამიტომ შენ გაუნათლებელი ხარ, ის კი ყოვლად განათლებული ბრძანდება!

— კარგად ლაპარაკობ, ჯეელო. მაღლი შენს დედას — შეილი გაუზრდიხარ! — აღერსით უთხრა მოხუცმა.

სენკოს მშობლის ხმასავით ეამა მოხუცის სიტყვები, — გული აუჩქროლდა, მცირე ხანს იყუნა, მერე კი მოუფიქრებლად, თავის თავად წამოიწყო ძველი ხალხური სიმღერა.

ნელი ღიღინით ააყოლეს პატიმრებმა ხმა... გეგონებოდათ, განთიადის შექთან ერთად შეიჭრა პაერდაბშულ დილეგში უჭკნობი სიცოცხლის სუნთქვა, ის ნეტარი გზნება, რომელიც ადამიანში წარსულისა და მომავლის სხივს აღვივებს, ავიწყებინებს წუთისოფლის ზანმოკლებას და მარადისობის მწვერვალზე აყვავს. მწარ-ტკბილი სევდით გაჰყურებს ადამიანი ამ მწვერვალიდან შორეულ ჰორიზონტს, ამომაველ თაობებს უღიმის. ტკბილია ამ დროს საცრემლოდ აჩვილებული გულის წუხილი, უამრავ ადამიანის მიერ გაცდილ კეშნიან სიმღერაში ჩადლებული.

მამედს პირველად ესმოდა ეს უკრაინული სიმღერა, მაგრამ მშობლიური

პანგივით იპყრობდა იგი, იტაცებდა. გულში თვითონაც მღეროდა. და უყვირდა, თუ რატომ იყო ესოდენ საამო, თვალთაგან რომ ცრემლთუქვი დაჰბლუპით სცვივოდა...

უცებ კარის საგდული აჩხარუნდა. სიმღერა მყისვე შესწყდა.

გაიღო კარი და ყველამ შევებით ამოისუნთქა, თითქო ეს არის აუსრულ-დათო სიმღერაში ჩაქსოვილი ნატვრა.

— რა გაღრიალებო, ღორებო! — დამტვრეული რუსულით შესძახა ჩასუ-ქებულმა ფაშისტმა.

— აბა, შეხედეთ, მართლა ღორს არა ჰგავს! — გერმანელის საპასუხოდ სთქვა სენკომ. — ამიტომ უფროხილდებიან თავიანთ ჯიშს...

— გამოდით გარეთ! — ბრძანა ფაშისტმა, რომელსაც თითქო სენკოს ხმა არ გაუგონიაო.

კარის პირდაპირ თოფშემართული ფაშისტები იყვნენ ჩამწყრივებული. ერთს ზელტყვიამტრქევეი გაემართა.

აღმოსავლეთს განთიადის შუქი ეფინებოდა. ცის სიღრმეში მხოლოდ აქა-იქ გამოყრთოდნენ სხივმილუელი ვარსკვლავები. მცენარეთა სურნელებით გაჟღენთილი ნიავე ჰქროდა. ხეხილის ფოთლებზე ცვარი ციმციმებდა.

პატიმრების დიდი ნაწილი საბარგო მანქანაზე დასხეს და სადღაც წაიყვანეს. დარჩა შეიდი მოხუცი და ერთი ორმოცი წლის კოლმეურნე, მეშინ-დვრობის ბრიგადირი, ნაყვავილარი, ჩასკვნილი კაცი. ეს კოლმეურნე სწო-რედ იმ დროს ჩაიგდეს გერმანელებმა ხელში, როდესაც ის პარტიზანად გასვლას აპირებდა.

სენკო და მამედოც აქვე იყვნენ.

— ლამის გული შემიღონდეს, ისე მშინ, — გადაულაპარაკა სენკომ მამედს.

— მეც, — მიუგო მამედმა. მერე უცებ წარბები შეიკუმუნა, თავი გააქ-ნია: — რა საძაგლად ჩავეცივდით! რა დღეში იქნება ახლა სამსონი! ეს არის ძმობა?

— ხმა გაიკმიდეთ! — დაიყვირა ფაშისტმა.

ამ დროს გამოჩნდა ოფიცერი, მტკიცე ნაბიჯით მიუახლოვდა პატიმრებს. მამედს მოეჩვენა, თითქო ეს კაცი სადღაც ენახოს. სად?... სწორად გამო-კვეთილი სახე აქვს. რომ გაიღიმებდეს, სანდომიან ადამიანს დაემსგავსებო-და. ეს კი... რა შედიდურად გამოიყურება! ჰო, რომელიღაც დრამის წარმო-დგენისას ნახა ერთი მსახიობი, იმისა ჰგავს, ისეთივე ქერაა. პირველად გე-გონება, კაცური კაციაო, მაგრამ როგორც კი თავის როლში ჩადგება, მყის-ვე გამოამჟღავნებს საშინელ ვერაგობას...

ოფიცერი პატიმრების წინ დადგა. ხელები გულზე დაიქდო. ბასრი თვა-ლებით ახედ-დახედა მოხუცებს, ბრიგადირს სატყეარივით გაჰკრა თვალი. მა-მედი და სენკო თითქო არც კი შეუმჩნევიაო.

— აბა, სთქვით, სად გადამაღეთ პური?

ბერიკაცებმა ერთმანეთს შეხედეს.

ერთმა მაღალმა მოხუცმა შეარხია თეთრი წვერულავაში დაფარული ტუ-ჩები.

— პური არ არის, წაიღეს...

— ვის ატყუებთ?! — იყვირა ოფიცერმა. — გაძლევთ სამ წუთს. მერე მორჩა, თუ არ მოგვევით პურს, გამოეთხოვეთ სიცოცხლეს!

მოოქროვილი პორტსიგარი ამოიღო, გაიარ-გამოიარა, თამბაქო გააბოლა.

ისე გაჰხედა ლაყვარდს, თითქო ამომავალი მზე როდი იყო ამ ქვეყნის მნათობი, თითქო თვითონ მას ემორჩილებოდა ცა და დედამიწა.

ბერიკაცებმა თავი ჩალუნეს, ურთიერთს თვალი მოარიდეს. ყველას მოეჩვენა ბეწვის ხიდი, რომელზედაც თვითეული მათგანი საქუთარის ძალით უნდა გასულიყო.

ერთ მოხუცს, წითურს, სახელადლაყას, გმინვა აღმოხდა. ბრიგადირმა მკაცრად მიანათა თავისი წერილი თვალები...

ცისკიდურზე მზემ წვერი ამოჰყო.

შორს, ტყის გადაღმა, ქვემეხი აგრუხუნდა, მიწა იძრა. ფოთლებს ცვარი მოსწყდა და ბალახში ჩაიღვარა.

ოფიცერი სწრაფად შებრუნდა.

— მაშ კარგი! წაიყვანეთ! — უბრძანა რაზმის უფროსს, მერე ხმას დაუწია და თვალთ მამელი და სენკო ანიშნა.

სენკოს მწარედ გაელიმა და მამედს გადაულაპარაკა:

— ცუდადაა, ძმობილო, ჩვენი საქმე. უკანასკნელად ეხედავთ მზის ამოსვლას...

მამედს უნდოდა რაღაც მეტად მნიშვნელოვანი ეთქვა ამხანაგისათვის, მაგრამ ენა ვერ დასძრა, უცნაურმა ძალამ შებოჭა; ასე ეგონა, მისთვის სულ ერთი იყო, რაც უნდა მომხდარიყო...

სოფლის ბოლოში, ბებერი მუხის მახლობლად მიიყვანეს პატიმრები; მძიმე ზარბაზნის ყუმბარისაგან ამოთხრილ ორმოსთან გააჩერეს.

ორმა ჯარისკაცმა ჩამოიარა და კოლმეურნეებს ბარი ჩამოურიგა.

მამელი და სენკო განაპირას იდგნენ.

რაზმის უფროსმა ამათზე მიუთითა კოლმეურნეებს და ბრძანა:

— აბა, თხარეთ!...

ისე გამოდიოდა, თითქო მათ მამედისა და სენკოსათვის უნდა ამოეთხარათ დასამარბი, მაგრამ კოლმეურნეები მყისვე მიხვდნენ, თუ რას უბირობდნენ მათ. თუმცა, ვინ იცის, იქნებ გადარჩენის მცირეოდენი იმედი მაინც ღვივოდა მათ გულში.

ბერიკაცებმა ერთმანეთს შეხედეს. ყველას ხელი უკანკალებდა.

ნაყვავილარმა კოლმეურნემ ჯერ ბარი ძირს დაავლო, თოფმეშართულ გერმანელებს რისხვით ანთებული თვალი მიანათა. მერე მინდორს გაჰხედა, თითქო გასაქცევს ეძებსო. სახეზე სისხლი მოაწვა, კბილები დაახრქიალა და ბარს დასწყდა.

— მოდიო, ამოეთხაროთ! — ჩატეხილი ხმით უთხრა ბერიკაცებს და წამსვე მუშაობას შეუდგა.

— სიკვდილი თუა, იყოს სიკვდილი! — სთქვა მაღალმა მოხუცმა და მაგრად ჩასტიდა ბარს თავისი კოყრიანი ხელი. სხვებიც აგრე მოიქცნენ. მხოლოდ ერთი შეჩერდა, რაღაცას ჩაუფიქრდა, ორჯერ გააღო პირი, მაგრამ ენა ვერ დასძრა. ბოლოს ძალა მოიკრიბა და რაზმის უფროსს მიმართა:

— აი შენ ახალგაზრდა ხარ... მე სამი შვილი მყავს ფრონტზე... რას იტყოდი, ჩემ შვილებს რომ მამაშენი ასეთ დღეში ჩაეგდო?

ფამისტს ბრაზისაგან სახე დაემანჭა, საცემრად მიიწია, მაგრამ თავი შეიკავა. შემზარავი ხმით დაუყვირა:

— ვის უბედავ, ბებერო ძაღლო?!

მოხუცმა ბარი ასწია, თან მტკიცე ხმით ჩაილაპარაკა:

— მე უკვე მოვტამე ჩემი დღე... ვაი თქვენ, როცა განკითხვის დღე/დაგიდგებათ!..

მამედი ირგვლივ ჩამწკრივებულ ჯარისკაცების მოღუშულ სახეებზე დასაყრდენად და მაშინვე მიხვდა, რომ მათაც უჭირდათ თავიანთი მოვალეობის ასრულება. ამით ზურგს უკან დგას სისხლით გაუმადლარი ბოროტი სული; ის ზღის ჯალათად ყველა თავის ხელქვეითს, ის სპობს, რაც კი ადამიანს კეთილშობილება აქვს და მხეცზე უარეს მხეცად ხდის... ნუთუ ისე უნდა დაიმარხო მამედი, რომ იმ ბოროტი სულის დამხობას ვერ მოეწროს? ნუთუ მართლა აქ მთავრდება მისი სიცოცხლის გზა?.. აჰ, ეს შეუძლებელია! — წამოიძახა გუნებაში და სენკოს შეხედა.

ახლად ამოსული მზის სხივი ეფინა სენკოს სახეზე, მაგრამ მაინც ძალზე ფერგამერთალი იყო. ნიკაპზე ქერა წვერი წამოზრდოდა, სავსე ლოყებზე კი მოღურჯო ელფერი გადაჰკრავდა, წვერილი თვალები ჩაღრმავებოდა და გაშტერებული მისჩერებოდა თხრილში მომუშავე კოლმეურნეებს.

ორივენი, სენკოც და მამედიც, თავშიშველნი იყვნენ, ზეჩები იარაღთან ერთად ჩამოართვეს. გიმნასტურებზე, ილიებთან და ბეჭებზე, ნოფლარი ლაქები შეხმობოდნენ.

დარწმუნებული იყვნენ, რომ თავის დაღწევა შეუძლებელი იყო, მაგრამ მათ გულს, სასიცოცხლო ძალით აღსავსეს, სიკვდილი მაინც არა სჯეროდა. იმდენად დიდი, წარმოუდგენელი, გონებაშიუწვდომელი იყო ის, რაც მათ წინაშე ხდებოდა, რომ შეჯაჭვულებით იდგნენ თვალგაშტერებულნი და თხრილში მომუშავენი სიზმარში ხილული ლანდები ეგონათ. ან კი როგორ შეიძლება ასეთი ნათელი დილა იყოს, ქვეყანა სიცოცხლეს შეხაროდეს, ადამიანები კი თავიანთთვის სამარეს სთხრიდნენ?!

არა, ამას ისინი ვერ დაიჯერებდნენ: ეს აღემატებოდა იმ წარმოუდგენას, რაც მათ მტრის მიმართ ჰქონდათ.

კოლმეურნენი მუშაობაში გაერთვნენ და მცირე ხნით თითქო გადავიწყდნენ, რომ სიკვდილის პირად იდგნენ. სიყრმიდანვე შეეზარდნენ შრომას, და ახლაც ისე მოძრაობდა მათ კუნთებში სიცოცხლის ძალა, როგორც ჩვეულებრივი მუშაობის დროს. თანაც ბარით რომ მიწას სთხრიდნენ, გრძნობდნენ, რომ ეს მუშაობა მათი არსებობის გახანგრძლივება იყო, ხოლო სიკვდილის პირად მყოფ ადამიანს ყოველი წუთი მთელ სიცოცხლედ უღირს.

ხუთი კაცი ნაპირებიდან თხრიდა, ხოლო სამი ორმოში იდგა და იჭიდან ჰყრიდა ზევით მიწას.

ნაყვავილარი გაოფლიანდა, მოხუცებს სახეები წამოუქარხლდათ.

აგერ მალალი, მთათეთრი მოხუცი შედგა და ბარს დაეყრდნო, ბებერ მუხას მიამტერდა. მთელი მისი სიცოცხლის მოწმე იყო ის მუხა: მოხუცი ახლა სამოცდაოთხი წლისაა, ხოლო მუხა ასევე იდგა, როცა ის ყმაწვილი იყო და ფეხშიშველა დარბოდა მინდორში. მაშინაც ასე ბზინავდნენ მუხის ფოთლები მზის სხივებში, ასე თრთოდნენ და კამკამებდნენ.

მწვავედ, მწვავედ იელვა მოხუცის გულში ცეცხლოვანმა გრძნობამ და თვალის დახამხამების უშალ მოეჩვენა, თითქო იმ ბებერი მუხის ფოთლების ციმციმში იყოს ჩაქსოვილი მისი არსებობის ნაწილი, ის ლამაზი ნაწილი, რომელიც არასოდეს არ მოკვდება, ახალი ბრწყინვალეობით შეიმოსება ყოველ გაზაფხულზე და მარად იელვარებს მშობლიური სოფლის ირგვლივ...

— კმარა! — ცივი ხმით დაიყვირა ფაშისტმა.

ყველანი ისე შეკრთნენ, თითქო მოულოდნელად მეზი გავარდაო. მამედმა და სენკომ უნებლიედ ურთიერთს ხელი ჩაჰკიდეს, მუხუღუნოვანი შეეკუმშათ გულდაწურულთ, უცხო სივრცეში გადასახტომად მოემშვიდნენ. ვერც მამედი და ვერც სენკო ენით ვერ გამოსთქვამდნენ, რაც ამის შემდეგ მოხდა.

კოლმეურნენი ორმოს პირად ჩამწყრდნენ... არც ერთს წინააღმდეგობა არ გაუწევია, მონუსხულებივით ემორჩილებოდნენ განკარგულებას... ისეთი გამომეტყველება ჰქონდათ, გევანებოდათ უდიდეს მოვალეობას ასრულებენო შეუცნობელის წინაშე...

ძნელი სათქმელია, როდის კვდება ადამიანი: მაშინ, როდესაც წინააღმდეგობის უნარს ჰკარგავს, თუ მაშინ, როდესაც გული ძვრას შეწყვეტს.

გაფითრებულმა ბერიკაცებმა ხელები გულზე დაიკდნენ, ერთმა თვალი დაიხრდილა, ხოლო ნაყვავილარი ჯარისკაცივით გაიმართა წელში, ხელები ჩაუშვა და ფაშისტებს თვალი თვალში გაუყარა...

...ავტომატების ტყვიებით მოცელეს ისინი...

სასიკვდილოდ დაჭრილი მაღალი მოხუცი ორმოდან წამოიმართა, ამონათხარ მიწას დააწვა მკერდით, თავი ძლივს ასწია და მზის სხივებში მოელვარე მუხის ფოთლებს მიაშტერდა...

შესაძლოა, იმ ფოთლებთან ერთად კიდევ ელვარებდა მოხუცის სიყრმე, როდესაც მას ფაშისტმა ბარი დაჰკრა და თხრილში ჩააგდო...

...მხოლოდ მესაფლავეებმა იციან ასე გულმოდგინედ კუბოზე მიწის მიყრა... ამთვან კი ზოგი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, და ორმოში ჩაყრილი ფხვიერი მიწა ტალღასავით ირხეოდა...

სენკო და მამედი დაზაფრულნი და გაოგნებულნი იყვნენ, უკვირდათ, კოლმეურნეებთან ერთად რომ არ დახვრიტეს...

სოფლისაქენ გააბრუნეს. ახლა მიხედნენ, რომ მათ რაღაც კიდევ უფრო საშინელი მოელოდათ. კოლმეურნეების დახვრეტა იმიტომ აჩვენეს, რომ გაეტეხათ, მჩვრად ექციათ ისინი...

სწორედ იმ დროს მიუახლოვდნენ დიდ სახლს, როდესაც ბოსტანში ჩაწოლილი სამსონი მეოთხე კიტრსა სჭამდა. ფეხის ხმაზე თავი ასწია, ფოთლებში გაიქვრიტა. გაშეშდა. თვალები ხელი მოისვა.

ნუთუ მამედი და სენკოა, გერმანელ ჯარისკაცებს რომ მოჰყავთ?! ტყვედ ჩაფარდნილან...

მოუსაზრებლად დაითვალა ჯარისკაცები. ცხრანი არიან.

ასევე ინსტიქტურად მოსინჯა ხელყუმბარები...

წამოიწია, მაგრამ უმაღლე მიხვდა, რომ გამოჩენა ნაადრევი იყო და კიტრის ფოთლებში ჩაეშო.

დეე, უფრო ახლოს მოვიდნენ...

აჯერ სახლში შეჰყავთ. იქ, ალბათ, შტაბია...

მამედი და სენკო კარს მიეფარნენ; რაზმის უფროსი შეჰყავთ შიგ, ჯარისკაცები გარეთ გაჩერდნენ. მცირე ხნის შემდეგ სახლის წინ ერთი გუშაგი დასტოვეს, სხვები დასასვენებლად წავიდნენ.

სამსონის გონება გაძალებით მუშაობდა. როგორ უნდა იმოქმედოს, რომ ამხანაგები იხსნას?.. ზუთი ცალი ხელყუმბარა აქვს, მეტი არაფერი. გერმანელები კი აქ ბლომად უნდა იყვნენ...

ვინ იცის, სახლში, სადაც მამედი და სენკო შეიყვანეს, რამდენი ფაშის-

ტია?... არც დაუოვნება შეიძლება... თუ სხვა საშველი არაა, ბარემ ერთად დაიხოცენ...

მეცლით გახოხდა გარღვეულ მესერიისაკენ...

რატომ წინათ ვერ შეამჩნია, თუ სოფელში მტერი იყო? შემოსული? ახლაც რა მკედრული დუმლილია!

ნუთუ მარტო ეს ერთი გუშავი იცავს ამ სახლს? საეჭვოა... როგორმე სახლის მეორე მხარე უნდა ნახოს.

ფორთხვით გაჰყვა მესრებს...

აგერ კუთხეში ახლათ-ახალი სამგზავრო მანქანა დგას... ჰო, ეს კარგია...

მყისვე მოისაზრა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო. კვლავ იმ ადგილისაკენ გაიხედა, სადაც ბოსტნიდან გასასვლელი იყო...

მამედი და სენკო მაგიდის მახლობლად გაჩერდნენ. მათ გვერდით ედგათ ის ჩასუქებული ფაშისტი, რომელმაც დაჰრილი მოხუცი ბარით ჩააგდო ორმოში.

უბრალო მაგიდასთან იჯდა ოფიცერი. წინ რუკა ჰქონდა გაშლილი და ისე დაჰყურებდა, თითქო ტყვეების მიყვანა არ გაუგიაო. ზელმარჯენივ, რუკის კუთხეში, პრიალა რევოლვერი იდო.

მამედი და სენკო ოფიცერს მიაჩერდნენ, საცა თავს ასწევს და დაკითხვას დაიწყებსო. მაგრამ ოფიცერი არ ჩქარობდა. თავი ისე ეჭირა, თითქო ღრმა ფიქრში ყოფილიყოს გართული, ისეთ ფიქრში, რომელიც ყველაფერს ჩრდილავს ამ ქვეყნად. ამით უნდა ეგრძნოთ მამედსა და სენკოს, თუ რამდენად დაბალი არსებანი იყვნენ ისინი არიული რასის ბრწყინვალე წარმომადგენლის წინაშე.

თვალდახრილი იჯდა ზვიადი ოფიცერი და გულში სტკებოდა, რაკი მისი სიტყვის მოლოდინში ირგვლივ სდუმდა და თრთოდა ყველაფერი. მარტოდენ მისი მაჯის საათი არღვევდა ამ სიჩუმეს, მოკრძალებით რაწყენობდა და თითქო ადასტურებდა, რომ მისი ბატონი იყო აქ ყველაფრის, თვით ღროისა და სივრცის მეუფე.

მამედმა თვალი რევოლვერისაკენ გააპარა.

რა იქნება, რომ უეცრად გადახტეს და რევოლვერს სტაცოს ზელი... არ მოხერხდება, ოფიცერი დაასწრებს... მაინც თვალი უნდა ეჭიროს, იქნება დრო შეუჩინოს...

გულთამხილავივით შეირბა ოფიცერი, რუკას თვალი მოსწყვიტა და რევოლვერი ახლოს მისწია. ტყვეებისაკენ მაინც არ აიხედა, ეტყობოდა, ჯერ კიდევ საკმაოდ ვერ დამტკბარიყო თავისი უტყუი ძლევამოსილებით.

სენკომ მოთმინება დაჰკარგა და ხმამაღლა ჩაახველა, ფეხი მოიცვალა.

ოფიცერმა შუბლი შეიკრა, თავი ოდნავ ასწია, მაგრამ მყისვე იუკადრისა, რუკა შეაბრუნა და დაკვირვებით დააქჷრდა, თითქო რაღაც ახალი აღმოაჩინაო.

მამედი ხან ოფიცერს უცქერდა სახეზე, ხან რევოლვერს. თან უცნაური ფიქრი უტრიალებდა თავში: ვინ იცის, იქნება ჯერ კიდევ არ შეწყვეტილა ორმოში ცოცხლად დამარხულ მოხუცის გულის ცემა... ამ ოფიცერს შეუძლიან ამოიყვანოს... ეს კი, ეს ბოროტი სული, თვალდახრილი დაჰყურებს უფსკრულს, უთვალავ მსხვერპლთათვის პირდაღებულს... ეს სწავეს, ანადგურებს ადამიანთა ნაამაგარს, ჰკლავს, ახრჩობს, არ ინდობს არც ღედებს, არც ბავშვებს... ეს თვითონ იმ ორმოსა ჰგავს, სადაც რვა დახვრეტილს ჯერ

კიდევ სისხლი არ შეშრობია... რაღაც შეგბენელი ქსელია გაბმული ამ ბოროტ სულსა და უღმობელ სიკვდილს შორის... ამას რომ სწორად გამოკვეთილი სახე აქვს, იგი მხოლოდ ნილაბია, ვინაიდან შეუძლებელია ასეთი სახე ჰქონდეს ადამიანს და ასეთი ბილწი, ასეთი ვერაგი იყოს... ისიც შეუძლებელია, რომ ამ ბოროტმა სულმა გაიმარჯვოს, თუ კი კაცობრიობას არსებობა უწყრია...

ოფიცერმა თავი ასწია. დაუფარავი ზიზღის გამომხატავი ღიმილი გამოკრთა ტუჩებიდან...

დაიწყა გამოკითხვა.

ოფიცერს იმედი ჰქონდა, რომ ტყვეებს ფრიად საჭირო ცნობებს გამოსტყუებდა. განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მათ საკუთარი თვალთნახეს. მაგრამ სენკოსა და მამედისაგან ვერც ერთ კითხვაზე სასურველი პასუხი ვერ მიიღო.

კარგა ხანს ითმინა, ბოლოს ბრაზი მოერია, წამოხტა და მაგიდას მუშტი დაჰკრა.

— მე თქვენ ენას მოგჭრით, თვალებს ამოგთხრით! — დაიყვირა ცივი ხმით...

და ის იყო, კიდევაც იჭექა ყუმბარამ. წამსვე იფეთქა მეორემ და ფანჯრის მინები ჩაიშხვრა.

ოფიცერმა ნაბიჯი უკან გადადგა, მთულოდნელობისაგან გაშეშდა.

მამედმა დრო იხელთა, მარდად გადახტა, რევოლვერს დასწვდა, ოფიცერს გულში დაუმიზნა.

ოფიცერმა ხელები ასწია. სახე გაუფითრდა, თვალებს ისე ახამხამებდა, თითქო პროექტორის შუქს შეეფეთათ.

ვიდრე მამედი და ოფიცერი ამ დღეში იყვნენ, სენკომ თავისივე თოფით თავგატეხილი ფაშისტი ძირს დასცა...

კარებში სამსონი შემოიშართა, ყუმბარა ზევით ასწია და ომანიანი ხმით შესძახა:

— ხელები მაღლა! ადგილიდან არ დაიძრეთ!..

მამედმა სამსონს შეხედა. იმდენად გაოცდა, რომ შემართული რევოლვერი ძირს დაუშვა.

— ყარაღაშ, სამსონ! — უნებლიედ დაიყვირა მამედმა და ძმობდლისაყენ გაექანა. სამსონმა თვალთ შეაჩერა. ოფიცერისაყენ წაიწია.

სენკოც გამოერკვა, სახე ღიმილმა გაუბრწყინა, ტუჩებიც შეიარხია, ეტყობოდა, რაღაცა საოხუნჯო უნდა ეთქვა, მაგრამ ძალა არ ეყო.

მამედი გონს მოეგო, უცებ იელვა მის გულში ოფიცერისადმი დაგროვილმა სიძულვილმა და რევოლვერი შემართა.

სამსონმა თვალი შეასწრო, მაჯაში ხელი სტაცა, რევოლვერი დააშვებინა, მერე სენკოს მიმართა:

— შეჰკარი და წამოიყვანე!

საოცარი სანახავი იყო თავშეხვეული, ყუმბარაშემართული სამსონი. ცალ მხარეს წარბი არ მოუჩანდა, თვალები უელვარებდა. კეხიანი ცხვირი მკაცრ გამომეტყველებას უძლიერებდა.

— მამედ, მომყევი! — სთქვა და გარეთ გაიჭრა.

მყისვე მანქანას მიაშურა. გამოცდილი შოფერი არ იყო, მაგრამ თავისი

სიცოცხლე ბეწვზე ჰყიდიაო, კაცმა არ იცის, სად მოუსწრებო სიკვდილი... ახლა კი აგერ სივრცეში დაინთქა თვითმფრინავის გუგუნი და ერგველი ისეთი დუმილი გამეფდა, თითქო ეს ქვეყანა მარტოოდენ მოსვენებისა და განცხრომისათვის იყოს გაჩენილი.

აეღმყოფის კენესა მოესმა, თავი გაიქნია და კარავში შევიდა.

დაჭრილთა სახეები ბუნდოვანად მოსჩანდნენ, და ეთერმა ვერ გაარკვია, რომელი სწუხდა, რომელთან უნდა მისულიყო.

— ვაი, დედა, როგორ გიკედები! — ოდნავ გასაგონი ხმით ჩაილაპარაკა შესასვლელთან მწოლარე დაჭრილმა.

ეთერი შეკრთა, ტანში ყრუანტელმა დაუარა. არ ეგონა, ამ კარავში თუ ქართველი მებრძოლი იწვა. წამსვე მიეახლა, შუბლზე ხელი დაადო და გრძნობამორეული ხმით ჰკითხა:

— ქართველი ხარ, ძმაო?

მწუხრის ბინდში დაჭრილის დიდრონი თვალების შუქი გამოკრთა; ეთერს შეაშტერდა და ტუჩები სიზმარში მყოფივით შეაჩხია. ეტყობოდა, თავს ძალას ატანდა, რომ გარკვეულიყო. ყუმბარის ნამსხვრევი ჯერ გვერდიდან გამოღებულ იქნა პქონდა და მეტის-მეტად იტანჯებოდა, სულის მოთქმაც კი ტკივილს უძლიერებდა. მაგრამ ახლა, ეს ნაზი ხელი რომ შუბლზე იგრძნო და მშობლიური სიტყვები გაიგონა, დღეს რაც გადახდა, ყველაფერი ზმანება ეგონა. ერთის წამით თავის სოფელში გაჩნდა და ზღვიდან მონაბერი ჰაერი ისუნთქა. ნატანების გორაკებიდან გაჰხდა ნარინჯების ბაღებს, მწვანედ მობიბინე ველებს და ცის კიდეების გაშლილ ლაქვარდს... თანაც თავი ბავშვად წარმოიდგინა და დედა მოენატრა...

ცხრამეტი წლის ქაბუკი იყო. უცებ დავაყვაცდა, წითელ არმიაში რომ გაიწვიეს. გამოცდილი კაცივით გამოეთხოვა ნათესაებს, ნაცნობებს. მერე საბრძოლო მომზადებაშიც დიდი უნარი გამოიჩინა. გაბედულად გავიდა ბრძოლის ველზე.

იმ დღესაც, ვიდრე ყუმბარის ნამსხვრევი მოხედებოდა, თავგანწირულად იბრძოდა, მაგრამ ახლა უცებ მოეშვა, გული აუჩვილდა.

— დედა, მიშველე... გველები... — უმწეო ხმით მიმართა ეთერს.

— ნუ გეშინიან, ძაშია, ცოტა ხანს კიდე გაუძელი ტკივილს, შენი ჭრილობა საშიში არ არის, სულ იოლი ოპერაცია გჭირდება...

ქაბუკი გამოერკვა, მიხვდა სად იყო, ვინ ელაპარაკებოდა. უნებლიედ დაიკნენსა, მწვავე ტკივილში შემსკვალა. მაინც გული გაიმაგრა, რომ ქალის წინაშე თავი არ შეერცხინა.

— გმადლობთ, დოი — მღელვარე ხმით უთხრა, მერე ტუჩები შეუთრთოლდა და დასძინა:

— ნუ მიმატოვებთ...

მარცხა ნაკადიმ დაჭრილების მოვლა მოათავა და თავშეხვეული მებრძოლის საწოლთან ჩამოჯდა. კარვის ტილოს მიეყრდნო, ცოტა ხანს შეისვენა. მერე დაჭრილისაკენ მიიწია და მის სუნთქვას ყური დაუდგო.

„საშიში ჭრილობა არ უნდა ჰქონდეს, მშვიდად სძინავს, — გაივლო გულ-

ში. — ეჰ, რა ყოფილა კაცის ცხოვრება, ილიკოს თუ ასე შევხედებოდი, ამას წარმოვიდგენდი!..”

თავი ისევ ტილოს მიაღო მარიკამ, თვალები დახუჭა. ხუთი წელიწადი გავიდა მას შემდეგ. ილიკო კორბიძე თბილისში ახალი ჩასული იყო. იმ დაწესებულებაში მოეწყო, სადაც მარიკა მსახურობდა.

მარიკას მისთვის ყურადღება არ მიუქცევია. პირველი უიღბლო რომანის შემდეგ მამაკაცებზე გული აცრუებული ჰქონდა. ხოლო ილიკო გარეგნულად არ იყო ისე მიმზიდველი, რომ მარიკას გული მოეგო. გამხდარი, პირხმელი ჰაბუკი იყო. მისი შევეკრემანი სახეც არ იყო სწორად გამოკვეთილი. ძალზე ვიწრო ნიკაბი და გრძელი ცხვირი აღწნობდა. მხოლოდ თვალები ჰქონდა საუცხოო, შექანებული ლაქვარდით უბრწყინავდა. ამიტომ იყო, რომ ღიმილი ყველაზე მეტად უხდებოდა. თანაც რაღაც განსაკუთრებით გულდანდობილი საუბარი იცოდა. ბროლივით თეთრი კბილები აუელვარდებოდა და ყოველი მისი სიტყვა წრფელი და გრძნობიერი იყო.

მარიკაც ამან მოხიბლა. მალე შეეთვისა. ყველაფერში მეტის-მეტი გატაცება იცოდა, სიყვარულიც უცებ იფეთქებდა მის გულში და სიძულელიც. მუდამ უკიდურესობაში ვარდებოდა.

ერთი პატარა ოთახი ჰქონდა მარიკას თავისთვის, ლამაზად მოწყობილი, ხოლო ილიკო ჯერ ნათესავთან ცხოვრობდა. ამიტომ როგორც კი ერთმანეთს გული გაანდევს, მაშინვე თავისთან გადაიყვანა მარიკამ ილიკო.

ზაქსშიაც არ წასულან, ხელიც არ მოუწერიათ. რა მეჩქარება, მერეც მოვასწრებო, ფიქრობდა სიყვარულით გატაცებული მარიკა.

ოთხი თვე იცხოვრეს ბედნიერად. ფეხმძიმედ რომ გახდა, მარიკას სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა. მაგრამ სწორედ აქედან დაიწყო მისი წამება. ილიკომ უცებ მოიწყინა, ღიმილით აღარ უბრწყინავდა ცისფერი თვალები. ლაპარაკიც ეზარებოდა. ხშირად მთელი ღამეობით შინ არ მოდიოდა. ბოლოს გამოტყდა და მარიკას მოსთხოვა — მუცელი მოიშალეო.

ამ ნიადაგზე გამწვავდა მათ შორის უთანხმოება. მარიკას შვილი ენატრებოდა, ხოლო ილიკოს ისე ეშინოდა ოჯახის შექმნისა, თითქო სამუდამო კატორღას უსჯიანო.

— რამ გადაგრია, კაცო? აი ხალხი ოჯახისა და შვილისთვის იკლავს თავს, შენ კი სად გაიზარდე ასეთი უჯიშო? — ეუბნებოდა ხოლმე მარიკა, მაგრამ ილიკოს მუდამ ერთი პასუხი ჰქონდა:

— რა ექნა, არ შემძლია... რატომ შევიბოროკო თავი ისე, რომ მერე წელი ვერ ავსწიო? შენც ჯიუტი ხარ. თორემ რა გინდა, ვიცხოვროთ თავისუფლად, ორი დღის სიცოცხლეს ნუ მოვიწამლავთ.

— ნენავ, რას გადავეციდე ამ ურჯულს! — მოსდიოდა გული მარიკას. — რა ხარ შენ, ადამიანის შვილი ხარ, თუ ეშმაკის გაჩენილი? რამ შეგაშინა, საპყარი ხომ არა ვარ, მეც მოგხმარები. ერთმა საწყალმა ბაღანამ ისე როგორ უნდა დაგვაგლახოს, რომ ცხოვრება ვერ შევძლოთ...

— ა, პა, პა, პა! ღმერთმა დამიფაროს! ერთს მეორე მოყვება, მეორეს მესამე...

ერთხელ ასეთი დღეის დროს მარიკას ისე აეშალა ნერვები, რომ ილიკოს წყლით სავსე სურა ესროლა. თავი რომ არ დაეხარა, ილიკო უთუოდ მძიმედ დაშავდებოდა. სურა იატაკზე დაიმსხვრა.

ილიკოს კრინტი არ დაუძრავს. უეცრად წამოხტა და ოთახიდან გავარდა.

მარიკა მოწყვეტით დაეცა იატაკზე, გული შეუღონდა. რამდენიმე წუთის შემდეგ მოსულიერდა და დიდხანს ღვარა ცრემლი.

მეორე დღეს საავადმყოფოში წაიყვანეს. იმდენ ნერვიულად მოშლოდა...

ლანდივით გახდა მარიკა. დაჯავრიანდა. მოსწრებული შვილი რომ მოაკვდომოდა, ამაზე მეტად არ იგლოვებდა. ქალიშვილობიდანვე ეტრფოდა მისი ოცნება სიცოცხლეზე უტკბეს არსებას, იმ სათუთ ყვავილს, რომელსაც დედის გულში აქვს გადგმული ფესვები და მზის ამოსვლას მოელის...

ამის შემდეგ ილიკოს თბილისში აღარ ეცხოვრებოდა. სოფელში წავიდა და მასწავლებლობა დაიწყო... ამ ორი წლის წინათ წითელ არმიასი გაიწვიეს.

„ახლა ჩემი ბაღანა ოთხი წლისა იქნებოდა, — ფიქრობდა კარვის ტილოზე თავიყრდნობილი მარიკა და გულში ილიკოსადმი ჩარჩენილი სიძულვილი უღვივდებოდა: — რა კაცია ის, ვისაც ოჯახის შექმნის ეშინიან, ცხოვრებისა ეშინიან? თავისი თავი უყვარს, მეტი არაფერი. რატომ უნდა შევიბოროკო. განა შებოროტავა, ადამიანიშვილი რომ წამოგზნდებოდა და სიცოცხლეს დაამშვენებს? არა, ამ კაცს უთუოდ რაღაცა აკლია. თანდაყოლილი სიმაზინჯეა... მართალია, მაშინ სასტიკად მოვეუბარი, მაგრამ განა არ შეეძლო მერე ამბავი ეკითხა? საქმე არა გაქვს: შენ ვილას ახსოვხარ... სხვას გაიჩენდა. ნუ გეშინიან, კი იცის ტკბილი ლაპარაკი“...

მეტის-მეტად დაღლილი იყო მარიკა და ძილი ერეოდა. ილიკოზე ფიქრით იფხიზლებდა თავს. იგონებდა იმ გამწარებას, რაც მას ილიკოს მეოხებით განუცდია და ცდილობდა მეტი სიცოცხლე მიეცა მისადმი მომღერაობისათვის. მაგრამ ამას რატომღაც ვერ ახერხებდა, ძალა არა ყოფნიდა, რომ თავისებურად ანთებულყო და დაუფარავად ეთქვა, რასაც გრძნობდა.

შესასვლელთან მწოლარე ფეხში დაჭრილმა ავადმყოფმა წამოიყვირა.

რულმორეული მარიკა შეკრთა. ძლივს გაარჩია სიბნელეში იდაყვზე წამოწეული ავადმყოფი. უნდოდა წამსვე მიშველებოდა სიცხეში მბორგავს, მაგრამ დაეზარა, ისე დაეზარა, თითქო მთელი მისი გულისხმირება დაჩლუნგებულყოს.

რა მოუვიდა მარიკას? ნუთუ მართლა იმდენად გამოიფიტა, რომ შეუძლიან ადამიანის ტანჯვას გულგრილად უტკიროს?... ამას წინათ ერთი ხანდაზმული ექიმი ლაპარაკობდა — შეიძლება ადამიანი ყველაზე უფრო გულქვა მხეცად გადაიქცესო, ყველაფერს შეეჩვიოსო... აი, თქვენ ჯერ ახალგაზრდები ხართ, უნდა ეცადოთ, ადრე არ დაბერდეთ, გრძნობები არ ჩაგფერფლოთო...

გაიფიქრა ეს და ისე დაისუსხა მარიკა, თითქო ცივი წყალი შეასხესო.

წამოხტა, ავადმყოფს მიაშურა, ბალიშზე მიაწვინა, თავზე სველი ტილო დაადინა.

ავადმყოფი ბოდავდა, ვიღაცას უხმობდა, უწყრებოდა...

— დამშვიდდი, ძმაო, ნუ შფოთავ, — უთხრა მარიკამ და თავისმავე ხმამ ააღელვა. დაჭრილთან ერთად ამ წუთში რატომღაც თავისი თავიც შეებრა და ცრემლი მოერიო...

კარგა ხანია ასეთი სევდა, ასეთი ობლობა არ უგრძნებია. კაცი არ არის, რომ მისთვის გული შესტიკოვდეს. ყველას ჰყავს ვინმე ტკბილად მოსაგონარი, მარიკა კი მარტოა ამ ქვეყნად, სულ მარტო...

ავადმყოფს ჩაეძინა.

მარიკას ქვეშეხების შორეული გრუხუნი მოესმა. ირგვლივ შემოხერგო ტყეც ახშიანდა, მზარავად ასისინდა... კარავში-კი უმწეო პრემიანა... მძიმე სუნთქვაა...

...მოკლულთა გვამები, სისხლი, ვაება...

ერთმა პატარა ქალმა რა უნდა გააწყოს ამ ორმოტრიალში? ვინმე მაინც ჰყავდეს ისეთი, რომ... აგერ წევს ილიკო, სძინავს. ხუთი წელიწადი ისე გავიდა, რომ მარიკას ამბავი ერთხელაც არ უკითხავს... მერე როგორ უყვარდა ილიკო მარიკას! რა ნეტარებას გრძნობდა, მისი თვალები რომ გაუღიშებდნენ... როგორ შეიძლება აღამიანს ასეთი კეთილი თვალები ჰქონდეს და ასეთი ღვთისპირისაგან წყეული იყოს!..

ილიკომ ძილში წამოიკვნესა, მერე შეირხა და მარჯვენა ხელი გაასავსავა. მარიკა ნელა წამოიმართა, ლანდივით გადადგა ნაბიჯი, ავადმყოფს მიეშველა, ხელი დააშვებინა.

ილიკოს თავი და სახე შეხვეული ჰქონდა, მარცხენა თვალი უჩანდა, მაგრამ ისიც ამოლილავებული და დასივებული ჰქონდა, არაფრის დანახვა არ შეეძლო.

— ბიჭო, მაშია... სადა ხარ, შე ოხერო!.. ოჰ... ვაი, დედა, სად გიკვდები!.. „აბოდებს საწყალს“, სთქვა გუნებაში მარიკამ და ყელზე ხელი შეახო, თან თავისდაუნებლიედ წამოცდა:

— ილიკო!

ავადმყოფს თითქო სუნთქვა შეეკრა, გაირინდა.

— ილიკო! — გაიმეორა მარიკამ.

— ვინ მეძახის? — არ შერხეულა, ისე იკითხა ილიკომ.

— თქვენი კეთილისმსურველი.

— მოიცა... სადა ვართ ახლა ჩვენ?

— სამშვიდობოში. ნუ გეშინია, აწი აღარ გაგიჭირდებათ.

— ბნელა... ასე მგონია, მთელი ქვეყანა თავზე მაწევს.

— ეგ არაფერია. შეხვეული გაქვთ.

— მაშ გამომიყვანეთ?

— ჰო... ახლა საველე კარავში წევხართ.

— არ ვიცი, როდის დავეცი... იმდენ მკვდარს გადავაბიჯე... გზა ამერია... მერე მომხვდა რალაცა და მთელი ქვეყანა თავზე დამემხო.

— ახლა როგორ გრძნობთ თავს?

— არ ვიცი... არაფერი არ მტკივა, ისე ვარ მთლიანად დაბეგვლი.

— თავზე ჭრილობა არ გაწუხებთ?

— არა. მხოლოდ ისეთი გრძნობა მაქვს, ასე მგონია, ვერასოდეს ვერ ავწეგ.

— ნუ გეშინიათ, დილას სინათლეში ექიმები გაგსინჯავთ... მალე მორჩება.

— რა კარგი ხმა გაქვთ, დო! ასე მგონია, ნაცნობი მელაპარაკებოდეს... მითხარით კიდევ რაიმე... სადაური ხართ? ვინა ხართ?

— ვინ ვიქნები, ქართველი ვარ.

— თქვენი სახელი?

— რა საჭიროა... მედიცინის დაი ვარ.

— მოიცა... წელან მგონი თქვენ ჩემი სახელი ახსენეთ, საიდან იცით, რომ ჰე ილიკო მქვია?

— ერთ ღროს მინახავხართ ჩემს ნაცნობთან... გახსოვთ, ^{ერეკლესი} ~~თქვენ~~ ერთი მე-
გობარი ქალი გყავდათ, მარიკა...

— მარიკა... ეჰ, რამდენი ხანი გავიდა მას შემდეგ!.. ^{ერეკლესი} ~~უფრო~~ ^{უფრო} ~~გავე-~~
ბი... ცხოვრების შემინოდა... რა კარგი გული ჰქონდა საწყალ მარიკას...
ცოდვია... მეც ცოდვა ვარ...

მარიკას გული შეუქანდა, ტუჩები აუთრთოლდა. ერეკლის მომგვრელი
შეება იგრძნო, ლოყებზე რომ ცრემლები ჩამოედვარა.

ნაზად შეახო ილიკოს ნიკაპს ხელი. თვითონაც არ იცოდა, რა იყო ეს,
მთელ მის არსებას ალივით რომ შემოენთო, — დაქრილისადმი აღძრული
სიბრალული თუ მარად მომკმედი სიყვარული?

XI

გედინიერი ღლე

ეთერს ძახილი მოესმა.

— ახლაც მოვალ, ნუ გეშინიან, — უთხრა ახალგაზრდა მებრძოლს და
კარვოდან გავიდა.

ტყეში მეტის-მეტად ჩამობნელებულიყო. ცას ქუფრი ბურუსი გადაჰკერო-
და. ვარსკვლავები მხოლოდ აქა-იქ გამოკრთოდნენ.

ხმაზე იცნო ეთერმა ტატიანა პავლოვნა. მიეგება.

— რა ჰქენი, ვერ იპოვნე?

— როგორ არა, აგერაა, ახლოს. ძლივს მოვიყვანე. დავიდალე... აქ სად-
ღაც საყაყია. წაგიღოთ და მოვიყვანოთ. შევცდი, თავიდანვე ასე უნდა
მოვექცეულიყავი. მაგრამ თქვენ აქაც ხომ საჭირონი იყავით. თანაც შეგონა,
რომ სიარულს შესძლებდა... ჩვენი სანიტრები რომ არ დაღუპულიყვნენ,
ასე არ გაგვიჭირდებოდა...

ოდნავი მღელვარება ემჩნეოდა ლაპარაკში ტატიანა პავლოვნას. ეთერმა
პირველად შეამჩნია მის სიტყვებში ასეთი კილო.

ვაკაცური სიმაძაქე შეეროდა ტატიანა პავლოვნას, მისი ბოხი ხმაც ვაჟ-
კაცურად ეღერდა, მაგრამ ჩაძინებულ მებრძოლს რომ მოშორდა და ამ
ბნელ ღამეში მარტოდ დარჩა, გულში უნებლიედ შეეპარა რაღაც ბუნდოვა-
ნი შიში, ისეთი გრძნობა აღეძრა, თითქო ამ უკუნეთიდან გასვლა შეუძლე-
ბელი იყოს და მისი ბიჭიკო უშემწეოდ რჩებოდეს...

თავისი თავი როდი ეცოდებოდა ტატიანა პავლოვნას. მხოლოდ ერთი
ფიქრი აწუხებდა: ეს იდუმალი საშიშროებით სავეს ღამე, ეს უცნაური დუმი-
ლი ზარბაზნების ჭექა-ქუხილის შემდეგ. მთელი ეს უღმობელი ზოცვა-
ქლევტა, — ყველაფერი მის პირშვოს ემუქრებოდა, ძირს უთხრიდა იმ სამ-
ყაროს, სადაც მისი მომავალი უნდა გაფურჩქნელიყო...

— ამ სიბნელეში როგორ მოაგენი? — შეეკითხა ეთერი ტატიანა პა-
ვლოვნას.

— ჯერ ალღოთი მოვდიოდი, მერე ხმა გავიგონე... კარგა ხანია აქ ვისევ-
ნებ. ჩემს მეომარს კიდევაც ჩაეძინა... წყურვილი ჰკლავდა საწყალს...

— ვინაა?

— არ ვიცი, არ მიკითხავს.

— იქნება ქართველია?

— არა მგონია.

ეთერს ავადმყოფობასავეთ დასჩემდა ეს: ყოველი ახალი დაქორთობებული სამსონი აგონებდა, უნებლიედ გაჰკრავდა გულში ფიქრი — სამსონი ხომ არ არისო.

ამ უკანასკნელ დღეებში მაინც, როდესაც თავისი თვალით ნახა ფრონტის ყველა საშინელება, ხშირად ეჩვენებოდა, თითქო სამსონის საძებრად ყოფილიყოს აქ წამოსული, მარტოდ-მარტო დაეხეტებოდეს ყუმბარებით გადახრულ ტყეებსა და ველებში და გამოსავალს ვერ პოულობდეს...

დაჭრილი საკაცეზე დააწვინეს და კარეებისაყენ გაემართნენ.

ტატიანა პავლოვნა წინ მიდიოდა, თავისი მხედრული ჩექმებით სთელავდა ბალახს.

დაჭრილს კვლავ ჩაეძინა.

ეთერს ძალიან უნდოდა იკითხა მისთვის რამე, მაგრამ ვერ მოახერხა.

— ახლა შენ სხვებს მიხედე, — უთხრა ეთერს ტატიანა პავლოვნამ, როცა დაჭრილი კარავში საწოლზე მოათავსეს.

ეთერს გულმა არ მოუთმინა და ახალგაზრდა მეომარს მიაკითხა, გვერდით მიუჯდა.

— დიკო, შენა ხარ? — მთრთოლვარე ხმით იკითხა ავადმყოფმა.

— ჰო, მე ვარ, ჩემო კარგო. ცოტა კიდევ გაუძელი. მალე გათენდება.

— თქვენ მშველთ, თორემ ისე სულ მეჩვენება: უზარმაზარი ყუმბარა მოღის შხელით, მოაქვს მთელი ქვეყანა, თხრის მიწას და თავზე მაყრის...

— თქვენი სახელი? — შეეკითხა ეთერი, რომ ავადმყოფის ფიქრი სხვა საგანზე გადაეტანა.

— მე... შოთა... ორი წელიწადია, შინ არა ვყოფილვარ... ახლა რომ მოვრჩებოდე, მაშინ მე ვიცი... სისხლი მიღულს გულში... სნაიპერი ვარ... ნახონ როგორ უნდა შერისძიება...

— კარგი, მოსვენე. ლაპარაკი გაწყენს. იქნება ჩაეძვინოს.

— ოჰ, არა, არა! ნუ დამტოვებთ! — წამოიძახა შოთამ. — აი მე რამეს მოგიყვებით, არ მოგაწყენთ... ჩემს ეზოში იმდენი მანდარინი, ლიმონი და ფორთოხალია... ჰაერიც კარგია, ზღვას ვადავყურებთ... ომი რომ დამთავრდება, თქვენ უნდა გვეწვიოთ სტუმრად... იცით, როგორ გაეხარდება საწყალ დედას...

ეთერს რული მოერიო.

სიცხეში მბორგავი შოთა კი განაგრძობდა:

— ასე მგონია, ორი წელიწადი კი არა, დავებრდი, რაც შინიდან წამოვედი... არ ვიცი, ოდესმე ვიყავი თუ არა ყრმა... არა, მთლად ბავშვა ვიყავი თურმე... ომი... კი არ უნდა მოჰკლა, ფეხით უნდა დაჰკიდო და ქვეშიდან ცეცხლი შეუთო, ვინც ეს ომი თავზე მოგვახვია... ფაშისტების სისხლი რომ დავლიო, გული უარს არ მეტყვის... ცუდად იყო ჩვენი საქმე, შალვა ყიფშიძის რაზმს რომ არ მოეწონო... სამსონ ლომთაძეს მოვკარი კიდევ თვალი.

ეთერი შეკრთა. თვალი გაახილა და დაჭრილს დაამტერდა.

— ვინ ახსენეთ ახლა?

— შალვა ყიფშიძე... ჰო, კიდევ — სამსონ ლომთაძე.

— სამსონი? იცნობ? ნახეთ?

— ჩვენს ნაწილში იყო. შარშან შემოდგომაზე დაამთავრა. ახლა ისევ გაუწევიათ.

— მერე სად ნახეთ?

— გუშინ წინ, ბრძოლის დროს მოვკარი თვალი. კონტრფორმის გარეგანი... შემდეგ ისინი მარჯვენა ფრთისაკენ წავიდნენ... მჭიმის მტრის რკალში მოვხვდით და ძლივს გავარდევით.

— კარგად დაინახეთ? ნამდვილად სამსონი იყო?

— ნამდვილად...

— გმადლობთ, ძმაო... მოისვენეთ ახლა, — ალერსით უთხრა ეთერმა და სახეზე ოფლი მოწმინდა. მერე მღელვარებამ აიტანა, კარავში ვერ გასძლო და გარეთ გაიქრა.

ალიონი მოახლოვებული იყო. გრილი ნიავი ჰქროდა და ნელი შრიალი ტალღასავით მიიჩნეოდა წიწვიან ტყეში.

აღმოსავლეთიდან ცისიერში შორი ნათელი მონარნარობდა. მტრედისფერი ლეჩაქი ეფინებოდა გარემოს.

და ისეთი სიწყნარე იყო ირგვლივ, თითქო სიყვარულით გულანქროლებული ეთერი ორი ქვეყნის მიჯნაზე მდგარიყოს.

იჭურება ღამე და თან შიამქვს ქვემეხების გრიალი, ყუმბარშვენების მიერ ცეცხლწაიდებული ცა, გაპარტახებული სოფლები, ასიათასობით მოკლულნი და დასახიჩრებულნი, დაჭრილთა წუხილი და ლტოლვილთა ვაება...

იჭურება ღამე და მოდის მშობელი ქვეყნის მდიმარე შუქი. ძღვეამოსილად მოიმართება იგი, რომ აღამიანთა სიცოცხლეს წინ ია და ვარდი ეფინოს, რომ ყველგან სიხარული და ბედნიერება იყოს...

სძინავს ახლა ბრძოლაში დაღლილ სამსონს... ეთერიც მოისვენებს, მშვიდად დაეძინება, რაკი სამსონის ამბავი გაიგო...

ის იყო, მორიგედ შარიკა დასტოვეს, ხოლო ტატიანა პავლოვნა და ეთერი მცირე ხნით დაძინებას აპირებდნენ, რომ უცებ ცა გაიბზარა, ამაზრუნენი ყრიალი შეიჭრა ტყის სიღრმეში და სულ ახლოს იჭექა ყუმბარამ. ამას თითქო გრივალა და კოკისპირული წვიმა მოჰყვა, მაგრამ ეს წვიმა არ იყო, — ფაშისტები მფრინავები ტყვიამფრქვევით ცელოვდნენ ტყეს.

ზუზუნებდნენ ტყვიები, ჰახჰახებდნენ. უცნაური შრიალით ცვივოდნენ მიწაზე მოსხებილი შტოები, ხოლო მეხთატეხით დაფლეთილი ცისიერი ზღვასავით გრგვინავდა, ღმუოდა, ზრიალებდა...

სულ ათიოდე წუთს გაგრძელდა ეს.

მიწაზე გართხმული ეთერი ყურს არ უჯერებდა, როცა თვითმფრინავების გუგუნნი სივრცეში დაინთქა და ტყეში კვლავ სიჩუმე დამყარდა.

თავი წამოსწია. გაირინდა. საკუთარი გულისცემა გაიგონა. თვალზე ხელი მოისვა და ცას გაჰხედა.

აღმოსავლეთს განთიადის შუქი ამშვენებდა.

ეთერს მოეჩვენა, თითქო ზაფხულის დამტკბარი დღე კი არ ერეკებოდა ღამეს, — რაღაც იდუმალი ძალა მოდიოდა, ის შეუცნობელი და ახირებული ძალა, რომელსაც შეუძლიან ისე მოგექცეს, როგორც მოეპრიანება: სურს გაჩუქებს სიცოცხლეს, არა და — დაგასახიჩრებს, მოგკლავს, გაგაქრობს...

ტატიანა პავლოვნას ხმა გაიგონა და გამოერკვა.

— ნუ გეშინიან, ყველანი გადავრჩით, — ამბობდა ტატიანა პავლოვნა. — ერთ წუთს არ მოგასვენებენ ის წყეულები... ნეტავი ექიმი და სანიტრები მალე მოვიდოდნენ. დაჭრილები დროზე უნდა გავიყვანოთ. ეტყობა, მალე ბრძოლა დაიწყება... გული მიკვდება, ამით წამებას რომ ვუყურებ. ამით ხომ

არ შეუძლიათ თავი დაიცვან, თავს უშველონ... ერთი საწოლიდან გადმოვარდა, მიწაზე მიხოხავდა... ეპ, რა ცოდვაა საწყალი ადამიანი! *ერჩენული*
 ხალხი გათენებული იყო, კარებს რომ მანქანები მიადგნენ *საღამო*
 ხანდაზმულმა, სათვალეებიანმა ქირურგმა შოთას სწრაფად გაუკეთა ოპერაცია, გვერდიდან ყუმბარის ნამსხვრევი გამოუღო.

შემდეგ დაქრილები მანქანაზე მოათავსეს და საველე ჰოსპიტალისკენ გააქანეს.

კარგებთან დილით მისული მედიცინის დები და სანიტრები დარჩნენ.

მარიკა ილიკოს არ მოშორებია. მის გვერდით მოეწყო მანქანაზე, ზოლო ტატიანა პავლოვნა და ეთერი ავტობუსში მოთავსდნენ. დაიძრა თუ არა მანქანა, წამსვე მკვდრებივით ჩაეძინათ...

საველე ჰოსპიტალი რამდენიმე კორპუსისაგან შესდგებოდა.

ფართო და სუფთა ეზოში გულმოდგინედ მოვლილი ლაყვარლისფერი, ალისფერი და მიხაკისფერი ყვავილები იყო. შუა ადგილას შადრევანი სჩქეფდა; ირგვლივ გრძელი სკამები იყო ჩამწყვრივებული.

აქა-იქ უკვე ფეხზე დამდგარი თეთრხალათიანი მეომრები ისხდნენ, ლაპარაკობდნენ. ზოგი გაზეთს კითხულობდა.

მზე ჩადიოდა.

ალმასივით ბრწყინავდა შექმენებული შადრევნის ნანჩქრები.

მარიკა ნაკაძემ ეთერს მკლავი გამოსდო და ეზოში გაიყოლია.

— გამოიარე, ცაჲ! ისეთ რამეს გეტყვი, გაგიკვირდება...

თვალეები უბრწყინავდა მარიკას. შინაგანი მღელვარებისაგან განათებული სახე მიმზიდველი იერით დამშვენებოდა. ეთერზე ბევრად უფროსი იყო მარიკა. მაგრამ ახლა ისე მკვირცხლად მიაბიჯებდა, გეგონებოდათ უმცროსი და ამ მიჰყვებოდა ეთერს. ამ შთაბეჭდილებას ისიც აძლიერებდა, რომ მარიკა ეთერზე ტანმოირჩილი იყო.

განაპირა სკამზე ჩამოსხდნენ.

მარიკა ეთერს მიეხუტა, მერე თვალეებში ისე შეაცქერდა, თითქო არ იცისო, როგორ გაუმხილოს საიდუმლო.

— რომ იცოდე, ეთერ, რა დღეა დღეს ჩემთვის...

მცირე ხანს ჩაფიქრდა, მერე სწრაფად მოუყვა მთელი თავისი თავგადასავალი: როგორ უყვარდა ილიკო... როგორ განშორდა... ახლა როგორ იბოვნა...

— ნენა, რა ყოფილა კაცის გული! — ამბობდა მარიკა. — რაფერ ვიფიქრებდი თუ ასე შემებრალებოდა ილიკო... დილას, თვითმფრინავებიდან რომ ტყვიები დაგვაყარეს, ჩემი თავი დამავიწყდა, ილიკოს გადავეფარე... მერე მოვდივართ გზაში... ჩატეხილ ხიდთან შეეჩერდით... ამონადველებული ცალი ოვალი გაახილა, შემომაცქერდა... ხელი ხელზე მომიჭირა... რამდენი რამის თქმა შეუძლიან კაცს თურმე უსიტყვოდ!.. არაფერი არ არის თურმე საჭირო, ოღონდ ადამიანის გულში ჩაიხედე... ექიმმა მითხრა — ერთი კვირაში მორჩებაო... ჰოდა, რა ვიფიქრე დღეს, იცი?... აი წყეული ომი რომ მოთავდებდა, თუ ჩემი ილიკო მშვიდობით გადაჩა, არაფერი არ მინდა, წავალ სოფელში... ჩემს ძმას მშვენიერი ოთხთვალაიანი ოდა აქვს, ერთ ოთახს დამითმობს... იცი, რა სიმშვიდეა, ცაჲ, იქ, რა უშფოთველი ცხოვრებაა... გამოხვალ აი ასე საღამოთი ეზოში, გახედავ ქალაში გაშლილ ბაღებს, ხეხილს, ეაზებს, ყანებს. მთელი შინა

ბავშვობა, მთელი ცხოვრება თვალში შემოგყურებს და არსად არა იქნეს, ცავ-
დასასრული... ეჰ, რაფერ გითხრა, რომ არ ვიცი? გული კი ამოუტყდა, რომ
დღეს ბედნიერი დღე გამოიყენა...

XII

არ ბათეთრდება ჟორანი...

ჩამოცხა. ის ჟამია, როცა შეხუთულ ღუმელს მარტოოდენ ჭრიჭინები არ-
ღვევენ.

მანქანა ლელეს მიადგა.

სენკო გადახტა, მათარები აავსო და სამსონსა და მამედს მიაწოდა.

სამსონმა მათარა რომ ტუჩზე მიიღო და თავი გადასწია, მხოლოდ მაშინ იგ-
რძნო ტკივილი ყურის ძირში; მანამდე არც კი ახსოვდა, რომ წინა დღეს
ბრძოლაში დაიჭრა.

შებლი შეიკრა და ყელზე ხელი მოისვა, მერე ამხანაგებს მოავლო თვალი.
გაელშიდა. კვლავ მიუჩნდა ტკივილი.

— ხომ დროზე მოგისწართ, ბიჭებო?

— ჩვენ შენს ძებნაში ჩავარდით...

— ჰო, ეგ ამბავი მერე იყოს, ახლა ჩვენები უნდა მოვნახოთ... მიაწოდეთ
მაგ ყორანს წყალი... ზედავ, როგორ უყურებს მათარას?

მამედმა დამნაშავესაგვით დაავლო ხელი მათარას, ჩარჩენილი წყალი გა-
დაღვარა, მდინარესთან მიიბრძინა, მათარა გაავსო და ოფიცერს მიუტანა.

ფაშისტმა ჯერ მამედს ახედ-დახედა მკაცრად, მერე მათარას მიაშტერდა.

— ზედავ, როგორ მგელივით იყურება? — სთქვა სამსონმა. — თუმცა, ჰო,
ხელები შეკრული აქვს. სენკო, გაჩხრიკე და მერე გაუხსენი ხელები.

სენკომ ოფიცერს იარაღი ვერ უპოვნა. უბის წიგნაკი კი ისევ ჯიბეში ჩა-
უდო. მერე ხელები გაუხსნა და მათარა მიაწოდა.

ოფიცერმა ისეთი გამომეტყველებით გამოართვა სენკოს მათარა, თითქო
დიდი მოწყალება მოიღო, მერე პირი მიიბრუნა და მათარას დაეწაფა.

მამედმა თვალი შეასწრო ოფიცერის ყელის რხევას წყლის სმის დროს და
ერთის წამით სულ გადაავიწყდა — ვინ იყოს ის, რისი მოქმედი. არც ორმოში
ჩაყრილი კოლმეურნეები ახსოვდა და არც თავისი განსაცდელი, — ჩვეულებ-
რივი ადამიანი ედგა თვალწინ... ამასაც სხვებივით მოსწყურდება... იქნება კი-
დევაც უყვარს ვინმე... ახალგაზრდაა, დედა ეყოლება...

— მამედ, თვალი გეჭიროს! — ბრძანების კილოთი უთხრა სამსონმა.

მამედმა სამსონს მიხედა. მყისვე მიხედა, რომ ის გრძნობები, რაც იმ წამს
გულში აღძრა, სრულიად უადგილო იყო.

— სენკო, მიდი, ნახე, მდინარე ღრმა ხომ არ არის, — ზეპარობდა სამსონი.

სენკომ წყალში შეტოპა. მალე მობრუნდა.

მანქანამ შხუილით გაჰყვითა წყალი, ფერდობზე ასრიალდა.

გზამ ბუჩქნარში შეუხვია. მცირე მანძილის შემდეგ ერთ მხარეს ლელე იყო.
ხოლო მეორე მხარეს — ხშირი ტყე.

— აჰ ახლოს უთუოდ სოფელი იქნება, — უთხრა სენკომ სამსონს. — სიფ-
რთხილე გემართებს, ფაშისტებს არ წაეწყდეთ.

მართლაც, როგორც კი შემეჩხრდა ტყე, მაშინვე მიხვდნენ, რომ სოფელი
შორს არ უნდა ყოფილიყო.

— სამსონ, სჯობს მანქანა აქ შევაჩეროთ. მე წავალ და დავხვეწავ, — სთქვა სენკომ.

სამსონმა ავტო ისეთ ადგილას შეიყვანა, რომელსაც ყველა მანქანა ბუჩქები ეფარა, ხოლო მალეიდან — ფიჭვნების ფართოდ გაშლილი ტოტები.

— აბა, მალე, მოიხედ-მოიხედე. იქნებ საკმელი იშოვებოდეს. შიმშილით ვკვდები, — უთხრა სამსონმა სენკოს.

მამედი ოფიცერს ყარაულობდა.

სამსონმა მკლავზე თავი დაადო და თვალი დახუჭა. ახლა იგრძნო სისუსტე. მოეჩვენა, თითქო საღლატ ხევში დაეშვა, თავი ვერ შეიკავა და საცაა ფრიალო კლდეზე გადაიჩეხებოდა... ძლივს გაიმართა წელში. ახლა გვერდშიც გაჰკრა ტყვივლმა.

— უნდა ვიჩქაროთ, თორემ ძალა გამოვლევა, მანქანას ვერ წავიყვან, — ჩაბლენილი ხმით უთხრა მამედს...

სენკო ტყის პირს გაჰყვა. წვერშემხმარი ფიჭვის ძირას ახალმოთიბული თივის ზვინი დაინახა, ზვინი ჩამოშლილი იყო. მიუახლოვდა. ბავშვის ტიტინი მოესმა. გადადგა რამდენიმე ნაბიჯი და თივაზე მიწოლილ ბავშვიან ქალს თავზე წაადგა.

ქალი გაშეშდა. ქერა-თმიან გოგონას თვალები გაუფართოვდა.

— ნუ გეშინიანთ, თქვენიანი ვარ. წითელარმიელი, — უკრანულად უთხრა ქალს სენკომ.

ქალს სახე გაუნათდა, ბავშვს თავზე ხელი დაადო, რომ თავისი სიხარული მისთვისაც გაეზიარებინა.

ამ დროს გამოჩნდა ნაჯახიანი მოხუცი. სენკოს ეჭვის თვალით მიაცქერდა.

— მოიწი აქეთ, ძია! რას მიყურებ? ვერ მიცანი? — შეაგება სიტყვა სენკომ.

მოხუცმა აუჩქარებლად გადადგა ნაბიჯი. ვეება ხელში მოპირული ნაჯახი ეჭირა. ჩასკვნილი, ღონიერი კაცი იყო. ფართო სახე ჰქონდა, წვრილი, ბასრი თვალები. ქერა წვერში თეთრი მხოლოდ აქა-იქ ერია.

— აქ რას აკეთებთ? — იკითხა სენკომ.

— ეიშალებით, — გულუბრყვილად მიუგო ქალმა.

— სოფელში გერმანელები არიან?

— ჰო... ავგაწიოკეს, გაანადგურეს ყველაფერი.

— ბევრნი არიან?

— არ ვიცი. დილით ბევრნი იყვნენ. ჩვენ ძლივს გამოვასწარიით.. ქათმებს რომ დასდევდნენ დასაქერად, მაშინ ვიხელთეთ დრო... მხოლოდ გოგო მოგვტაცეს...

— დაიცა, ღედაკაცო! — შეაჩერა თავისი რძალი მოხუცმა. — მე ახლა შევიპარე სოფელში, იქიდან მოვდივარ... შენ მარტო ხარ? — შეეკითხა მერე სენკოს.

— არა, ამხანაგები მყვანან.

მოხუცს სიხარული დაეტყო.

— დიდებულბა! ისინი ნაჰეიდარნი არიან. სძინავთ. ორი თუ სამი კაცია. დანარჩენები მანქანებში ჩასხდნენ და წავიდნენ...

— შეგიძლიან მიგვეყვ სოფელში?

— რატომაც არა.

— მაშ წამო!

მანქანას რომ მიუახლოვდნენ, მოხუცი შედგა, დაეკვდა. მერე გერმანელ ოფიცერს მოჰკრა თვალი და სენკოს ზიზლით შეჰხედა.

— ნუ გეშინიან, ძია, ეგ ოფიცერი ჩვენი ტყვეა, — დაამშრდა სენკომ. ითანბირეს.

სამსონმა მოხუცი გვერდით მოისვა და მანქანა სოფლისაკენ გააქანა.

სოფელში მკედრული სიჩუმე იყო. არა სჩანდა არც ადამიანი, არც პირუტყვი. განაპირა სახლების ნაშენებს კვამლი ასდიოდა. ბოსტნები გადათელილი იყო...

მანქანა თეთრ სახლს მიუახლოვდა. სახლის წინ გერმანელი ჯარისკაცი მიმოდიოდა. თოფი მხარზე ჰქონდა გადებული. გერმანული მანქანა რომ დაინახა, ჯარისკაცი შესდგა, თოფი დაუშვა, წელში გაიმართა.

სულ ახლოს მიადგო სამსონმა მანქანა.

წამსვე ჩახტა სენკო, ჯარისკაცს შემართული რევოლვერით მიუახლოვდა. მერე უცებ იარაღი ხელში მოინაცვლა და ელვის სისწრაფით ზედიზედ შემოჰკრა თავისი მძლავრი მუშტი გერმანელს სახეში.

საფეთქელჩატეხილი ჯარისკაცი უსულოდ დაეცა.

სენკომ მისი თოფი აიღო, მამედს გაუწოდა. მერე სამსონს ხელყუმბარა გამოართვა, ქამარში გაიჩუკო. რევოლვერი მოიმარჯვა.

ფრთხილად შეაღო მოხუცმა კარი.

იატაკზე დაფენილ საბნებზე ორი მკერდგაღებული ოფიცერი იწვა. მკვდარივით ეძინათ. იარაღი კუთხეში მიეწყოთ, მხოლოდ ერთს, უფრო ახალგაზრდას, სასთუმალთან რევოლვერი ედო.

მაგიდაზე საჭმლის ნაშუსრი იყო მიმოპნეული. კონიაკის ბოთლი ცარიელი იყო, მხოლოდ ჭიქებში ჩარჩენოდით მცირეოდენი.

მოხუცმა სენკოს თვალით ანიშნა — მე მაცალეო. შემდეგ წყნარად გადადგა ნაბიჯი, ოთახში შევიდა და მეორე ოთახის კარს მიადგა. გასაღები ორჯერ გადააბრუნა, კარი ჩუმად გამოაღო.

სენკო ცნობისმოყვარეობამ შეიპყრო, ფეხის თითებზე შედგა და ოთახში შეიხედა.

იატაკზე მოერთხა ფეხი მოხუცის ქალიშვილს. კარი რომ გაიღო, შიშით გამოიხედა, სახეზე ზიზლი გამოეხატა.

— გალინა, ჩემო გოგონა...

ჩურჩულთ წარმოსთქვა მოხუცმა.

გალინას თვალები გაუნათდა, მაგრამ როგორც კი მიაპყრო ისინი მამას, მყისვე თავი დაჰხარა, სახეზე ხელები აიფარა და მწარედ აქვითინდა.

მოხუცი გაშეშდა... შემდეგ ისე შეირხა, თითქო შეელას სთხოვსო გაუპატიურებული, ნაწამები მისი გოგონა. მაგრამ გალინასაკენ როდი გადადგა ნაბიჯი, უცებ შებრუნდა, სახეზე სისხლი მოაწვა, ნაჯახი მოიმარჯვა...

ისე სწრაფად მოსწყდა ადგილს, რომ სენკომ ხმის დაძვრაც ვერ მოასწრო. ანაზღად მოვარდნილი გრივალი დატრიალდება ასე, ან არა და ცეცხლმოკიდებული თვითმფრინავი დაენარცხება მიწას.

ნაჯახშემართული მოხუცი თვალის დახამხამებაზე ოფიცრებთან გაჩნდა... ჯერ ერთს მოუქნია ნაჯახი და თავი წაჰკვეთა, მერე მეორეს სახე გაუპო... უმცროსს ხელი ყელთან დებოდა, თავთან ერთად თითებიც წაჰკრილი ჰქონდა.

სენკოს, გარეთ რომ გამოდიოდა, წინ თითქო სახეგაპობილი იფიცრის წა-

მოკარკლული თვალები მიუძღვებოდა... და თქრიალებდა ყელის ძარღვებიდან ნაფეთქი სისხლი...

ზღურბლზე გადმოაბიჯა მოხუცმა. ცალი ხელი გაფითრებული ღრუბლების ჩაეფლო, მეორეში სისხლიანი ნაჯახი ეჭირა...

შეაცრად გამოიყურებოდა მოხუცი, ისე შეაცრად, გეგონებოდათ, თვითონ არისო ამ ქვეყნად მსაჯულიცა და აღმასრულებელიც.

ყველანი უსიტყვოდ მიაშტერდნენ.

მოხუცი დაწინაურდა. გალინაც გაიყოლია.

— ახლა თქვენ აქ აღარაფერი გასაქმებათ, — მიმართა სამსონს. — ეს ჩემი გოგო წაიყვანეთ და რძალთან დასტოვეთ ტყეში... მე აქ ცოტა საქმე მაქვს. მალე მივაკითხავ... პარტიზანებს მოვნახავ... ჰო, მართლა! თქვენ პური გინდათ! (მხოლოდ პურის ხსენებაზე შერბილდა მისი ხმა). ახლავე მოგიტანთ.

მალე მობრუნდა. ორი გოგორა პური მიიტანა.

— გასწით ახლა, ღმერთი იყოს თქვენი შემწე... ტყიდან რომ გახვიდეთ, მარჯვენა იარეთ... მეორე ტყეს მიაღვებით. იქ უფროთხილდით... მერე ჩვენებთან გახვალთ.

სენკომ ოთახიდან გამოტანილი იარაღი მანქანაში ჩააწყო.

გალინა სამსონის გვერდით მოთავსდა.

სამსონს ცალ ხელში პური ეჭირა და ილუკებოდა, ზოლო მეორეთი მანქანას მართავდა.

გალინა გაქვავებულივით იჯდა, სახეზე მიწისფერი ედო, ამოშავებული თვალები დახრილი ჰქონდა...

რძალთან რომ მიიყვანეს, არც მაშინ დაუძრავს ხმა, თივაში ჩაიკეცა და ჩუმად აქვითინდა.

პატარა გოგონა მიეახლა, თავზე თავისი პაწია ხელი დაადო, სახე მისწია და ნუგეშისმცემელი თვალებით მიაცქერდა.

სამსონს საჭის რგოლზე ხელი გაუშეშდა. პატარა გოგონამ მოხიზლა.

„მოდო წაიყვან ამათ. ვინ იცის, რა მოელოთ ამ ტყეში“, — გაივლო გუნებაში სამსონმა, მაგრამ მყისვე მიხვდა, რომ ეს შეუძლებელი იყო. მტრის ბანაკიდან ჯერ გასული არ იყვნენ. ყველგან საფრთხე მოელოდათ.

— მიხეილ, თუ ძმა ხარ, ერთი ის გოგონა მომგვარე, უნდა ვაკოცო, — უთხრა სამსონმა სენკოს.

სენკომ ბავშვს ხელი დაავლო და მალა აისროლა, ბურთივით დაიჭირა.

ბავშვმა ხმაშავდა გადიკისკისა, სენკოს თავზე ხელი მოხვია, მიეხუტა.

— ჩქარა, გვაგვიანდება! — ისეთი კილოთი მიმართა სამსონმა სენკოს, თითქო შეტად სერიოზულ საქმეს ავალებსო.

სენკომ გოგონა კაბინაში ჩასვა.

პატარა ისე გახარებული იყო ამ უცხო კაცების აღერსით, რომ საოცრად თავშეხვეულ სამსონის წინაშეც არ შეკრთა, ღიმილით მიაბჟრო თავისი ცისფერი თვალები.

— აბა, მშვიდობით, ძვირფასო, მშვიდობით! — სთქვა სამსონმა და გოგონას შუბლზე აკოცა...

დაიძრა მანქანა...

მებრძოლთ არა მარტო დედა-შვილმა გააყოლა მზერა. გალინამაც თავი ასწია და მიმავალთ ცრემლიანი თვალებით მიაშტერდა...

ყუმბარებისაგან გადათხრილ გზას მიაღვნი. მარცხნივ გადახვევის ტანკების მუხლუხობით გადათელილი ყანა უკან მოიტოვეს.

ფრონტის ამ უბანზე ამ დღეს, როგორც ეტყობოდა, ორჯერ მხარე იხვეწებოდა. კანტი-კენტად ისმოდა ქვემეხების გრუხუნი. თვითმფრინავები თვალ-მიუწვდენელ სიმაღლეზე დაფრინავდნენ.

მამედმა რამდენჯერმე შეასწრო თვალი: ოფიცერი ირგვლივ გაფაციცებით იხედებოდა.

„ნეტავი რას ეძებს? — გაიფიქრა მამედმა. — გაქცევაზე თუ ოცნებობს. დაე, შეიქცეოს თავი. თუმცა იქნება თავისიანებს დაეძებს? მაგან ხომ იცის, სად არიან გერმანელები...“

მამედმა ეს მოსაზრება ამხანაგებს გაუზიარა. მერე ოფიცერს მიუბრუნდა:

— ბატონო ოფიცერო, თქვენ ჩვენი ტყვე ხართ. მხოლოდ იმ შემთხვევაში გადარჩებით ცოცხალი, თუ ჩვენ აქედან გავალთ... სთქვით, არიან თუ არა აქ თქვენი ნაწილები?

ოფიცერმა ზიზლით თვალები მოჰუტა და განზე მიიხედა, თითქო მამედის შეკითხვა არც კი გაუგონიაო.

— რას ეკითხები! — გაუჯავრდა სენკო მამედს. — მაგას რომ ეუყუროთ, სწორედ თავის ნაწილში მიგვიყვანს... აგერ გამოჩნდა ის ტყე, მოხუტმა რომ გვითხრა — უფრთხილდითო.

— ნუ გეშინიანთ, ბიჭებო! ჩვენ ხომ წრთობილი სამეული ვართ. რაკი აქამდე მოვალწიეთ, აქედანაც გავალთ... მე მხოლოდ იმისი მეშინია, ბენზინი არ გამოთავდეს...

მტკიცედ ეღერდა სამსონის ხმა, მაგრამ მამედსა და სენკოსთან ერთად მასაც მღელვარება იპყრობდა...

რაღაც მიუღწეველ ოცნებას ჰგავდა ეს მოგზაურობა... ტყვე ოფიცერი... გერმანელების მანქანა... მტრის ზურგში...

ტყესთან შეაჩერეს მანქანა. საეჭვო ვერაფერი შენიშნეს.

გზა ტყის პირს მიჰყვებოდა. სენკოსა და მამედს იარაღი მომარჯვებულნი ჰქონდათ.

ხეეს მიუახლოვდნენ. ოფიცერი ტყის მხარეს იჯდა, მაგრამ მამედმა შეატყო, რომ იგი ხევისაკენ აპარებდა თვალს.

„უთუოდ ამას აქ თავისიანები ეგულები!“ — გადასწყვიტა მამედმა და სამსონის მიმართა:

— თვალი გეჭიროს, ფრთხილად იარე!

ხევი მარჯვნივ დასტოვეს. ტყეში შეუხვიეს.

— შესდევ! — გაისმა მკაცრი ბრძანება და გზის პირად ყუმბარა-შემართული მაღალი მხედარი გადმოხტა. ამავე დროს გზის ორივე მხარეს შემოართა შაშხანებმა იელვეს.

სამსონმა მანქანა დაამუხრუჭა. ყუმბარას ჩააგლო ხელი.

მამედმა და სენკომ გერმანული თოფები მოიმარჯვეს.

მაგრამ სამთავეს თვალები გაუშტერდათ, სულ დაავიწყდათ, რომ ხელთ საომარი იარაღი ეპყრათ.

თვალი ხომ არ ატყუებთ? სიზმარი ხომ არ არის?

არა, ეს შალვა ყიფშიძეა, მათი ხელმძღვანელი, მათი საყვარელი ამხანაგი.

ქანდაკებასავით დგას მაღალი, მხრებგანიერი, დიდრონი თვალები ანთებუ-

ლი აქვს, მარჯვენა ხელი — ზედმართული. გეგონებათ, მთხმარწეს ტრთა გაუშლიათ.

— ბიჭო, შალვა! — აღმოხდა სამსონს.

— შალვა! შალვა! — დაიძახეს მამედმა და სენკომ.

შალვამ შუბლი შეიკრა, თავშეხვეულ სამსონს მიაცქერდა, მერე სენკო და მამედი შეათვალიერა, გერმანელ ოფიცერზე შეაჩერა თვალი... მალე იაზრა, შუბლი გაშალა, ნელა დაუშვა ყუმბარა, თავისებური რხევით გაემართა ბიჭებისაკენ.

შალვას ოთხი მებრძოლი ახლდა. დასაზვერავად იყვნენ წამოსული. ისინიც აღაფრთოვანა დაკარგული ამხანაგების დაბრუნებამ. გზაზე გავიდნენ.

— წრთობილ სამეულს გაუმარჯოს! — დაიძახა შალვამ და სამივე მხურვალედ გადაჰკოცნა. მერე სამსონს მხარზე ხელი დაადო და თვალეში ჩახედდა:

— კრილობა ხომ არ გაწუხებხს, ძამია?

სამსონს მხოლოდ ახლა გაახსენდა თავისი წყლულები, მაგრამ იმდენად აღტაცებული იყო, რომ წარბიც არ შეურხევია.

და ამ საერთო სიხარულში ყველას დაავიწყდა ტყვე ოფიცერი.

ისიც ამას ელოდა, მანქანაში დარჩენილ რევოლვერს ხელი დაავლო, კარი ჩუმად გააღო და გადასტა...

ის იყო, ტყეს უნდა მიფარებოდა, — შალვამ შეასწრო თვალი. რევოლვერი იშიშვლა და აუჩქარებლად ამოიღო მიზანში.

ოფიცერმა თითქო ფეხი წაიკრაო, მოწყვეტით დაეცა პირქვე. რევოლვერის ხმა ყრუდ გაისმა ტყეში.

თვითონ შალვამ გაჩხრიკა მძიმედ დაჭრილი ოფიცერი. ჯიბიდან უბის წიგნაკი ამოუღო. მებრძოლებს უბრძანა: კრილობა შეუხვით და მანქანაში მოათავსეთო.

მერე თავდახრილ სამსონს მიაცქერდა.

— რას გლოვობ, ბიჭო?

— არა, კი არ ვგლოვობ, მაგრამ ეს კაცი მაინც ჩვენი ტყვეა, უნდა მოგვევლო.

შალვამ წარბები შეიკმუხნა, თვალთაგან ცივი ნაპერწკლები გამოჰრთა და მტყიცე ხმით უთხრა სამსონს:

— ტყვე მაშინ არის ტყვე, როდესაც ვნებდება... ეს კი... დაგავიწყდა რუსთაველი: „არ გათეთრდება ყორანი, რაც უნდა ხეზო ქვიშითა“..

XIII

ბურანი

სადამოს თითქო შემართული ზამბარა მოეშვაო, უცებ დასუსტდა სამსონი. თავის ტკივილი თვალეში წამოაწვა, გული შეუღონდა.

ორი საათის წინათ დაბრუნდნენ თბიანთ ნაწილში. საერთო სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა. შესანიშნავი ნადიმი გამართეს.

შალვამ სიტყვა წარმოსთქვა, წრთობილ სამეულს ზოტბა შეასხა.

— ამ ამხანაგების მაგალითს უნდა მივბაძოთ, — ამბობდა შალვა: — ყველგან, რა მძიმე პირობებშიაც არ უნდა მოვექცეთ, გული არ უნდა გავიტეხოთ, გამოსავალს უნდა ვეძებდეთ. ომში ყოველი მებრძოლის სულ მცირე მოხერხებულებას, საღ მოსაზრებას უსაზღვრო მნიშვნელობა აქვს. ხშირად

უბრალო შემთხვევა სწყვეტს ადამიანის ბედს, მაგრამ მამაცი მებრძოლი ზოგ ბრმა შემთხვევასაც თავის სასარგებლოდ გამოიყენებს. სიკვდილს მხოლოდ შლეგი არ გაურბის, მაგრამ ლაჩარია ის მებრძოლი, რომელიც სიკვდილის წინ ფარხმალს დაჰყრის... ჩვენ, ქართველებს, გვყავს დიდი პოეტი — შოთა რუსთაველი, ის ამბობს: „სჯობს სიცოცხლესა ნაძარახსა სიკვდილი სახელოვანი...“

შალვას რუსთაველის ხსენებაზე თვალები გაუბრწყინდა, თავი ამაყად ასწია და ქორულად მიმოიხედა.

საველე კარების მახლობლად ისხდნენ, ტყეში. ფიჭვის შტოებზე დაეწყოთ პური და კონსერვები. მამასახლისს თითქო ამ შემთხვევისათვის შემონახა ერთი პატარა კასრი ლუდი.

მზე ჯერ ჩასული არ იყო. მაღალი ხეების ტოტებში გამოშკრული შუქი შალვას სახეზე ეფინა.

მის საუბარს სითბო არასოდეს არ აცლდა, მაგრამ პოეტებს რომ ახსენებდა, უცებ აეგზნებოდა, მისი სიტყვები რიტმიულად იწყებდნენ ქლერას.

შალვას მეტის-მეტად უყვარდა პოეზია. მოწაფეობის დროს თვითონაც სწერდა ლექსებს. რამდენჯერმე ლიტერატურულ სადამოებზედაც გამოიყვანეს. მსურვალე ტაშით დააჯილდოვეს. ერთი ლექსი გაზეთშიაც დაუბეჭდეს. მაგრამ შემდეგ, თბილისში რომ ჩავიდა და მიმოიხედა, გადაწყვიტა — საქართველოში პოეტები უჩემოდაც ბევრნი არიანო, ადგა და სამხედრო სასწავლებელში შევიდა.

მას შემდეგ პოეზიის სიყვარულს იმით ამკლავებდა, რომ ლაპარაკის დროს მოიხსენიებდა ხოლმე რომელიმე დიდ პოეტს, ზეპირად იტყოდა მის ლექსს, მოხდენილად ჩაურთავდა საუბარში ტაეებსა და სტრიქონებს.

— რუსთაველი ამბობს აგრეთვე, — განაგრძო შალვამ:

„საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციანგან“.

თი გუშინწინ ჩვენ მაგრა დავცხეთ გერმანელებს, კარგა მანძილზე უჯუვაგდეთ, მაგრამ შემდეგ უმჯობესად ჩავსთვალეთ აქეთ გადმოვსულიყავით და ეს ადგილი გავვემარებინა...

მიხეილ სენკოს შეზარხოშებულივით წამოღვივებული ჰქონდა სავსე ლაწვები. წვრილი თვალები უციმციმებდნენ და ტუჩებზე ღიმილი არ შორდებოდა. როგორც კი დროს იშოვიდა, მყისვე რაიმეს იოხუნჯებდა და ამხანაგებთან ერთად გულიანად იცინოდა.

— აჰ მიყურეთ! — წამოიძახა სენკომ, როდესაც შალვამ სიტყვა დაამთავრა და დუმილი ჩამოვარდა: — გამოვედიოთ სახლიდან. შიგ ერთი თავმოკვეთილი და ერთი სახეგაჩეხილი ფაშისტი დაეტოვეთ... სამსონს გვერდში ქალიშვილი მოვესვით. არ იტყვიოთ მერე, როგორი იყო? ტუჩები მარწყვისა ჰქონდა, თვალები ცისკრის ვარსკვლავებს მიუგავდნენ. ისეთი გაფურჩქნელი ვარდი იყო, იტყოდი, ერთე ამასთან სადმე მარტოდ დამსვა და მისი სურნელებით დამატებო, მერე თუნდაც ეშმაკს წაველივარო. პო-და, იჯდა სამსონის გვერდით მშვენიერი. ქალიშვილი... განა არ იცით, რა მოუვიდოდა სამსონს? დაიწვა, დაიხრაქა... წამოსვლის დროს მეუბნება — ბავშვი მომწოდებ, უნდა ვაკოცოო. მაშინვე მივხვდი, ვისი კოცნაც ენატრებოდა, მაგრამ ხომ იცო: მელა ყურძნის სიყვარულით ღობეს კოცნიდაო...

სხვებთან ერთად მამედმაც ხმაშალა გაიციანა, მერე სამსონს გადაჰხედა.

შეხვეული თავი ხელზე დაეყრდნო სამსონს, თვალები ამოღამებოდა, ტუჩები გაფითრებოდა.

— როგორ ხარ, ყარდამ?

— ცუდად... გული მიმდის, — ძლივს დასძრა ხმა სამსონმა.

მამინევე წამოხტნენ, ფერმალი მოიყვანეს.

— აქამდე უნდა გაგვეგზავნა ლაზარეთში, — სთქვა ფერმალმა. — სერიოზული წყლულები აქვს.

შალვამ შოფერი მოიხმო. სამსონის მიერ მოყვანილ მანქანაში ბენზინი ჩაასხმევინა. გულშეღონებული სამსონი ავტოში ჩააწვინა. უნდოდა თვითონ გაეყოლოდა, მაგრამ დრო არ ჰქონდა. მამედს მიუბრუნდა:

— აბა, მამედ, შენ იცი, არაფერი გაუჭირვო!..

გზა ტყის პირად მიიმართებოდა. ხელმარცხნივ აქა-იქ გათვლილ პურის ყანას ნიავე არხევდა, ხოლო მარჯვნივ — გულჩახვეულად სდუმდა ხშირი ტყე. თეთრი ღრუბლის ქულებში ახალი მთვარე სცურავდა, ცის გუმბათი კი ვარსკვლავებით იყო მოჭედული.

სამსონმა ავტოში წოლა ვერ შეძლო, მამედს მიეყრდნო მხარზე, ხელი მოხვია. ხშირად იმეორებდა:

— ნელა... ნელა...

შოფერი ამ გზას კარგად იცნობდა, ბევრჯერ წაუყვანია დაჭრილები ლაზარეთში. ორმოებს ფრთხილად უვლიდა, ავტოს არ ანჯღრევდა.

სამსონს კი ეჩვენებოდა — არა მარტო მანქანა, მიწაც ინძრევდა.

მარტოოდენ ტკივილი როდი აწუხებდა, უფრო მეტად ისა სტანჯავდა, რომ ეგონა — ევება რგოლებიან ჯაჭვზე გავლივარო... რგოლები სხლტებოდნენ, ირღვეოდნენ და სამსონი ამაოდ ეჭიდებოდა საესეებით გამოთიშულ რგოლს...

— სამსონ, იოლდაშ! — ეტყოდა ხოლმე მამედი.

სამსონი თვალს გააჭყეტდა, ერთ წამს უბრუნდებოდა ცნობიერება, აუტანელი ტკივილი გამსჭვალავდა და ისევ ხუჭავდა თვალს.

გზის დასასრული კი არა სჩანდა.

მამედს დაღლილობამ უწია. მთელის ძალღონით ცდილობდა, რომ არ ჩასძინებოდა, მაგრამ მეტად მიმზიდველმა ზმანებამ ჩაითრია.

არც ავტოში იჯდა ახლა მამედი, არც ხელმოხვეული სამსონი მიჰყავდა.

ფიჭვის მახლობლად თივაზე თავმიყრდნობილ გალინას მიეახლა.

კრემლები უსველებდნენ გალინას გრძელ წამწამებსა და ფერმკრთალ ლაწვებს. უხმოი ქვითინებდა იგი.

თვით სიკვდილზე უფრო უტყვი იყო მისი კაეშანი.

— ყურბან ოლუმ, კიზი (გენაცვალე, გოგონი), ასე მწარედ რად დარდობ? — ეუბნება მამედი და გულის თრთოლვით უახლოვდება გალინას. — ნუ გეშინიან, ეს ქვეყანა მხეტების სანაჟარდო როდია... გამოყე, მომენდვე... აი, ხედავ, რა მშვიდად ნარნარებენ ზღვის ტალღები, რა დამტკბარი ჰაერია? ეს ჩემი სამშობლოა... მალე გამოგვეგებება დედა ჩემი, თვალები სიხარულით გაუბრწყინდება. სუსტი მოხუცი არ გეგონოს, სახე რომ ერთობ დანაოჭებული აქვს, დედა ჩემს მუდამ ნორჩი გული აქვს...

— რა კარგი ხმა გაქვს, მამედ, — ნაზად ეუბნება გალინა; მერე თავს წამოსწევს და ღიმოწყურებული თვალებით მიაშტერდება მამედს.

მამედს სურს ხელი მოხვიოს გალინას, გულზე მოიკრას, მაგრამ ამ დროს

გამოწმდება პირქუში მოხუცი, ხელში სისხლიანი ნაჯახი უჭირავს... თევზოკეთილი და პირგაჩხილი ფაშისტების ლანდებიც გამოკრთებულა და ამჟამად გამოელვძება.

გუშაგებმა შოფერს რამდენჯერმე გააჩერებინეს გზაზე მანქანა. ბოლოს, როგორც იყო, ლაზარეთის ქიშკარს მიაღვინა.

— რას უცდი! — მიამახა შოფერს მამელმა.

— დაიცა, ამხანაგო, გენახონ, ვინა ვართ, რა ხალხი ვართ.

— რა ნახვა გეინდა, ლაზარეთში კარგად მყოფს ზომ არ მოვიყვანდით. კაცს სასწრაფო დახმარება სჭირდება! — ჯავრობდა მამელი. მას ვერ გაეთვალისწინებინა, რომ ასეთი დაჭრილი აქ ხშირად მოპყავთ.

ქიშკარი გააღეს. მისაღებ კარს მიაღვინა.

ახლა საკაცის მოტანა დაგვიანდა.

მამელმა მოთმინება დაჰკარგა, ბუზღუნით ჩახტა ძირს და მორიგისაყენ გასწია.

კარებში მედიცინის დები შეხედნენ.

— საით, ამხანაგო?

მამელი შეკრთა, მორცხვად შეაცქერდა ღამის სიბნელეში ანთებულ თვალებს.

— დაჭრილი მოვიყვანე, სასწრაფო დახმარება ესაჭიროება.

— ახლავე... თქვენ ნუღარ სწუხდებით, თავისუფალი ხართ.

მამელი სამსონთან მიბრუნდა, ძირს ჩაიყვანა, საკაცზე დააწვინა.

— სამსონ, იოლდაშ, აბა, შენ იცი, რა ყოჩაღად იქნები, ჩვენ მალე გნახავთ. სამსონმა თვალი გაახილა, დახრილ მამელს მხარზე ხელი მოსდო, ძალა მოიკრიბა და იმედიანი ხმით უთხრა:

— ნუ გეშინიან, მალე მოვალ თქვენთან.

სამსონის კბილაა მამელი, მაგრამ როდესაც ქალებმა საკაცე ასწიეს და ძმობილი თვალს მიეფარა, ისეთი გრძნობა აღეძრა, თითქო მამელი ახლა მცირეწლოვანი ყრმა ყოფილიყოს და ობლად დარჩენილიყოს სრულიად უცხო ქვეყანაში...

საოპერაციო ოთახიდან მალე გაიყვანეს სამსონი. მის ჭრილობებს სულ მცირეოდენი ამოკერვა დასჭირდა.

ქირურგმა მაინც თავი გაიქნია:

— იღბალი გქონია, ძმობილო! დროზე მოგიყვანეს, თორემ შესაძლოა ტვინში სისხლი ჩაგტყეოდა. ახლა კი რამდენიმე დღეში ფეხზე დადგები.

სამსონს ექიმის სიტყვები არ გაუგონია: თავი, ყურები და ყბები შეხვეული ჰქონდა. მარტოოდენ ტუჩები, მაღალი ცხვირი და დიდრონი თვალები უჩანდა.

სუფთა ლოგინში ჩააწვინეს. სიმსუბუქე იგრძნო, გულს შეება მოეფინა.

დამძიმებული ქუთუთოები ოდნავ ასწია. ეამა ეს მკრთალი, იისფერი სინათლე.

ეს ხელებიც იასავით ნაზია. რამდენჯერმე მოსწმინდა თვალის უბებში ჩამდგარი ოფლი...

ნეთუ მხედველობა დააქლდა სამსონს და ეთერს ველარა სცნობს?

ამ უკანასკნელ დღეებში ზომ იღუმაღად სულ მასთან შეხედრას ნატრობდა. დარწმუნებული იყო, რომ მის წყლულებს ეთერის ხელის შეხება განკურნავდა.

ახლა აღსრულდა ეს ნატერა და ნეტარებისაგან თვალმინაბულ სამსონს ხმის დაძვრა არ ძალუძს.

ეს ისეთი წამია, როდესაც მარტოოდენ გულს შეუძლიან დაეძინონ მთელი ქვეყნიერების შემცველი გრძნობის მღელვარება, ზოლო სიტყვა უძლეურია, ვით ჩონგურიდან მოხსნილი სიმი.

ბოლოს ვერ აიტანა სამსონმა ეს ტკბილი ღუმილი და მოლოდინი.

— ეთერ! ეთერ!

იქნება ხმა არც კი ამოუღია, ტუნები შეარხია მხოლოდ.

ან კი რა საჭიროა, ეთერს ისედაც ესმის მისი გულის ძგერა. იცის, რომ სამსონი მეტის-მეტად დაიღალა და მოსვენება ესაჭიროება. ამიტომ სდუმს ეთერი..

და იასავით ნაზია მისი ზელების შეხება... მთელი ქვეყანა იისფერ სინათლეში იძირება და სამსონი ამოდ ცდილობს თვალი გაახილოს და ეთერს ერთი ისეთი სიტყვა უთხრას, რომლითაც მთელ მის სიყვარულს გამოხატავს.

ღრმად ჩაეძინა.

განთიადისას გაახილა თვალი.

ეთერი წასულა. ირგვლივ ავადმყოფები წვანან. ერთი ლოგინში წამომჯდარა და უცნაურად არხევს თავს.

კვლავ ძილი მოერია სამსონს. გულში კი ჯავრი ჩაჰყვა: რატომ დასტოვა ეთერმა?

ერთხანს იბორბა, მერე თავი დაიმშვიდა — განა ეთერს არ ესაჭიროებოდა მოსვენება?

მაინც სწუხდა მისი დაღლილი ტვინის ერთი უჯრედი: ეთერს უხმობდა, მისი თვლების შექი სწყუროდა... მართალია, ამდენ ავადმყოფში დიდი სამუშაო ექნება ეთერს, მაგრამ ნუთუ სამსონის გულისათვის ერთი ღამე ვერ გატეხა? ამბავი მაინც ეკითხა — სად იყო, როგორ იბრძოდა, ტყვეობას თავი როგორ დააღწია.

თავის მოწონება როდი სურს სამსონს ეთერის წინაშე, — არა, ის ეამება მხოლოდ, ეთერი რომ მის თავგადასავალს გაიგებს...

ეთერი კი წავიდა, მარტოდ დასტოვა სამსონი.

არ ინანო, ეთერ!

აი, სამსონი საავადმყოფოში აღარა წევს. მანქანას მიაქროლებს.

ხრამს მიაღწენ. მამედი და სენკო სანგარში ჩასხდნენ.

შალვა ყიფშიძე მეტელთ მიხობავს, ფაშისტების ტანკს უახლოვდება, ბენ-ზინიანი ბოთლი მიაქვს...

ცის ტატნობამდის აღწევს ცეცხლის ალი. მთელი ქვეყანა იწვის და ზანზარებს...

სამსონი კი კვლავ მანქანას მიაქროლებს.

ირგვლივ სულ მკვდრები არიან, ერთი მეორეზე სავსე ტომრებივით შეწყობილი...

აგერ ისევ შალვა. მანქანიდან გადამხტარ გერმანელ ოფიცერს რევოლვერი ესროლა და ძირს დასცა. ოფიცერს რკინის ჯვარი აქვს მკერდზე, ზოლო მკლავზე — გველივით დაკლავნილი ფაშისტური ემბლემა... გასივდა, მთის ოდენა გახდა ოფიცერის გვამი. ემბლემის ტოტები ურჩხულებად იქცნენ და პირიდან ცეცხლს აფრქვევენ.

მძორისა და შმორის სუნი დგას ირგვლივ. პაერი მოწამლულია, სუნთქვა

ალარ შეიძლება.. მცირე ნიავე მაინც დაუჭროლებდეს ამ გადარეჯულ მიდამოს, ან კოკისპირული წვიმა დაასხამდეს, რომ გადარეცხოს ჩვენი უმთავრესი ბული სისხლი, ადამიანთა სხეულების ნაფლეთები... *გენგლიოზიკა*

არა, ეს ქარი როდია, — ფაშისტები თვითმფრინავს მიაჭროლებენ, გზაზე მიმავალ ლტოლვილებს — მოხუცებს, ქალებსა და ბავშვებს ტყვიებს უშენენ...

სულ დაბლა ეშვება ეს შავი სვაფი და ტყვიამფრქვევის ცეცხლით სცელავს ზარდაცემულ ლტოლვილთ.

აგერ დედას ბავშვი ხელიდან დაუვარდა, თვითონაც წაიქცა, შვილთან მიფორთხდა მძიმედ დაჭრილი და თავზე გადაეფარა. ამ დროს კვლავ მოხვდა ტყვია და ქალმა სული დალია, მთელი სიმძიმით დააწვა ბავშვს. ბავშვი ჰკოვის, იხრჩობა...

ვინ შებოროტა ასე სამსონი? რატომ არ ძალუძს მკვდარი დედის გვაში ასწიოს და ბავშვი გადაარჩინოს? რა ძალაა ეს, ადამიანს რომ არაზად აქცევს?

დაიცადეთ, მალე მოვლენ ამხანაგები და წამოაყენებენ სამსონს. მაშინ დადქით, თუ ვაჟკაცები ხართ! ისე შეიმუხრებით, როგორც ცოფიანი მგლები, როგორც ლეშიქამია სეავეები...

კვლავ მრისხანედ იმუქრებოდა სამსონი, როდესაც ქალის ხელის შეხება იგრძნო.

თვალი გააჟყიტა, მაგრამ დღის სინათლეში ვერაფერი დაინახა. მყისვე დახუჭა. გაირინდა. დარწმუნებულია, რომ ქალი, რომელიც თავს ადგას, ეთერია. მაგრამ როგორ შეხედოს, როგორ აიტანოს ესოდენ დიდი ბედნიერება?

არა, დაე, ჯერ თვითონ ეთერმა უთხრას სამსონს რამე. სამსონი ხომ ავადმყოფია.

ეთერმა მკლავი აუწია სამსონს და იღლიაში თერმომეტრი ჩაუდო. სამსონს თვალი კვლავ დახუჭული აქვს. ამიტომ ეკითხება ეთერი:

— ხომ გლვიძავთ, ძვირფასო?

სამსონმა თვალის გახელა ვერ გაბედა, ეთერის ხმამ შეაერთო, მეტის-მეტად შეცვლილად ეჩვენა იგი.

„რუსულად რატომ მელაპარაკება? — გაიფიქრა სამსონმა. — თუმცა ვინ იცის, რამდენი რამ გადაიტანა ამ მოკლე დროში... რამდენი დაჭრილი, რამდენი მკვდარი!“

უმალვე იგრძნო, ეთერის ლანდი რომ განშორდა. შიშით გააღო თვალი, მიმავალს მზერა გააყოლა.

ნუთუ ისე მძიმედაა დაჭრილი სამსონი, რომ სინათლეს თვალს ვერ უსწორებს? მეტად ბუნდოვანად ხედავს კარისაკენ მიმავალ თეთრხალათიან ეთერს. ამიტომ თუ ეჩვენება ეგზომ დაბალი, ტანმორჩილი, თორემ ისე ხომ ეთერი საშუალოზე მაღალია, ტანადი...

გული ეტყინა სამსონს. როგორ წარმოიდგენდა, თუ ეთერი ასე ცივად შეხვდებოდა! თითქო მისთვისაც მოწყალე დაი იყოს მხოლოდ, მეტი არაფერი...

ოჰ, არა, დედაზე უსაყვარლესი ადამიანს არავენ არა ჰყოლია, განა დედა ასე დასტოვებდა დაჰრილ სამსონს?..

ტუჩები შეერზა. თვალი ჰერს მიაპყრო. მხედველობა ცრემლებზე დაეყრდნობოდა... აგერ მოდის ის. თალზი კაბა აცვია. თავი მანდილით აქვს შეხვეული. ყურთან თოვლივით თეთრი თმა ჩამოშლია. მოდის და მოაქვს თავისი უანგარო სიყვარული...

შწარტებულ ბურჯანში იყო სამსონი, როდესაც ქალმა ილლიიდან თერმო-მეტრი ამოუღო.

— ეთერ!

ძლივს დასძრა ხმა სამსონმა.

— რა სთქვით? — შეეკითხა მედიცინის დაი.

— ეთერ, რატომ არაფერს მეუბნები?

— არ მესმის, ძვირფასო, რუსულად შითხარით.

სამსონმა ძალა მოიკრიბა, თვალეზი მოიფშენიჭა, ქალს მიაშტერდა.

— უკაცრავად, მე სხვა მეგონეთ, — უთხრა რუსულად და თვალი დახუჭა.

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

ალექსანდრე ჟუთათელი

ლ ე ნ ი ნ გ რ ა დ ი

(წინათ და ახლად)

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

არცერთი ქალაქი ჩვენი დიდი საბჭოთა კავშირისა არ აოცებს ადამიანს თავისი ბუმბერაზობით და მშვენიერებით იმრიგად, როგორც ლენინგრადი. არსად ისეთი ძალით და თვალსაჩინოდ არ ცნაურდება უკანასკნელი საუკუნეების ისტორია, როგორც ქალაქ ლენინგრადში, ჩრდილოეთის დამამშვენიებელ ამ „პალმირაში“. ეს გასაგებია არის, ვინაიდან იგი რუსეთის იმპერატორების მიერ საუკუნეების მანძილზე განსაზღვრული მიზნით და გეგმით შენდებოდა. ქალაქის მშენებლობას საფუძვლად დაედო მთელი რუსეთის იმპერიის და ხალხის დოვლათი, შრომა და ჯაფა.

მოსკოვიდან ლამით გასული ექსპრესი დილით ლენინგრადშია. „წინათ, სანამ რკინიგზა არ არსებობდა, მოსკოვიდან პეტერბურგამდე 750 ვერსის გავლას საზღვარგარეთელი ელჩებიც კი თვეზე მეტს უნდებოდნენ. ტალახი, უვარგისი ხიდეები და უთავობა დიდად აფერხებდა მოგზაურობას.“¹⁾

„რუსეთის იმპერიის მეფეთა რეზიდენცია, პეტერბურგი, იმავ დროს ყველაზე ხელსაყრელი საზღვაო სავაჭრო ნავსადგურიც იყო. იგი გააშენა პეტრე პირველმა ნევის დელტაზე XVIII საუკუნის დამდეგს. მასუკან პეტერბურგი მთავარ პორტად იქცა, რომლის მეოხებითაც იწყო დენა საქონლის ტალღამ რუსეთიდან დასავლეთისაკენ და პირიქით“ (პოკროვსკი).

დასავლეთ ევროპასთან სავაჭრო ურთიერთობისათვის მანამდე არსებული ნავსადგური არხანგელსკი ველარ აკმაყოფილებდა მოსკოვის სახელმწიფოს. პეტრეს კარგად ესმოდა პეტერბურგის მნიშვნელობა და ის თვითონვე უწოდებს ფინეთის უბესთან შექმნილ ქალაქს „პარადიზს“, თითქმის არ იყო სხვაგან ალაგი პეტრეს გაბედული მიზნის აღსასრულებლად. მუდამ ნისლით მოცულ, ჭყანტობიან ჩრდილოეთის ჭლექიანსა და მწირ მიწაზე ქალაქის გაშენება დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა. ხალხს მართლაც სტიქიონთან უხდებოდა გამუდმებული ბრძოლა. ისტორიკოსი კლიუჩევსკი ამის გამო მოხდენილად შენიშნავს: „საეჭვოა მოიძებნებოდეს ახალ ისტორიაში ისეთი ომი და ხალხის ჟლეტა, რომელშიაც იმდენი მებრძოლი დაღუპულიყოს, რამდენი მუშაც პეტერბურგისა და კრონშტადტის გაშენების დროს დაიხოცა. პეტრე თვითონვე უწოდებდა ახალ სატახტო ქალაქს თავის „პარადიზს“. მაგრამ ის იქცა უზარმაზარ სასაფლაოდ ხალხისათვის. თითქმის ერთად-

¹⁾ Ключевский: „Курс рус. истории“, IV, стр. 153—154.

ერთი მიზანი, რომელსაც პეტრე შვედებთან ომის დროს ისახავდა, იყო ის, რომ მოეპოებინა ზღვა ხელსაყრელი ნავსადგურით.¹⁾ ე.წ. *კურსკი*

ეს მიზანი მიღწეულ იქნა. პეტრე დიდის საყვარელი ქმნაქმნატი კაპიტალის სწრაფვის შედეგი — პეტერბურგი, ხარბად ისრუტავდა, საქონელთან ერთად, საზღვარგარეთულ კულტურასაც. ზუროთმოდერების ნიშნების შექმნა და ქალაქის გეგმიანობა იმ ქვეყნების კვალობაზე ტარდებოდა, რომლებთანაც გაცხოველებული სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება ასე ძალუძდა სწადდა პეტრეს. ახალი ქალაქი არა პავდა რუსულ ქალაქს. ნების არხები და ხიდები, მარმარილოს სვეტებით დამშენებული სასახლეები, მწყობრი, გეგმიანი ქუჩები, რომლების აგებასა და გამშენიერებაზე მუშაობდნენ მსოფლიოში ცნობილი ზუროთმოდერები და მოქანდაკეები: ტრეზინი, რასტრელი, ფალკონეტი, ტომა-დე-ტომონ, როსი და სხვანი, ქალაქს ამსტერდამის, კოპენჰაგენისა და ვენეციის იერს აძლევდნენ.

ის აღვლი, რომელიც სრულიადაც არ იყო ხელსაყრელი ქალაქის გაშენებისათვის, ბოლოს „ქვის გოლიათად“ იქცა. ამის შესახებ შესანიშნავად მეტყველებენ პუშკინის პოემის სტრიქონები:

«Прошло сто лет, и юный град.
Полношных стран краса и диво.
Из тьмы лесов, из топи блат —
Вознесся пышно, горделиво».

XVIII საუკუნეში და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თავადაზნაურთა ინტერესებს ემსახურება არა მარტო პეტერბურგის, არამედ მთელი რუსეთის ვაჭრობა. ვეებერთელა მამულებისა და მილიონობით ყმების მფლობელნი თავადაზნაურნი იყვნენ არა მარტო საგარეო და საშინაო ბაზარზე სასოფლო-სამეურნეო საქონლის მიმწოდებელნი, არამედ მათ ხელში იყო აგრეთვე მოქცეული, მონური შრომის საფუძველზე აგებული მთელი მრეწველობაც. ურალის სამთამადნო ქარხნების მფლობელის, მარტო გრაფ სტროგანოვის ყმათა რიცხვი 83.453 სულს უდრიდა. რუსეთის იმპერიის სატახტო ქალაქ პეტერბურგში მცხოვრებ მემამულე-მრეწველი აზნაურის ხვედრითი წონა ვაცილებით უფრო დიდი იყო, ვიდრე მარტო ვაჭრისა. სწორედ ამიტომ გვაოცებს პეტერბურგის აზნაურული ნაწილის როგორც გარეგანი, ზუროთმოდერული აღნაგობა, ისე აზნაურული სასახლეების შინაგანი, მდიდრული მორთულობა. ასეთებია: გრაფ სტროგანოვის, კირილე რაზუმოვესკის, შუვალოვის, შერემეტევის, უსუპოვების და სხვათა სასახლეები.

ქაზლება

ფეოდალური რუსეთის სიმდიდრე და დოვლათი ცხადყოფილია და ამეტყველებული, გენიალურ ზუროთმოდერათა ხელით, ქვასა და მარმარილოში. ბატონთა შორის დიდი ბატონები, როგორც ვიცით, მუდამ რუსეთის იმპერიის მეფეები იყვნენ და ამიტომაც გასაკვირველი არ არის, მათი სასახ-

¹⁾ «Ключевский: „Курс рус. истории“, IV, стр. 153.

ლევები რომ ყველაზე უფრო მდიდრულად და ბუმბერაზულად გამოიყი-
რებოდნენ. საკმარისია ნახოთ ხუროთმოძღვრის რასტრელეს, მიერ 1754 —
1762 წლებში აგებული ზამთრის სასახლე, რომ ნათელი წარმოადგენს კუ-
ნოთ მისი მფლობელის სიმდიდრესა და ძალაზე. სასახლის სიგრძე 100
საყენია, სიგანე—80, ხოლო სიმაღლე—12. ასეთივე გრანდიოზულია საამი-
რბარო („ადმირალტისტვო“) — სამხედრო-საზღვაო დაწესებულებათა ცენ-
ტრი, აღრიან ზახაროვის ქმნილება, მთავარი შტაბი, 1819 — 1829 წლებში
დიდოსტატის როსის მიერ აგებული, შერმე პეტერბურგის საგვარდიო
ოლქის შტაბი, ურიცხის მოედანზე, ხუროთმოძღვრის ბრიულოვის ნამუშე-
ვარი და ალექსანდრე პირველის ადგილი მიძღვნილი ძეგლი.

ალექსანდრეს სვეტი

ძეგლის დადგმაზე 5 წელიწადს მუშაობდნენ ხუროთმოძღვრის მონღე-
რანის ხელმძღვანელობით. ამ ძეგლში ესთეტიკა და პოლიტიკა მართლაც
შერწყმულია. ძეგლი აღმართულია ალექსანდრე პირველის ნაპოლეონზე
გამარჯვების აღსანიშნავად და ზედ აწერია: „ალექსანდრე პირველს მადლი-
ერი რუსეთისაგან“. საჭირო იყო „უკედავ იმპერატორის“ ალექსანდრე პირ-
ველისათვის აღმართათ ძეგლი, შესაფერისი მეფისა და რუსეთისათვის.
და აი ამ მიზნით „ფინეთის კლდეებში გამოკვეთილ იქნა უზარმაზარი ლო-
ჯი, რომლის სიდიდეს მთელს მსოფლიოში ვერ მოუძებნით შესადარს, რო-
გორც იმას, რომლის ხსოვნისათვისაც ის აღმართეს“, — სწერს გრეჩი. სვეტი
გამოკვეთილია მუქ-წითელ მთლიან გრანიტისაგან. სიმაღლე 12 საყენი აქვს,
წრეხაზი ფუძესთან — 5 საყენი და წონა — 14 ათასი ფუთი. კვარცხლბეკიც
გრანიტისაა. სვეტი დადგმულ იქნა კვარცხლბეკზე თოყებისა, ხაზინებისა და
სპეციალური მანქანების საშუალებით. მის დადგმაზე 2 ათასი ჯარისკაცი
მუშაობდა. ჯარისკაცები ეზიდებოდნენ 22 საყენის სიმაღლეზე აღმართულ
ხაჩაჩოების ქოჭონაქებზე გადმოკიდებულ თოყებს. ბოლოს სვეტი აიწია და
ჰაერში დაეკიდა. მერმე ჯარისკაცებმა თოყები მოუშვეს და ქვის ვეება ლო-
დი კვარცხლბეკზე დაეშვა.

სვეტზე ანგელოზი აღმართეს. ანგელოზს ხელში ჯვარი უჭირავს და ფე-
ხით გველს სთელავს. სახე ანგელოზისა და სახე ალექსანდრე პირველისა
ერთი და იგივეა. ამით ზაზღვასმულია ის გარემოება, თითქო არ არსებობს
საზღვარი ღვთაებრივსა და მიწიერს შორის. ძალაუფლება იმპერატორისა
ღმერთისაგან არის დადგენილი და მისი პიროვნება ღვთაებრივიაო. ასეთია
ძეგლის დედა-აზრი.

გამარჯვებათა ძეგლები

პეტერბურგი, როგორც ცენტრი აზნაურულ ძალაუფლებისა, მაშინვე
ეხმაურება იმპერატორთა საგარეო პოლიტიკას. ის კი არა და სასახლეთა
ხუროთმოძღვრული მორთულობანიც კი იცვლებიან ეპოქის სულთან შეფარ-
დებით. სამამულო ომის შემდეგ „ლომები, ეს ძალღონის სიმბოლოები,
აღრენილნი და კბილებდაკრეჭილნი ჩაირაზნენ სასახლეთა წინა კარებთან.
წინათ კი, ბრძენი ხელმწიფის, ეკატერინე მეორის მეფობისას, — სწერს ქან-
დაკების ისტორიკოსი ვრანგელი, — რუსთა ნაგაზების მსგავსი, გულკეთილ-
პირსახიანი იგივე ლომები, უმეტეს შემთხვევაში, მშვიდად სთვლემდნენ,

თათებზე თავმდებულნი. ეხლა კი მათ გაელევიდათ და როგორც უმთავრესი მსახურნი თავიანთი მბრძანებლების, ადამიანებისა, მათი სახელგანთქმულნი დადგნენ“. მხედართმთავართა სასახლეებისა და მტერზე გამარჯვებული ჯარების ყაზარმების გვერდით ღირსშესანიშნავი ისტორიული ამბების აღმნიშვნელი ტრიუმფალური არკები (თალები), ქანდაკებები და ტაძრები აღიმართნენ. ნარვის ტრიუმფალურ თაღს ამშვენებს ტრიუმფალური ეტლი, რომელზედაც დამდგარა ფრთაშესხმული ღმერთქალი გამარჯვებისა. ყაზანის ეკლესიის წინ, ყაზანის მოედანზევე კულტუზოვისა და ბარკლაი-დე-ტოლის ქანდაკებანი დგანან. მხედართმთავრები გენერლის მუნდირებით, მოსასხამებით არიან მორთულნი და მათ ფეხ-ქვეშ ფრანგული არმიის ტარებგადატეხილი დროშები ვლიან.

სენატი და სინოდი

ხელმწიფის თაოსნობით პრივილეგიური კლასი ეხმაურებოდა არა მარტო საგარეო პოლიტიკის ამბებს და ამის მიხედვით ამკობდა ქალაქს, არამედ იგი არა ნაკლებ ეხმაურებოდა აგრეთვე სახელმწიფოს საშინაო ცხოვრებას და აიძულებდა ხუროთმოძღვრებას ოფიციალური იდეოლოგია გამოესახა.

როსის მიერ 1827 — 1835 წლებში აგებული სენატი და სინოდი, დაფუძნებული უმაღლეს სამოქალაქო და უმაღლეს სასულიერო უწყებათათვის, თავისი ხუროთმოძღვრული ფორმით საშინაო პოლიტიკის სფეროში ნიკოლოზისდროინდელი ეპოქის ერთერთ ძირეულ იდეას გამოხატავს. შენობა შესდგება ორი უზარმაზარი ნაგებობისაგან, რომლებიც ურთიერთთან შეერთებული არიან ლამაზი თალით, დამშვენებული გვირგვინითა და ორთაქიანი არწივით. აქ ხუროთმოძღვრების ოსტატმა გამოსახა ნიკოლოზის დროინდელი ეპოქის იდეა — ეკლესიისა და სახელმწიფოს ერთიანობისა თვითმპყრობელი მეფის სკიპტრის მბრძანებლობის ქვეშ.

ცივი და ოფიციალური პეტერბურგი გულზე ლოლად აწევებოდა და აღონებდა იმას, ვინც თავის სულში უკმაყოფილების გრძნობას ატარებდა, მაგრამ სხვებს, მდგომარეობის უფალთ კი მომავლისადმი ურყევი რწმენით ავსებდა. ასე მოქმედებდა მკაცრი სიმეტრია, სწორხაზოვნობა, ერთფეროვნება და სწორი ქუჩები. აქ, ამ ოფიციალურ ქალაქის პარმონიაში იგრძნობოდა ერთი მთლიანი ნება, „საკმაოდ ძლიერი იმისათვის, რომ შეექმნა ერთი სტილის მიხედვით მთელი კვარტალები ქალაქისა, იგრძნობოდა გაქანება, რომელიც უმორჩილებდა დიდოსტატების გენიას და მოქალაქეთა ნებას მართოდენ თვითმპყრობელის ხელს“. ¹⁾ კაცი იფიქრებდა, რომ არა მარტო ქალაქი პეტერბურგი, არამედ მთელი რუსეთი, ისე, როგორც მთელი მსოფლიო, ემორჩილება იმპერატორის ნებასურვილს. ამ ხუროთმოძღვრული მუსიკის და იმპერატორის ძლევამოსილების შესახებ ლაპარაკობს თეატრალური ქუჩა, ეხლა ქუჩა როსისა. ეს ქუჩა თავდება ალექსანდრეს თეატრით. იგი ააგო 1827 — 1832 წ. როსიმ. აქ ხუროთმოძღვარმა „შექმნა ნაწარმოები, შესაფერი დიდი რომაელებისა, რომლებთან გატოლებაც მას ასე სწაღ-

¹⁾ Шамурин: „Петербург эпохи Александра I и Николая I“, 1801—1855, стр. 26.

და. და მშენებლობის ამ ბუმბერაზ გაქანებაში, რომელიც აღვიძებდა ფიქრს რომის იმპერიის შესახებ, არის მოცემული შენობის დედაპირი¹⁾. ასეთივეა სატახტო ქალაქის ტაძრებიც და უპირველეს ყოვლისა ის მშენებლობაა, რომელიც

ისაკის ტაძარი

მისი მშენებლობა დაიწყო ზუროთმოძღვარმა რინალდიმ, ხოლო 1817 — 1857 წლების მანძილზე მას ხელახლა აშენებდნენ ზუროთმოძღვრის მონღერანის პროექტის მიხედვით.²⁾ ამ უზარმაზარი ტაძრის აგებას დიდი ტექნიკური დაბრკოლებები ელოებოდნენ. ტაძარი ქყანტობიან ნიადაგში რომ არ ჩაფლულიყო, მიწაში ჩასობილ იქნა ათი ათასი სამსაყენიანი ბოძი. მერმე აწყობდნენ გრანიტის ლოდებს და მხოლოდ ამის შემდეგ ამოჰყავდათ კედლები. მუშაობამ 40 წელს გასტანა. ტაძარი აკურთხეს 1858 წელს. ტაძრას სიმაღლე 47 საყენი და 3 ფუტი, სიგრძე—42 საყენი და 3 ფუტი, სიგანე — 25 საყენი და 2 ფუტი. ტალანის (პორტიკის) სვეტების სიმაღლე უდრის 3 საყენს, ხოლო წონა თვითნული სვეტისა 8 ათას ფუტს.³⁾ ისაკის ტაძარი დაჯდა 23 მილიონ მანეთად. იმდროინდელ ჟურნალში „Сев. пчела“ (1837 წ.) სწერდნენ: „შეხედულობა ამ ნაგებობისა ისეთი ბუმბერაზულია, რომ მის გარშემო აღმართულ ხარაოებს თუ გონების თვალთ გააგრძელვ, ადამიანის წარმოდგენა გადადის უზარმაზარ პირამიდულ მასებზე, რომლებითაც ასე ამოყობდა ეგვიპტე“. და კიდევ: „ერთის სიტყვით, ყველაფერი ამ ტაძრისა გიგანტურია, რაც ემზღუმატიურად გამოხატავს ჩვენს სამშობლოს. შენობას შესრულებაში სჩანს რუსეთის ძალა, მასალაში — რუსეთის სიმდიდრე, ფორმაში — ჩვენი სწავლა-განათლების მშვენიერება“. სწორედ ამის დამტკიცება მსურდათ ნიკოლოზისდროინდელი ეპოქის მოღვაწეებს რუსეთისა და მთელი მსოფლიოსათვის.

ისაკის ტაძარი უნდა ყოფილიყო რუსეთის ძლიერებისა და სიუზნის მლალადებელი. ნამდვილად კი იმდროინდელი რუსეთი, გაბატონებული კლასის თვითნებობისა და ჩავერის გამო, „უბადრუკი და უძლური“ იყო, მის წინმსვლელობასა და განვითარებას ბატონყმობა და მონობა აფერხებდა. „ქვეყნის შიგნით ძალიან ცუდად არის საქმე. წესრიგის ნილაბქვეშ სრული ანარქია სუფევს. ბიუროკრატიული ფორმალისმის სამოსელში საშინელი იარებაა გაბეჭეული. ჩვენი ადმინისტრაცია, ჩვენი ფინანსები, — ყოველივე ეს სიცრუეა. სიცრუე, გამოგონილი საზღვარგარეთული აზრის მოსატყუებლად, სიცრუე, რათა მისი მეოხებით მიაძინონ სიმშვიდე და სინიდისი ხელმწიფისა, რომელიც მით უფრო ტყუედება, რაც უფრო აფრთხობს ქვეყნის ნამდვილი ვითარება“ (ბაკუნინი). ეს შესანიშნავი დახასიათება სწორეა პეტერბურგისათვისაც. ნიკოლოზისდროინდელი პეტერბურგი ყალბ წარმოდგენას იძლეოდა რუსეთის ძლევამოსილებისა და მეფე-ბატონის ძალაუფლების შესახებ. ყალბი ძლევამოსილებისა და სიდიადის ნილაბქვეშ იმალებოდა

¹⁾ И. Грабарь: „История рус. искусства“, вып. 17, стр. 574.

²⁾ Ю. Шаумурин: „Петербург эпохи Александра I и Николая I“, 1801—1855, стр. 26.

ბატონყმური მეურნეობისა და სახელმწიფოებრივი წყობილების მიხედვლად-
ბული ფორმის ხრწნა, ხრწნა იმისა, ვინც ეს წყობილება წარმოადგენდა...
სახალხო მეურნეობაში ხელსახები იყო საეპრო და სამეურნეო წესწეს-
ებათა აშკარა აღმავლობა. ამიტომ ბატონყმური მეურნეობა დღითი-დღე
მიუღებელი ხდებოდა... ჰაერში უკვე იგრძნობოდა კრიზისის მოახლოება.
მიუხედავად არაქიევის მიერ შემოღებული რკინისებური დისციპლინისა და
ფორმალიზმისა, 1825 წლის 14 დეკემბერს რევოლუციის პირველმა ქარიზ-
ხალმა დაჰბერა. ეს იყო დღე ძველი და ახალი ქვეყნის შეხვედრისა.

სპილენძის მხედარი

შეუძლებელია გვერდი აუაროს კაცმა ლენინგრადში პეტრე პირველისად-
მი მიძღვნილ ქანდაკებას, რომელსაც „სპილენძის მხედარი“ შეარქვეს. იგი
გამოჩენილი სკულპტორის ფალკონეტის სწორუბოვარი ქმნილებაა, დამთავ-
რებული 1782 წელს.

ეს ქანდაკება, მართალია, არ წარმოადგენს დეკაბრისტების იდეალებას
გამოხატულებას, მაგრამ იგი წარმოადგენს ინტერესს იმ მოწინავე საზოგა-
დოებრივი აზრის იდეური ევოლუციის გაგებისათვის, რომელიც მოხდა
ევროპასა და რუსეთში 40-50 წლების მანძილზე: პეტრე პირველისადმი
მიძღვნილი ქანდაკების შექმნის მომენტიდან (1782 წ.) დეკაბრისტების აჯანყე-
ბის მომენტამდე (1825 წ.).

ქანდაკების ავტორი ფალკონეტი ფილოსოფოს-ენციკლოპედისტებმა ვოლ-
ტერმა და ლიდრომ გააცნეს ეკატერინე მეორეს. ფალკონეტი მატარებელი
იყო სწორედ იმ იდეებისა, რომლებიც წარმოსთქვეს საქვეყნოდ XVIII სა-
უკუნის ფილოსოფოს-„განმანათლებლებმა“. თვითონ ეკატერინე მეორე
თავდაპირველად მფარველობდა ფილოსოფოსებს და პოპულარობას ეძებდა
მათ წრეში. იგი ცდილობდა თავისებურად შეეგუებინა ფილოსოფოსების
იდეალები რუსეთის ცოცხალი სინამდვილისათვის. ამიტომ თავდაპირველად
ეკატერინე „ჯიუტ“ ფალკონეტსაც მფარველობდა, რათა ღიღებულ ოსტატს
დიდი რევოლუციის წინა დღეების საფრანგეთიდან ჩამოტანილ იდეებისათვის
ზორცი შეესაბამონუმენტი. ფალკონეტმა მოითხოვა 25.000 ფრანკი წელი-
წადში 8 წლის ვადით. ამავე დროს კონტრაქტში შეტანილი იქნა პირობა, რომ-
ლის მიხედვითაც ეკატერინეს მიერ პროექტის დამტკიცების შემდეგ არავინ
არ უნდა ჩაეროდა ოსტატის საქმეში და არავის არ უნდა მიეცა მითითება-
ნი. ფალკონეტი მოითხოვდა დამოუკიდებელი, განმარტოებული და მშვიდი
მუშაობის გარანტიას.

ფალკონეტის ეს მოთხოვნა ვერ განხორციელდა. არა ერთხელ უზღებოდა
მას თავისი იდეის დაცვა, და მოქანდაკე დახმარებას ეკატერინესაგან გამო-
ითხოვდა.

ფალკონეტის იდეა კი, ისე, როგორც ყოველი დიდი იდეა, სადა იყო. ეს
იდეა სავესებით შეესაბამებოდა ვოლტერის, მონტესკიეს და სხვა ფილოსო-
ფოს-„განმანათლებელთა“ თვალსაზრისს პიროვნების როლზე ანუ, როგორც
ესლა იტყვიან, პიროვნების როლზე ისტორიაში. „ჩემი მონუმენტი იქნება
სადა, — სწერდა ფალკონეტი ლიდროს. — პეტრე დიდი თვითონვე არის თავის
თავზე სიუჟეტი და ატრიბუტი. საკმარისია ამის ჩვენება. ამრიგად, მე დავ-
კმაყოფილდები მხოლოდ ამ გმირის ქანდაკებით, რომელიც მე წარმოადგე-

ნილი მყავს არა როგორც დიდი მხედართმთავარი, არა როგორც მძლეველი, თუმცა იგი, რა თქმა უნდა, ერთიცა და მეორეც იყო. ჩემთვის მასშინ-გაცილებით უფრო მაღლა დგას პიროვნება შემომქმედისა, კანონმდებლისა, კვანძებისათვის კეთილისმყოფელისა და აი სწორედ ასეთი პიროვნება უნდა ვერ-ვენოთ ზალხს. ის აღიმართება კლდის თავზე, რომელიც წარმოადგენს მის-თვის კვარცხლბეკს, — ემბლემას მის მიერ გარდაღებულ, დამორჩილებულ დაბრკოლებათა*.

ფალკონეტი ფიქრობდა, რომ არა უგონო და ცრუმორწმუნე, განათლებისა და გონების გარეშე მდგომი ბრბო, არამედ განსწავლული მონარქია ქვეყ-ნისათვის კეთილისმყოფელიო.

ასევე ფიქრობდნენ ვოლტერი და დიდრო, და გმირის იდეა, იდეა განს-წავლული მონარქისა, რომელსაც რაციონალისტი-ფილოსოფოსები აღიარებ-დნენ, თვალნათლივ არის გამოხატული ფალკონეტის ქმნილებაში.

ფალკონეტის მოწაფე-ქალის ანნა მარია-კოლოს მიერ გამოქრწილი და ფალკონეტის მიერ მოწონებული სახე მეფისა ურყევ ნებისყოფას და დიდ-ზე დიდს, ღრმა ჰკუას გამოხატავს. ფალკონეტმა და მისმა მოწაფემ შექმნეს ფილოსოფოს-რაციონალისტების შეგნებაში გამოვლენილი სახე პეტრესი. მასში არ არის რეალური პეტრე, როგორც ის ესახებოდა ფალკონეტის თანამედროვეებს. ამიტომ ქანდაკება იმდროინდელი აზნაურული საზოგადო-ების მიერ არ იყო გაგებული და სათანადოდ დაფასებული.¹⁾ „მოქანდაკე და ფილოსოფოსი-რაციონალისტი“ (დიდროს თქმით), რომელმაც თავისი იდეა გმირ-მეფეზე პეტრე პირველში განასახიერა, პეტრებურგიდან საფრან-გეთში გულნატკენი გაემგზავრა და თან წაიღო თავისი რწმენა და უდიდესი ტალანტი.

მეფე-გმირის შესახებ ფალკონეტის რწმენა და იდეა, პეტრე პირველის ქანდაკებაში განსახიერებული, გენიალურად გაიმეორა პუშკინმა თავის უკვდავ პოემაში: „სპილენძის მხედარი“. მაგრამ პუშკინი ფალკონეტზე უფრო დიდ უკიდურესობამდე მივიდა, ვინაიდან, პუშკინის აზრით, პეტრემ არა მარტო სტიქიონი გარდალბა, ზღვაზე ქალაქი დაიმკვიდრა და რუსეთს „მომავლისაკენ გზა გაუყავა“, არამედ პეტრეში ზეადამიანური სწრაფვა და ნებისყოფა განსახიერებული. ეს სწრაფვა და ნებისყოფა პეტრებურგის მოხელის, ევგენის და ევგენისთანა პატარა ადამიანებისათვის ანუ ზალხისა-თვის, პუშკინის აზრით, გაუგებარი დარჩა. პეტრეს დიადი განზრახვის საი-დუმლოება უბრალო ადამიანებს და მათ შორის ევგენისაც ვერ აუხსნიათ. პეტრეს განზრახვაზე ფიქრს ევგენი გაგიჟებამდე მიჰყავს. სწორედ ასეთი აზრი ისმის იმ ტრაგიკული შიშით აღსავსე შეკითხვაში, რომლითაც მიჰმარ-თავს პუშკინი ნევისა და ბალტიის ზღვისაკენ ხელგაწვდილ, ბრინჯაოს ცხენ-ზე მჯდარ გიგანტს:

«О, мощный властелин судьбы,
Не так ли ты уздой железной
На высоте, над самой бездной
Россию вздернул на дыбы?»

ისტორიაში პიროვნების როლის იდეალისტური გაგების ამაზე თვალსაჩინო ნიმუში ლიტერატურის ისტორიას, მგონია, არც კი უნდა მოეპოვებოდეს.

¹⁾ Русский биографический словарь, т. XX, стр. 16.

სენატის მოედანზე

გავიდა წლები, და საფრანგეთში ფილოსოფოს-განმანათლებლების იდეალური მატარებელი გახდა არა მონარქი, არამედ სწორედ ის „ბრწყინვალე“ რომელიც ასეთის ზიზღით იხსენიებდა ვოლტერი. ხალხმა წამოაყენა ლოზუნგი: „თავისუფლება, თანასწორობა და ძმობა“, და ამ რწმენისათვის ბარიკადებზე თავს სწირავდა, ხოლო მრალატე მეფეს გილიოტინაზე თავი მოჰკვეთა. დამოუკიდებელი აზროვნება და თავისუფლებისაკენ სწრაფვა დღითიდღე შტკიცდებოდა მაშინდელ რუსეთის მოწინავე საზოგადოებაშიც. ამიტომ რევოლუციურად მოაზროვნე ხალხის თვალში ფალკონეტის დიდი ქმნილება ჰკარგავდა დიდი იდეალების მატარებელი ძეგლის მნიშვნელობას და ბოლოს იგი გამარჯვებული რეაქციის სიმბოლოდ იქცა.

ამ ძეგლის გახსნიდან 43 წელი გავიდა. 1825 წლის 14 დეკემბერს ნიკოლაი, ცივ დილას, აჯანყებულმა პოლკებმა პეტრეს მონუმენტისაკენ იწყეს დენა გაშლილი დროშებით. იქ იყვნენ: მოსკოვის პოლკი, გრენადერთა ლეიბგვარდიის ასეულები და გვარდიის ეკიპაჟი. აჯანყებულთა რიგებიდან გაისმოდა: „ურა! კონსტიტუცია!“ დეკაბრისტების მიერ გადასროლილი თვითმპყრობელობის შემწულდველი ლოზუნგი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო იყო იმ პრინციპებისა, რომლებიც აღიარა ფალკონეტმა პეტრესადმი მიძღვნილ თავის ქანდაკებაში, განათლებული მონარქის ძალაუფლების ტრაქტოვკის სახით. ნიკოლოზ პირველის ბრძანებით, მოედანზე შეყრილ აჯანყებულ პოლკებს ფინდიხი დაუშინეს. ფინდიხისაგან ჯარი იხოცებოდა. ხალხი ნევაში იძირებოდა. „შეთქმულება ჯადოსნურ რკალში მოექცა და იგი დამარცხდა. შეთქმულება არა სათანადოდ არისტოკრატიული იყო სასახლის გადატრიალებისათვის, ხოლო ძალზე აზნაურული—სახალხო რევოლუციისათვის“ (პოკროვსკი). მიუხედავად ამისა, მისი მნიშვნელობა მეტად დიდი აღმოჩნდა. „სენატის მოედანზე ატეხილმა ქვეშევრდების გრიანმა მთელი თაობა გამოადევინა“ (გერცენი).

კაპიტალიზმის ზვით

დეკაბრისტების აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ რუსეთი კაპიტალიზმის სწრაფი განვითარების გზას დაადგა. პეტერბურგი ზღაპრული სისწრაფით იზრდებოდა. პეტერბურგის ნავსადგურში უცხოური გემები გამოჩნდნენ. 1851 წელს მოსკოვიდან პეტერბურგამდე გაყვანილი რკინიგზა ხელს უწყობდა პეტერბურგის სამრეწველო ზრდას, ხოლო ყირიმის ომმა უფრო მეტად განავითარა მეტალურგიული მრეწველობა. ცნობილი პუტტილოვის ქარხანა ბოლოს გიგანტურ სამრეწველო საწარმოდ გადაიქცა. ამ ქარხანაში მზადდებოდა ვაგონები, ორთქლმავლები, რკინიგზისა და საზღვაო-სამხედრო მშენებლობისათვის საჭირო მასალა...

1863 წელს დაარსდა ფოლადის ჩამომსხმელი, ფოლადის იარაღის მკეთებელი ქარხანა ობუხოვისა. ხოლო 1873 წელს საფუძველი ჩაეყარა ბალტიის გემთსაშენ ქარხანას და ელექტრო-მექანიკურ მრეწველობას. პეტერბურგი გადაიქცა არა მარტო სავაჭრო, არამედ სამრეწველო ცენტრად.

მეტალურგიასთან ერთად ვითარდება ქიმიური მრეწველობაც. ასეთებია: „Русско-Американская Резиновая Мануфактура“, ახლანდელი — „Красный Треугольник“, მერმე: „Гентелевский Химический завод“, ახლანდელი — „Красный Химик“ და სხვ.

გიგანტ-ქარხნების შესახებ ყველაზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა „Крас-

ный Треугольник", რომლის ტერიტორია 1914 წელს უდრიდა 90.000 კვადრატულ საეენს, ხოლო მის შენობათა სიგრძე — 3.300 საეენს. 1917 წელს ამ ქარხნის მუშათა რიცხვი 16.102 კაცს უდრიდა. მეტალურგიულ ქარხნებში მუშაობის წარმოებასთან ერთად იზრდება აგრეთვე საფეიქრო, თამბაქოს და სხვ. წარმოება. 1914 წელს პეტერბურგში ითვლებოდა 582 ფაბრიკა, სადაც 167.000 კაცი მუშაობდა. პეტერბურგი ისრუტავდა მთელი რუსეთის სიმდიდრეს და მუშა-ხელს. ამიტომ იგი სწრაფად იზრდებოდა და სხვაფერდებოდა. 1914 წელს მისი სიგრძე უდრიდა 15 ვერსს, ხოლო სიგანე — აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ — 12½ ვერსს. ცენტრში შენდებოდა ბურჟუების მდიდრული სახლები, შესანიშნავი მაღაზიები, ბანკები, კანტორები და სხვ. ამასთან ერთად გასაქირავებლად მიჩნეული მრავალსართულიანი სახლებიც აღიმართნენ, სანიტარიისა და ჰიგიენის ელემენტარული მოთხოვნილებების გარეშე არსებული ბინები ამ სახლებისა მუშებს ეკავათ. ქვისკედლებით შემოზღუდული პატარა ეზოები და ბინები მოკლებული იყვნენ მზის სხივებს. აქ ღარიბები ცხოვრობდნენ, უმთავრესად — პეტერბურგის მუშები. ამათი საბინაო პირობები საშინელი იყო. სხვაობა ბურჟუისა და მუშის ცხოვრებას შორის განუზომლად დიდი იყო. პიტერის მუშებს ეზიზღებოდათ თავიანთი ფაბრიკანტი-ექსპლოატატორი, მაგრამ მათ მაინც სწამდათ მეფე, რომელსაც თითქო შეეძლო მათი ცხოვრების გაუმჯობესება.. აქედან გასაგებია ის შემცდარი ნაბიჯები, რომლებიც მუშებმა ამ გზით გადადგეს... მაგრამ შემდეგში მშრომელ მასაში კლასობრივი ბრძოლის შეგნება თანდათან იკიდებს ფეხს.

რევოლუციისაკენ

რუსეთის სინამდვილეში რევოლუციური ორგანიზაციები, მარქსისტული სოც.-დემოკრატიული დაჯგუფებანი აღმოცენდნენ, რომელთა ტაქტიკა მოწოდებული იყო ეკონომიურ და პოლიტიკურ ბრძოლაში ჩაება პროლეტარიატი. ასეთი მუშაობის შედეგად იწყება პოლიტიკური დემონსტრაციები. პირველად წითელი დროშა ყაზანის ტაძრის მოედანზე აფრიალდა (1876 წელს) და აქ პირველად გაისმა ძახილი: „გაუმარჯოს სოციალურ რევოლუციას“.

შემდეგში, გასული საუკუნის 90-იან წლებში, სოც.-დემ. წრეებს, რომლებიც გაერთიანებულ იქნენ „მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის კავშირში“, მუშათა მოძრაობა პოლიტიკური და კლასობრივი ბრძოლის რელსებზე გადაყავს. სოც.-დემ. ორგანიზაციის ჯგუფი „Солос“, რომელსაც ლენინი მეთაურობდა, 1896 წელს მთელ რიგ ქარხნებში პოლიტიკური ზასიათის გაფიცვებს აწყობს.

ივლისის პირველ რიცხვებში გაფიცვის ტალღა თითქმის მთელ პეტერბურგს მოედო. გაფიცვის შედეგად მთავრობა იძულებული გახდა შემოეღო 11½ საათის სამუშაო დღე. ამის შემდეგ რევოლუციონერი სოციალ-დემოკრატების პრესტიჟი მუშების თვალში უფრო გაიზარდა. მიუხედავად იმისა, რომ სოც.-დემ. ორგანიზაცია დაუსრულებლივ რბევას და ღვეწას განიცდიდა, ის მაინც განაგრძობდა უშიშარ მუშაობას.

მუშათა კლასის მოწინავე ფენები ეხმარებოდნენ სოც.-დემ. პროპაგანდას, მაგრამ პროლეტარია ფართო მასები ჯერ კიდევ ატარებდნენ გულში მეფისადმი რწმენას. და აი 1905 წლის იანვარს მუშები პეტეციით გაემართნენ ზამთრის სასახლისაკენ, რათა მეფეს შეეწყნარებინა მათი მოთხოვნილებანი. მუშათა ნახევარმილიონიანი დემონსტრაცია, როგორც ვიცით, დახვრეტილ იქნა

მეფის ბრძანებით. მაშინ პეტერბურგისა და მთელი რუსეთის მოწინავე მოღვაწეებმა დასწყევლეს მეფე, და ეხლა უკვე ერთი და იმავე ქალაქის ორი კლასი პირისპირ დადგა. პეტერბურგი შავ და თეთრ ქალაქად გაიყო. მართლაც ქალაქმა 1905 წელს დაამარცხა შავი ქალაქი, მაგრამ გავიდა 12 წელი და ორი მოსახლელე მტერი კვლავ შეხვდა ერთმანეთს სამკედრო-სასიციოცხლო ბრძოლისათვის. ახლა, ანგარიში გაუწია რა 1905 წლის გაკვეთილებს, შავი ქალაქი უფრო ძლიერი აღმოჩნდა, რადგან მან ისწავლა მტერთან ბრძოლა. მის მხარეზე იყო მსოფლიო ომით დაქანცული არმია. შავმა ქალაქმა თავისი მიზნებისათვის გამოიყენა მმართველი კლასის დამქაშების დეზორგანიზაცია და ზრწა.

1917 წელს იმპერატორის ძალაუფლება დაეშო. მაგრამ ძალაუფლება მაინც ბურჟუაზიის წარმომადგენელთა ხელში გადავიდა. 8 თვის შემდეგ კი დადგა მისი აღსასრულის დღე: წითელი გვარდიით, მეზღუაურებით და ჯარისკაცებით გარს შემორტყმული ზამთრის სასახლე საშინელ ღამეს განიცდიდა. რევოლუციის ბოხოქარი ტალღები სასახლის კედლებს ეხეთქებოდნენ. მთავრობას არა ჰყოფნიდა ძალა მის დასაცავად, და ისტორიის მიერ განწირული ხელისუფლება დაეშო. დროებითი მთავრობა დატუსაღებულ იქნა. აი სწორედ ამ დროს ქალაქის განაპირას, მუშათა უბანში, კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტისათვის აგებულ შენობაში, სმოლნში, გაიხსნა სრულიად რუსეთის საბჭოთა პირველი ყრილობის ისტორიული სხდომა. პროგრამული სიტყვით გამოსულმა ლენინმა განაცხადა: „ამიერიდან რუსეთის ისტორიაში ახალი ფაზა იწყება, და მიმდინარე მესამე რევოლუციამ, ბოლოს, უნდა მიგვიყვანოს სოციალიზმის გამარჯვებამდე.“ მეორე დღეს, 26 ოქტომბერს, იმავე დარბაზში მიღებულ იქნა დეკრეტი მიწის, ზავის და საბჭოთა მთავრობის ორგანიზაციის შესახებ. ამრიგად, პეტროგრადი-პეტერბურგი გადაიქცა იმ ქალაქად, სადაც, რევოლუციის წყალობით, რუსეთში სოციალიზმის მშენებლობისათვის პირველად მოსუფთავდა ნიადაგი. პეტერბურგმა პირველად მისცა აგრეთვე საბჭოთა კავშირის სოციალისტური მშენებლობის დაუღალავი მუშაკები და მებრძოლები.

პერიოდები

ოქტომბრის რევოლუციიდან მოყოლებული, ვიდრე დღევანდლამდე, ლენინგრადის ისტორია სამ პერიოდად განიყოფება.

პირველი პერიოდი — 1918 წლის მარტიდან (მთავრობის მოსკოვში გადასვლა) 1921 წლამდე (ბლოკადის ლიკვიდაცია და ახალი ეკონომიური პოლიტიკის შემოღება), — სამეურნეო დაცემის თვისებებით ხასიათდება. ინტერვენციით და ბლოკადით შეზღუდული, თეთრგვარდიელებისა და გერმანული ჯარით შევიწროებული პეტერბურგი-ლენინგრადი მძიმე წუთებს განიცდიდა. ქალაქი სამჯერ იქნა ევაკუირებული. ევაკუაციის დროს იკარგებოდა საქარხნო მოწყობილება, ფაბრიკატები და ნედლეული. მცხოვრებთა რიცხვი სწრაფად კლებულობდა. 1917 წელს ლენინგრადში 2.415.000 სული ითვლებოდა, ხოლო 1921 წელს — 740.000 სული. ქალაქი ინგრეოდა, მომარაგება კატასტროფული იყო, ხოლო მრეწველობა მოწყვეტილი იყო მინერალურ სათბობსა და ნედლეულის წყაროებს. ომამდე წლიურად პეტერბურგში 100 მილიონი ფუთი ნახშირი შეჰქონდათ, ხოლო 1919 წელს ქალაქმა მხოლოდ 1.5 მილიონი ფუთი ნახშირი მიიღო. ფაბრიკა-ქარხნები იხურებოდნენ და ქვეყნის დაცვაზე მხო-

ლოდ უმნიშვნელო მათი ნაწილი მეშაობდა. ქალაქის ოდესმე აღორძინება ბევრს საეჭვოდ მიაჩნდა.

მეორე პერიოდი ლენინგრადის ისტორიაში 1921 წლიდან 1925 წლამდე გრძელდება და იგი აღდგენითი ხასიათისაა. 1925 წელს ლენინგრადის მოსახლეობამ 1.379.000 სულს მიაღწია. ჩვენი კავშირის აღდგენითი პროცესის განვითარებამ გამოიწვია ლენინგრადის მძიმე ინდუსტრიის ზრდა. ლენინგრადი მალე მსხვილ მანქანათმშენებელ ცენტრად გადაიქცა.

ეს უკვე ლენინგრადის ისტორიის მესამე პერიოდია, რომელიც 1925 წლიდან დღევანდლამდე გრძელდება.

ლენინგრადის ინდუსტრიალიზაციას დიდად შეუწყო ხელი ელექტროფიკაცია. ჩნდებიან ახალი წარმოებანი: ტრაქტორმშენებლობა, დიზელმშენებლობა, მაღალი წნევის ქვაბთამშენებლობა, საფეიქრო მანქანათმშენებლობა, წყლის ტურბინების წარმოების ორგანიზაცია, ტრიკოტაჟული რთვის მანქანათმშენებლობა, გენერატორული მშენებლობა და სხვ.

ლენინგრადის პორტის მუშაობასთან დაკავშირებით, სავაჭრო გემთმშენებლობაც დაიწყო. ლენინგრადს ერთ-ერთი პირველი ადგილი უჭირავს მთელი საბჭოთა კავშირის მეურნეობის სისტემაში.

ლენინგრადის ეკონომიურ და კულტურულ ზრდას დიდად შეუწყო ხელი ხალხთა ბელადის, გენიალური სტალინის ერთგულმა მოწაფემ და მგზნებარე რევოლუციონერმა აშხ. კიროვმა.

ლენინგრადის ნავსადგურს რკინიგზის ქსელი ერთვის და იგი ხელსაყრელია როგორც საექსპორტო, ისე საიმპორტო საქონლის მიწოდებისათვის. მისი უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი გეოგრაფიულად ახლოა საზღვარგარეთულ ნავსადგურებთან. ლენინგრადის ნავსადგური არა მარტო აღდგენილია, არამედ რეკონსტრუირებულიც. მრეწველობის სოციალისტურ ყაიდაზე გარდაქმნამ გამოიწვია აგრეთვე ლენინგრადის საცხოვრებელი სახლების ახალი ყაიდის მიხედვით მშენებლობა. ახალი ქუჩები თავისი ანსამბლით (მაღალი თაღებით, რომელნიც აერთებენ სახლებს ერთმანეთთან და ერთ მთლიან ნაგებობად აქცევენ) თითქო გვეუბნებიან, რომ იბადება ახალი ქალაქი, მშრომელების მიერ შექმნილი და მშრომელთათვის გამიზნული. ამ ქალაქის ძალა კოლექტივშია და ზუროთმომდგრებაც აქეთკენ არის მოწოდებული.

ლენინგრადი დღეს

ლენინგრადი დღეს-დღეობით არა მარტო მსხვილი სამრეწველო და სავაჭრო-სატრანზიტო ცენტრია, არამედ საბჭოთა კავშირის მეცნიერული ცენტრიც.

ქალაქში მოთავსებულია უამრავი უმაღლესი სასწავლებელი, სამეცნიერო დაწესებულება, მეცნიერული გაერთიანება, რომლებიც მომსახურეობას უწევენ მთელ საბჭოთა კავშირს. მათ შორის პირველი ადგილი მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიას ეკუთვნის, თავისი კვლევითი ინსტიტუტებით. მეცნიერული დაწესებულებანი უახლოეს მონაწილეობას ღებულობენ საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობის რეკონსტრუქციაში. ერთის სიტყვით, ლენინგრადი წარმოადგენს ცენტრს, სადაც მეცნიერებასა და ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრებას შორის უმჭიდროესი კავშირია დამყარებული.

ქალაქს უდიდესი წიგნთსაცავი აქვს—საჯარო ბიბლიოთეკა, სადაც 5.000.000 წიგნია მოთავსებული. მას მეორე ადგილი უჭირავს მთელ მსოფლიოში.

სამეზეუმო სიმდიდრის მხრივ საბჭოთა კავშირში ლენინგრადს ვერც ერთი ქალაქი ვერ შეედრება. ლენინგრადის უპირატესობა რომ ნათქვამი უნდა, საკმარისია დაფასავლოთ მეცნიერული და ტექნიკური მუზეუმები, ქალაქის სასახლეები, ცალკეული სახლები და აგარაკები, სურათების გალერეები და გამოფენები, ქალაქის გარეუბნების წარმტაცი ბაღები, თვით ქალაქის ქუჩებისა და მოედნების დამამშვენებელი ხუროთმოძღვრების მხატვრული მშვენიერებანი, ერმიტაჟი, სადაც თავმოყრილია მსოფლიო ხელოვნების შედევრები, მსოფლიო მნიშვნელობის საუნჯენი...

მეფის სატუსალოები, სადაც წლობით იტანჯებოდნენ რევოლუციისათვის მებრძოლნი, „პეტრე-პავლეს ციხე“, „შლისელბურგი“, ეხლა მუზეუმებად არიან ქცეულნი. „რევოლუციის სახელმწ. მუზეუმი“, ხუროთმოძღვრის როსის მიერ აგებული მიხაილოვის შესანიშნავი სასახლე, პეტერგოფი, დიდი ოსტატების ქმნილებანი და დეკორატიული ბაღები ლენინგრადის მშვენიერებას წარმოადგენენ. „ლენინგრადი მოგვითხრობს თავის არაჩვეულებრივ ისტორიას, ისტორიას იმ ქალაქისას, რომელიც ვიდოდა ბატონყმობიდან სოციალიზმისაკენ“ (პრესმანი).

დასასრული

უამრავი ქარხნის მიღებით აბოლებული, მრავალსართულიანი ქვის ნაგებობებით შეკრული ლენინგრადი დიდი ევროპული ქალაქის შთაბეჭდილებას სტოვებს მნახველზე. მე არა ერთხელ მინახავს ლენინგრადი ისაკის ტაძრის მაღალ კოშკიდან. უკანასკნელად 1935 წელს ვნახე იგი.

თვალებს გოლიათი ქალაქის სანახაობა გადაეშალა: ჭადრაკის დაფასავით სწორკუთხოვანი კვარტალები, სწორი და მწყობრი ქუჩები და მარმარილოს სვეტებით დამშვენებული სახლები, სასახლეები. ეს გეგმიანი ქუჩა, არხები მართლაც მატთანზე მეტი რამ არის მეთქი, გავიფიქრე და მყისვე პუშკინის ლექსი მომაგონდა:

«Люблю тебя, Петра творенье;
Люблю твой строгий, стройный вид;
Невы державное течение,
Береговой ея гранит».

ეს ბუმბერაზი ქალაქი, რომელიც მშრომელთა ძვლებზე გაშენდა, თავისი სიმდიდრითა და სიმშვენიერით დღეს ისევ მშრომელ ხალხს დაუბრუნდა და ხალხმა თავისი ბელადის სახელი შეარქვა მას: „ლენინგრადი“.

შორს, ცის დასავალთან, ბალტიის ზღვის უბე მოსჩანდა. იქ, სადაც ნევა ზღვას უერთდება, ჩამავალი მზის სხივები ტალღებს ცეცხლს უკიდებდნენ, თითქო ხანძარიაო. იქ ბალტიის ნავსადგურია და კრონშტადტი, ციხე-კუნძული, სადაც ჩვენი დიადი სამშობლოს სადარაჯოზე გამოსული, ქვემეხებით დახუნჯლული, გოლიათი ჯავშნოსნები ტორტმანობენ. ზღვის ამ ნაპირიდან ჩვენი სავაჭრო გემები შორეული ქვეყნების ნავსადგურებისაკენ მიეშურებიან. პუშკინი ყოველი ნაბიჯის გადადგმაზე აგონდება კაცს ამ ქალაქში და მეც უქვდავი პოეტის სტრიქონები მომაგონდა:

« Корабли

Толпой со всех концов земли

К богатым пристаням стремятся»...

გერმანული
ბიბლიოთეკა

აქედან მსოფლიოს თვალუწვდენი ფართობები იშლებიან, რომლისაკენ სავალი გზა გაუხსნა პეტრემ რუსეთს. არ არსებობს ქვეყანაზე ისეთი ძალა, რომელმაც შესძლოს დაუხშოს რუსეთს ეს გზა, ვინაიდან ლენინგრადის და მთელი რუსეთის ბედი, მისი აწმყო და მომავალი არა შეფეების, არამედ რუსეთის მშრომელი ხალხის ხელშია, იმ ხალხის ხელში, რომელმაც დაამხო თვითმპყრობელობა და კაპიტალიზმი.

თეთრგვარდიელების და გერმანელ ჯარების ინტერვენციით და ბლოკადით შევიწროებულმა პეტერბურგმა-პეტროგრადმა-ლენინგრადმა ღირსეულად დააღწია წარსულში თავი მძიმე განსაცდელს. დღესაც, როდესაც მას კაციქამია, ვერაგი ფაშისტების ურდოები უტევენ, ლენინგრადი დამდგარა, როგორც უძლეველი ციხე-სიმაგრე. „ლენინგრადმა მოიპოვა თავის თავში სიდიადე. ლენინგრადი მკაცრად, ორგანიზებულად და ურყევის გადაწყვეტილებით დაუხვდა გერმანელთა სატანკო და მსროლელი კორპუსების საშინელ თავდასხმას. ლენინგრადელებმა, წითელარმიელებმა, ბალტიის მეზღვაურებმა უკუაგდეს ისინი და სასტიკად შეაჩერეს შეტევა. ახლა იქ გერმანელთა ფრონტი, სისხლისაგან დაცლილი, ნელა იხევს უკან“ (ალექსეი ტოლსტოი).

დიდება ჩვენი დიადი კავშირის მრეწველობის, მეცნიერებისა და კულტურის კერის—ლენინგრადის დამცველ მებრძოლებს! დიდება ჩვენი გამარჯვების, ღირსებისა და სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის! ლენინგრადი ლენინგრადად დარჩება!

გაირონი

ჩაილ კაროლი

(ნაწმენტი მისამი კიბიდან)

17

შეჩერდი!.. შენ აქ იმპერიის გასთელე მტერი.
მიწისძვრის კვალზე ფეხს აბიჯებ ფიჭვში გართული!
აქ რად არა სდგას ქანდაკება მრისხანე მზერით,
ან სვეტი დიდი რად არ არის აქ აღმართული?
არცერთი. მაგრამ ჩვენ ზნეობა გვასწავლის იმას,
რომ შეუცვლელად შევიჩინოთ ესე სოფელი.
ვით გაუზრდია მოსავალი სისხლიან წვიმას!
ქვეყანა შენგან პურის ნაცვლად ღებულობს ქვრივას.
ხარ გამარჯვება, მეფეების წარმომშობელი!

18

აჰა, გაშლილა პაროლდის წინ ვატერლოს ველი,
ფრანგთა სამარე მოკირწყლული თავის ქალებით.
აქ ერთ საათში გაცამტვერდა დიდება მთელი
სრულიად მისის ძლიერებით და ბრწყინვალეებით!
უკანასკნელად აქ ეკვეთა არწივი გნოლებს.
მაგრამ წააწყდა მოზღვავებულ მტერთა სიაფთრეს.
პატივმოყვარე, რომ იხდიდა სისხლიან ბრძოლებს,
დაშვრა ამოდ. ის დამსხვრეულ ბორკილის რგოლებს,
რომლითაც მიწა შემოჯაჭვა, თავად მიათრევს.

19

გერგო სანაცვლო! შებორკილი ღეჭავს გალია
ქაფიან ლაგამს. ნუთუ უკვე აღსდგა ქვეყანა?
ამდენმა ხალხმა სული ნუთუ მისთვის დალია,
რომ კვარცხლბეკიდან მხოლოდ ერთი ჩამოეყვანა?
როგორ, ისევე მონობა და ბორკილი ხელთა?!
ბრწყინვალე დილით კვლავ კერპები შეთითხნილები?
ლომის მძლეველნი ვით მოვექცეთ პატივით მგელთა,
ტახტის წინაშე მორჩილებით დამხობილები?

20

ერთი დესპოტის ჩამოგდებით რა გვატრაბახებს!
 ურიცხვ თვალებზე სულ ამაოდ ცრემლნი ელავდნენ,
 რადგან ევროპის ყვაველენი უმალ აბალდეს,
 ვიდრე მის ეენახს ცხენთა რბენით გადასთელავდნენ.
 მონობის წლებმა საშინელი აღბეჭდეს კვალი,
 მათ მილიონთა აჯანყებით მოეღო ბოლო.
 დიდებით მაშინ გაიხარებს გული და თვალი,
 როცა ერთმანეთს გადგწნება ტვია და ხმალი,
 როგორც მტარვალთან ჰარმოდიათ გამართა ბრძოლა.

21

ღრეობის ხმებით ირხეოდა წყვილიადის კალთა —
 დედაქალაქი ბელგიისა ლხინს ეძლეოდა.
 ერთად შეკრებილ ვაჟაკებს და მშვენიერ ქალთა
 სანთლების შუქი მოკამკამე გარს ეფრქვეოდა.
 ბედნიერებით იესებოდა ათასი გული.
 და როს გაისმა იქ მუსიკის ხმა ვენებიანი
 თვალებმა თვალებს თანაგრძნობა აღუწა სრული,
 ეს იყო დიდი სიხარული უსიტყვოდ თქმული.
 მაგრამ ჩუ! თითქოს წამოქუხდა მეზი ფრთიანი.

22

ვერ გაიგონეთ? არაფერი, ეს იყო ქარი,
 ან ქვაფენილზე უეცარი ეტლის გრიალი.
 განაგრძეთ ცეკვა! არ დაუხშოთ სიხარულს კარი,
 არ დაიძინოთ, — დე მოხიბლოს ნაზის ტრფიალით
 სიკაბუკემ და სიხალისემ აგრეთვე დილა.
 მაგრამ ჩუ! ისევ ქუზილია მსგავსის ხმებისა,
 თითქოს ღრუბლებში ანარეკლი გაისმა ფრთხილად,
 თითქოს ამ ქუზილს თან მოჰყვება სიკვდილი ჩრდილად...
 იარაღისკენ! ეს ყეფაა ზარბაზნებისა!

23

ბრაუნშვეიგის ჰერცოგმა იქ, მაღალ დარბაზში,
 ვით განწირულმა მეთაურმა, მახვილი სმენით
 ხმა გაიგონა სხვებზე უმალ და, ვით განგაში
 ბნელ სიკვდილისა, ის მიიღო იდუმალ წყენით.
 ხალხს გაეცინა; ახლა უფრო გამორკვეული
 შეიქმნა მისთვის, რომ სიკვდილმა დარეკა ზარი,
 რომელმაც დასცა მისი მამა სისხლდათხეული.
 შურისძიება გაელეიდა; თავაწეული
 გაიჭრა მინდვრად და პირველი დაეცა მკვდარი.

24

შეიქმნა მაშინ ფაცაფუცი. ცრემლები მსხვილი
მწუხარე ქალებს წამწამებზე ეკიდებოდნენ;
გადაუფითრდათ მშვენიერი ლაწვეები ჩრდილით,
საათით ადრე ჭების გამო რომ წითლდებოდნენ.
სწრაფ განშორებით შეიკუმშა ნორჩი გულები.
ოხრავდნენ პირნი, აგერ ახლა მეტყველნი ტკბილად.
ეგებ, ვინ იცის, ბედისწერის განკარგულებით
მათ ერთმანეთი ველარ ნახონ აწი სრულებით.
ამ უტყბეს ღამეს უნდა მოჰყვეს ვაების დილა!

25

ცხენებისაკენ მიაშურეს; მყის გროვდებიან
ესკადრონები, და გაისმის ეტლთა ხმაური;
მიიჩქარიან, მღელვარებენ და ენთებიან, —
აჰა, საომარ სამზადისის აურზაური!
ჰქუხან ჭეშმენი შორს წყვდიადში ხმების გაფენით,
იქვე ახლოს კი მოგანგაშე ალეიძებს დოლი
მოულოდნელად ჯარისკაცებს; მოქალაქენი
დგანან შემკრთალნი, და აქა იქ შიშით ბაგენი
ძლივს ჩურჩულებენ: „ეს მტერია! მოდიან სროლით!“

26

ერთბაშად მკვეთრმა „შემოკრბენით, კამერონებო!“ —
საბრძოლო ჰანგმა ლოქიელთა — შეისხა ფრთები.
არ აცლდა მტერსაც ამ გმირული ხმის გაგონება,
რომელსაც ხშირად ყურს უგდებენ ალბინის მთები.
როგორ ცახცახებს გამძაფრებით ღამეში სტვირი!
ავსებს მხნეობით ერთი სუნთქვა მას და მთიელებს,
ვატყაცებს, ფიცით რომ შეუკრავთ უტეხი პირი;
გაახსენდება მათ ევინი, დონალდი გმირი, —
ათასწლოვანი მოგონება მყის გაიელვებს.

27

მათ ზემოთ ფოთლებს აშრილებს ტყე არდენისა,
და, რტოებახრილს, მას ბუნების ცრემლნი სწყდებიან;
ეს თითქოს ნიშნად მწუხარების გამოჩენისა,
რომ გმირნი უკან ვერასოდეს დაბრუნდებიან.
რაზმი იმათი საღამომდე გაითელება,
როგორც ბალახი იმათ ფეხქვეშ, რომელიც კვალად
ამოვა, როცა გაზაფხულზე იქ ეცხელება,
როცა ეს მასა, რომ იტაცებს წინ გახელება,
გადიქცევა ნიადაგის ნოყიერ ძალად.

ქართული
ლიტერატურა

გუშინ შუადღეს ივსებოდნენ სიკოცხლის გზნებით,
ჰქონდა მათ ღამე სიყვარულის და სილაღისა,
აშალა უცებ შუალამემ განგაშის ხმები,
დიღას ელარუნე გაისმოდა იარაღისა.
ღღემ ჩაამწყვრივა ბრძოლის ველზე მრისხანე ჯარი.
დაიგუგუნა, თითქოს მიწას დაეცა იქ ცა,
მაღე მინდორმა გადიფარა გვაშების ფარი;
მტერი, მოყვარე, ცხენი, კაცი, დაჭრილი, მკვდარი —
მთლად ყველაფერი ერთ მეწამულ სამარედ იქცა.

თარგმანი ინგლისურიდან

ქონსტანტინე ზიზინაძისა

ხალხური ბალადა (XV ს.)

ორი შორანი

მინდორში ვიყავ მე უსაქმური
და ორი ყორნის ხმას მოეკარ ყური:
ერთს შესჩაოდა მეორე შავი:
„სად ვასადილოთ დღეს ჩენი თავი?“
„ხედავ, იქითგენ ხეცია ღია?“
იქით მოკლული რაინდი გდია.
ის ჯერ არავის აწუხებდს დარდად
მწვერვის, მიმინოს და ცოლის გარდა.
მაგრამ ტყეშია გაჭრილი ძაღლი,
მიმინო ცაში ნადირობს მალლით,
ცოლი საყვარელს ელის წადილით:
ჩვენ გველოდება ტყბილი სადილი.
შენ დააფრინდი მის კისერს მაღე,
მე ამოვკორტნი ღურჯ ღამაზე თვალებს,
და ჩვენს ბუდეში, როცა გავძლებით,
ჩაეფინოთ მისი ნათელი თმებიც.
ვერავინ ნახავს მას ამას იქით,
ვერავინ შეიტყობს, სად გაჰქრა იგი,
და გაშიშვლებულ თეთრ ძეაღთა გროვას
მინდვრის ქარი-ღა დაუწყებს გლოვას“.

თოხას უაღიბ (XVI ს.)

კარზე ცხოვრება

კარზე ცხოვრება, სამკაულთა ბრწყინვა ღიადი,
ყოველ სადილად საჭმელების თავი რჩეული,
გასართობების, ნადიმების მწყრივი ზვიადი

ქართული
ლიტერატურა

უსაქმურობის სამოსელში გამოხვეული
ძნელია მეტად. ბედნიერ წუთს გადაჩვეული
ვინც ასე ცხოვრობს, ის ციხეში ვითომც ყოფილა,
მოოქროვილი ბორკილებით თუნდ შეპყრობილა.

ედმუნდ სპენსერი (XVI ს.)

სონეტი

ვითარცა ტრედი მეგობრისგან მიტოვებული,
ცარიელ შტოზე დაღვრემილი ზის და მწუხარე
სატრფოს მოფრენას ელოდება გულით ვნებული
და მგლოვიარეს სდის თვალთაგან ცრემლი მდუღარე,

აგრევე გაყრით ძვირფასისგან მეც გულჩამკვდარი
დავეხეტები წინ და უკან სევდით ძლუული,
გამარტოვებულს სამუდამოდ მიპყრობს აედარი
და დამდის ცრემლი ნაკადულად ჩამოქცეული.

აღარაფერი გაახარებს ჩემს მიჯნურ თვალებს,
თუ განშორებამ წარიტაცა ძვირფასის ზელი,
რადგან ვერ ვხედავ, ვერც ვიხილავ მის სახეს მალე,

ვისმა შევნებამ დაატყვევა ქვეყანა მთელი.
ის, მიეფარა—და წყვედიდმა მოიცვა არე,
ცხოვრება ჩემი მიემსგავსა სიკვდილის მხარეს.

უილიამ შექსპირი (XVII ს.)

სონეტი

ნუ მეტყვი, ქცევა გავამართლო ბოროტი შენი,
ოდეს აწამებ უღმობელად ჩემს გულს, ძლიერო.
ნუ დამჭრი მზერით, მირჩენიან დამკოდო ენით
და არ იხმარო ხერხი ძალის სამაგიეროდ.

მითხარ, სხვა გიყვარს გაგიყვებით. ოღონდ კი თვალი
არ მომარიდო, საყვარელო, შეხვედრის გზაზე.
რა საჭიროა ცბიერება, თუ შენი ძალი
ჩემს უძლურებას, თავის დაცვას აჭარბებს ასე?

მაგრამ, ვინ იცის, ეგებ განგებ იქცევი აგრე,
რადგანაც იცი, მზერა შენი — ჩემი მტერია,
ჩემი სახიდან თვალთა ისრებს მოწყალედ აპყრევ

და სხვას დაუშენ, თუ ვერც იმან მოგიგერია.
ნულა იქმნ აგრე. ნულა მიმცემ წამებას მტრულად,
მსახერალი მზერით ცოცხალმკვდარი მომკალი სრულად.

ჯონ მილტონ (XVII ს.)

ლორდ ბენეჩალ კრომველს

კრომველ, ბელადო, დამცირებით და ომით სავეს
გეფარა ნისლი და სიმტკიცით სძლიე ყოველი.
დიდების გზაზე მიგიძღოდა რწმენა ცხოველი,
ქეშმარიტების და ზავისკენ მიმავალ გზაზე.

გვირგვინოსანი მტრისგან მხსნელად იქეცი ასე.
აღმართე დროშა ღვთის საქმეთა წმინდა მთოველი,
ღუნბარის ველი შენ გაჰხადე სისხლით სოველი,
ღარვენის წყალი — შეწამული მდინარის მსგავსი.

სდუმს ეორჩესტერიც დაცემული. მაგრამ კვლავ გელის
გამარჯვებები: მშვიდობიან დროის ბრძოლები
ომზე ძნელია. მტერს ჰგონია კვლავ ვეყოლებით

ჯაჭვით დაბმული. კვლავ აღმართე მსახვრალი ზელი,
რომ ხარბი მგლები აღარ გვერტყან ისევ ღრუბლებად,
კვლავ დაიხსენი ჩვენი რწმენის თავისუფლება.

ჯორჯ გორდონ ლორდ ბაირონ

STAHZAS

როცა არა აქვს საკუთარი მშობელი კერა
კაცს დასაცავად — მეზობლისთვის უნდა იბრძოდოს;
ახსოვდეს რომის, საბერძნეთის დიდების ქდერა
და ან სიკვდილი, ან დიდება მიიღოს ბოლოს.

კაცობრიობის სიკეთისთვის ვინც იღუპება,
იგი მარადის ჩაითვლება კეთილშობილად;
ეგ სულერთია, ვისი იხსენ თავისუფლება
და შენა სახე დადაფნული ვისთვის ყოფილა.

დანბე გაბრიელ როსსეაბი (XIX ს.)

უცნობი ნათელი

მე აქ ვყოფილვარ ოდესღაც წინათ,
აღარ კი მახსოვს, როგორ და როდის.
ვიცნობ იმ ბალახს, კარს უკან მბზინავს,
იგივე მწვავე სურნელი მოდის,
იგივე ხმა ოხრავს, ნაპირის გარს სინათლე ბრწყინავს.

ჩემი იყავი ოდესღაც წინათ,
კარგად არ მახსოვს მე დრო და ჟამი.

მერცხლის ნაგარდზე მახსოვს მაშინაც
თავი ამგვარად მოჰხარე წამით
და იმავე წამს რაღაც ფარდა ჩამოეფინა.

მოულოდნელად ახლა კი ისევ!...
ჩემს თვალწინ შენი ცახცახებს თმები.
ნუ თუ სიყვარულს თავს ველარ მიეცემთ,
ველარ დაეწვებით უწინდელ შვებით,
ვერ დავიძინებთ, ვერ გავიღვიძებთ, და ვერასოდეს
გავწყვეტთ ჯაჭვს მტკიცეს?

ჰარისონი როსსმეტი (XIX ს.)

სიმღერა

როცა მოვკვდები, ძვირფასო,
სევდით მიმღერებ ნულარ;
ნურც ვარდებს დარგავ ჩემს თათან,
ნურცა კვიპაროსს მწუხარს;

იყოს ბალახი ჩემს ზემოთ,
სველი წვიმით და ნამით,
გესურვოს, მომიგონებდე,
გსურს, დამივიწყე ამით.

მე ველარც ჩრდილებს ვიხილავ,
ვერც წვიმის ვიგრძნობ დენას,
ველარ მოვისმენ ბუღბუღლის
ლამის მტკივნეულ სტვენას,

და სიზმარეულ ბინდისში
ვერ გავინძრევი წამით.
იქნებ კვლავ მოგიგონებდე,
ან დაგივიწყო ამით.

უილლიამ გებლერი უიბს (XX ს.)

მარადიული ხმები

მარადიულო ტკბილო ხმებო, იყავით წყნარად.
წადით, უთხარით ზეციური სამწყსოის მცველებს,
დაემორჩილნ თქვენს ნებას და მირეკონ ჩქარა
ცეცხლის ნათელი უდროობის ნაპირთა კიდეც;
ნუთუ არ გესმით, მოგვიხუცდა გულები ძველებს,
რომ მოგვიწოდებთ ფრინველებით და ქარით მარად,
შტოთა შრიალით, ზღვის მოქცევით და დღევით კიდევ?
მარადიულო ტკბილო ხმებო, იყავით წყნარად.

უილბერ დე ლა მარ (XX ს.)

ყურისმგდებელნი

„შინ არის ვინმე?“ სთქვა მოგზაურმა,
დააკაცუნა თან სახლის კარი.
ტყისპირად სძოვდა უცნობის ცხენი,
იდგა სიჩუმე და შეუქი მთვარის.

უცებ კოშკიდან აფრინდა ჩიტო,
გადაუფრინა მოგზაურს მყისვე.
„შინ არის ვინმე?“ კვლავ სთქვა უცნობმა,
დააკაცუნა კარები ისევ.

მაგრამ არავინ ჩამოიბრინა
ფოთლით შემოსილ კიბეზე მალე,
არ ჩამოჰხედა დაბლა მდგომარეს,
მის ალეღვებულ ნაცრისფერ თვალებს.

მხოლოდ აჩრდილნი ყურისმგდებელთა,
რომლითაც სახლი ყოფილა საესე,
მთვარის ნათელის ვრცელ სიჩუმეში
მიწყნარდნენ კაცის მიწიერ ხმაზე.

სულგანაბელი მთვარის სხივები
იდგნენ კიბეზე უდაბურ სახლის,
აცახცახებულს უსმენდნენ პაერს
განმარტოებულ ღამეულ ძახილს.

და მოგზაური უცნაურ პასუხს,
მდუმარე პასუხს მაშინლა მიხვდა.
ვარსკვლავიან და ფოთლიან ცის ქვეშ
ცხენი ტყის ბალახს სწიწნიდა დიდხანს.

მან უფრო მეტად დაარტყა კარებს,
ასწია თავი, შესძახა სულებს,
„უთხარით, მე აქ არ მიპასუხეს
და ჩემი სიტყვა მე შეევსრულე!“

სუნთქვა შეიკრეს ყურისმგდებელთა,
სიჩუმე სრული გაშალეს მაშინ,
მგზავრის სიტყვები ჩრდილების გამჭოლ
გამოძახილით ცვიოდა სახლში.

პეი, ესმოდათ, მგზავრმა რომ შესდგა
უზანგში ფეხი, ნალის ხმა ქვაზე
და რომ შეიკრა ფეხის ხმის უკან
დუმილის ტალღა მძიმე და საესე.

ედმარდ დეშისონ (XX ს.)

ხეივანი

სახელი თქვენი არ ვიცოდი, მაგრამ ნახული
მქონდა შტოებში სილამაზის ხელსაქმე სრული.
როგორც დრუიდი თაყვანსცემდით, თუ გაზაფხულით
კელავ აღსდგებოდა კრძალვით ჩემი წარმართი სული.

მსურდა მენახა: დღემ კვირტები გამოგაყვარათ,
გაძარცულ ტანზე შერჩენილი ხავსის ხლართული,
დაცემულობის სიწმინდე და წმინდა ჭაღარა,
სიკვდილ-სიცოცხლე თქვენს მიწაზე გამოხატული.

თარგმანი ინგლისურიდან ზივი ბაჩიშვილისა

ზ. მახარაიშვილი

ფაშისტური მშრომელი გლეხობის უპროგრესო მხრები არიან

ძალა-უფლების ხელში ჩაგდებაზე გერმანელი ფაშისტები ბევრს სწერდნენ გლეხობის შესახებ. ფაშისტების ბელადები თავიანთ პოლიტიკურ ლიტერატურაში ხშირად დაწვრილებით ჩერდებოდნენ აგრარულ საკითხზე. ნერვებ-მოშლილი მატყუარა პიტლერი ჯერ კიდევ ძალა-უფლების ხელში ჩაგდებაზე აცხადებდა: გერმანია გლეხურ ქვეყნად უნდა გადაიქცეს, თორემ დაიღუპება.

გერმანიის მაშინდელი (1933 წლისათვის) სოფლის მეურნეობისათვის დამახასიათებელი იყო ღრმა კლასობრივი დიფერენციაცია. მშრომელ გლეხობას უმიწობა აწუხებდა. ღარიბი გლეხური მეურნეობა მაშინ მთელი მეურნეობის 77%-ს შეადგენდა, ხოლო ფლობდა იგი მთელი დასამუშავებელი მიწის 17,62%-ს.

გლეხური მეურნეობის მეორე სპეციფიკას მისი უდიდესი დავალიანება შეადგენდა. ეს დავალიანება გამოწვეული იყო მიწის სიმცირით, მაღალი რენტი, ტექნიკური ჩამორჩენილობით და სხვ. ეს დავალიანება (საბანკო დავალიანება) 12 მილიარდ მარკას უდრიდა. მესამე სპეციფიკას წარმოადგენდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე ფასების მკაცრი დაცემა, რაც შედეგად მოჰყვა აგრარულ კრიზისთან გადახლართულ ღრმა ეკონომიურ კრიზისს. იგი აუტანელ პირობებში აყენებდა უმიწაწყო და დავალიანებულ გლეხურ მეურნეობას. ასეთ პირობებში სოფლად, ცხადია, უადრესად გამწვავდებოდა კლასობრივი ბრძოლა. გლეხობა ბოშოკრობდა.

ფაშისტებმა, მშრომელი გლეხობის ამ მოსიხსლე მტრებმა, მოხერხებულად ისარგებლეს სოფლის მშრომელი გლეხობის ასეთი მდგომარეობით. თავიანთ დემაგოგიურ პროგრამებსა და ლიტერატურაში მათ გზა გაუხსნეს გლეხობის ინტერესების დაცვას. ისინი მოითხოვდნენ მიწის უქონლობის „ლიკვიდაციას“, გლეხობის უზრუნველყოფას მიწით, მათ განთავისუფლებას დავალიანებისაგან, „კაბალური პროცენტის განადგურებას“ და სხვ. მაგრამ, ცხადია, ეს დემაგოგია იყო, რაშიაც შემდეგ თვით მშრომელი გლეხობა დარწმუნდა, დემაგოგია, რომელსაც მიზნად ერთი რამე ჰქონდა — გადაეხირა თავისკენ გლეხობა ან გაეხადა იგი ნეიტრალური სწორედ მაშინ, როდესაც ფაშისტები გააფთრებით მიისწრაფოდნენ ძალაუფლებისაკენ. მოიქცნენ ფაშისტები ასე იმიტომ, რომ გლეხობას წინააღმდეგობა არ გაეწია მათი გაბატონებისათვის. ნამდვილად

კი გლეხობის უზრუნველყოფა მიწით და მისი განთავისუფლება დავალიანებისა-
გან ფაშისტ მატყუარა ავანაჟებს აზრადაც არ მოსვლიათ. ეს განსაზღვრებით
ცხადი ვახდა გერმანიაში ფაშისტების გაბატონების შემდეგ. ფაშისტურმა მიერ
გატარებულ აგრარულ პოლიტიკას სისრულეში არ მოუყვანია აგრარული პრო-
გრამის არც ერთი ის პუნქტი, რომელიც თითქოს გლეხობის ინტერესების დაცვი-
საკენ იყო მიმართული. ამ პროგრამის მე-17 პუნქტი ასე იყო ჩამოყალიბებული:
„ჩვენ მოვითხოვთ ჩვენი ნაციონალური მოთხოვნილების შესაფერის მიწის
რეფორმას, მოვითხოვთ კანონის გამოცემას მიწის უსასყიდლოდ გასხვისების
შესახებ, მიწის რენტის გაუქმებას და მიწის ყოველგვარი სპეკულიაციის
აკრძალვას“.

მართალია, აგრარული პროგრამის მე-17 პუნქტი შემდეგში უფრო დაბნელ-
და და ორაზროვანი ვახდა ფაშისტ პოლიტიკოსების აგრარული პროგრა-
მის იმ დამატებაში, რომელიც ფაშისტმა დარჩემ შეადგინა 1930 წელს,
მასში თითქოს და გამოხატულება ჰპოვა მშრომელი გლეხების მოთხოვნამ —
დაეკმაყოფილებინათ გლეხობა მემამულეთა მიწების კონფისკაციისა და ამ
მიწების გლეხთა შორის გაყოფა-დანაწილების გზით. ნამდვილად კი
ამის მსგავსი რამის გაკეთება გერმანელ ფაშისტებს აზრადაც არ მოსვლიათ.
ეს პუნქტი დემაგოგიური იყო და, როგორც აღენიშნეთ, მის ძირითად ამოცა-
ნას შეადგენდა მოტყუების გზით გლეხობის გადაყვანა ფაშისტთა მხარეზე.
სწორედ ასეთი დემაგოგიის შედეგი იყო ის, რომ ფაშისტების მიერ ძალა-
უფლების ხელში ჩაგდების დროს მშრომელი გლეხობის საგრძნობმა ნაწილმა
მართლაც დაუჭირა მათ მხარი. შეასრულა რა დემაგოგიურმა დაპირებამ თა-
ვისი ამოცანა, გერმანელმა ფაშისტებმა სახელმწიფო ძალა-უფლების სათავეში
მოქცევის შემდეგ რეალური აგრარული პოლიტიკის კურსი მიმართეს სწორედ
მშრომელი გლეხობის ინტერესების წინააღმდეგ. არავითარი კონფისკაცია მემა-
მულეთა მიწებისა გერმანელ ფაშისტებს არ მოუხდენიათ სახელმწიფო ძალა-
უფლების ხელში ჩაგდების შემდეგ და მიწის არც ერთი ნაქერი გლეხობას
მათგან უსასყიდლოდ არ მიუღია.

„გლეხთა მოსავლის დღესასწაულზე“ 1933 წლის 1-ლ ოქტომბერს სოფლის
მეურნეობის მინისტრმა ვ. დარჩემ, რომელიც მანამდე გლეხობას მიწის უსას-
ყიდლოდ გადაცემას ჰპირდებოდა, პირდაპირ და უტიფრად განაცხადა: „ჩვენ
სრულიადაც არა ვფიქრობთ მსხვილი მამულების დანგრევას...“ „მსხვილ მე-
მამულებს შეუძლიანთ დაგვითმონ კოლონიზაციისათვის თავიანთი მიწების
ის ნაკვეთები, რომლებიც ძალიან დავალიანებული არიან“. ასეთივე განცხა-
დებით გამოვიდა ეს დემაგოგი გლეხების ყრილობაზე აღმოსავლეთ პომერა-
ნიაში 1934 წლის 11 მაისს. ამრიგად, სახელმწიფო ძალა-უფლების სათავეში
მოქცევის დღიდან ფაშისტებმა ნიღაბი მოიხსნეს და დაიწყეს მტკიცედ გატა-
რება ისეთი აგრარული პოლიტიკისა, რომელიც ყოველმხრივ იცავდა მონოპო-
ლისტური, ფინანსიური კაპიტალის, მსხვილი მემამულეებისა და კულაკების
ინტერესებს. ძალა-უფლების ხელში ჩაგდების შემდეგ ისინი არა თუ შეეხნენ
მსხვილ მემამულურ მიწათმფლობელობას, არამედ მიიღეს ყოველგვარი ზომე-
ბი მის განსამტკიცებლად. მას შემდეგ მიწათმოქმედების მინისტრი დარჩე არა
ერთხელ გამოსულა უტიფარი განცხადებით: „მე ხელს არ ეახლებ — ამას
ვლაპარაკობ რეიხსკანცლერთან სრული თანხმობით — მიწათმფლობელობას,
რაც უნდა მსხვილი არ იყოს იგი... მე არ შეეცები იმ მსხვილ მიწათმფლობე-
ლობასაც კი, რომელიც ვალეზითაა დატვირთული“.

ვინ ფლობს ფაქტიურად მიწებს ფაშისტურ გერმანიაში? — გერმანელი მსხვილი მემამულეები, პრინცები, თავადები, გრაფები და ჰერცოგები... მეფის ყოფილი გვარეულობა (მისი მიწები ახლაც ხელუხლებელია) და სხვები. ფაშისტთა ბელადები, ჰიტლერი და მისი ხროვა, უდიდესი მამულების მფლობელები არიან. მაგ., პერცოვი კობურგ-გოტტი, ჰიტლერის მეგობარი, არმიის მოტონაწილების უფროსი, მფლობელია 10.000 ჰექტარი მიწისა. ესენის პრინცს, გერინგის მეგობარს, 7.000 ჰექტარი ეკუთვნის, გრაფ ფონ არნიმ-მუსკაუს — 26.770 ჰექტარი. გერინგი მიწის უდიდესი ნაკვეთების მფლობელია. მან მარტო ჰიტლერისაგან საჩუქრად მიიღო ბავარიაში 20.000 ჰექტარი. ფრიდრიხი, პერცოვი ანგალტისა, 29.300 ჰექტარს ფლობს. თვით ჰიტლერი რამდენიმე ციხე-დარბაზის მესაკუთრეა, მას რამდენიმე ათასი ჰექტარი მიწა ეკუთვნის. როგორც წესი, ადგილობრივი ფაშისტი „ფიურერების“ დიდი ნაწილი 1.000 ჰექტარს მიწას და უფრო მეტს ფლობს. გლეხობას კი არა თუ გადასცეს მიწები, პირიქით, ჩამოართვეს კიდევ.

ომის გააფთრებული მზადების დროს ფაშისტებმა გლეხობის მიწებზე ააგეს მრავალი ავტოსტრადი, აეროპორტი, გაიყვანეს რამდენიმე ათასი კილომეტრი სტრატეგიული გზები და სხვა, რასაც უდიდესი ტერიტორია დასჭირდა. 1939 წელს ამის შესახებ ანტიფაშისტური „Deutsche Volkszeitung“ სწერდა: „ერთ მილიონზე მეტი ჰექტარი სათესი მიწა დაჰერილია სამხედრო საჭიროებისათვის — აეროდრომებისა, ყაზარმებისა, საავტომობილე გზებისათვის და სხვა. აყრილ იქნა მთელი სოფლები, როგორც, მაგალითად, ძველი ვიურტემბერგის სოფელი Griorn, რომელიც თითქმის ორი ათასი წელიწადი არსებობდა. სასოფლო-სამეურნეო ფართობის უაზრო შემცირებამ, სახელმწიფო საკრედიტო საზოგადოების გამოანგარიშებით, გამოიწვია იმდენი მიწის დაკარგვა, რომელიც 360.000 გერმანელს ჰკლებავდა“.

1935 წლის 24 მარტის კანონი „სამხედრო საჭიროებისათვის მიწის ფონდების შექმნის შესახებ“ და კანონები „სათემო მიწების სარგებლობის უფლების სრული და ნაწილობრივი გაუქმების შესახებ“ ის კანონებია, რომლებიც გერმანიის მშრომელი გლეხობის ფართო მასების მიწების ფაქტიურ ექსპროპრიაციას ახდენენ.

სწორედ იმიტომ, რომ ფაშისტურ გერმანიაში მიმდინარეობს გლეხობის მიწის ექსპროპრიაციის პროცესი, გერმანიაში ამ ბოლო დროს ფართოდ გავრცელდა წვერილი მოიჯარადრობა, რაც აუტანელ პირობებში აყენებს ისედაც გაღატაკებულ გლეხობას. თვით ოფიციალური სტატისტიკური ჟურნალი იძულებული გახდა ელიარებინა ეს ფაქტი.

ჟურნალი „Wirtschaft und Statistik“ 1939 წელს (№ 23) სწერდა: „მოიჯარადროე მეურნეობათა რიცხვი მთელი სოფლის მეურნეობის ნახევარს შეადგენს“. გლეხობის უმწიფელობის პირობებში იჯარა კაბალურია, ძალზე მძიმე. მარტო მცირე მიწიანი გლეხობა უზღის მსხვილ მიწათმფლობელებს ნახევარ მილიარდ მარკას წლიურად მარტოოდენ საიჯარო გადასახადის სახით.

გაბატონების შემდეგ ფაშისტურმა ბანდამ, რომელიც ასე ჰპირდებოდა გლეხობას მიწას, თავისი სისხლიანი დიქტატურის წყალობით მოახერხა ისე, რომ ერთ მილიონ ჰექტარზე მეტით გაზარდილიყო მემამულეთა და კულაკთა მიწების ფონდი.

რა დაემართა ფაშისტების დაპირებას გლეხობის დავალიანების მოსპობის, „პროცენტული კაბალის“ ლიკვიდაციის შესახებ? რასაკვირველია, გლეხური

მეურნეობის დავალიანების არავითარი ლიკვიდაცია ფაშისტებს ძალაუფლების ხელში ჩაგდების შემდეგ არ მოუხდენიათ. პირიქით, „პროცენტულ მანქანაში“ გლეხობის ჩაგდება საესეებით უზრუნველჰყევს ფაშისტებმა ფეოდალურ წარმოების პოლიტიკით, მემამულეებისა და კულაკების მხარის დაჭერის პოლიტიკით.

გერმანიის აგრარული ურთიერთობის ისტორიას არ ახსოვს ასეთი სწრაფი ზრდა საიპოტეკო და სხვა დავალიანებისა გლეხობაში. ფაშისტების გაბატონების შემდეგ სწორედ გლეხობა ჩავარდა „ფინანსური ზედაფენების“, საბანკო და სავაზშო კაპიტალის კლანჭებში.

ძალაუფლების ხელში ჩაგდების პირველ დღიდანვე ფაშისტებმა უხვად იწყეს სუბსიდიების გაცემა, მაგრამ ამ სუბსიდიებს აძლევდნენ მხოლოდ მსხვილ მემამულეებს და კულაკებს. ჰიტლერის ბანდის ბატონობის 11 თვის შემდეგ „აღმოსავლეთისთვის დახმარების“ გაწევის სახით მათ უკვე მიიღეს რამდენიმე ასი მილიონი მარკა სუბსიდია.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გასაღების რეგულირებისა და ფასების პოლიტიკა მიმართულია იქითგან, რომ რაც შეიძლება მეტად უზრუნველყოფილ იქნას მსხვილი მემამულეებისა და კულაკების მოგების ზრდა.

ჰიტლერმა და მისმა პირისახლიანმა ბანდამ გერმანიაში შეჰქმნეს ისეთი სამხედრო-ბიუროკრატიული აპარატი, რომელმაც გლეხობა ომის წარმოების მიზნებს და მკაცრ ექსპლოატაციას დაუმორჩილა.

გლეხობის დასამონებლად გერმანიაში არსებობს ცენტრალიზებული ორგანიზაცია, ფაქტიურად სახელმწიფო ორგანიზაცია იძულებითი წევრობით — შეიხსნერშტანდტი, ფაშისტური პოლიტიკის გამტარებელი სოფლად. ამ ორგანიზაციას აქვს განუსაზღვრელი ადმინისტრაციული და პოლიტიკური ფუნქციები, განუსაზღვრელი უფლება კონტროლისა გლეხურ მეურნეობაზე, ჯარიმების დადებისა, ციხეში ჩასმისა და სხვა იძულებითი ღონისძიებებისა. ეს არის ორგანიზაცია, რომელიც მოწოდებულია დამონებული გლეხობა ამსახტროს პირველ რიგში ომის ინტერესებს.

ჰიტლერულ გერმანიაში კარგა ხანია სოფლად არსებობს ადგილობრივი კულაკობისა და მემამულეების წრიდან გამოყოფილი ფაშისტ რწმუნებულთა ინსტიტუტი. ამ რწმუნებულებს ფართო პოლიტიკური და ეკონომიური უფლებები აქვთ. ისინი უხეშ კონტროლს უწევენ ადგილობრივი გლეხობის სამეურნეო ცხოვრებას, თვალყურს ადევნებენ პოლიტიკურ განწყობილებას გლეხობაში, დაუყოვნებლივ თავიდან იცილებენ პოლიტიკურად არა საიმედო პირებს და სხვ. ეს სოფლის „ორტსბაუერფიურერები“, ეს ფაშისტების წარმომადგენლები სოფლად, იმავე გესტაპოს აგენტები და სრულუფლებიანი ადმინისტრატორები, გლეხობის ნამდვილ ჯალათებს წარმოადგენენ. ადგილობრივი „ფიურერები“, მდიდარი და სრული უფლებით მოსილი ადამიანები სოფლად, შიშის ზარს ჰკვირან გლეხობას. 1937 წლიდან ფაშისტებმა გერმანიაში გლეხობისათვის შემოიღეს „საკომლო ბარათი“ თითოეულ მეურნეობაზე. ამ ბარათებში შეიქმნა დაწვრილებითი ცნობები მეურნეობის შესახებ. არავითარი დამოუკიდებელი განკარგულების უფლება გლეხს თავის ქონებაზე არა აქვს. არსებობს საშიშშილო ნორმა, რომელიც საკუთარი მეურნეობიდან, ფაშისტების ნებართვით, შეიძლება მოიხმაროს გლეხმა, ხოლო დანარჩენი იძულებით ჩამოერთმევა მეურნეობას.

ამას ზედ ერთვის იძულებითი შრომა თავისი მეურნეობის გარეთ, აუტანე-

ლი გადასახადები, ათასგვარი ბეგარა სასოფლო-სამეურნეო ობიექტებით, დაბალი შემსყიდველი ფასები, განუწყვეტელი მობილიზაცია და ათასობით „შეწირულება“.

ამიტომ გერმანიის სოფელში საშინელ სიღატაკესთან ერთად უზუნდოვნად გლეხური მეურნეობის დაცემას, რაც იწვევს დაბადების მკაცრ შემცირებას. აუტანელი პირობების გამო გლეხობა გარბის სოფლიდან. თვით ფაშისტების ცნობებით, 1933 — 1939 წლებში სოფლის მოსახლეობას 1.500.000 კაცი დააკლდა. ამას აღიარებს თვით ფაშისტური პრესა. „დიდი ალგემანე ცეიტუნგი“ 1939 წლის 31 მარტის ნომერში სწერდა: „გარბიან სოფლიდან ახალგაზრდა მოჯამაგირეები, მოჯამაგირე ქალები და მომწიფებული მუშები. ვინც რჩება, ისინი ყოველგვარად ცდილობენ თავი დააღწიონ სოფლის მეურნეობას. ყველა ეძებს სხვა პროფესიას, რომ ამ გზით თავი დააღწიოს სოფელს“.

ასეთია ვითარება გერმანიაში. საკითხავია: რა მოაქვს გლეხობისათვის ევროპის დაპყრობილ ქვეყნებში გერმანელ ფაშისტებს. ჯერ კიდევ ევროპის მთელი რიგი ქვეყნების დაპყრობამდე ფაშისტურ ლიტერატურაში გარკვევით იყო გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, თუ როგორ მოიქცევიან ამ ქვეყნების დაპყრობის შემთხვევაში ფაშისტები. გამოითქვა ის აზრი, რომ გერმანელს (ე. ი. გერმანელ მემამულეს, კულაკს, ფაშისტ ჩინოვნიკს და სხვ.), როგორც უმაღლესი რასის წარმომადგენელს, უფლება აქვს იყოს ნამდვილი ბატონ-პატრონი ევროპის ნაყოფიერი მიწებისა. პოლანდიის, ბელგიის, დანიის და სხვა ქვეყნების დაპყრობამდე არსებობდა უკვე პიტლერული გეგმა ამ ქვეყნების კოლონიზაციისა, იქ გერმანელების, უმთავრესად „პრუსიელების“ ჩასახლებისა.

ევროპის დაპყრობილ ქვეყნებში, თავიანთი „აგარაული რეფორმის“ საფუძველზე, ისინი „სწმენდენ“ დაპყრობილი ქვეყნების სოფლებს ადგილობრივი გლეხობისაგან და მათ მიწებს „წმინდა სისხლის გერმანელებს“ აძლევენ. პირისპილიანი პიტლერის აგენტები პირდაპირ სწერენ სლავი ხალხების მოსპობაზე. მაგრამ მიუთითებენ — ეს მოსპობა გლეხობიდან უნდა დაიწყოს. „გლეხობა ძირითადი წყაროა, სასიცოცხლო ძალაა სლავებისა. რომ სისხლისაგან დასცალო სლავები, უნდა გაწყვიტო მათი ცხოვრების ეს საფუძველი“ (ე. ი. გლეხობა), სწერენ ფაშისტი ბანდიტები. სლავი გლეხობის მოსპობა იწყება მათი მიწების ჩამორთმევით. ასე მოიქცნენ ისინი ჩეხო-სლოვაკიაში, მაგრამ ჩეხო-სლოვაკელ გლეხებს ისინი ართმევდნ არა მარტო მიწებს, არამედ ყველაფერს. „ასოშეიტედ პრესის“ ერთი ჟურნალისტი თავის წერილში სწერდა: „ჩეხო-სლოვაკელ გლეხთა ცხოვრების პირობები აუტანელია. გლეხობას ართმევდნ ყველაფერს, რისი წაღებაც შეიძლება. ულუკმაპუროდ დარჩენილ გლეხთა ოჯახებს მიერეკებიან გერმანიაში, როგორც კატორღელებს. მთელი მოსავალი და პურის მარაგი ქვეყნისა განიაგებულია. გლეხობა იქ უკვე გადაშენების გზაზე დგას“.

„გაწმენდა“ ჩეხო-სლოვაკიის მიწისა ხდება სასტიკი სიმკაცრით და საშინელი სისწრაფით. მაგალითად, ელბის რაიონში 29 სოფელი ერთი ღამის განმავლობაში აპყარეს ფაშისტმა ბანდიტებმა. პოლონეთში პოლონელ გლეხთა სისხლით მორწყეს გერმანელმა ფაშისტებმა პოლონეთის მინდორ-ველები. იქ მთელი სიმკაცრით განახორციელეს გერინგის ბრძანება: „მოვსპოთ პოლონელ გლეხთა მეურნეობა, გაეანთავისუფლოთ მიწა გერმანელებისათვის“. პოლონეთში პოლონელი გლეხობის მასობრივი აყრა მამულ-დედუღიდან წარმოუდგენელი სისასტიკითა და სიჩქარით მიმდინარეობს. პოზნანი, მაგალითად, თითქმის

„გასწმინდეს“ გერმანელმა ფაშისტებმა პოლონელი გლეხობისაგან, გერმანელი ფაშისტების გაბატონებამდე გერმანელები იქ მოსახლეობის ზუსტად შეფასებენდნენ, ხოლო 1941 წლის დასაწყისში, პოლონელი გლეხობის დაპყრობის შემდეგ, იზიარის განცხადებით, პოზნანის ოლქში გერმანელი მოსახლეობა უკვე 50%-ს აღემატებოდა. ამ ჯალათმა ცინიკურად განუცხადა უცხოეთის პრესის წარმომადგენლებს: „პოლონელი გლეხობა ცუდად სარგებლობს მიწით, მას არ შეუძლიან იყოს ბატონ-პატრონი კარგი მიწებისა. ამიერიდან ამ მიწების მფლობელები გერმანელები იქნებიან, ხოლო პოლონელები — მათი მოკვამაგირეები. პოზნანის პროვინციაში მალე აღარ იქნებიან პოლონელები“.

როგორც „პრავდა“-ში ამხ. იუდინი გადმოგვცემს, საზღვარგარეთულ პრესაში არა ერთხელ აღუნიშნავთ, რომ როდესაც პოლონეთში მოხედებით, უსათუოდ ბერძნული მონათმფლობელური მეურნეობა მოგაგონდებათ. ფაშისტებმა იქ შექმნეს ნამდვილი მონათა ბაზარი, სადაც გერმანელი მემამულეები ყიდულობენ ფიზიკურად ღონიერ გლეხებს თავიანთ მეურნეობათათვის, ხოლო ადამიანებით მოვაჭრე სპეკულიანტები — პოლონელ გლეხთა ქალიშვილებს სამეძაო სახლებისათვის. ერთი ამერიკელი ჟურნალისტი პოლონეთში მგზავრობის შემდეგ სწერდა: „გერმანელებმა გადასწყვიტეს მოსპონ პოლონელი გლეხობა. მათ ართმევენ მთელ ქონებას, კონფისკაციას უშვებენ სურსათ-სანოვავებს, ქალიშვილებს ძალით ართმევენ დედ-მამას და მიყავთ გერმანიაში. გესტაპოს აგენტებს გლეხთა ოჯახებიდან მიაქვთ ყველაფერი. პიტლერელებმა გადაწყვიტეს, რომ რაც ნაელები დარჩება ცოცხალი პოლონელი გლეხი, მით უკეთესია. ამიტომ ისინი დაუზოგავად სმარტყავენ მათ“.

პოლანდიის დაპყრობამდე პოლანდიის საუკეთესო მიწებზე მსხვილ გერმანელ მემამულეებს პიტლერელებმა „ორდერები“ დაუბრუნეს. ამ კოლონისტ-მემამულეებმა, რომლებიც კვალდაკვალ მიჰყვებოდნენ გერმანიის ჯარს პოლანდიაში, მყისვე დაიკავეს თავიანთი „ორდერებით“ მოსახლეობის მიერ შიშით დროებით მიტოვებული მიწის ნაჭრები.

პოლანდიაში დამსჯელმა ექსპედიციებმა სასტიკად დასაჯეს გლეხები, დააღეს მათ კონტრიბუციები (დააკისრეს სას.-სამ. პროდუქტების ჩაბარება). გერმანელი ოკუპანტები შეუბრალებლად მიერეკებოდნენ პოლანდიელთა ძროხებს, ღორებს, მიჰქონდათ მათი ინვენტარი, სანერგებიც კი. ერთის სიტყვით, გერმანიის ფაშისტთა არმიის შეჭრას პოლანდიაში მოჰყვა პოლანდიის სოფლის მეურნეობის დაშლა და განადგურება. ასევე მოხდა ბელგიაში და დანიაში.

ხოლო თუ რა მოაქვს გერმანელ ფაშისტებს უკრაინისა და ბელორუსიის ოკუპირებული საბჭოთა სოფლის გლეხობისათვის, ეს კარგად სჩანს იმ ფაქტიური ხასიათის მასალიდან, რომელიც ჩვენს პრესაში ქვეყნდება.

დროებით დაკავებულ საბჭოთა ტერიტორიაზე გერმანელი ფაშისტები აბრუნებენ ყოფილ მემამულეებს, უბრუნებენ მათ მიწებს ყოველგვარი მეურნეობით, საბჭოთა მიწა-წყალით უხვად აჯილდოებენ ისინი თავიანთ ფაშისტ ჩინოვიკებს, რუსი ბავშვებისა და ქალების მცველებს, გერმანელ მემამულე გრაფებსა და ბარონებს, აი, სხვათა შორის, რა აღმოჩნდა ელნიაში. ელნიის კომენდანტად მათ დანიშნეს ყოფილი მემამულე დომბროვსკი, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დროს როზალინსკის გვარს ატარებდა და საბჭოთა სახელმწიფო დაწესებულებაში ბუხალტერის თანამდებობაზე მსახურობდა მრავალი წლის განმავლობაში. შეიჭრენ თუ არა ელნიაში ფაშისტები, დომბროვსკის უბოძეს ელნიის კომენდანტობა და დაუბრუნეს ყოფილი მამული. თავის

მზრივ ეს გათახსირებული ვიგინდარა შეუბრალებლად ხერხდება კოლმეურნე გლეხებს.

დროებით დაკავებულ საბჭოთა ტერიტორიაზე გერმანელი ფაშისტური კოლონები მოაწყონ მონათმფლობელური ლატიფუნდიები. ამ მზრივ მეტად საინტერესო მასალაა გამოქვეყნებული ი. ერენბურგის წერილში. როგორც ამ მასალიდან სჩანს, გერმანელი ფაშისტების მიწათმოქმედების მინისტრმა დარჩემ სარდლობასთან ერთად კარგა ხანია გადასწყვიტა საბჭოთა ტერიტორიებისა და კოლმეურნეობების ბედი. ამ თათბირის შედეგად შესდგა კოლმეურნეთა ძარცვისა და კოლმეურნე გლეხების მონებად გადაქცევის გეგმა. გერმანელი სარდლობის ინსტრუქციების მიხედვით, საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე პირველად შესულ ფაშისტთა ჯარის ნაწილებს ნება ეძლევათ დაიტაცონ საკოლმეურნეო დოვლათი. ეს, სხვათა შორის, იმიტომაც, რომ, როგორც ეტყობა, მარტო „რკინის ჯვრები“ არ იძლევიან საკმაო სტიმულს გერმანელ ჯარისკაცთა ბრძოლის-უნარიანობის ასაწევად, საჭიროა მიეცეთ მათ აგრეთვე სხვისი ნაოფლარით მაგრა გამოძღობის შესაძლებლობაც. ეს, ერთის მხრივ, არმიის მომარაგების ფაშისტური მეთოდია. აი როგორი ინსტრუქცია აქვთ ჯარისკაცებს ძარცვა-გლეჯისა საბჭოთა ტერიტორიის დაკავების შემთხვევაში. ეს მათი მოქმედების უახლოესი დღეების პროგრამაა: „ჯარისკაცთა წიგნში ჩასადები ინსტრუქცია მოწინააღმდეგის ქონების ჩამორთმევის შესახებ. ს. ს. საიმპერიო ფიურერის ბრძანების თანახმად, მოწინააღმდეგის ნივთების ჩამორთმევა უნდა სწარმოებდეს შემდეგნაირად: უსასყიდლოდ და ხელწერილის მიუცემლად ჯარისკაცებს შეუძლიანთ ჩამორთვან მოსახლეობას საკვები პროდუქტები, ტანსამოსი, თეთრეული, მედიკამენტები და საწვავი მასალა თვითეული ჯარისკაცის პირადი საჭიროების ფარგლებში. რეკვიზიციის მოხდენა შეუძლიანთ მხოლოდ ასეულთა მეთაურებს. რეკვიზიციის დროს უნდა მიეცეს ხელწერილი ჩამორთმეული ქონების ჩამოთვლით“.

ამრიგად, როგორია პირველი დღეების პროგრამა მოსახლეობის ძარცვა-გლეჯისა? პირველი: ამ ძარცვა-გლეჯაში მონაწილეობას ღებულობს მთელი არმია დაწყებული ჯარისკაცით და ასეულთა მეთაურით და გათავებული უმაღლესი სარდლობით. მათ შორის მხოლოდ გამიჯნულია უფლებები. ჯარისკაცები ართმევენ კოლმეურნე მოსახლეობას (და მოსახლეობას საზოგადოდ) „პირადი საჭიროების ფარგლებში“, როგორც ეს ფაშისტური სარდლობის ინსტრუქციაშია აღნიშნული, საკვებ პროდუქტებს, ტანსამოსს, თეთრეულს, მედიკამენტებს და საწვავ მასალას. მაგრამ ვინ არ იცის, რომ მშვიერი ჯარისკაცისა და მისი ფრთების მადა განუზომელია და აი ინსტრუქციაც უფლებას აძლევს ჯარისკაცს სძარცვოს „საჭიროების ფარგლებში“, ე. ი. როგორც მოეპოვებება და რამდენიც მის გაუმადლარ მადას დასჭირდება. მაგრამ უფრო განუსაზღვრელია, ცხადია, ასეულის მეთაურის უფლებები. მოსახლეობის ძარცვა-გლეჯისა და რბევის საქმეში, ასეულის მეთაურები თავიანთი სურვილის მიხედვით ახდენენ რეკვიზიციას და იძლევიან მხოლოდ ხელწერილს იმის შესახებ, რომ მათ წაიღეს ის, რაც მოესურვათ „პირადი საჭიროების“ გარეშე.

მაგრამ ეს მხოლოდ ჯარის ხედრია. რა უყოს პიტლერის ზროვამ გერმანელ მემამულეებს—ჰერცოგებსა და გრაფებს, როგორ დააკმაყოფილოს რუს, ბელორუს და უკრაინელ კოლმეურნეთა შრომითა და ქონებით ეს ეკებატონები? პირველ რიგში დაკავებული საბჭოთა მიწა-წყალი ცხადდება პიტლერის გერმანიის საკუთრებად, „სახელმწიფო საკუთრებად“. კოლმეურნეობა ინათლება

„საერთო მეურნეობად“, მაშასადამე, კოლმეურნეობა არ იშლება, რადგან „საერთო მეურნეობის“ ძირცვა უფრო მოხერხებულია. „შესაძლებელია მესამე დაშლამ მოსპოს მთელი წლევეანდელი მოსავალი“. ბრძანება „მომარჯვების შესახებ“ (№ 57, 1941 წ. აღმოჩნდა პუდერაინის განადგურებული სატანკო ჯგუფის დოკუმენტებში) იძლევა დაწვრილებით და ზუსტ მითითებებს იმის შესახებ, თუ ვინ უნდა იყოს ყოფილი კოლმეურნეობის („საერთო მეურნეობის“) ზედამხედველი და ბატონ-პატრონი. როგორც აღმოსავლეთის ფრონტის სამეურნეო შტაბის ბრძანებიდან სჩანს, ამ შემთხვევაში გამოყენებულ უნდა იქნას ყველა გერმანელი მემამულე და კულაკი.

მოვიყვანოთ ამონაწერი ამის შესახებ № 57 ბრძანებიდან: „აღმოსავლეთის ფრონტის სამეურნეო შტაბმა ბრძანება გასცა, გამოყენებულ იქნან ყველა ჩვენი გერმანელი მემამულენი და მრავალმიწიანი ფერმერები კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სასოფლო-სამეურნეო ხელმძღვანელებად. თვითელი ქვედანაყოფი გამოჰყოფს ოფიცერს სასოფლო-სამეურნეო ოფიცრად. ეს ოფიცერი მოიწვევს ყველა მომუშავეს, დანიშნავს კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს და თარჯიმანის საშუალებით გასცემს განკარგულებას მუშაობის დაწყების შესახებ. კოლმეურნეობის თავმჯდომარე პასუხისმგებელია მოსავლის აღებისა და დაცვისათვის. კოლმეურნეობა უნდა აღინიშნოს ტაბულით: „კოლმეურნეობა (ესა და ეს, ადგილის დასახელება) გერმანიის არმიის რწმუნებული საწარმო“.

ამრიგად ყოფილ კოლმეურნეობას სათავეში უყენებენ გერმანელ მემამულეს და კულაკს, აძლევენ მათ განუსაზღვრელ უფლებებს—ამუშაონ, როგორც მოესურვებათ, კოლმეურნეობის წევრები, ხდიან მათ ამრიგად მონათმფლობელებად, ხოლო კოლმეურნეებს—მომუშავე მონებად. კოლმეურნე ამრიგად იქცევა *instrumentum vocale*-დ, როგორც მონათმფლობელურ რომში იყო, „მოლაბარაკე საწარმოო იარაღად“, რომელსაც არავითარი უფლება არა აქვს გარდა იმისა, რომ გერმანელი მემამულეებისა და კულაკების მონად იყოს. ფაშისტების ბრძანება მათ ადამიანებად არა სთვლის, ისე როგორც რომაული უფლება მონებს ადამიანებად არა სთვლიდა.

მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. გერმანიის მიწათმოქმედების სამინისტროსთან ჩამოყალიბებულ „განსახლების ბიუროში“ გახურებული მუშაობაა. იქ წინასწარ ანაწილებენ საბჭოთა მიწა-წყალს გერმანელ მემამულეთა შორის და იმათ შორის, ვინც გამოირჩევა ჩვენი ბავშვების და ქალების შეუბრალებელი ამოკლევით. ვინც ამ საზიზღარი საქმის რეკორდისტი იქნება, ის რიგს გარეშე მიიღებს „განსახლების ბიუროსაგან“ საბჭოთა მიწის 100 ჰექტარს, ცხადია, პრუსიულ ავაზაკებს გადმოსახლება არ ელირსებათ, უფრო ჩქარა ისინი მიიღებენ რუსეთის თვალუწვდენელ ველებზე თავიანთ გვამებისათვის სამარის ნაკვეთებს.

ამრიგად, კოლმეურნე გლეხობას გერმანელი ფაშისტები გერმანელი მემამულეებისა და კულაკების სრულ საკუთრებად სთვლიან და გერმანელი ფაშისტების ბრძანება და განკარგულება მათ უყურებს, როგორც საგანს, რომელიც გერმანელი მონათმფლობელის სრულ განკარგულებაში უნდა იყოს. და სწორედ ამიტომ არის, რომ მშრომელი გლეხობა გერმანელ ფაშისტებს ყველგან სამართლიანად თავის უპროტესტო მტრებად სთვლის, ეზიზღება ისინი და უპასუხებს მათ მძლავრი პარტიზანული მოძრაობით, რათა აღგავოს დედამიწის პირისაგან მშრომელი გლეხების მიწდერების ეს ყაჩაღური დამპყრობნი.

ი. ბალახაშვილი

ქართველი მხედრები 1812 წლის სამაგულო ომში შესავალი

1724 წელს რუსეთში გადახვეწილ საქართველოს ტახტდაკარგულ მეფეს ვახტანგ მეექვსეს თან გაჰყვა ათას-ორასამდე ლტოლვილი.

ისტორიული ცნობებით, მეფის ამაღლაში იყვნენ ერის კაცებიც და სასულიერო პირნიც. სხვათა შორის იყვნენ აგრეთვე პოეტები, მწერლები, მეცნიერები და სამხედრო პირები.

ჩრდილოეთს შეხიზნულ ემიგრანტებს წლიურად ეძლეოდათ 24.000 მან. ფულად, 4.000 ჩეტვერტი¹⁾ ფქვილი, 2000 ჩ. შვრია, თივა 200 ცხენისთვის და 500 საყენი შეშა.

ლტოლვილთა შორის იყვნენ შემდეგი მწერალ-პოეტები: მამუკა ბარათაშვილი, სარდიონ ჩოლოყაშვილი, შიო ჯავახიშვილი, ქაიხოსრო ფავლეშვილი, საბა-სულხან ორბელიანი, თნანა კახი მდივანი, გივი მდივანი, ოთარ თუმანიშვილი, ოთარ არაგვის ერისთავი, ვინმე ბარუქ და სხვანი.

1730 წელს ამ მწერლებს მიემატა დავით გურამიშვილიც.

ვახტანგის გარშემო შემოყრებილი ემიგრანტები სრულ უზრუნველობაში ატარებდნენ დროს. მამუკა ბარათაშვილი გადმოგვცემს:

„ჩვენად დასახედავად ბევრნი ვინმე თავადნი, დიდებულნი თუ მცირე-ბულნი მობრძადიან და საუბართა შეექცეოდნან; ზოგნი ლაღობდიან და იცი-ნოდნან; ზოგნი წარდსა და ჰადრაკსა ზედან იმღეროდნან“.

ვახტანგის კარზე დიდი დღესასწაულების დროს (ხარებობა, აღდგომა, ახალი წელიწადი და სხვ.) იმართებოდა მეჯლისები მგოსანთა პაექრობით.

ამ შეჯიბრებებში არა ერთხელ გაუმარჯვნიათ მამუკა ბარათაშვილს და დავით გურამიშვილს. შემდეგში დ. გურამიშვილი სინანულით იგონებდა:

„ქარგი იყვის აღდგომასა,
მეფეთაგან მეგლიშობა:
ზმა, შაირი, გალობანი,
ჩანგთ კერა, მღერა, თამაშობა“.

ერთ-ერთ ასეთ „გაუგინებება-გაშაირებას“ დავით გურამიშვილი ასე აგვიწერს:

¹⁾ ჩეტვერტი იყო მარცვლეულის საწყაო, უდრიდა 201 ლიტრას.

„ჯგავახიშვილს გამალექეს,
მოშაირეს ჩემებრ ცუდსა,
პირად მკლესა, ტანად ხმელსა,
ვით ნუფრიანს ზესა მრუდსა;
რაც მე უთხრო, მას მიჰნდის
ვით ნარცეცხლა უკან კლდსა,
ბეგრჯერ ასე იშვეიტინის,
კოტვით ძირს დასცემდის ქლდსა“.

ათ წელზე მეტმა განვლო ამ უდარდელ ცხოვრებაში.

რა თქმა უნდა, ამოდენა ხალხის შენახვა საკმაოდ ძვირად უჯდებოდა რუსეთის მთავრობას.

1738 წელს, ვახტანგ მეფის სიკვდილის შემდეგ, ქართველმა ლტოლვილებმა დედოფალ ანასა სახელზე წარდგენილ პეტიციაში ითხოვეს რუსეთის ქვე-შევრდომობის მიღებისა და სამხედრო სამსახურში გამწესების ნება.

ქართველ ლტოლვილებს ოცნებად ჰქონდათ გადაქცეული სამსახური „რუსის ჯარში“, რომლის შესახებაც ასე აღფრთოვანებულად სწერდა დ. გუ-რამიშვილი:

„არს მოსაწონი მნახელთა
გაწეობა რუსის ჯარისა,
ათას ხუთას კაცთ ერთფერად
ტანთა ცმა, სხმა აბჯარისა;
მწყობ-რიგად შესვლა-გამოსვლა
ქცევა ვით ბრუნვა ჯარისა,
დამსურვა ციხის მოქლოთა,
მაგროვნად დანაჯარისა“...

იმავე წლის 25 მარტს გამოსული „უმაღლესი უქაზით“ მათი თხოვნა შეწყნარებულ იქნა და ქართველები ჩარიცხეს მირგოროდის, ლუბენსკის, პოლოუცკის და პოლტავის პოლკებში.

სამხედრო სამსახურში გამწესებულთ მიეცათ სამკვიდრო მამულები უკრაინაში: თავადებს 30, ხოლო აზნაურებს 10 შეკომური გლეხით.

ამ დღიდან ქართველებმა არა ერთ ომში მიიღეს მონაწილეობა.

1740 წელს დაარსდა ეგრეთწოდებული „ქართველთა გუსართა პოლკი“.

ამ „პოლკის“ უფრო გამოჩენილი მხედრები იყვნენ: ბირთველ თუმანიშვილი, ივანე ბედაურიშვილი, პავლე გოგიბერიშვილი, პეტრე ჩოლოყაშვილი, ნიკოლოზ სააკაძე, იოსებ ერისთავი, თომა (მამუკა) ბარათაშვილი, დავით გურამიშვილი და სხვ.

დ. გურამიშვილი ერთ თავის ნაწარმოებში ასე აგვიწერს ქართველთა მონაწილეობას ზოგიერთ ომში:

„ჩვენი გითხრა სამსახური,
სხვა რა გვექნა ამის მეტი:
ათასშვიდას ოცდაცხრამეტს
ხოთინის კარს ვთხლიშეთ კეტი,
ორმოცდოთხს ფინდრილაფანს
ცეცხლით გამოვბუგეთ შვეტი,
ორმოც ჩვიდმეტ ბრუსის კოროლს
შეურყივეთ ტახტის სვეტი.
ორმოც თერამეტს ბრუსმან დაგვჭრა,
თავსა დაგვახვივა რეტი;

მე ჩემს ძმასა დამაშორა,
ლუწისაგან დაერჩი კენტი;
მოდებურხის ციხეშიგან
დამსვა კარებ დანაკლელი“.

„შვიდწლიან ომში“ ქართველი მხედრები ფელდმარშალ აპრაქსინის მეთაურობით მონაწილეობას იღებდნენ პრუსიის ფრონტზე.

„გუსართა პოლკი“ სხვა ომებშიაც იღებდა მონაწილეობას. არა ერთხელ უსახელებია მას თავი და სხვადასხვა საგმირო საქმე ჩაუდენია.

ამ ომებში ქართველთა დიდი ნაწილი გაწყვეტილა. დავით გურამიშვილი ჩივის:

„სულ გამიწვიტნე მოყვანი,
ერთი არ დაღინდილესა“.

მამების შემცვლელად მალე გუსართა პოლკში მათი შვილები და შვილის-შვილები შევიდნენ.

1812 წლის ომში ქართველმა გუსარებმა პირნათლად შეასრულეს თავიანთი ვალი, ხოლო 1835 წელს პოლკი დაშლილ იქნა.

საქართველოს მუზეუმის ხელთნაწერთა განყოფილებაში ინახება „ლაშქრობა ნაპალეონისა რუსეთსა ზედა და ლტოლვაი მისი“, რომელიც ბაგრატ ბატონიშვილის თხოვნით 1823 წლის 26 დეკემბერს პეტერბურგში უთარგმნია „იხასტრანის კოლედიის პრეოდჩიკს“ იოანე რამანისძე ბაზლიძეს.

ხელნაწერის ბოლოში ბაგრატ ბატონიშვილი შენიშნავს:

„ესე, რაიცა ამა ისტორიასა შინა არს მოხსენებული, მე ვარ დამსწრე ამისი თვით მოსკოვსა შინა, რომელიცა განვედ მე სეკდემბრის 1-სა მოსკოვით და წარველ ნიენა ნეოგოროდის ქალაქსა შინა. ხოლო მოსკოვი აღებულ იქმნა ფრანცუტაგან სეკდემბრის 2-სა დღესა, ორშაბათსა, შემდგომ შუადღისა, წელსა 1812-სა“.

რათა სამამულო ომში მონაწილე ქართველთა სახელი „არ დავიწყებულყო, ბაგრატ ბატონიშვილს ამ ხელნაწერის ბოლოში ჩაურთავს 1812 წლის ბრძოლაში მონაწილე ქართველთა სია.

ამ სიაში, ქართველებს გარდა, მოხსენებულია 12 სომეხი, 2 ლეკი და 1 ოსი.

რა თქმა უნდა, ეს სია სრული არ არის. სხვა წყაროების მიხედვით, 1812 წლის ლაშქრობაში მონაწილე ქართველთა რიცხვს 5 კაცი ემატება.

თუმცა იოანე ბაზლიძის მიერ ქართულად თარგმნილი „ლაშქრობა“ არ დაბეჭდილა, მაგრამ იგი ხელნაწერებად გავრცელებულა.

ამის დასადასტურებლად საკმარისია აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ მარტო ლენინგრადში ახლა ამ ხელნაწერის სამი ცალია შენახული.

აქვე ვაქვეყნებთ ამ სიას დედნის ზუსტი დაცვით. ზოგიერთ პირს პატარა კომენტარიები დაეურთეთ.

1812 წლის ომში მონაწილე ქართველები:

1. ფეტვიაშვილი ევნატე ივანეს-ძე,
2. გორელი თაყინაშვილი ივანე,
3. გორელი ზაალ ალა პაპაშვილი, მოკლეს,
4. იმერელი ლალანის-ძე რომანოზ,
5. ბეჟან გამყრელიძე.
6. სვიმონიკა რაჭველი.
7. მეგრელი გამსახურდია.
8. გრიგოლ კაპანაძე.
9. იოსებ ჩიკორის-ძე.
10. 11. ორნი ძმანი კვაჭაზიძენი, ძენი ბერუასანნი.
12. ფანიაშვილი.
13. ხმალაძე.
14. იმერელი ანდ-

რია გოგლაშვილი. 15. ბეჟანანიშვილი. 16. ბაზლიძე ალექსი, მოკლეს. 17. თავადი ფლორე ჩოლოყაშვილი, ძე დურმიშხანისა. 18. 19. თავადნი კონდიტორი, ძმანი თარხნის ტეტრას შვილები—იორამ და ნიკოლოზ. 20. თავადი, მდივანი, ასპას, ძე ქაიხოსროსი, ფრიად მამაცი ყმაწვილი, მოკლეს. 21. თავადი მარბელი ბორტის შვილი, თეიმურაზ. 22. საქართველოს სამეფოს კარის დეკანოზის ონისიმეს ძე, ზაქარია იოსელიანი, ფრიად მამაცი და სახელოვნად გამოჩენილი. 23. ქართველიშვილი ზაქარია, ძე იოსებისი. 24. ლალიზანიშვილი, თელავის კარის შიოს მღვდლის შვილი დროითე, მოკვდა სნეულებით. 25. გაბაშვილი იოსებ.

(იოსებ ზაქარიას-ძე გაბაშვილი მკვიდრი ძმა იყო სახელგანთქმული პოეტის ბესიკისა—ბესარიონ გაბაშვილისა.

რომ იოსებ გაბაშვილი ნამდვილად მონაწილეობას იღებდა სამამულო ომში, დასტურდება სხვა წყაროებითაც. საქართველოს მუზეუმში ინახება გრიგოლ ბატონიშვილის კრებული, სადაც მოთავსებულია ავთანდილ თუმანიშვილის ლექსი იოსებ გაბაშვილზე. ლექსში გვხვდება ასეთი ადგილი:

„სალამ ალექ. კარნეტო, რისთვის მოგიწყენია,
მინდა ღირსად შეგამყო, ამა რისთვის ჰქენია,
პეტერბურგში რა გიმეც, რისთვის მოგიჩვენია,
არ ვიხდება სეროფი, თვალთა ცრემლი გდენია“.

გრიგოლ ბატონიშვილი ამ მუხამბაზს ასე განმარტავს:

„ავთანდილ თუმანიშვილისაგან ნათქვამი მუხამბაზი იოსებ გაბაშვილზე. იგი იოსებ ფრანცუცის დროს ჯარში შევიდა და აფიცრობა მისცეს, ესე იგი კარნეტობა.

და წავიდა გაბაშვილი ფრანცუცების საომრად და როდეს იქიდან, მობრუნდა იგი, მაშინ ჩხუბი უყო გაბაშვილმა ამ თუმანიშვილისა და კიდევ გალახა ძალიან. ამ თუმანიშვილმა ცემის მაგიერად ეს ლანძღვის ლექსი დაუწერა“.

სამამულო ომის დასრულების შემდეგ იოსებ გაბაშვილს იმერეთში ეხელდავთ.

1818 წელს იოსებ გაბაშვილს სრულიად უდანაშაულოდ დასწამეს ყალბის მქნელობა და შორეულ რუსეთში გადაასახლეს).

26. თავადი ტუსიშვილი ალექსი, ძე იოვანესი, კახი.

27. თავადი ევსტატი, ძე თეიმურაზისა, ჯავახიშვილი, აფიცრად პავლოვგრად-ცკის გუსრის პოლკში.

28. თავადი ლიანარაღი სფირიდონ ჯავახიშვილი, მოკვდა ამ დროსა სნეულებითა ქალაქსა ვევერს.

29. ნიკოლოზ გრიგოლის-ძე ჯავახიშვილი.

30. სიმონ სიმონის-ძე ჯავახიშვილი.

31. გენერალ-მაიორი ივანე სიმონის-ძე ჯავახიშვილი.

32. თავადი ლიანარაღი არტილერიისა იაშვილი.

(ეს იაშვილი, ლევან მიხეილის-ძე, დაიბადა 1763 წელს. 1786 წელს დაასრულა საარტილერიო კადეტთა კორპუსი და შევიდა შტიკ-იუნკრად ბომბარდირის პოლკში.

შემდეგ წელს სახელგანთქმული სარდლის სუფოროვის ხელმძღვანელობით მონაწილეობას იღებდა კინბურნის აღებაში.

1789 წელს მონაწილე იყო აკერმანისა და ბენდერის აღებისა, ხოლო 1790 წელს იზმაილზე მიტანილი ცნობილი იერიშისა.

1794 წლის პოლრნეთის კამპანიის დროს აქტიური მონაწილეობა მიიღო ვარშაის აღებაში, მაციოვიცის შეჯახებაში და პრაღაზე მიტანილ ღეროში.

1801 წელს იგი უნდა რეულიყო—ეს ჯერ ზუსტად არ არის დადგენილი—იმპერატორ პავლე პირველის მცვლელობაში.

1805 წელს იბრძოდა ვიშაუსთან და აუსნერლიცთან. 1808 წელს მიეკუთვნა გენერალ-მაიორის ხარისხი.

1812 წლის სამამულო ომში გრ. ვიტგეინ-შტეინის ხელქვეითი იყო. თავისი არტილერიით თავი ისახელა პოლოცის შეტაკებაში. იმავე შეტაკებაში მეორე ოპერაციის დროს სარდლობდა ვიტგენშტეინის მარჯვენა ფრთას და გამარჯვების ერთი მოთავეთაგანი იყო.

ლევან მიხეილის—ძე იაშვილმა დიდი გმირობა გამოიჩინა პარტუნოს დივიზიის ტყვედ ჩაგდებასა და ბერეზინასთან ფრანგთა ლაშქრის დამარცხებაში.

1813 წელს მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ლუცენის და ბაუენის აღებაში, ამ ბრძოლაში იგი სათავეში ედგა მომქმედი არმიის არტილერიას. მას არა ერთი გამარჯვება მოუპოვებია.

1815 წელს დიდი გმირობა გამოიჩინა მეორე ლაშქრობაში საფრანგეთის წინააღმდეგ. ერთი წლის შემდეგ დაინიშნა პირველ საარტილერიო არმიის მეთაურად, ხოლო 1819 წელს მიენიჭა არტილერიის გენერლის წოდება.

1812 წელს დაინიშნა სამხედრო საბჭოს წევრად, მაგრამ შერყეულმა ჯანმრთელობამ ხელი ააღებინა სამხედრო სამსახურზე.

ლ. მ. იაშვილს სამხედრო დამსახურების, გმირობისა და სიმამაცის გამოჩენისათვის მიღებული ჰქონდა ბევრი ორდენი.

ორდენებს გარდა, იაშვილი დაასაჩუქრეს ორი ოქროს დაშნით (მეორე აღმასებით იყო მოჭედილი).

ლევან იაშვილი გარდაიცვალა 1835 წელს).

33. ლეიბ-გვარდიის გუსართა პოლკში ირიცხებოდა თავადი ალექსანდრე ქავჭავაძე, ძე გარსევანისა.

(ქართველთა სახელგანთქმული პოეტი, სამამულო ომის მონაწილე ალექსანდრე ქავჭავაძე დაიბადა პეტერბურგს 1786 წელს.

იგი ნათლული იყო რუსეთის დედოფლის ეკატერინე მეორეისი. პირველდაწყებითი განათლება მიიღო პეტერბურგის საუკეთესო პანსიონში. მერე სწავლა თბილისში განაგრძო.

1795 წელს აღა-მაჰმად-ხანის შემოსვლის გამო ალექსანდრე ქავჭავაძე პეტერბურგს წაიყვანეს და პაეთა კორპუსში მიაბარეს. საიდანაც ლეიბ-გვარდიის გუსართა პოლკში გადავიდა.

1811 წელს საქართველოში დაბრუნებული ალექსანდრე ქავჭავაძე დაინიშნა კავკასიის მთავარსარდლის მარკიზ პაულიჩის ადიუტანტად.

1813 წლის 23 თებერვალს ა. ქავჭავაძეს ებოძა შტაბ-როტმისტრობა, იმავე ადგილზე დატოვებით.

1813 წლის 21 სექტემბრიდან 1814 წლის 6 ივლისამდე ალექსანდრე ქავჭავაძე მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ მომქმედი არმიის ბრძოლებში, ამ არმიის მთავარსარდალი ბარკლაი დე-ტოლი იყო.

1813 წელს მან მონაწილეობა მიიღო შემდეგ ბრძოლებში: 2 ოქტომბერს—საქსონიაში სოფ. შტერთან, 4 და 6 ოქტომბერს—გენერალურ ბრძოლაში ლეიპციგთან, 9 და 10 ნოემბერს შეტაკებაში კეზენის დეფილესთან.

1814 წლის 20 იანვარს მონაწილეობას იღებდა საფრანგეთში ბრძენის ბრძოლაში, 21 იანვარს შეტაკებაში დაბა ვესგერიასთან. 8 ფერვალს იბრძოდა არსისიურ-ობთან, ხოლო 18 მარტს — პარიზთან. *გენერალ-ლეიტენანტი*

ბრძოლებში გამოჩენილ გულადობისა და სიმამაცისათვის დაჯილდოვებულ იქნა მრავალი ორდენით.

როცა რუსი მხედრობა ბარკლაი დე-ტოლის მეთაურობით პარიზში შევიდა, ალექსანდრე ჭავჭავაძეს დე-ტოლის ადიუტანტის ადგილი სჭერია. 1814 წლის დამლევს ა. ჭავჭავაძემ საქართველოში სამეურნალოდ ჩამოსვლის ნება მიიღო.

ამის შემდეგ ჭავჭავაძე რუსეთში აღარ დაბრუნებულა.

1816 წელს მიიღო რიტმისტრობა, მერე პოლკოვნიკობა. 1818 წელს გადაყვანილ იქნა ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში, რომელიც კახეთში იდგა.

1822 წლის 18 თებერვალს დაინიშნა ნიჟეგოროდის პოლკის უფროსად. მალე გენერალ-მაიორობა მიიღო.

1828 წლის 17 თებერვალს დაინიშნა სომხეთის ოლქის მმართველად და ჯარის სარდლის თანამდებობის აღმასრულებლად.

1828 წლის 25 აგვისტოს, თურქეთთან ომის დაწყების პირველ დღეებშივე, ალექსანდრე ჭავჭავაძე მცირერიცხოვანი ჯარით ეკვეთა თურქებს. სამი კვირის შემდეგ მდგარი ბრძოლით აიღო ბაიაზეთი და დაიკავა მთავარი ქალაქები: თოფრაკალე, ზამური და დიადინი.

როცა ეს ამბავი 22 სექტემბერს მთავარმართებელ პასკევიჩს აღუწევს, მან. ბაიაზეთის აღებით გახარებულმა, დაიძახა თურმე: „ყოჩაღ, ჭავჭავაძე!“

1841 წელს ა. ჭავჭავაძემ გენერალ-ლეიტენანტობა მიიღო.

ა. ჭავჭავაძე სრულიად მოულოდნელად გარდაიცვალა 1846 წლის 6 ნოემბერს).

34. თავადი რევაზ იოვანეს-ძე (ძმა პეტრესი) ბაგრატიონი, პოლკოვნიკი.

(რევაზ ბაგრატიონი დაიბადა 1778 წელს. სამხედრო სამსახურში შევიდა 1796 წელს.

მან მონაწილეობა მიიღო გენერალ ზუბოვის მმართველობის დროს დერბენტის სიმაგრის აღებაში. პ. ციციანოვის მიერ მოწყობილ ერევნის ექსპედიციაში მონაწილეობისათვის რევაზ ბაგრატიონმა ორდენი მიიღო.

კარესთან შეტაკებაში დაშავებულ იქნა.

1807 წლის 26 და 27 იანვარს ბრეისიშ-ვილაუს შეტაკებაში გენერალ პლატოვის რაზმში ირიცხებოდა. თავგანწირვისა და სიყოჩაღისათვის ოქროს ხმლით დაასაჩუქრეს.

1809 წელს თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში კვლავ მიიღო ორდენი.

1812 წელს გოროდენოსთან გამოჩენილ გმირობისათვის მიეცა ელადიმერის ორდენი და გენერალ-მაიორობა.

1813 წელს დრეზდენთან რუსი ჯარის უკან დახევას იცავდა. 1814 წელს გამბურგისა და გარბურგის ასაღებად გაგზავნილ ექსპედიციაში იმყოფებოდა. იქ თავის გამოჩენისათვის დააჯილდოვეს გიორგის ორდენით.

1827 წელს მონაწილეობას იღებდა სპარსეთის ომში, აბას-აბადის სიმაგრის აღებაში, რისთვისაც დასაჩუქრებული იქნა ანნას ორდენით.

ერევნის აღებისას ცხენოსან ქართველთა მცირერიცხოვანი რაზმით პირველი შეიჭრა სიმაგრეში.

1829 წლის 25 ივნისს მიიღო გენერალ-ლეიტენანტობა.

1832 წელს თბილისში მის სახლში მისივე თანდასწრებით და ხელმძღვანელობით პირველად დაიდგა რუსულ ენაზე ა. გრიბოედოვის **შედეგი** (შედეგი „ეი კეუსიავან“).

რევაზ ივანეს-ძე ბაგრატიონი გარდაიცვალა თბილისში 1834 წელს. დაკრძალულია მთაწმინდაზე).

35. გენერალ-მაიორი პავლე სერგის-ძე, ძველად ბაბილური, ხოლო ახლად ლაშქაროვად წოდებული. ბოროდინის ბრძოლაში ორივე თვალით დაბრმავდა.

36. გენერალ-ლეიტენანტი ივანე დავითის-ძე ფანჩულიძე. (ფანჩულიძე დაიბადა 1759 წელს. 1774 წელს შევიდა ლეიბ-გვარდიის პრეობრაჟენსკის პოლკში.

მონაწილეობა მიიღო და დიდი გმირობაც გამოიჩინა 1787-88 წლის თურქეთის ომში. ოჩაკოვის აღების დროს დასჭრეს. ამ ომში გამოჩენილი გულადობისა და სიმამაცისათვის მიიღო სეკუნდმაიორის ჩინი და ოქროს ნიშანი.

იგი მონაწილე იყო 1790 — 92 წლების ყირიმის ომისა.

პოლონეთის ბრძოლაში ეოლინსკის ბრიგადის ტყვედ ჩაგდების გამო მიეცა პრემიერ-მაიორის ჩინი. 1786 წელს მონაწილეობას იღებდა სალიანის აღებაში.

1805 წელს ფრანგების წინააღმდეგ ომობდა, მონაწილეობას იღებდა ლაბახის, ამშეტენის, შენგრაბენის ბრძოლებში, სადაც ცხენოსნებს მეთაურობდა.

1809 წელს დაიპყრო ანაბა, რისთვისაც ანნას ორდენით დააჯილდოვეს.

1812 წელს დაშოვკასთან უკან დახევას იცავდა.

ბოროდინის ბრძოლაში თავი ისახელა გენერალ ნანსუნის პოლკის მოსპობით, რისთვისაც დააჯილდოვეს ვლადიმერის ორდენით.

1812 წლის 6 ნოემბერს კრასნოის შეტაკებასთან მოსპო მტრის კოლონა, რისთვისაც გიორგის ორდენი მიიღო.

1813 წელს ლუცეს ბრძოლაში გამოჩენილ გმირობისათვის გენერალ-ლეიტენანტის ხარისხი მისცეს.

ბიშოფსვეტის, გელაუს, ბაუცენის, რეიენბახის და გელდბერგის შეტაკებებში მონაწილეობისათვის ებოძა ალმასის თვლებით მოჭედული დაშნა.

გელდბერგთან ბრძოლაში მტრის კოლონის მოსპობისათვის მიეცა ანნას ორდენი.

ივანე დავითის-ძე ფანჩულიძე გარდაიცვალა 1815 წელს).

37. გენერალ-მაიორი სიმონ დავითის-ძე ფანჩულიძე.

(სიმონ ფანჩულიძე დაიბადა 1767 წელს. კადეტთა კორპუსში კურსდასრულებული ფანჩულიძე 1785 წელს ჩერნიგოვსკის ქვეითა პოლკში ჩაირიცხა.

1791 წელს მონაწილეობას იღებდა ანაპის აღებაში, ხოლო 1794 წელს — პოლონეთის ომში.

1799 წელს გადალახა გალიცია, სილეზია, მორავია, ბოჰემია, ბავარია, შვაბია და მდინარე რეინის გადასასვლელთან მონაწილეობა მიიღო კონსტანცის შეტაკებაში.

1805 წელს იბრძოდა ლაბახში, ეგსში, ამშეტეტერემში შენგრაბენში, რაუზნიტში. ვიშაუს ბრძოლაში მონაწილეობისთვის გიორგის ორდენით დააჯილდოვეს.

პრეისში ეილაუსთან ჩატარებულ ბრძოლისათვის ანნას ორდენი მიეცა.

1812 წელს ბოროდინოს ველზე გამოჩენილ გმირობისათვის აჩუქეს აღმასებით მოჭედილი დაშნა.

მონაწილეობას იღებდა აგრეთვე ტარუტინის და ვერეისკის...
აღებაში და სხვა სამხედრო ოპერაციებში ნაპოლეონის წინააღმდეგ, რისთვისაც დაასაჩუქრეს გიორგის ორდენით.

1813-14 წლების კამპანიებში მონაწილეობისათვის დააჯილდოვეს ანნას და პრუსიული წითელი არწივის ორდენებით.

სიმონ ფანჯულიძემ სამხედრო სამსახურს თავი დაანება 1815 წელს, ხოლო ორი წლის შემდეგ, 17 დეკემბერს, გარდაიცვალა).

38. „კაპიტნად იყო ძის ძე ბაქარისა იაკობიძე პეტრე. მოკვდა მუნ ბრძოლასა ამას შინა“.

39. „იმერთა მეფის დავითის ძე კონსტანტინე იყო ლეიბ-ყაზახისა პოლკში კაპიტნად და მისის იმპერატორების დიდებულების ფლივილ-ადლუტანტად. ესეცა დაესწრა ამა ბრძოლაში და აღმოჩნდა სახელოვნად.“

40. „საქართველოს მეფის გიორგის ძე ილია დაესწრა დიდსა ბრძოლასა ბოროდინას და აღმოჩნდა სახელოვნად. ახალი ღვარდიის იეგერის პოლკში იყო აფიცრად.“

(ილია ბატონიშვილი, გიორგი მე-13 შვილი, დაიბადა ქალაქ თბილისში 1790 წლის 2 სექტემბერს.

ბაგრატ ბატონიშვილი სწერს მასზე: „ამა ბრძოლასა შინა იყო მეფის გიორგის ძე ილია, ყრმა ახლად გამოსული კორპუსის აფიცრად. ლეიბ-იეგერის პოლკში იყო ფრიად მხნედ და დაშთა მშვიდობით“.

ილია ბატონიშვილი ლექსებსაც სწერდა. გარდაიცვალა ქალაქ მოსკოვში 1854 წლის 18 ივლისს).

41. „თავადი პეტრე, ძე იოვანესი, ბაგრატიონი ღიანარაღთ შეფი და მრავალსა ადგილსა სახელოვნად ძლევამე მოსილი. მოიკლა ფრანცუცთაგან ბოროდინისა ბრძოლასა შინა.“

ხოლო ამათ გვარს ახლა რუსნი უწოდებენ კნიაზ საქართველოსად (ესე იგი გრუზინსკიედ“).

პ. ი. ბ ა ბ რ ა ტ ი მ ნ ი. სახელგანთქმული მხედართმთავარი პეტრე ივანეს-ძე ბაგრატიონი შთამომავალი იყო ქართულის მეფის იასე ლევანის-ძისა (1711 — 1727).

შეხედულებით იგი „საშუალო ტანის, გამზდარი, კუნთოვანი, შავგვრემანი კაცი იყო“. ტიპიური ქართული სახე ჰქონდა.

პეტრე ბაგრატიონის მამა, ივანე ალექსანდრეს-ძე სიძე იყო მეფე ერეკლე მეორისა. მას ცოლად ჰყავდა ერეკლეს ასული თამარ.

პოლკოვნიკის ჩინით სამხედრო სამსახურიდან გამოსული ივანე ბაგრატიონი სცხოვრობდა ყიზლარში, ქართველთა ახალშენში.

1765 წელს ყიზლარში მას შეეძინა ვაჟი პეტრე. ბავშვობის პირველ წლებიდანვე პ. ბაგრატიონი სამხედრო სამსახურზე ოცნებობდა.

ხელმოკლე ოჯახმა სათანადო სწავლა ვერ მისცა ყმაწვილს.

1781 წელს 16 წლის პეტრე ბაგრატიონი პეტერბურგში დაიბარა მამიდამ, ანნა ალექსანდრეს ასულმა გოლიცინამ, რომ წარედგინა იგი პოტიომკინისათვის.

ბაგრატიონის პეტერბურგში ჩასვლის მეორე დღეს პოტიომკინთან სადი-

ლად ყოფნისას ანნა ალექსანდრეს ასულმა სთხოვა სახელგანთქმულ/გენერალს, გაეწია მისი ახალგაზრდა ნათესაისთვის მფარველობა.

პოტიომკინი თანახმა გახდა და მაშინვე შიკრიკი გაგზავნა მადონას მოსაყვანად.

ახალგაზრდა ბაგრატიონის სიხარულს ფრთებს უკვეცავდა სათანადო ტანისამოსის უქონლობა და ის იყო, უარი უნდა ეთქვა პოტიომკინთან წასვლაზე, რომ მოულოდნელად ბედმა გაუღიმა: კარელინმა ათხოვა თავისი სამოსი, — იგი წარსდგა პოტიომკინის წინაშე.

პოტიომკინთან გადასწყდა ბაგრატიონის მომავალი.

პოტიომკინმა ბრძანება გასცა, ჩაერიცხათ ბაგრატიონი კავკასიის მუშკეტერთა მეორე პოლკში.

1782 წელს ჯერ სრულიად ახალგაზრდა სერგანტმა მონაწილეობა მიიღო კავკასიაში ჩაჩანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში.

„რუსებისათვის მარცხით დამთავრებულ ერთ ბრძოლაში ბაგრატიონი კინალამ დაიღუპა. მთელი მისი რაზმი განადგურებულ იქნა, ხოლო თვითონ იგი, მძიმედ დაჭრილი, მოჰყვა მთელი გორა ცხედრების ქვეშ, სადაც იგი ჩაჩნებმა იპოვეს.

პატივის სცემდნენ რა ბაგრატიონის სიმამაცეს და ახსოვდათ რა მის მშობლებთან მეგობრობა, ჩაჩნებმა მოარჩინეს ტყვე და რუსეთის ჯარის ბანაკში მიიყვანეს იგი“.

1788 წელს თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ოჩაკოვის აღებისას ბაგრატიონმა სახელგანთქმული მხედართმთავრის სუვოროვის ყურადღება მიიქცია.

1790 წელს პეტრე ბაგრატიონი კავკასიაში იბრძოდა თურქებისა და მთიელების წინააღმდეგ.

1793 წლის 21 ნოემბერს პეტრე ბაგრატიონს მიეცა პრემიერ-მაიორის წოდება და გადაყვანილ იქნა კიევის კარაბინერთა პოლკში.

1794 წელს სუვოროვთან ერთად მან ბრწყინვალედ ჩაატარა პოლონეთის კამპანია, რისთვისაც პოდპოლკოვნიკობა მიიღო.

1796 წელს პეტრე ბაგრატიონს სრულ სილარიბეში გარდაეცვალა მამა.

1798 წლის 13 თებერვალს ბაგრატიონს მიენიჭა პოლკოვნიკის ხარისხი და დაინიშნა მე-6 ეგერთა პოლკის მეთაურად.

34 წლის პეტრე ბაგრატიონს 1809 წლის 4 თებერვლის ბრძანებით მიენიჭა გენერლის ხარისხი.

იმავლე წლის 3 აპრილს ბაგრატიონი სუვოროვს წარუდგა.

„იტალიის ლაშქრობის მონაწილე რუსი არმია, — სწერს მემატიანე, — ვერონაში იყო დაბანაკებული, როდესაც იქ სუვოროვი ჩავიდა. როზენბერგმა, რომელიც ავანგარდს მეთაურობდა, რუსი ოფიცრები წარუდგინა სუვოროვს.

სუვოროვი ყველას ესალმებოდა და იმათ, ვისაც არ იცნობდა, მოკლედ ეუბნებოდა:

— არ გამოგონია, გავიცნობთ ერთმანეთს.

როდესაც ჯერი ბაგრატიონზე მიდგა, იგი სწრაფად მიუბრუნდა მას:

— თავადი პეტრე? — შესძახა მან: — გახსოვს ოჩაკოვთან თურქების წინააღმდეგ? პოლონეთში? — და სუვოროვი გადაეხვია ბაგრატიონს და გადაპოცა.

— გახსოვს ჩვენი ლაშქრობები? — განაგრძო მან გამოკითხვა.

სახელგანთქმული სარდლის ყურადღებით გაზარებულმა ბაგრატიონმა მოკლედ უპასუხა:

— მახსოვს და არც არასოდეს დამავიწყდება.

იმ დღესვე ბაგრატიონი ყაზახთა პოლკით ავანგარდში იქნა დანიშნული.

4 აპრილს ბაგრატიონი სუვოროვთან მივიდა. მოახსენა, რომ მისი პოლკი მზად არის განკარგულების მისაღებად.

სუვოროვმა ასე მიმართა ბაგრატიონს: „გახსოვდეს, თავადო პეტრე, რომ თავი არ უცდის კედს; მოულოდნელად, როგორც თოვლი, უნდა დაატყდეს თავს“.

ეს იყო სუვოროვისებური დირექტივა.

სულ მალე ბაგრატიონმა იერიშით აიღო ქ. ბრეშის ციხე-სიმაგრე და ქალაქი ლეკო. იქ იგი ფეხში დაიჭრა, მაგრამ ბრძოლის ველი არ დაუტოვებია.

იტალიის კამპანია რუსთა გამარჯვებით დამთავრდა. იტალიიდან ბრძოლა შვეიცარიისკენ გადავიდა. ჯარი ალპებს მიადგა.

1799 წლის 10 სექტემბერს დაიწყო რუსი ჯარის ლეგენდარული ლაშქრობა შვეიცარიისკენ გადასასვლელად. პეტრე ბაგრატიონი ავანგარდში მიჰყვებოდა ლაშქარს.

მთავორიან ადგილებში მხელი იყო სიარული, მაგრამ „უაღრესად გაკვირებული დარჩა მთელი მსოფლიო, როდესაც რუსმა ჯარისკაცებმა, თვალუწვდენელი რუსეთის ვაკე სივრცეების მცხოვრებლებმა, მთებში პირველად მოხვედრილებმა, არა მარტო შეუპოვრობა და ამტანობა გვიჩვენეს, არამედ მთის დაბრკოლებათა დაძლევაში განსაკუთრებული უნარიც გამოიჩინეს“.

რუსი ჯარი დღე და ღამე მიდიოდა. გადასვლის მესამე დღეს ნისლის, წვიმისა და თოვლის გამო წინ წაწევა შეუძლებელი გახდა.

ბაგრატიონმა ბრძანება გასცა შეჩერებულიყვნენ. ჯარი დაბანაკდა. კოცონი გააჩაღეს.

„ვილაცამ გამოქვამული იპოვნა, შიგ შევიდა, ხიშტი მიწაში ჩაარჭო, ხიშტზე სანთელი მიამაგრა და მის მოციმციმე შუქზე ჩექმის დაკერებას შეუდგა“.

გაისმა ომახიანი რუსული სიმღერა.

შვეიცარიის ბუნებამ საქართველო მოაგონა ბაგრატიონს. მისი ფიქრი საქართველოს თვალწარმატებულ მთებზე გადავიდა. ბავშვობის წლებმა გაიელვეს გონების თვალწინ.

მეორე დღეს სენტ-გოტარდი დაიჭირა რუსმა ჯარმა.

ეშმაკის ხიდთან მოგებულ ბრძოლის შემდეგ რუსებმა ალტორფი აიღეს და როსტოკის ქედზე გადავიდნენ.

პეტრე ბაგრატიონი კვლავ ავანგარდში მიდიოდა.

დაკავებულ იქნა გვარისიცი.

მწვავე შეტაკება ფრანგებთან დაიწყო 23 სექტემბრის ღამეს. ბაგრატიონის რაზმი მაშინ არიერგარდში იყო.

ხუთი ათასი ფრანგი დაესხა თავს ბაგრატიონის ორი ათასი კაცისაგან შემდგარ რაზმს.

ბაგრატიონმა მანამდე არ გაუშვა მოწინააღმდეგე, სანამ სუვოროვის არმია არ გავიდა მთებიდან.

მერე ფრანგებმა აღიარეს, რომ „რუსები გააფთრებით იბრძოდნენ და როცა ეაზნები გამოეღიათ, მტერს ხიშტებით ეკვეთნენ“.

გენერალ-მაიორი

ასე დამთავრდა შეეცარიის ლაშქრობა.

ფრონტიდან ბაგრატიონი პეტერბურგში ჩავიდა, სადაც დედოფანმა მას შეხვდნენ.

მიუხედავად თავის დამსახურებისა და გენერალ-მაიორის ხარისხისა, ბაგრატიონი მეტად მორცხვი და თავმდაბალი იყო. ყველაზე უფრო იგი ქალთა წრეს ეკრძალებოდა.

ერთხელ, მეფის სასახლეში, ბალზე, ბაგრატიონი შეხვდა ულამაზეს ქალს, გრაფის ასულს ელისაბედ სკავრონსკაიას.

„როდესაც ახალგაზრდა, — გადმოგვცემს ვ. პ. ბაგრატიონი, — მაგრამ გამოცდილმა კომწია ქალმა შეამჩნია, თუ რა ყურადღებით ექცეოდნენ ყველანი ბაგრატიონს, მან გადასწყვიტა გასცნობოდა მას, რაც თავის მეგობრებს განუცხადა.

გრაფის ასულმა ერთ-ერთ თავის კავალერს მოსთხოვა, დაუყოვნებლივ წარმადგინე ბაგრატიონთანო, კავალერმა გრაფის ასულის სურველი შეასრულა. შემკრთალმა ბაგრატიონმა გადასწყვიტა ბალიდან წასვლა.

ლამაზმა ქალმა ბაგრატიონს უკან დასახევი გზა გადაუჭრა და მომხიბლავი ხმით უთხრა: „მამაც გენერალს სუსტი ქალის წინაშე უკან დახვევა არ შეუძენისო“.

ასე გაიცნეს მათ ერთმანეთი.

მალე ბაგრატიონი სიყვარულმა შეიპყრო. სკავრონსკაიას ასულმა კი დასცინა გულადი სარდლის გრძნობას და განაცხადა, არასოდეს მისი ცოლი არ გავხდებო.

ბაგრატიონი სევდიანი და მოღუშული იყო. ეს შენიშნა პავლე პირველმა.

— რა დაემართა თავად ბაგრატიონს? — ჰკითხა მეფემ თავის ადიუტანტს.

— შეყვარებულია, თქვენო უდიდებულესობავ, — უპასუხა ადიუტანტმა.

— ვინ უყვარს?

— გრაფის ასული სკავრონსკაია.

— შერე ეგრე მოწყენილი რატომ არის? — მოითხოვდა ახსნა-განმარტებას პავლე პირველი.

— მას უყვარს, ქალი კი მხოლოდ ეკომწიაგება, — მიუგეს.

— არა, ეგრე არ შეიძლება! — გაჯავრდა მეფე და უბრძანა ადიუტანტს: — სტატს-დამა სკავრონსკაია ხვალ თავისი ქალიშვილით ჩემთან სასახლეში გამოცხადდეს, ამასთან გრაფის ასული საქორწინო ტანისამოსში იყოს გამოწყობილი. გენერალ-მაიორ ბაგრატიონს კი უბრძანეთ, ხვალ გუშაგობის შეცვლის შემდეგ ჩემთან დარჩეს.

მეორე დღეს პავლე პირველმა ჯვარი გადასწერა ბაგრატიონს სკავრონსკაიას ასულზე.

ოჯახური ბედნიერება არ ეწერა ბაგრატიონს: მისი მეუღლე მალე ვენაში წავიდა და იქ სალონი შექმნა. ბაგრატიონი კი კვლავ ფრონტს დაუბრუნდა.

1805 წელს ბაგრატიონი სარდლობდა არმიის არიერგარდს, რომელიც კუტუზოვის თაოსნობით ავსტრიელებთან ერთად ებრძოდნენ ნაპოლეონს.

სოფ. შენგრაბენთან ბაგრატიონმა კვლავ ისახელა თავი. ექვსიათასიანი რაზმით იგი გაუმკლავდა ოცდაათათასიან შტრის ჯარს.

ამ შეტაკების შემდეგ კუტუზოვმა იშუამდგომლა, რომ პ. ი. ბაგრატიონი დაეჯილდოვებინათ გიორგის მეორე კლასის ორდენით და გენერალ-ლეიტენანტის ხარისხი მიეცათ.

ბაგრატიონმა თავი გამოიჩინა აუსტერლიცის ბრძოლაშიც. ამის შემდეგ მოსკოვში ჩასულ ბაგრატიონს დიდის პატივით შეხვდნენ ყველანი.

1806 წელს, როცა რუსეთის მეორე ომი დაიწყო საფრანგეთთან და აღმოსავლეთ პრუსიის ტერიტორიაზე, ბაგრატიონი კვლავ ავანგარდს მეთაურობდა.

მძიმე იყო წუთები მდინარე ალასთან, მაგრამ ბაგრატიონმა გადალახა ყოველგვარი დაბრკოლება, იგი ხმლით ხელში იბრძოდა, როგორც უბრალო ჯარისკაცი.

1807 წელს ტილზიტში დადებულმა ზავმა მხოლოდ რამდენიმე თვეს მოასვენა ბაგრატიონი.

1808 წელს ბაგრატიონი სარდლობდა მე-21 ქვეითი დივიზიას შვედთა წინააღმდეგ. ეს ბრძოლაც მოგებულ იქნა. ბაგრატიონს ინფანტერიის გენერლის ხარისხი მიენიჭა და დაინიშნა დუნაიზე თურქეთის წინააღმდეგ მომქმედ რუსეთის არმიის მთავარსარდლად.

სულ მცირე დროის განმავლობაში ბაგრატიონმა აიღო მაჩინის, გირსოვის, იზმაილის, ბრაილოვის ციხე-სიმაგრეები და დაამარცხა თურქეთის თხუთმეტათასიანი კორპუსი რასევატთან.

1812 წლის სამამულო ომში მონაწილეობამ პეტრე ბაგრატიონს ლეგენდარული სარდლის სახელი მოუხვეჭა.

ნაპოლეონის ნახევარ მილიონიანი არმიის წინააღმდეგ რუსეთის ორი არმია იქნა გამოყვანილი.

პირველ არმიაში, რომელსაც ბარკლაი დე-ტოლი სარდლობდა, 118 ათასი კაცი იყო, ხოლო მეორეში, რომელსაც ბაგრატიონი მეთაურობდა, 35 ათასი. პირველი არმია ნემანის ნაპირებზე იდგა, მეორე კი სამხრეთ ლიტვაში.

ნაპოლეონის ლაშქარმა, გადმოლახა რა რუსეთის საზღვარი, მძაფრი იერიში მიიტანა ორივე არმიაზე და გარს შემორტყმა დაუწყო მათ.

ბარკლაი დე-ტოლიმ იწყო დახევა უკან, სმოლენსკისაკენ. ბრძანება გაიცა, რომ ბაგრატიონსაც დაეხია თავისი ჯარით და ბარკლაის შეერთებოდა.

ნაპოლეონი მთელი თავისი ძალით ზელს უშლიდა ამ შეერთებას. თვითონ პირველ არმიას მიჰყვებოდა ფეხნადგებ, ხოლო, ბაგრატიონის არმიას მარშალ დავეს არმია ებრძოდა.

ბაგრატიონი მწვავე ბრძოლით იხევდა და დიდ ზიანს აყენებდა მოწინააღმდეგეს. საშინელი სიცხე, უწყლობა და უსურსათობა სტანჯავდა მეომრებს.

15 აგვისტოს ბაგრატიონისა და ბარკლაის არმიები სმოლენსკთან შეერთდნენ. მეორე დღეს სმოლენსკს ნაპოლეონიც მიადგა.

რუსმა ჯარმა გმირული ბრძოლის შემდეგ დასტოვა სმოლენსკი და უკან დაიხია.

1812 წლის 28 აგვისტოს, ბარკლაი დე-ტოლის ნაცვლად, მთავარსარდლად ძველი სუვოროველი 67 წლის მ. ი. კუტუზოვი დაინიშნა.

კუტუზოვის მთავარსარდლად დანიშნას მოჰყვა ბოროდინოს სახელგანთქმული ბრძოლა. 6 სექტემბერს ბაგრატიონი თავის 29 ათასისაგან ბოროდინოს ველზე იყო.

ნაპოლეონის გეგმით, მთავარი იერიში უნდა მიტანილიყო ბაგრატიონის ნაწილებზე. ამისათვის ნაპოლეონმა გაგზავნა 7 ქვეითი და 8 ცხენოსანი დივიზია, სულ 43 ათასამდე კაცი.

ბაგრატიონმა უმაგალითო გმირობა გამოიჩინა ამ ველზე. ბაგრატიონის ჯარის გმირულ კონტრიერიშების შესახებ ფრანგი გენერალი პელე სწერდა:

„ბაგრატიონის ჯარის ნაწილები, როგორც კი მათ მამველი ჯარი ემატებოდათ, უდიდესი სიმამაცით მიიწვედნენ წინ დაკარგული პუნქტების ხელში ჩასაგდებად, ამასთან დაღუპულთა გვამებზე გადადიოდნენ.

რუსთა კოლონები, თავიანთი უფროსების ბრძანებით, ისე მიიწვედნენ ჩვენების თვალწინ, როგორც ფოლადითა და ცეცხლის ალით მბრწყინავი მოძრავი სიმაგრეები“.

ომი უფროდაუფრო მწვავედებოდა.

ბაგრატიონი მხნედ იცავდა ბოროდინოს მარცხენა ფრთას, სოფ. სემიონოვსკაისთან.

ნაპოლეონის ჯარს მერვე იერიში მიჰქონდა ბაგრატიონის ნაწილზე.

გაჩაღდა ხელჩართული ბრძოლა. იგრილა ფრანგების ბატარია. ყუმბარის ნამსხვრევი ფეხში მოხვდა ბაგრატიონს. ბაგრატიონი ცოტა ხანს თავს იკავებდა.

სისხლი ჩქრიალით გადმოდიოდა კრილობიდან. ბაგრატიონი ცდილობდა ცხენიდან შეუმჩნევლად ჩამოსვლას, მაგრამ ვერ მოახერხა და კინალამ გადმოვარდა. მივარდნენ, ჩამოიყვანეს, მიწაზე დააწვინეს და მერე ბრძოლის ველიდან გაიყვანეს.

სამწუხაროდ, მოხდა ის, რისაც ეშინოდა ბაგრატიონს: სარდლის ბრძოლის ველიდან გაყვანისთანავე ჯარი შეშინდა და დაფრთხა. თეოდორე გლონკა გადმოგვეცემს:

„ხაზზე ხმა გავარდა მეორე მთავარსარდლის (ბაგრატიონის) სიკვდილის შესახებ და ჯარისკაცებს ხელები გაუჩერდათ“.

ბაგრატიონი გალიციის მამულში დააწვინეს. ერთხანს მომჯობინება დაეცყო.

ხოლო ბრძოლა კვლავ მიმდინარეობდა.

სტრატეგია მოითხოვდა და გენიალურმა კუტუზოვმა მოსკოვში შეუშვა ნაპოლეონის ლაშქარი. მმართველი წრეები ღალატს აბრალებდნენ კუტუზოვს მოსკოვის დაცლისათვის.

მთავარსარდლის სიმართლესა და ძალაში დარწმუნებული რუსი ჯარი კი მღეროდა:

„Хоть Москва в руках французов,
Это, право, не беда! —
Наш фельдмаршал князь Кутузов
Их на смерть пустил туда..
Свету целому известно,
Как платили мы долги;
И теперь получают честно
За Москву платеж враги“.

ბაგრატიონმა არაფერი არ იცოდა მოსკოვის დატოვებაზე. იგი კვლავ ვლადიმირში იმყოფებოდა. საბუთების გარჩევისას მან რაღაც მნიშვნელოვანი ქალაქი იპოვნა და მაშინვე უბრძანა შიკრიკს მოსკოვში წაეღო იგი.

შიკრიკმა, რომელმაც არ იცოდა, რომ ბაგრატიონს უმაღლესი მოსკოვის აღებას, მოახსენა, რომ მოსკოვში ფრანგები არიანო.

ამ ცნობით შეშფოთებული ბაგრატიონი ფეხზე წამოვარდა და იმწამსვე გრძნობა დაკარგული იატაკზე დაეცა.

მას განგრენა დაემართა.

რამდენიმე დღის წამების შემდეგ, გამოჩენილი სარდალი გარდაიცვალა 1812 წლის 12 სექტემბერს, შუადღის 12 საათზე.

ზ. ელილი

საინგილო

სოფლები ¹⁾

საინგილოს სოფლები—სამგვარი სოფელი—სახლის კარმადამო. — სახლები. — აყარი და მისი მნიშვნელობა. — ზროხის ქობი.—ინგილოს სახლის მოწყობილება. — ბინები და მათი მნიშვნელობა.—სასაფლაოები.

ტურფა, მიმზიდველს წალკოტს წარმოადგენენ საინგილოს სოფლები, მთლად ბალ-ვენახებად ქცეულნი, უზარმაზარ კაკლისა და წაბლის ხეებში ჩაფლულნი. საინგილო ერთ გაუთავებელ ქალა-ტყეს მოგაგონებთ, რომელთა შორისაც აქა-იქ მორცხვად გამოიქჳირებიან წითელი კრამიტით გადაჭედნილი ინგილოური აყარიანი სახლები. ინგილოები ერთ ადგილას თავმოყრილნი და შეჯგუფდულნი კი არა სცხოვრობენ, როგორც ეს ქართლ-კახელებსა სჩვევიათ, არამედ დიდს მანძილზე არიან გაფანტულნი: ზოგი აქ სცხოვრობს, ზოგი იქ, ვისაც სად ეხერხება. ისეა ხშირად სოფელი გაფანტული და ბალ-ვენახებსა და ქალა-ტყეებს მოდებული, რომ ვერც კი მიმხვდარა ადამიანი, სად იწყება და სად თავდება სოფელი. სახლ-კარი ისე აქვს ინგილოს მოწყობილი, რომ სახლს იქვე გვერდით აკრავს ბაღი, ვენახი, ბოსტანი და ზოგჯერ სახნავ-სათესი მამულიც. ამის გამოა, რომ ერთ ადგილას ერთმანეთის მგზობლად სამ-ოთხ მოსახლეს თუ ნახავთ მხოლოდ. ინგილოს თავისუფლად და ლაღად უყვარს ცხოვრება, ისე რომ მისი კარ-მიდამო მარტო მის ხელაუნდა იყოს, სხვა ვინმე ხელს არ უშლიდეს. იმავე დროს ეს კარ-მიდამო იმოდენა უნდა იყოს, რომ თავისუფლად შეიძლოს გლეხს შინაური ფრინველისა და საქონლის ყოლა. ინგილოთა სოფლებს ამიტომ უშველებელი მანძილი უჭირავთ და ხშირად 5—15 კილომეტრზე არიან გაფანტულნი. სოფ. კაკი (კახი) 5 კილომეტრზე არის გაქიმული, ბელაქანი — 15 კილომეტრზე, თალა და კავახოლი — უფრო მეტზე.

მაგრამ საინგილოში ყველა სოფელი როდია ასე მოწყობილ-გაშენებული. ჰეორე წყება სოფლებისა — ყორაღანი, ქოთუქლო, ალათემური, ყანდახი, შოთავარი, ძაგამი, თასმალა და სხვები — ერთ გრძელ და განიერ ქუჩაზე არიან ჩამწყკრივებულნი. ამ ქუჩას ორთავ მხრივ სუფთა, განიერს არხში საყვარლად მიფხზრიალებს წყალი, რომლის ნაპირებსაც ამშვენებენ თუთისა და კაკლის ხეები. საუცხოვო შთაბეჭდილებას ახდენს ადამიანზე ასეთი სოფელი, მისი მოკირწყლულ-მოსუფთავეებული ფართო ქუჩა კოხტად ჩაირბეული ხეებით, რიგზე აგებული სახლებით, მოსურათებული ქიშკრებით

¹⁾ იხ. „მნათობი“, № 10.

(დარგაზებით). ეს ევროპული ტიპის სოფლები ამ მივიწყებულ ქვეყანაში ოცნებად გეჩვენებათ, თქვენს თვალს არა სჯერა და ვერც შეგეშვებათ, თუ შესაძლებელია სათანადო კულტურასა და განათლებას მყოფი ამ ქვეყანაში ასე მოწყობა მოსახლეობისა.

ეს სოფლები ახლო დროს არიან გაშენებულნი. ისინი გამოყოფილან ძველი დედა სოფლებიდან. როცა იქ ხალხი გამრავლებულა, ველარ დატეულან და ცალკე სოფლები დაუარსებიათ. ამ სოფლებში, მიუხედავად იმისა, რომ ერთს ქუჩაზე არიან ჩამწყრივებულნი, ისეთივე სისუფთავეა დაცული, როგორც დანარჩენს სოფლებში.

არის მესამე ტიპის სოფლებიც, რომელნიც ნამდვილ კონტრასტს წარმოადგენენ პირველებთან შედარებით. ესენი არიან მთის სოფლები, სადაც მიწის სიციწროვეა და სოფელი მოთავსებულია პატარა ადგილზე. აქ სახლებიც ერთმანეთზეა მიყრილი ჟუსჟორ-მასჟორად. მათ ცალკეული ეზო და კარ-მიდამო არ გააჩნიათ, საქონლის გომურიც ზედ სახლზეა მიდგმულა, ნაკელის სუნი მთელს სოფელშია მოდებული. შინაურ ფრინველსაც კი ვერ გაუხარია ასეთ სოფელში, იალაღი არსაითა აქვს, გავლა-გაფრენა უძნელდება. ასეთ სოფელში ხშირად ერთ ზესაც ვერა ნახავთ. ეს სოფლები ტიპური დაღესტნური სოფლებია და იქ მხოლოდ დაღესტნიდან გადმოსული წახურელი ლეკები სცხოვრობენ. ასეთია სარუბაში, სუვაგილი, კარკაი, ქალალი, ერისუ, აზგილუ, კასი.

ამრიგად, სამწიკრი ტიპის სოფელს შევხვდებით საინგილოში: ერთია გაფანტული, ბალ-ვენახებში ჩაფლულ-ჩამალული, რომელიც გუბრია-სამეგრელოს სოფელს გვაგონებს, მეორე ევროპული სოფლის გეგმაზეა მორთულ-მოწყობილი და მესამე წმინდა აზიური, დაღესტნის ტიპის სოფელს წარმოადგენს. ასეთ სოფელს მხოლოდ მთიან ადგილებში შეხვდებით.

სოფლის მისაგალში ან კიდევ თვით სოფელში ძალიან ხშირად ნახავთ ძერწას, მტირალა წნორს, ეს ხე ძალიან უყვართ ბარის სოფლებს, ის დეკორატიული მცენარის როლს ასრულებს. ძერწა, რომელსაც ყველანი მტირალას ეძახიან, აქ მეტად დიდი, ლამაზი და მაღალი იზრდება. მისი მოჭილი ორ-სამ მეტრიანი წვრილი ტოტები ლამაზად არიან ზოლზე ზევიდან ჩამოკიდებული და შნოსა და ლაზათს აძლევენ იქაურობას.

ყოველ სოფელში ნახავთ რამდენიმე ადგილას გამართულ ესრეთ წოდებულ გიმგას. გიმგა სალოცავ ადგილსაც წარმოადგენს და სალაყბოსაც. გიმგა ვანიერი ტახტია, ფეხებით მიწაში გამაგრებული, სადმე დიდი ხის ჩრდილში გამართული წყაროსა ან არხის გვერდით. ნამაზის (ლოცვის) დროს მართლმორწმუნე მაჰმადიანები ფეხს გაიხდიდნენ, კარგად დაიბანდნენ წყალში და შემდეგ გიმგაზე აღიოდნენ, მუხლს მოიყრიდნენ და ლოცულობდნენ. იქვე გიმგასთან იკრიბებოდა სოფლის მოცლილი ხალხი და თავის ჭირ-ვარამზე სჯა-ბაასობდა. გადასცემდნენ ერთმანეთს სოფლისა და ქალაქის ახალ ამბებს. ამ მხრივ იგი ჩვენებურ სალაყბოს როლს ასრულებდა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ეს გიმგები მოშალეს და გრძელ ჩამოსაჯდომ სკამებად გადააკეთეს. ახლა ეს კოლმეურნეობის შესაკრები პუნქტია, სადაც მცხოვრებთ საკოლმეურნეო საგნებზე აქვთ ზოლზე სჯა-ბაასი.

სოფლებში და ხშირად სოფლის გარეთაც, გზების მახლობლად, ნახავთ მშვენივრად გაკეთებულ, ცემენტით ამოყვანილ წყაროებსა და ბოგირებს. ეს ბოგირები და წყაროები გაკეთებულია არა სოფლის, არამედ კერძო პი-

რების ზარჯით: რომელიმე შეძლებულ პირს თავის სახსოვრად გაუყურობია ესენი; გამვლელი წყალს დაღვეს, მომიჯნებს, მადლობას შემოქმედებს და ჩემი ხსოვნა დიდხანს დარჩება ხალხშიო. ეს კარგი ჩვეულებაა, მაგრამ მაჰმადიან მოსახლეობაშია გავრცელებული.

ინგილოთა შორის არ მოიძებნება ისეთი სოფელი, სადაც ახალგაზრდობა ლხინსა მართავდეს და ცეკვა-შიპრობით თავს იქცევდეს, როგორც ეს დანარჩენ საქართველოშია. აქ ლხინის გამართვა ჩვეულებრივ უქმეებში სულ არ იციან, არც დაირა და გარმონი მოიძებნება სადმე. ამგვარი გართობა ახალგაზრდობამ საინგილოში სრულებით არ იცის. ახალგაზრდები, ისევე, როგორც დიდები, მუდამ მუშაობაში არიან ჩაბმულნი და გასართობად და თავის შესაქცევად არა სცალიანთ. გამონაკლისს შეადგენს მხოლოდ ლეკთა ორი სოფელი — კავახოლი და ბელაქანი. ეს სოფლები საქართველოს (ქიზიყის) მოსაზღვრეები არიან და ბევრი ჩვეულება ქართველებისაგან გადაუღიათ. ორივე ამ სოფელში ახალგაზრდობა უქმე-დღეებში თავს იყრის და ცეკვა-ლხინში ატარებს დროს.

დადიხართ სოფლებში, იხედებით აქეთ-იქით, უკვირდებით ყველაფერს, მაგრამ თქვენი თვალი ვერსადა ჰხედავს საბძელს, სასიმინდეს (ჯიხტრს) და ბეღელს, ქართლ-კახეთის სოფლის ამ აუცილებელ კუთვნილებას.

ესენი საინგილოში სრულებით არ არსებობენ. ამათ მაგივრობასა სწევს სახლისა და ბოსლის (ინგილოურად ზროხის სახლი) ერდო-ყავარი, რომელსაც ინგილოები აყარს ეძახიან. აყარში ინახავენ ხორბალს, ჩალთიყს (ბრინჯს), ფეტვს, ჩირს და ყოველივე იმას, რაც გლეხკაცს ყოველდღიურად სჭირდება. აყარი მისი ბეღელიცაა და საცუქნაიც. მარცვლეული მშვენიერად გადაღესილ ქერზე ჰყრია პირდაპირ, ქვეშაც კი არაფერი უვია, ამიტომ აყარში ბლომად არიან ვირთაგეები, რომლებიც ანადგურებენ ზორბლეულს. ზროხის ქოხის აყარში ინახავენ აგრეთვე საქონლის საცვებს, ბუეს, თივას, ჩალას. გლეხკაცი ცდილობს აყარი ისეთის მასალისაგან ააგოს, რომელიც ცეცხლისაგან ნაკლებად საშიშია და ისე მოაწყოს, რომ რაც შეიძლება მეტი ტევადობა ჰქონდეს. აყარს ამიტომ ძალიან მაღალს, ფართოსა და წოწოლს აკეთებენ. ამას სჩადიან უფრო იმიტომ, რომ საინგილოში ბუხრის მიღები არ იციან, მთელი ბოლი აყარში გროვდება და აქეთ-იქით კუჭრტანებიდან კრამიტსა და კრამიტს შუა ნელ-ნელა გადის გარეთ.

კრამიტით დახურვა საინგილოში კარგა ხანია შემოვიდა, წინათ კი სახლები ლერწმით იხურებოდა, ამასთან ლერწმით დახურვა აქ ძალიან კარგად იციან: ისეთ მაგარ, სქელსა და მკვრივ სახურავს აკეთებენ, რომ თავისუფლად სძლებს 25 — 30 წელს. დროთა განმავლობაში ლერწმის ზევიდან ხავსი მოედება, გადაეკვრის მწვანე მოლსავით და ამის შემდეგ რამდენ ხანსაც გინდათ, იმდენს გასძლებს ლერწამი. ეს ხავსი ისეთსავე სამსახურს უწევს ლერწმს, როგორც საღებავი თუნუქით გადახურულ სახლს, სამაგიეროდ ცეცხლის მხრივ იგი დიდ საშიშროებას წარმოადგენს. ლერწამის სახურავი როგორც გარედან ხავსით იმოსება, ისე შიგნით კვარტლით იბურება და ყველა ამას ხანძარი ადვილად ედება. ალბათ ამიტომ ეხლადა ეხლა ლერწმის სახურავი ხმარებიდან გამოდის. ღარიბი ინგილო კი სახლს კრამიტით ხურავს, ხოლო ლერწმის ბოსლისთვის აყენებს.

აყარს ორი კარები აქვს — წინიდან და უკანიდან. ერთ-ერთ კარს მიდგმული აქვს კიბე. ზშირად ამ კიბის მახლობლად აბია სახლის მუდმივი ყარაუ-

ლი — ძალი. ინგილოს კარ-მიდამო უძაღლოდ წარმოუდგენელია. დღი-სით ძალი უფრო დაბმული ჰყავთ, ღამით კი აშეებულაა ფეხმოდგენი-დამოს უელის და ყარაულობს.

გეზუნირთეა

ეზო, როგორც ზემოთა ვთქვით, ინგილოს ფართო და განიერი უჭირავს და რაც უფრო შეძლებულია იგი, მით უფრო დიდი კარ-მიდამო აქვს. ეზო სუფთაა და გაკრიალებული, მთელი ზაფხული მწვანედ გაუდის ღაღანი. ისე უყვარს ინგილოს მწვანე ხავერდისფერი ყდა კარმიდამოსი, რომ თუ ვინ-ცობაა ზაფხულის სიცხემ გაახმო, მაშინვე წყალს მიუშვებს და ხელახლა გამოაცოცხლებს. კარ-მიდამოში ვერა ნახავთ ისეთ გამოუსადეგარ სარევე-ლა ბალახს, როგორიც კანჭახია, ანწლი და სხვა ამგვარი. ყველა ამას ინგი-ლო ძირიან-ფესვიანად სთხრის და სწმენდს მათგან კარ-მიდამოს. ეზოში ხშირად ჰნახავთ ვარდებს და სხვა დეკორატიულ მცენარეებს. ყოველ ეზო-ში აუცილებლად რაიმე ხეხილი დგას, მეტწილად თუთა, ბალი, ალუბალი და სხვა. ეზოს ხეებზე ხშირად ვაზი არის აშეებული, რომლის მტევნებიც შემოდგომობით ყვითელ ქარვასავით გამოიქჳჩრებიან ზოლმე.

ყველა ეზო შემოღობილ-შემოფარგულია. ღია კარმიდამოს აქ სათლი-თაც რომ ეძებოთ, ვერ იპოვნით. ეზოს ზოგჯერ ირგვლივ შემოვლებული აქვს ქვიტკირის კედელი, მეტრ-ნახევრის სიმაღლისა მაინც. იქ, სადაც რიყის ქვა ან აგური ძნელი საშოვნელია, მის მაგივრობას მშვენიერი წნელის მაღალი ღობე სწევს. ამგვარ კედელში ქუჩის მხრიდან ჩატანებულია კიშკარი, რომელსაც ინგილოები დარვაზას ეძახიან და რომელიც ზევიდან კრამიტით არის დახურუ-ლი. რაც გინდა ღარიბი იყოს ინგილო, მას უდარვაზოდ გაძლება არ შეუქ-ლიან და კარ-მიდამოს ღიას არასოდეს არ დაადებს. დარვაზა ყოველთვის დახურულია და შიგნიდან ჩარაზული.

სახლს ინგილო სდგამს არა ეზოს პირად, არამედ შიგნით — ეზოს ბოლო-ში ან შუაგულში. ეზოში ერთ-ერთ კუთხეში ნახავთ რამდენიმე პირად დაწ-ყობილ ფიჩხს და შეშას, რომელსაც ინგილო პირველსავე გაზაფხულზე, ტყის გაფოთლამდე იმზადებს მთელი წლისათვის. იქვე ეზოში, ჩრდილში, მიწაში აქვს ჩაყრილი ღვინისა და არყისათვის ქვევრები. საინგილოში მარ-ნები და სარდაფები არ იციან, ქვევრები გარეთ მიწაში აქვთ, ზევიდან ქვის ბრტყელ სარქველს ზურავენ, ბლომათ მიწას აყრიან და ზელ წალმის დიდ კონებს აწყობენ. საინგილოში დიდი სიცხეები იცის, მაგრამ ამგვარად შენა-ხული აქაური ღვინო იშვიათად ფუჭდება. საკვირველი კიდევ ის არის, რომ ამ ქვეყანაში, სადაც ქურდობა ძალიან იყო გახშირებული და ხელობადაც კი იყო გადაქცეული ძველად, ღვინოს სრულიად არავინ იპარავს, თუმცა მისი მოპარვა ძალზე ადვილია და მოსახერხებელი.

ეზოშივეა მოთავსებული ბოსელი ანუ, როგორც ინგილოები ეძახიან, ზროხის ქოხი, რომლის აყარშიც, როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, ინახავენ ბუეს, თივას და საქონლის სხვა საკვებს.

ზროხის ქოხი თითქმის სულ ბნელია. აქვს მხოლოდ ერთი-ორი პატარა სარკმელი და ერთი კარი. სარკმელი ზამთრის სიცხეებში მუდამ ჩახურუ-ლია. ბინებში ამგვარ ზროხის ქოხში ხალხიც თავსდება. მის ერთ ნახევარში

ბუხარიც არის გაკეთებული, სდგას ტახტი დასაწოლად და, რასაკვირველია, დიდი სარკმელი ან ფანჯარა აქვს. ბინებში ხალხი დროვამუშევრებს სტუდენტობას. დიდ მოწყობილობას არა მართავენ და ხშირად მარტო-მარტო ცხოვრობენ. ღირსშესანიშნავი კი არაა. ზოგნი კი ქოხს წინიდან აივანი აქვს, სადაც ხშირად ხორბლის კასრები სდგას და სამეურნეო იარაღია მოთავსებული. ზოგნი კი ქოხს რიყის ქვისაგან აგებენ, მაგრამ ბარის სოფლებში არა იშვიათად ხისასაც შეხვდებით.

ეზოსავე ერთ-ერთ კუთხეში მოწყობილია თონე, რომელიც ღია ცის ქვეშ არის და ხშირად არავითარი სახურავი არა აქვს. თონე ნახევრად არის მიწაში ჩადგმული, გარედან წვრილი წნელის დაწნული სალტა აქვს შემოწნული, ისე კი, რომ თონესა და სალტას შუა ერთი მტკაველი ადგილია ირგვლივ დარჩენილი, რომელიც თიხით არის ამოვსებული. პურის მცობელი ზეზელა აკრავს პურს თონეში და იმდენი ტანჯვა არ აღგება, რამდენიც ჩვენში, ქართლში.

ცომა ადგილობრივი ფქვილისაგან აცხობენ და ცივი წყლით ზელავენ დიდს ვარცლში. აცხობენ გრძელსა და ვიწრო პურებს, რომლებსაც აქ შოთებს ეძახიან. აქაური შოთი კახურისაგან მხოლოდ სიმცირით განიჩევა. გარდა შოთებისა, საინგილოში ლავაშების გამოცხობაც იციან, მაგრამ ლავაშს აცხობენ დიდი წვეულობის დროს, ქორწილში ან ქელებში. უფრო იშვიათად აცხობენ საინგილოში ნაზუქს და ამასაც რაიმე საგანგებო შემთხვევისათვის. ქალებისა და ხაჰაპურების გამოცხობა საინგილოში არ იციან. საზოგადოდ საინგილოში თეთრი პური ცხება. პური გემრიელია, მაგრამ საკმარისად არ აფუებენ. ეს უფრო იმიტომ, რომ ცივ წყალსა ხმარობენ მოსაზელად.

ეზოში ვერა ნახავთ ვერც საქათმეს და ვერც საღორეს. აქაური ქათამი სხვანაირად არის დანეჭილი, საინგილოში დიდი სიცივეები არ იცის, ამიტომ ის ზამთარ-ზაფხულს ზეზე ბუდობს. ზე კი, როგორც ზევით მოგახსენეთ, ყოველ ეზოში ბლომად მოიძებნება.

ფრინველებში ინგილოები უფრო ქათმისა და ინდოურის მოშენებას მისდევენ. ბატი და იხვი ინგილოს არ უყვარს, რადგან კარ-მიდამოს ძალიან აუსუფთავენ.

საღორეების ხსენება ზომ სრულებით არ არის საინგილოში. ძველად ინგილოებს სრულებით არა ჰყავდათ ღორები, თათრების შიშითა თუ ზათრით. ეხლა კი საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, როცა არა თუ ინგილოებმა, თათრებმაც კი გაიჩინეს ღორები, ისეთი ოჯახი არ მოიძებნება, რომ ღორი არ ჰყავდეს.

ყველა ამას გარდა, ეზოში, პატარა რუს მახლობლად ჩარდახსავით არის რაღაც გაკეთებული. მივიდეთ ახლოს. მიწაში ბოძია გამაგრებული, თითქმის მეტრის სიმაღლისა, ზევიდან ფიცრები აქვს ირგვლივ წამოხურული ჭოლგასავით. ეს ქართია. ინგილოს უყვარს ჭურჭელი სუფთად და გაკრიალებული ჰქონდეს — ქვაბი იქნება ეს თუ თევზი ან ლამბაქი. ამიტომ გაათავებენ თუ არა პურის ჰამას, ოჯახის დიასახლისი ჭურჭელს აქ მიიტანს, პატარა ამში დარეცხს, დააკრიალებს, გახეხავს და გასაშრობად ამ ქართზე დაალაგებს. ჭურჭელი ჩამოიწურება და თავისთავად გაშრება. აქ ჭურჭლის საწმენდი ტილო არ იციან.

გადავიდეთ თვით საცხოვრებელი სახლის აწერაზე. სახლები საინგილოში

უმთავრესად ქვეთვირისაა, რიყის ქვითა და ავურით ნაშენები. როგორც დიდს გამოხატვის, შეხედებით ხისასაც — ბარში, ალაზნის მახლობლად, სადაც დიდი ტყეებია და ქალები. სახლს სარდაფს ან სხვა რამე საყუქარსა, მიწის სართულში არ უკეთებენ. საძირკველს ღრმად არა სთხრიან, სულ 2-3 მტკაველის სიღრმე აქვს, თუნდაც სახლი ორსართულიანი იყვეს. სახლების 90% ერთსართულიანია და წინ ყველას აუცილებლივ აივანი აქვს მთელი სახლის სიგრძეზე. სახლი ჩვეულებრივ ორი ოთახისაგან შესდგება, ერთი დიდია, ფართო, რომელშიც მოთავსებულია მთელი ოჯახი და მეორე მომცრო, პატარა, რომელიც ჩვეულებრივ სტუმრისათვის აქვთ დატოვებული და რომელსაც საყონადეს ეძახიან. ოთახებში მიწის იატაკია. ფიცრის იატაკს არ მისდევენ, ვერა შრობენ. თავთ ვიყავ მოწმე, რომ ერთმა შეძლებულმა ინგილომ რომელსაც სხვის რჩევით ხის იატაკი დაეგო, ხელახლა აჰყარა — ოჯახმა ვერ შეიფერაო, მიწის იატაკი სჯობიანო, მიპასუხა სახლის პატრონმა. სახლებს კედლებში ფანჯრებს არ ატანენ, მათს მაგიერობას ასრულებენ პატარა სარკმელები, რომელნიც საკმარისს სინათლეს არ იძლევიან და სახლში მუდმივი ბინდი დგას. ამ სარკმელებს შუშის მაგიერ ფიცრის მისახურავეები აქვთ აფარებული, რომელნიც დღისით იღებიან. ოთახში გამუდმებული სიბნელისა გამო, ზამთარ-ზაფხულობით კარ-ფანჯარა ღიაა. ბუხარიც არ იციან ამ დიდ ოთახში ინგილოებმა. ცეცხლი ჩვეულებრივ შუა ოთახშია გაჩაღებული და ბოლი პირდაპირ აყარში ადის, საიდანაც ჭურჭრუტანებიდან გარეთ გადის. შუა ცეცხლისათვის ზამთრის ცივს დღეებში შეიტანენ ხის დიდს მორებს, მოუკიდებენ და ნელ-ნელა სწვავენ. შუა ცეცხლთან იკრიბება მთელი ოჯახი, დიდი და პატარა, და ღონაღოდ მისული (სტუმარი) ხალხი. შემოღსნდებიან აგიზგიზებულს ცეცხლს და თან მასლაათობენ — უამბობენ ერთმანეთს მოხუცთაგან გაგონილ ძველ ამბებს.

სახლში ვერა ნახავთ ვერც ტახტს და ვერც ამის მსგავს რამეს. ინგილოები მიწაზე იშლიან ლოგინს და იძინებენ. მთელს აქაურს ლოგინს ჯეჯიმები შეადგენენ. ჯეჯიმი მრავლად მოიძებნება ყველა ოჯახში. სურათებიან და ათასფრად დახარატებულ ჯეჯიმს ქვეშ გამოკრული აქვს მოთელილი სქელი ნაბადი. ამგვარს ჯეჯიმს ინგილო ზოგს ქვეშ იგებს ლეიბის მაგიერად, ზოგს ზევიდამ იხურავს. მუთაქები საინგილოში მიღებული არ არის, ხმარობენ მხოლოდ ბალიშებს, რომლებშიაც ბუმბულის მაგიერ მატყლას ჰყრიან და რომელსაც სასთულს ეძახიან.

კედლებში თაროებია დატანებული, სადაც ყოველთვის გაკრიალებულ-დასუფთავებული სპილენძის ჭურჭელია ჩამწკრივებული. ჭურჭელი ისე სანაქებოდ არის დაკრიალებული, რომ ადამიანს ახლად მოკალული ეგონება. წინად თურმე თაროები არ იცოდნენ, მათ მაგიერ ორი მოხარატებული ფიცარი იყო ირიბად მიმაგრებული ერთმანეთზე და იმაზე აწყობდნენ ჭურჭელს, რომელსაც ინგილოები კორთეს ეძახოდნენ. თაროზე ჩამწკრივებულია ქვაბები სხვადასხვა ზომისა და ტევადობისა, თუშფალანგები, სინები, ბაღიები, აფთაფები და სხვა ჭურჭელი, პურის ქამის დროს სახმარი. ყველა ეს სპილენძისაა, მძიმე და ტლანქი, სახმარებლად ძნელი. უხეში.

ინგილოს სახლის სიმდიდრეს და ქონებას ეს სპილენძის ჭურჭელი და ჯეჯიმები შეადგენენ. შეხვალთ თუ არა ინგილოს სახლში, მაშინვე თვალში გეცემათ ეს დიდძალი ჭურჭლეულობა და ჯეჯიმების სიმრავლე. ერთს კედელთან ჩამწკრივებულია ეს აუარებელი ჭურჭელი, მეორე კედელთან — ორ

წყებად დაკეცილ-დალაგებული ჯიჯიმები. ინგილოს სიმდიდრე და ჭონება ამ ჭურჭლისა და ჯეჯიმების რაოდენობით გაიზომება.

ინგილოს დიდ ოთახში ერთი წმინდა ადგილიც მოიძებნებოდა — სანთლის კუთხეში, ჭერ ქვეშ, შენახული ჰქონდათ ხოლმე წინათ პატარა ყუთი, რომელსაც წმინდა კილობანს ეძახდნენ. ეს კილობანი ოჯახის სიწმინდედ ითვლებოდა და მას, გარდა ოჯახის უფროსისა, ვერავინ შეეხებოდა. კილობანში ინახებოდა საკმელი, ბამბა და ცვილი. აღდგომასა და ახალწელიწადს ოჯახის უფროსი ჩამოიღებდა კილობანს და გადასცემდა ოჯახის დიასახლისს ცვილსა და ბამბას სანთლის ჩამოსაქნელად. ოჯახის უფროსი ანთებდა სანთელს, მიაკრავდა კილობანს, მთელი ოჯახი ჩამწყრივდებოდა და შეუდგებოდა ლოცვასა და ღვთის ევლრებას. ეს ჩვეულება კარგა ხანია გადავიარდა და მას თითქმის აღარავენ აღარ მისდევს.

ამავე დიდი ოთახის ერთ-ერთ კუთხეში ჩამოკიდებულია კახაჩი და ჭიჭინაგურები. კახაჩი ცხერის ან მსხვილფეხა საქონლის ღორია, ხოლო ჭიჭინაგური — შინაურულად გაკეთებული ძეხვი. ისეთი ოჯახი არ იქნება საინგილოში რომ შემოდგომაზე 2-3 ცხვარი არ დაჰკლას, ხოლო თუ ოჯახი შეძლებულია, ერთ გასუქებულ მსხვილფეხა პირუტყვსაც დაატანს ზედ. ამ ხორცის სქელ ადგილებს (მაგალითად ბარძაყისას), ცოტათი ათხელებენ, ორ-სამ ნაჭრად აქცევენ და ოთხი დღის განმავლობაში მარილწყალში ინახავენ, მერე მხესა და ქარზე ამრობენ და ბუხრის წინ ანდა შუაეცეხლის მახლობლად ჩამოჰკიდებენ, რომ კომლში გამოვიდეს. ჭიჭინაგურისათვის კი ხორცს კარგად ჰკეპავენ, შიგ ხაზვს, პილპილსა და გამხმარ სურნელოვან მწვანაილს სდებენ, ზელავენ და წინასწარ გასუფთავებულ ნაწლავებში სტენავენ. ამასაც ბუხრის წინ ჰკიდებენ და კვამლში გამოჰყავთ. როცა კომლში კარგად გამოვა, ერთსაც და მეორესაც ჩამოიღებენ და სახლის რომელიმე კუთხეში ან აყარში ჩამოჰკიდებენ. როცა დასქირდებათ ჩამოიღებენ და ან პირდაპირ სქამენ ან ხარშავენ. კიდეც მოხარშულს ფლავს ზევიდან დაალაგებენ და ისე შეეჭყევიან.

დიდი ოთახი, სადაც მთელი ოჯახია ხოლმე მოთავსებული, ხშირად კვამლით არის გაჰყვარტლული. ინგილო იმდენად არის მიჩვეული ამ ჰვარტლით სავსე სახლს, რომ არც გრძნობს მის მაგენ გავლენას თავის სხეულზე. იშვიათად ხდება ოთახის მთლიანად დასუფთავება, ავეჯეულის გარეთ გატანა და ყველაფრის გარეცხვა-გაყრიალება. ამ მხრივ ინგილო ბევრად ჩამორჩება თავის მეზობელ ლეკს, რომელსაც სისუფთავეში ტოლი არა ჰყავს.

ამავე ოთახში ინგილოს ხშირად წიწილ-კრუხი ჰყავს და ახლად მოგებული ხბორებიც. იმავე დროს იქვე კასრებით უდგია ფქვილი, იქვე სცრიან და ზელავენ პურის ცომს. იქვე ხშირად ერთ-ერთ კუთხეში ჰყრია სამეურნეო იარაღი — ბარი, თოხი, ნამგალი, ცელი; არ გვეგონოთ, რომ მეტ-ნაკლებობით ყველა ოჯახი ასე იყვეს მოწყობილი.

არაერთი მორთულობა არ მოიბოვება ინგილოს ოჯახში, გარდა მარაზისა, რომელიც თანდათან გამოდის ხმარებიდან. მარაზი, ფერადი ძაფებისაგან მოქსოვილ-დაგრეხილი, თოკის მინაგვარია, რომელსაც თითო გოჯის სიშორეზე ფერადი ძაფისგანვე გაკეთებული მომცრო ბურთები ჰკიდია. ამ მარაზას კედელს ავლებენ ჭერის მახლობლად რამდენიმე პირად. მარაზი და კედელზე რამდენიმე ადგილას ჩამოკიდებული პურის სავარცხელი, რომელიც თავთავე-

ბისაგან ოთხკუთხად მოქსოვილ რასმეს წარმოადგენს, შეადგენს ინგილოს სახლის მთელ მორთულობას.

სადილს ინგილოები იატაკზე სჭამენ, გაშლიან ჯეჯიმს, დასწყობენ სასამელს და შემოუსხდებიან. ეს კია მტკიცედ დაცული, რომ ქალები და კაცები ერთად არ დასხდებიან, გინდა და-ძმანი და ცოლ-ქმარნიც იყვნენ, ცალკე უნდა სჭამონ კერძი კაცებმა და ცალკე ქალებმა.

სულ სხვა სურათს წარმოადგენს პატარა ოთახი, რომელიც სტუმრისათვის აქვს დატოვებული ინგილოს. იქ სისუფთავე დაცულია და მოწყობილობაც სულ სხვანაირია, ზშირად ამ ოთახში ხის იატაკიც ავია, ბუხარიც არის და ერთი დიდი ფანჯარაც მოიპოვება. ოთახში კარგა მოზრდილი მაგიდა და ტახტი სდგას. მაგიდაზე აწყვია სარკე, საეარცხელი სტუმრისათვის, სამოვარი და ჩამოკიდულია პირსახოციც. კედლებზე ზშირად შევხედებით ფოტოგრაფიულ სურათებს ნაცნობ-მეგობრებისა და სხვადასხვა პლაკატს. ტახტზე დაგებულია საუკეთესო ჯეჯიმი, ხოლო იატაკზე — ან ქეჩა ან ნაბადი. არა იშვიათად ჩვენი ბელადების სურათებსაც ნახავთ და აღერბეიდანში გამოცემულ შოთა რუსთაველის სურათს, რომელიც, უნდა ითქვას, თათრულ ტიპს უფრო მოგაგონებთ, ვიდრე ქართველის სახეს.

სახლში და მის აივანზე ნახავთ ხის უშველეზელ კასრებს. ეს კასრები ხის მორებს წარმოადგენენ, რომელნიც შიგნიდან გამოუგულავთ, გამოუთლიათ და აურისა და სხვა მარცვლეულის შესანახავად უქცევიათ. ეს კასრები ბეღლის მაგიერობასა სწევენ. შეძლებულ ოჯახებს კასრებისათვის ეზოში ცალკე ფარდულები აქვთ გამართული. ზევიდან კასრებს ხის მაგარი სახურავები აქვთ დაფარებული, ასე რომ თავი ვერსაიდან ვერ შევა. ზოგჯერ სახლის აივანზე, კასრების ნაცვლად, ნახავთ რამდენიმე ტახტს, რომლებზედაც ოჯახის ზოგიერთი წევრები იძინებენ. საყურადღებო ის არის, რომ მთელი წლის განმავლობაში, ზაფხულია ეს თუ ყინვიანი ზამთარი, გამუდმებით აქ სძინავთ ოჯახის ამ წევრებს. ეს ხალხი ისეა შეჩვეული გარეთ ყოფნასა და წოლას, რომ სახლში ვეღარ ისვენებენ. ჩემს შეკითხვაზე, ერთმა ასე მიპასუხა: — ჩონ სახლში პაერი არა გეყოფნის, სული გვეხუთების; გარეთ წოლა მეტად სასიამოვნო და შემარგოა, ზამთარში მაინც აბა სცადეთ თქვენც თუ, სახლში კიდევ შეხვიდეთ დასაძინებლადო. გარეთ წოლა ზამთარ-ზაფხულ უფრო გავრცელებულია ბარის სოფლებში, სადაც თბილი ზამთარი იცის.

ინგილოების შუაგულ სოფელში ვერსად ვერ დაინახავთ კალო-საბძელს. საბძელები ზომ სრულიად არ იციან საინგილოში, მის მაგიერობას, როგორც მოვისხენიეთ, ზროხის აყარი სწევს. — კალოები კიდევ სოფლის განაპირა ადგილებში ჰქონდათ გამართული, მდინარის ან არხის მახლობლად, სადაც განაივებისათვის საჭირო ნიავეც მოდის და არც სოფელს აწუხებს. პურს ისევე ლეწავენ როგორც ქართლ-კახეთში. ჩაშლიან კალოში ძნასავით და ზედ დიდს ქვერებს ატრიალებენ შემბმული უღელი ხარით.

ზემოთ ავწერეთ ინგილოს მამაპაპური ძველი, ბნელი და უსუფთაო სახლი. მაგრამ ასეთი სახლი ამჟამად ძნელი საპოვნელაა საინგილოში, მეტადრე კახის რაიონში. ალაბაის ნაწილში კი ახლაც ბლომად მოიპოვება ძველებური სახლი.

კაკში თითქმის ყველას ევროპულ გემოვნებაზე აგებული სახლი უდგას. ასავალ პატარა კიბეს მშვენიერ სუფთა აივანზე აჰყევხარო. ეს სახლებიც ინგილოთა ჩვეულებისამებრ ორი ოთახისაგან შესდგებიან შუშის ჩვეულებრივი ფანჯრებით, ხის იატაკით, მაგიდით და ვენური სკამებით. მაგიდაზე გადაფა-

რებულია სუფრა და ზედ ლამფას და სამოვარს ნახავთ. ხშირად წიგნებიც და გაზეთებიც არ აკლია ასეთ სახლს.

ქაქუცხელაძე

დიდი მნიშვნელობა აქვს ინგილოთა ცხოვრებაში ეგრედწოდებულ მწიგნობარებს. ბინები თითქმის ყველა დიდ სოფელს აქვს. მათი რიცხვი ხშირად 10 — 15-ს აღწევს. ისინი სხვადასხვა ადგილებში არიან გაფანტულნი და დიდის მანძილით დაშორებულნი ერთი ერთმანეთისაგან. ბინა მეორე სახლ-კარია ინგილოსი. ის სოფელი, რომელსაც ადგილობრივ ცოტა მამული აქვს და არა ჰყოფნის, ძველადვე გასულა, გაუჩენია სადმე უღრანი ტყეები, ახოებად უქცევია და იქ უხნავ-უთესია. ბინაზე ინახავენ საქონელს, რადგან იქ უფრო უხვი და ბევრი საკვებია, ვიდრე თვით სოფელში. ამ უხვი საკვების გამო ბევრი კარგა ბლომა საქონელს, უმთავრესად კი ძროხებს ინახავდა ბინებში. იქვეა ბაღები, ვენახები და ბოსტნები. ბინაში ოჯახობა გამუდმებით არა სცხოვრობს. სცხოვრობენ უფრო ზაფხულობით, როცა მამულს მოვლა-პატრონობა სჭირდება. ხშირად კი ასე იქცევიან: თუ ოჯახი დიდია, ე. ი. მრავალრიცხოვანი და მუშახელი არის ქარბად, ჯერ-ჯერით მიდიან ბინაში. ჯერ ოჯახის ერთი წევრი წავა ბინაში, იმუშავენს განსაზღვრულ დროსა, იცხოვრებს იქ და მერე დაბრუნდება სახლში და მის მაგიერ ოჯახის სხვა წევრი მიდის. ერთის სიტყვით, აქ ერთგვარი მორიგეობაა გამართული. ბინებში ისეთებიც არიან, რომელთაც, გარდა ცარიელი სახლისა, სხვა არაფერი გააჩნიათ სოფელში და სარჩო-საბადებელი ბინიდან მიაქვთ და იმით ირჩენენ თავს, ასეთი ოჯახი თანდათან სტოვებს დედა-სოფელს და სამუდამოდ ბინაში სახლდება. ესევე მოსდის ბევრ სხვასაც. გამრავლებული დედა-სოფელი ვეღარ იტევს მოსახლეობას და ის ნაწილი სოფლისა, რომელიც მარტო დროგამოშვებით ესტუმრებოდა ხოლმე ბინას, სამუდამოდ მისი მკვიდრი ხდება. ამგვარად ჩნდება ახალი სოფელი თავისი მუდმივი მაცხოვრებლებით. ახალი მოსახლეობა ურიგდება თავის ბედს და ახალ ბინაზე სამუდამოდ ეწყობა, იშენებს სახლს, ასუფთავებს კარ-მიდამოს და სხვა. ამგვარად გაშენდა სოფ. ალიბეგლო და ყორალანი, რომელნიც წინათ სოფელ კაკის ბინებს წარმოადგენდნენ. ამგვარადვე გაშენდა ამბარაზი, ყოფილი ყაშყაზის ბინა, და მრავალი სხვანი, ბინებში ახლად გაშენებული სოფლები თავიანთი ნება-სურვილისამებრ ეწყობიან. ის მეორე წყების სოფლები, რომელნიც ევროპიულს სოფლებს შეედარეთ და რომელთა შესახებ ამ წერილის თავში გვქონდა ლაპარაკი, ამ ბინებისაგან წარმოსდგნენ.

სოფლის აუცილებელ კუთვნილებას შეადგენს წისქვილი და დინგი. წისქვილი ისე მოსაბეზრებელი არ არის, დინგი კი მეტისამეტია. მოგვხსენებათ, რომ დინგს თოლები აქვს, სადაც დასაცხებად ჩაყრილია ჩალთუქი (ქერქიანი ბრინჯი), რომელსაც დიდის ხატქა-ხუთქით ჩაჰკრავენ ხოლმე ქერქის გასაცლელად დინგის მკლავები. ეს გაუთავებელი ხატქა-ხუთქი ძალზე მომბეზრებელია და უსიამოვნო. არის ისეთი სოფელი სადაც ასეთი დინგი ბევრია და მათგან მოსვენება არა აქვთ სოფლელებს. პატარა სოფელ ჭოთუქლოში, მგონი, ათამდის ასეთი დინგია, სადაც ყველა მახლობელ სოფელს მიაქვს დასაცხებად ბრინჯი. ადვილად წარმოსადგენია, რა გაბეზრებულნი უნდა იყვნენ მცხოვრებნი დინგების გამუდმებული ხატქა-ხუთქით.

უსიცოცხლოდ, მოწყენილად გამოიციქრება საინგილოს სოფელი. არსად სიმღერა, არსად მხიარულება, ცეკვა-თამაში, ტაში, დაირა. ყველა იმას, რაც ცოცხალ ჭარბველ ერს ახასიათებს, აქ ვერ ნახავთ. არც მუშაობის დროს და

არც მზიარულობის დროს ინგილო არ მღერის. მან სიმღერა სულ არ იცის, ის თითქმის მუნჯია, პირმოკუმული გამოიციქირება. მთელი საინგელო უმუშეო-იაროთ, ერთ სიმღერას ვერ გაიგონებთ, ერთ ადგილობრივ ჯიქსხეცხეც მთის-მენტ. ამით ძალზე განსხვავდება ინგილო დანარჩენ ქართველებისაგან. დაღამდება თუ არა, ზაფხულია თუ ზამთარი, ინგილო ჩაიკეტება და ძილს მიეცემა.

ინგილოთა სოფლებში თითქმის ყველგან სისუფთავეა დაცული. ნაგავსა და ნეხვის ზვინებს იქ ვერსად ნახავთ. საქონლის ნაკელი ინგილოს გზაფხულზევე გააქვს ბალ-ბოსტანში და მიწას აბატივებს, ნაგავს კიდეც ცეცხლს უკიდებს და სწევს. მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში თუ გადაპყრის მდინარე წყალში. ეზოსა და კარ-მიდამოში კი არა, ხშირად ქუჩებსა და გზებზედაც ვერა ნახავთ უსუფთაობას.

აი საზოგადო სურათი საინგილოს სოფლებისა. გარეგნულად ის ტურფა წალკოტს წარმოადგენს, ბალ-ვენახებსა და კაკლის და წაბლის ტყეებში ჩაფლულს, რომელთა შორისაც საყვარლად, წითელ ყაყაჩოსავით გამოიციქირებიან წითელი კრამიტით გადახურული ინგილოური აყარაინი სახლები. სოფელი ხშირად ფართო გზებით არის დასერილი; გზებს აქეთ-იქით არხის მოჩუხჩუხე წყალი ჩაუჩხრიალებს. თუმცა შიგ სახლებში ზოგს მოწყობა და სისუფთავე აკლია, მაგრამ ამას თავისი საპატიო მიზეზი აქვს. მთელი საუკუნეები ინგილო მონობას განიცდიდა. 1915 წლამდე რაც ებადა, სულ მებატონე ლეკს მიჰქონდა. მას არ შეეძლო ძველი მამა-პაპური სახლიდან გამოსულიყო და ახალი, ადამიანური სახლი დაედგა. საბჭოთა ხელისუფლებამ საბოლოოდ მოსპო საფსებით სამარცხვინო მონობა და ინგილოც ახლა ახალს ცხოვრებას ეწევა.

დასასრულ, არ შეიძლება ორიოდ სიტყვა არა ვთქვა სასაფლაოებზე, რომელნიც სოფლის ბოლოს ან მივარდნილ. გამოუსადეგარ ადგილებში მდებარეობენ. აქაური სასაფლაოები ოსმლოების სასაფლაოებს მოგვაგონებენ. ყოველ საფლავს თავში უშველებელი ბრტყელი ქვა ურჭვია; რაც უფრო სოფელი მთის სიახლოვეს მდებარეობს, მით უფრო მატულობს რიცხვი და სიდიდე-სიმაღლე ამ საფლავის ქვებისა, და ხშირად ნახავთ ორი მეტრის სიმაღლის ქვასაც. ალაზნის პირის სოფლებში, სადაც აგრე ადვილი არ არის ქვის შოვნა, ხის გრძელ ბოძებს სთლიან, ბრტყელ ქვას წარწერით შიგ ჩასვამენ, და საფლავის თავში გაამგარებენ. საყურადღებოა, თუ რა პატივისცემით ეპყრობიან ინგილონი სასაფლაოებს. სასაფლაო უპატრონოდ როდია მიტოვებული. მცხოვრებნი ჯეროვანი ყურადღებით ექცევიან მას და პატრონობენ. ყოველი ინგილო მოვალედ სოფლის თავს ხეებით შეამკოს და ყოველ მხრივ გაამშვენიეროს მიცვალებულის საფლავი. ამიტომ ყველა სასაფლაო ხეებით არის შემოსილი. შორიდან რომ ვახედოთ სასაფლაოს, ტურფა წალკოტი გეგონებათ ან ატეხილი ხშირი ტყე და მხოლოდ ახლოს რომ მიხვალთ, მაშინ შეამჩნევთ, რომ სასაფლაოსთან გაქვთ საქმე. ინგილოები დრო გამოშვებით ასუფთავენ სასაფლაოებს და ძირიან-ფესვიანად აგდებენ ბუჩქნარებს. გარდა ამისა, მაჰმადიან მოსახლეობაში გავრცელებულია კერძო სასაფლაოები. ყოველ გვარს და ზოგჯერ ოჯახსაც საკუთარი სასაფლაო აქვს საღმე საკუთარ მამულში ან ბაღში, ხშირად სახლ-კარის გვერდით. სასაფლაოებზე ხის მოჭრა სამარცხვინო საქმედ ითვლება და ვიდრე ხე თავისით არ გახშება და არ ჩამოლობება, ხელს ვერავინ ახლებს.

ისტორიული ნაშთები

საზოგადო მიმოხილვა.—მაწინის ციხე.—^{ბელაქნის შემოღობვის} ეკლესიები და მონასტრები.—კატეხი და მწვენი.—^{ბელაქნის ფეოდა-} ნი.—ბაბთალა და მისი ტაძარი.—ლეკეთი და მისი მონასტრების ნანგრევები.—ციკლოპური ნაშენობანი.—გილუკი.—ყუძის ტაძარი.—მისი ისტორიული წარსული.—ქჯრმჯხის წმ. გიორგი.—გენუბა.—გიში და მისი სამთავრო ტაძარი.—კონიხი.—ნუხა.—ვართაშენი და მისი ეკლესია.—კავკასიის კედელი.—თქმულებანი ამ კედელზე.

მდიდარია საინგილო არქეოლოგიური ნაშთებით. მთის კალთები, მთაში ღრმად შეჭრილი ხეობები სავსენი არიან საქართველოს წარსულის ძეგლებით. ეკლესიები, მონასტრები, კოშკები, ციხეები თითქმის ყველგან გვხვდება. მაგრამ ყველა ისინი ჯერ კიდევ შეუსწავლელნი არიან, არქეოლოგთა და ისტორიკოსთა მადლიანი ხელი ჯერ არ შეჰხებია მათ, არავის უწერია და გაუშუქებია მათი წყვილადით მოცული წარსული. საჭიროა ამ არქეოლოგიური ნაშთების შესწავლა და პატრონობა, რადგან დროთა ვითარებისაგან ისინი ორღვევიან, ტიალდებიან.

ამ ძეგლებისადმი უყურადღებობით სარგებლობენ ადგილობრივი მცხოვრებნი და ძეგლების მასალას თავიანთი საჭიროებისათვის იყენებენ. ამრიგად დაიღუპა ბელაქნის ძველი ლავრა, სადაც მოღვაწეობდნენ პიმენ სალოსი და ანტონ ნათხრებლიძე. დაიღუპა აგრეთვე შესანიშნავი კავკასიის კედელი, რომელიც კარგა მანძილზე პარალელურად მისდევდა მთელს საინგილოში გაჭიმულ დიდ შარაგზას. ჩემს თვალწინ დაანგრიეს 1915 წელს ლეკებმა კუმის დიდი ეკლესია და მასალა თავიანთი სახლების ასაშენებლად გამოიყენეს. მაშინდელმა მილიციამ ჩემი დაჟინებული მოთხოვნის გამო შეაჩერებინა მისი ნგრევა.

ამ გარემოებამ გვაძლუა ეს მიტოვებული ძეგლები შემოგვევლო, აგვენუსხა, შეგვესწავლა და დაწერილებით აგვეწერა.

აღწერა დავიწყეთ იქიდან, სადაც კახეთის საზღვარი თავდება და საინგილო იწყება, ე. ი. ბელაქნის რაიონიდან და თანდათან ვავყევთ ნუხა-ვართაშენამდე.

ყველაზე შესანიშნავი და საყურადღებო ბელაქნის მიდამოებში მაქის ანუ მაწინის ციხე-ქალაქია¹⁾, რომელსაც ადგილობრივი ლეკები ფერი-ყალას ეძახიან, ე. ი. თამარ დედოფლის ციხესა და რომელიც მაჭისწყალზე მდებარეობს, ლეკების დღევანდელ მაზიმიჩაზე. ახლანდელ გზატკეცილიდან რომ აპყვეთ მაჭისწყლის ხეობას, ასე 5-6 კილომეტრის სიშორეზე დაგხვდებათ უზარმაზარი ციხე-სიმაგრე. მეტად მიუდგომელ ადგილას მდებარეობს ეს ციხე-სიმაგრე და სტრატეგიულად უაღრესად მოხერხებული ადგილი უჭირავს. იმ ადგილას, სადაც ციხე მდებარეობს, ერთდება ორივე მაზიმიჩაი, ასე რომ ციხე ნახევარკუნძულზეა მიშწყვედული. საშინლად მაღალია ეს ნახევარკუნძული: მაზიმიჩაის კალაპოტიდან რომ ვიანგარიშოთ 40—45 მეტრზე მაინც იქნება. გვერდები ვერტიკალურად აქვს ჩათლილი ამ ნახევარკუნძულს, ისე რომ მასზე ასეულა შეუძლებელია, მაგრამ ამშენებელს, რათა უფრო მიუღწევი გაეხადნა ციხე, ბუნებრივ სიმაგრისათვის თავისი ხერხი მიუმატებია

¹⁾ იხ. „ქართლის ცხოვრება“, გვ. 419.

და ნახევარკუნძული ჩრდილოეთის მხრივ, ე. ი. იმ მხრიდან, საიდანაც წყალი არ უვლის, მიწა ჩამოუჭრია იმდენად, რომ ციხე ამ მხრიდანაც სარულიად მიუღდგომელი გაუხდია. ისეა დღესაც ციხე შენახული, რომ მასზე ახლოს ვიბეკიბე ფოფხვით შეიძლება მხოლოდ. მთელი ციხეს, რომელიც ამ ხელოვნურ კუნძულზეა მოთავსებული, ორი ჰექტარის ოდენა ფართობი უჭირავს, რომელსაც ირგვლივ ორპირი კედელი ავლია. პირველი, ე. ი. შიგნითა კედელი თხელია, ორ მეტრს აღემატება.

შიგ ციხეში პატარა, კარგა შენახული ეკლესიაა, რომელსაც თალი დღესაც არ ჩამონგრევია, სიგრძით 10 მეტრი იქნება, სიგანით — 6; სამხრეთის მხრიდან კარი აქვს, ხოლო აღმოსავლეთის მხრიდან საკურთხეველში პატარა გრძელი ფანჯარა. მთელი ეკლესია აგებულია რიყის ქვით, შიგნით გალესილი. არავითარი მხატვრობა კედლებზე (ფრესკები) არ მოიძებნება.

ციხეში თლილის ქვით ამოყვანილია აუზი, რომელსაც 15 მეტრამდე სიგრძე-სიგანე ექნება. აუზის მახლობლად აკლდამებია. ეს აკლდამები მთლად მიწაში არიან მოთავსებულნი და კაცი ვერც შეამჩნევდა, რომ აღმოსავლეთის მხრიდან პატარა კარები არა ჰქონდეს დატანებული. აკლდამებს როგორც თაღები, ისე კედლები თლილის ქვით აქვთ ამოყვანილი. ძნელი სათქმელია, აქ მართლა აკლდამები იყო და საქართველოს დიდებულთა სამარე, თუ სხვა რამ.

ამ აკლდამებს ზევიდან დიდი ქვა ედვა ასომთავრული წარწერით: „ბაგრატ აფხაზი გამოგვიბრწყინდა და მისი ყმავე და მხლებელი ახსართან მან გვადიდა რანთა და კახთა მფლობელი. ციხის თავებსა არა მიეგოს ხელი, რად არ დაადგეს ხელი“... კარგა ხანია ეს ქვა აქ აღარ არის, მხოლოდ ადგილს ეტყობა, საიდანაც აულიათ იგი. ადგილობრივ მცხოვრებმა ლაგოდხელებმა მითხრეს: რამდენიმე წლის წინათ მოვიდა რამდენიმე მკვლევარი თუ ტურისტი, აიღეს ქვა და ფურგუნით თბილისისაკენ წაიღესო. ვინ იყვნენ ისინი, ან სად წაიღეს ის შესანიშნავი წარწერიანი ქვა, ვერავისაგან ვერ გავიბე.

ციხეშივეა სასახლე ანუ პალატნი, მაგრამ ჩამონგრეულა და მარტო კედლებიღა ემჩნევა.

ამ ციხის შესახებ ბატონიშვილი ვახუშტი ამბობს: „აქ იყო სასახლე მეფეთა, ფრიად მშვენიერი ზაფხულს, ამას ეწოდა მაჭი“. მართლაც ჰავა იმდენად გრილია აქ და ბუნება იმდენად საუცხოვოა და მომხიბლავი, რომ საუკეთესო აგარაკი იქნებოდა დღესაც, ხეირიანი მისასვლელი გზა რომ ჰქონდეს. ამიტომ შეიძლება მეფეთა საგვარაკო ყოფილიყო აქ, როგორც ვახუშტი ამბობს. გარდა ამისა, აქ შემდეგში რეზიდენცია იყო მაჭის ერისთავისა, რომელიც 1431 წელს გაუქმდა. ერისთავობის მაგიერ დააარსდა ჭიაურის მოურაობა.

დავებრუნდეთ თვით ბელაქანს. ბელაქნიდან ოთხი კილომეტრის მანძილზე მთის მცირე ფერდობზე, მშვენიერი აგურის ეკლესიაა აგებული. მთელი ეკლესია ისეთი წითელი აგურით არის აშენებული, რომ აღამიანს ეგონება საღებავი წაუსვამთ და იმით გაუწითლებიათო. ამ ეკლესიას დარბაზის ეკლესიას ეძახიან, ლეკურად დარგვაზილისა ჰქვია. სიგრძე 16 მეტრი აქვს, სიგანე—10; თალი მშვენიერად არის შენახული და წვიმა არსაიდან ჩადის. ზევიდან დაბურულია თლილი ქვით. კარი სამი აქვს: ჩრდილოეთით, სამხრეთით და დასავლეთით, რომელთა სიმაღლეც მეტრნახევარს არ აღემატება. გარედან ჩრდილოეთისა და სამხრეთის კარებს მიღებული ჰქონიათ კარიბჭენი, სიგრ-

ძით 6 მეტრი, ხოლო სიგანით სამი მეტრი. ჩრდილოეთის კარბზე კარგად შენახულა, ხოლო სამხრეთისა ნახევრად ჩამონგრეულია. დასავლეთით მდებარე ნაგებობა დიდი სამრეკლო, რომლის საძირკველიდა ეტყობა, სიგრძით 10 მეტრია, სიგანით — 4. არსად მთელს ეკლესიაზე წარწერა არ მოიპოვება. ეკლესიას ირგვლივ დიდ მანძილზე ქვის გალავანი ერტყა, რომელიც ამჟამად მთლად დანგრეულია. ეკლესიის მახლობლად ბევრგან ნასახლარებია.

ამ ეკლესიიდან აღაზნისაკენ პირი რომ იბრუნოთ და 25 კილომეტრი გაიაროთ, მიაღწევით ლეკების ბინას, რომლის მახლობლადაც დაგზედებით ამგვარივე ეკლესია; იგი ისეთივე წითელი აგურისაგან არის აგებული და ისეთივე სიგრძე-სიგანისაა, როგორც პირველი. ეს ეკლესია პირწავარდნილი ასლია პირველისა და ზედ გადასცქერის რამდენიმე ნაბიჯის იქით ნელად მოდუღუნე აღაზნას. ამ ეკლესიასაც ლეკები დარეზილისას ეძახიან. ძალიან საინტერესოა ვიცოდეთ, რა აქვთ საერთო ამ ეკლესიებს და რათა ჰქვიათ ორივეს დარეზილისა? ბევრი ვიკითხე ამის შესახებ ბელაქანში, მაგრამ სწორი პასუხი ვერაფრისაგან მივიღე. საეჭვო არ არის მხოლოდ ის, რომ ორივე ეკლესია ერთისა და იმავე პირისაგან არის აშენებული, უფრო კი მეფე ლეონისაგან. მის დროში ჩვეულებად შემოვიდა აგურისაგან ეკლესიების შენება. ალბათ, ხალხს მოსწონდა ამგვარად ნაშენი ეკლესიები და იმ ადგილებშიც კი, სადაც ბევრი ქვა და კლდე მოიძებნებოდა, მაინც აგურისაგან უშენებიათ ეკლესიები. საინგილოშივე იმავე მეფე ლეონისაგან ბახთალაში აშენებული ეკლესიაც წმინდა აგურით არის ნაგები, რაიც ქვისა და კლდის უქონლობით არ აიხსნება. აგურისაგანვე არის აგებული იმავე ხანებში თინათინ დედოფლისაგან კახეთში შუამთის მონასტერი, რაიც ნათლად ცხადყოფს იმას, რომ მაშინ ერთგვარი გატაცება ყოფილა აგურის შენობების აგებისა.

მაგრამ რას ნიშნავს თვით სახელწოდება ორთავე ეკლესიისა — დარეზილისა? ადვილად შესაძლებელია, რომ ორთავე ამ ეკლესიისთან იკრიფებოდნენ სამეფოს წარჩინებული პირნი, დიდებულნი და სჯაბაასი ჰქონდათ თანამედროვე საჰიერარქოთ საკითხებზე.

ნუ რ-ქ ი ლ ი ს ა. ბელაქანშივე, სოფლის ბოლოში, სანაპივო მამულების შუაში, ეულად გამოიქცირება მომცრო, კოხტა ეკლესია, რომელსაც ლეკები ნურ-ქილისას ეძახიან, რაიც მადლის ეკლესიას ნიშნავს. სიგრძე ეკლესიისა 20 მეტრია, სიგანე — 14, აგებულია რიყის ქვისაგან. თალი კარგად არის დაცული, წვიმა არსად არ ჩამოდის. ეკლესია თეთრად ყოფილა გალესილი. საკურთხეველი ერთიანია, აღმოსავლეთის მხრივ მორგვალეულია და შიგ ჩატანებული აქვს გრძელი ვიწრო ფანჯარა. კარი მხოლოდ ერთი აქვს, დასავლეთის მხრიდან. ამავე მხრიდან მიშენებული აქვს დიდი სამრეკლო, რომელიც დიდი ტაძრის სამრეკლოს უფრო მოგვაგონებს, ვიდრე მომცრო ეკლესიისას. სამრეკლოს, რომელიც დღესაც კარგად არის დაცული, სიგრძე 8 მეტრი აქვს, ამდენივე სიგანე და შესაფერი სიმაღლე. ზემოდან გუმბათი რვაკუთხიანია და კუთხესა და კუთხეს შუა ჩატანებული აქვს თითო სარკმელი. თავი კონუსივით აქვს მოდგმული და მთლად წმინდა აგურისაგან არის აგებული. აშკარაა, ეკლესია და სამრეკლო ერთსა და იმავე დროს არ აუგიათ, სამრეკლო ბევრად უფრო გვიან უნდა იყოს აგებული, ვიდრე ეკლესია. ეკლესიას გვერდით მშენიერი წყარო ჩამოედის. ხალხის გადმოცემით, ძველს დროში ამ წყაროსწყლით ბევრი ავადმყოფი იკურნებოდაო, მაგრამ რაც

ეკლესიაში ქრისტიანული ღვთის ვედრება შესდგა, სამკურნალო თვისებაც დაჰყარა წყარომაო.

მთელს ბელაქანში ამაზედ უყეთესი ეკლესია არ გვხვდება. მისი მდებარეობაა შემდეგნაირად:

ხუბარი. შუა სოფელში პატარა გორაკია, რომელსაც ხუბარს ეძახიან. აქაც ყოფილა ეკლესია, რომლისგანაც დღეს მხოლოდ საძირკველია დარჩენილი. ეკლესიის ირგვლივ საფუძვლის ქვებია, რომელთაგანაც ორიოდღეს და ამხნევია წარწერა. ერთი ქვა, რომელსაც ასომთავრული წარწერა აქვს, მეტრნახევარი იქნება სიგრძით. ზედ აწერია: „ქრისტე მოიხსენე სული ბირთველისა, ესე ქვა მისი არს“. მეორე ქვას მხედრული ასოებით აწერია: „განუსვენე მარაშვილს...“ (შემდეგი სიტყვები გაურჩეველია). მესამე ქვას ასეთი წარწერა აქვს: „ქრისტე მოიხსენე საფლავსა ამას მდებარე“.

ამ ადგილს მოწიწებით ექცევიან ბელაქანელები. ადგილობრივ მოლას თურმე სიზმარში უნახავს, რომ იმ ადგილას ანგელოზები ჩამოსულიყვნენ ზეციდან და ვითომ ხალხს უწყებობდნენ, რად წაგბილწავთ ეს ადგილი, მანდ წმინდანები მარხიანო. მას შემდეგ მოლას თხოვნით ღობე შეუგლეხია ხალხს და საქონელსაც აღარ უშვებენ შიგ.

შიშშათ-ქილისა. ამ ადგილიდან ერთი ვერსის მანძილზე, შიშშათის ხეობაში მდებარეობს ეკლესია, რომელსაც შიშშათილისას ეძახიან. შიშშათ ლეკურად ნიშნავს ჭანდარს. ხეობაში ბევრი ჭანდრის ხეა, რის გამოც თვით ეკლესიასაც ჭანდრის ეკლესია დარქმევია. ეკლესია რიყის ქვითაა აშენებული, სიგრძე 16 მეტრი აქვს, სიგანე — 10, თალი კარგად არის შენახული. შიგნიდან ეკლესია გაღვსილი ყოფილა, კედლის მხატვრობაც ჰქონია, რომელიც ეხლა ცოტათ და ეტყობა. სამხრეთის მხრიდან მეტრნახევრის სიგრძე კარი ჰქონია და აღმოსავლეთის მხრიდან პატარა ფანჯარა.

მოკავ-ქილისა. არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ ბელაქნის-წყლის პირას მდებარე ისტორიული კვერნაკი, რომელზედაც ეკლესია ყოფილა და რომელსაც ლეკები მოკავ-ქილისას ეძახიან. ამბობენ, ვითომ ეს კვერნაკი ხელოვნურად ყოფილიყოს აგებული. იგი 80 მეტრიან ფართობს შეიცავს და ირგვლივ შემორტყმული აქვს ორი მეტრის სიმაღლე კედელი. ამ კვერნაკზე მდგარა კოხტა ეკლესია: იქიდან მშვენიერი გადასახედიია და ხელის გულივით მოსჩანს ბელაქნის ხეობა. ეს ეკლესია ვინმე ფანატიკოს ჰაჯი მურთუზას, 1863 წლის აჯანყების მოთავეს, დაუენგრევია და მის ალაგას ორსართულიანი სახლი წამოუჭმევას. დიშ. ჯანაშვილის გადმოცემით აქ იყო ლაფრა, სადაც პიმენ სალოსი და ანტონ ნათხრებლიძე მოღვაწეობდნენ.

გარდა ამ ეკლესიებისა, ბელაქნისა და მის მიდამოებში უამრავია მცირე ეკლესია. თითქმის ყოველ 300—400 მეტრზე ნახავთ მომცრო ეკლესიებს, რომელნიც აშკარაა, საგვარეულო ეკლესიები უნდა ყოფილიყვნენ.

აქვე არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ბელაქნის წარსულიდან, რომ 1604 წ. თინათინ დედოფალს შუამთის მონასტრისათვის შეუწირავს ბელაქნის მცხოვრებნი: 6 კომლი ებრაელი და ორი კომლი ქართველი¹⁾.

ბერთაბინა. ბელაქნიდან რამდენიმე კილომეტრის მანძილზე მდებარეობს ლეკების ბინა, რომელსაც ბერთაბინას ეძახიან. აშკარაა, აქ ძველად მონასტერი უნდა ყოფილიყო და სწორედ აქედან დარქმევია ამ ბინას ასეთი

¹⁾ ფურცელაძე, „Грузинск. Двор. 2 том.“ გვ. 25.

სახელი. ამჟამად აქ მაღალი კედლებილა დარჩენილა ყოფილი შენობებისა, რომელნიც ნანგრევებს წარმოადგენენ. ამ მონასტერს, რეგულაციისგან, ბევრი სხვა შენობებიც ჰქონია, რომელნიც ლეკებსაც საფრთხეულობა ჰქონდათ გადაუკეთებიათ. გამოვკითხე ამ ბინაში მცხოვრებ ლეკებს ამ მონასტრის ამჟამი, მაგრამ ისინი ერთხმად გაიძახიან, არ ვიცით აქ რა იყო; ჩვენები მისულან, ეს ცარიელი კედლებილა დახვედრიათ.

კატეხი და მაწეხი. ბელაქნიდან მთავარ გზატყევისს რომ გაჰყვებით ზაქათალისაკენ, შეგხვდებით ორი დიდი სოფელი — კატეხი და მაწეხი. ორივე დღეს ლეკების დიდი სოფელია.

მცხეთის სვეტიცხოველს კატეხში ჰქონია დიდძალი მამული და დიდი ეკლესია, აგებული ძველად 697 წლამდე. საუბედუროდ, ქართულ წყაროებში ვერა ვხვდებით, თუ ვინ იყო მისი მშენებელი, მაგრამ საფიქრებელია, რომ მისი ამშენებელი იქნებოდა არჩილ მეფე, რომელმაც რამდენიმე ეკლესია ააშენა ჰერეთში მე-7 საუკუნეში. 697 წელს არაბთა სარდალმა ალი ემირმა დაიპყრო აქაურობა და ეკლესიასაც წაართვა ყოველი მისი შემოსავალი.¹⁾ შემდეგში, მე-11 საუკუნეში, საქართველოს კათალიკოსმა მელქისედეკმა განაახლა ეს ეკლესია და მისი ჩამორთმეული მამული ისევ სვეტიცხოველს დაუბრუნა. „მივიღე ჰერეთის მონასტერი დიდითა ძალითა და ლაგოეთი და ჰერეთისავე ეკლესია შემოსავლითა მისითა“ სწერს კათალიკოზი². თუ ეს კათალიკოზისაგან განახლებული ეკლესია დიდი იყო და შესანიშნავი, ჩვენ ამის ვერაფერი ვნახეთ დღევანდელ კატეხში. კატეხის ციტა მოშორებით, ეგრეთწოდებულ ყაბაზდარაში (ვიწრო ხეობა) ვნახეთ კარგად დაცული ორი მომცრო, თანატოლი ეკლესია, სიგრძით 12 მეტრი თითო და სიგანით — ექვსი. ორივე რიყის ქვით არის აშენებული, თალი კარგად აქვთ შენახული და არსად წვიმა არ ჩადის. არსად წარწერა და სხვა რამ მორთულობა არ შენახულა. მთელი მიდამო დიდს მანძილზე ტყით არის დაფარული, ხოლო შიგა და შიგ ნასახლარებია გარეული. იქნებ თვით სოფელი თავდაპირველად აქ იყო გაშენებული და მერე ქვევით ჩავიდა. კატეხის ირგვლივ ბევრგან არის ნაეკლესიარი და ნაციხარი ადგილი, მაგრამ ამჟამად ყველგან ნანგრევებია. ასეთსავე ნანგრევებს წარმოადგენს კორკორა მთაზე არსებული ციხე, სადაც ხალხის გადმოცემით, დროგამოშვებით მსხდარან მაჭის ერისთავნი და გაღმა მხარის მოურავნი.

ფიფანი ანუ ვახუშტის ფიფინეთი. ქალაქ ზაქათლიდან 6 კილომეტრის მანძილზე თალისწყლის გაღმა, ფიფანის მინდორზე, სადაც ახლა თამბაქოს საბჭოთა მეურნეობაა, დღემდე დარჩენილა სამი ეკლესია. ერთი მათგანი, რომელიც მისავალშივეა, მთლად დარღვეულია და სუროთი და ჩადუნა ბაღებით არის შემოსილი, ხოლო შიგ საკურთხეველში დიდი კაკლის ხე ამოსულა. კარგად შენახულა მეორე ეკლესია, რომელიც ნახევარი კილომეტრით იქნება დაშორებული პირველს. შენობა ზომადღისებურია, ორ სართულიანი, თუმცა დროთა ვითარებას იმდენი მიწა მიუყრია, რომ ორ სართულიანობა ძლიერ ეტყობა. მეორე სართულიდან იატაკი ჩანგრეულია და იქიდან კარგადა სჩანს ძირის შენობის შიგნი ნაწილი, რომელიც ორი განყოფილებისაგან შესდგება. ორივე განყოფილება ანუ ოთახი გაყოფილია ქვიტკირის კედლით.

1) „ქართლის ცხოვრება“ გვ. 222.

2) თ. ფორდანი: „ქრონიკები“. ტ. I. გვ. 185.

ორივეში ჰყრია დამტვრეული ძეგლები და საფლავის ქვები. ეტყობა, იქ დასაფლავებულნი ყოფილან ქვეყნის დიდებულნი და მმართველნი. მშენებლობა იქვე ინახებოდა საეკლესიო განძიც. ლეკებმა თურმე აქ მართი მსკრამის გათხრის დროს იპოვნეს ორი მტკავლის სიგრძე ოქროს ჯვარი წარწერებით. ჯვარი დამტვრიეს და გაიყვეს.

ეკლესია უგუმბათოა, თალი მშენივრად აქვს შენახული და წვიმა და ნიაღვარი არ ჩადის. ეკლესიას 16 მეტრი სიგრძე აქვს, 10 სიგანე და 15 სიმაღლე. ორთავ მხრივ ეკლესიას სამხაროები აქვს მიშენებული. სამხაროების სიგრძე 16 მეტრია, სიგანე 4, სიმაღლე 6. ეკლესიაში წარწერებიანი ფრესკები არ მოიძებნება.

ეკლესია უძველეს დროში უნდა იყოს აშენებული. მისი სამხაროები იმის მომასწავებელია, რომ იმ დროს, როცა ეკლესია აშენებულა, ბლომად ყოფილან კათაქმეველნი, რომელთათვისაც არსებობდნენ ეს სამხაროები. გარდა ამისა, ეკლესიას არც ერთი აგური არა აქვს ჩატანებული, რაიც იმის მიანგებელია, რომ ეკლესია იმ ხანებშია აშენებული, როცა აგური საქართველოში ჯერ ხმარებაში არ იყო შემოღებული.

მესამე ეკლესია მთის ფერდობზეა აშენებული და მთლად დარღვეულია. შესაძლებელია ეს იყოს ის ეკლესია-მონასტერი, რომლის შესახებაც ვახუშტი ამბობს: „ფიფანს ზევით არის მონასტერი გუმბათიანი, კეთილშენნი, კარგს ადგილს, ხოლო ამ ქაშად უქმი“.

ბახთალის ღვთისმშობლის ეკლესია. ფიფანიდან რომ წახვიდეთ პირდაპირ ალაზნისაკენ, 16 კილომეტრის დაშორებით არსებობს თალელი ლეკების ბინა ქილისაანთ წოდებული, რომლის გვერდიდაც არის ბახთალის ღვთისმშობლის ეკლესია. იმ ისტორიულ ნაშთთა შორის, რომელნიც მრავლად არიან საინჟინროში, ყველაზე უფრო კარგად შენახულა ბახთალის დიდი ტაძარი; იგი მდებარეობს იქ, სადაც ძველად გაშენებული იყო ქალაქი-ბაზარი, გაღმა მხრის (საინჟინროს) ეპრობა-აღმზიციელობის ცენტრი. დღეს ამ ყოფილ ქალაქიდან ეულად დარჩენილა ეს ყველასაგან მივიწყებული ტაძარი. ირგვლივ სამარისებური სიჩუქეა და მხოლოდ ეს ტაძარი და დიდ მანძილზე მიმოფანტული ნანგრევები სახლებისა გვეუბნებიან, რომ ძველად აქ სიცოცხლე სდუღდა და რომ აქაც ძალუმად სცემდა ქართველთა მაჯა.

ლეკები ამ ეკლესიას ფერიყალას ეძახიან, რაც თამარის ციხესა ნიშნავს. მოსე ჯანაშვილი თორფახყალას უწოდებს, რაიც მიწის ციხესა ნიშნავს. ეს შეცდომაა, მას თორფახყალას არავენ ეძახის და ნამდვილი თორფახყალა არის არა აქ, არამედ კახის რაიონში, ალაზნის პირას და ის მართლა ძველბური მიწის ციხეა, მთელ ამ ადგილს ლეკები ბახთალას ეძახიან, რაც ნიშნავს: შეხედეთ ამ მშენიერ ადგილმდებარეობას და კარმიდამოსო. თუ ძველად აქ ქალაქი არსებობდა, რასაკვირველია, შესახედი და დასანახავიც იქნებოდა რამე და სწორედ ამისთვის დაურქმევია ლეკებს ასეთი სახელი.

თვით ტაძარი ჯვარედინ გეგმაზეა აგებული, კარგად გამომწვარ სქელ ძეგლებურ აგურისაგან. სიგრძე ეკლესიისა 24 მეტრია, სიგანე — 20. ტრაპეზი ეკლესიისა კარგა მოზრდილია, აღმოსავლეთის მხრიდან მორგვალბულია და შიგ ჩატანებული აქვს ერთი გრძელი და ვიწრო სარკმელი, როგორც სჩვევია საზოგადოდ ძველ ქართულ ეკლესიებს. მარცხნივ და მარჯვნივ ტრაპეზს პატარა თაროები აქვს. შესავალი სამკვეთროს და საღაროს აქვთ არა ტრაპეზიდან, არამედ პირდაპირ ეკლესიიდან. შიგნით გალესილია მარტო ტრაპეზი,

დანარჩენი ეკლესია სრულიად გაუღესავია. ტრაპეზის კედლებზე დატულია მხატვრობა (ფრესკები), მაგრამ მთლად გაფუჭებულია მწვენი მღვდლისა და მღვდლის ამინდში საქონელს შერეკავენ ხოლმე შიგ. მხატვრობა აღწევს მღვდლისა და მღვდლის ამინდში საქონელს შერეკავენ ხოლმე შიგ. მხატვრობა აღწევს მღვდლისა და მღვდლის ამინდში საქონელს შერეკავენ ხოლმე შიგ. მხატვრობა აღწევს მღვდლისა და მღვდლის ამინდში საქონელს შერეკავენ ხოლმე შიგ.

ყოფილი მისიონერი საინჟინო ტარ. ივანოძე თავის მცირე შენიშვნაში ამ ეკლესიის შესახებ ამბობს, რომ მხატვრობაზე ბერძნული წარწერები ენახეო, მაგრამ ვერაფერი ამოვიკითხეო.

გულდასმით დავათვალიერე ყოველი წარწერა, მაგრამ მე, ბერძნულის მცოდნემ, ვერსად ბერძნული წარწერა ვერ აღმოვაჩინე. იმ დროს, როცა ეკლესია აშენებულია, ბერძნებს თითქმის არავითარი გავლენა არა ჰქონდათ საქართველოში და მხატვრობა და ხუროთმოძღვრება თვით საბერძნეთშიაც დაცემული იყო იშვიათად. ეს ეკლესია უნახავს პროფ. ხახანაშვილსაც წარსული საუკუნის ოთხმოციან წლებში და ისიც ამბობს, რომ მხატვრობის სლავური წარწერები აქვსო. ეს ეკლესია უკანასკნელად ენახე 1938 წელს, მაგრამ უკვე საშინლად წამხდარი იყო და ფრესკები მთლად ჩამოფხევილი აღმოჩნდა. არა თუ წარწერა, თვით სახეებიც აღარ ეტყობოდა. ეკლესია საქონლის ნაკელით იყო სავსე. ქართული წარწერები მთელს ტაძარზე აღაჩნდა მოიპოვება. შეიძლება წარწერები იყო, მაგრამ განგებ, რაიმე განძარბებით, წარწერაინი ქვები გამოიღო ვინმემ და გადამალა, რადგან მის ადგილას კედელს ეტყობა, რომ ქვები უნდა ყოფილიყო.

გუმბათი საუცხოოდ არის შენახული, სიმაღლით 10 მეტრს აღემატება, კონუსური ფორმისაა, ისეთივე, როგორც საქართველოს სხვა ეკლესიების გუმბათები. გუმბათი შორი მანძილიდან მოსჩანს და ამჟამად გადაცქერის ირგვლივ გატიალებულ არე-მარეს. გუმბათის ქვედა ნაწილი კუთხიანია და შიგ ჩატანებული აქვს გრძელი სარკმელები. ეკლესია ზევიდან გადახურულია თლილი ქვით და იმდენად კარგად არის შენახული, რომ არ ჩადის ერთი წვეთი წყალიც-კი. ზედ სახურავზე მრავლად ამოსულა მცენარეები, ასკილის და მაცელის ბუჩქები.

ეკლესიიდან რამდენიმე ნაბიჯზე, დასავლეთით, აგებული ყოფილა სამრეკლო, რომელიც სამიარკვლამდე დარღვეულა და ტყვის დაუცია. ტყვისე დაუცია სხვა მრავალი შენობა.

თვით ტაძარი ისე კარგად არის შენახული, რომ მისი შეკეთება და განახლება სულ ადვილად შეიძლება, რაიც თავს უნდა იღვას ჩვენმა სიძველეთა დამცველმა კომიტეტმა.

ტაძრის მშენებლად ისტორია სთვლის კახეთის განათლებულ მეფეს ლეონს, რომელიც 1520 წლიდან 1574 წლამდე მეფობდა. ამავე აზრისაა ყველა მკვლევარი, თუმცა ამის პირდაპირ დამამტკიცებელ საბუთს წარწერის სახით ვერსად ვპოვებთ ეკლესიაზე. ალიაბათელმა ინგილოებმა ზენის დროს მიწაში იპოვნეს ზარი, რომლის წარწერაც ამბობს, რომ ის შეუწირავს კახეთის მეფე ლეონს და აქედან გამოჰყავთ დასკვნა: თვით ეკლესიაც მისი აშენებულიაო. ზარი საქართველოს მუზეუმში ინახება. 1916 წელს ერთი ასეთი ზარი ეპოვ-

ნათ თალელ ლეკებს ზენის დროს მიწაში და მე მომიტანეს, მაგრამ ~~ხელ არა-~~
ვითარი წარწერა არ აღმოჩნდა.

ზემოთ ვსთქვი, რომ ბაზარი, სადაც ტაძარი აგებულა, ~~აქვეა~~ დიდ ქალაქს წარმოადგენდა. მის მცხოვრებთ, გარდა ქართველებსა, ~~მცხოვრებნი~~ მცხოვრებნი იყვნენ სომხები და ებრაელები. ამას საქართველოს ისტორია ადასტურებს. იმ მამულების სიაში, რომლებიც მცხეთის საკათოლიკოზოს ეკუთვნოდნენ, მოხსენებულია, სხვათა შორის, 27 კომლი ვაჭარი სომეხი და ებრაელი, რომელნიც მცხეთის სვეტიცხოვლის ეკლესიების კუთვნილებას შეადგენდნენ და რომელნიც ქალაქ ბაზრის მცხოვრებნი იყვნენ.¹⁾ რა თქმა უნდა, თუ ბაზარი სავაჭრო ცენტრს არ წარმოადგენდა, 27 კომლი ვაჭარი არ იქნებოდა იქ დასახლებული. გარდა ამისა, ამის დამამტკიცებელია ის ფაქტი, რომ ადგილობრივი მცხოვრებნი ზენისა და მიწის სხვა საუშაოების დროს ზმირად პოულობენ როგორც ფულს, ისე სხვადასხვა ძვირფას ნივთს. ამ რამდენიმე წლის წინად უპოვნიათ სპილენძის ჭურჭლეულით სავსე ქვევრი, ჭურჭელი მპოვნელთ ერთმანეთში გაუყვიათ. მეორე ადგილას უნახავთ სპილოს ძვლისაგან გაკეთებული მშვენიერი პატარა ყუთი, ფულით სავსე, ქვევრში ჩადებული. ნაპოვნ ფულში, სხვათა შორის, კარგა ბლომად აღმოჩენილა ინგლისური ფულიც, 1519 წლის თარიღისა. ეს ფაქტი ცხადყოფს, რომ ინგლისელებსაც ჰქონიათ დამოკიდებულება ქალაქ ბაზართან. ცნობილია, რომ მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისში ინგლისელმა ვაჭრებმა და, სხვათა შორის, ცნობილმა ჯენკინსონმა მთელი რუსეთი გადმოლაბა რამდენჯერმე, რათა ვაჭრობა-აღებ-მიცემობა გაემართა კასპიის მახლობლად მდებარე ქვეყნებთან და განსაკუთრებით სპარსეთთან.²⁾

როგორც ჯენკინსონი, ისე მას შემდეგ სხვა ინგლისელი ვაჭრები, არ ასცდებოდნენ ქალაქ შემახას, რომელიც მაშინ დიდ სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა აღმოსავლეთ კავკასიაში. შემახიდან ინგლისელები ადვილად ამოვიდოდნენ ქალ. ბაზარში, მით უმეტეს, რომ აბრეშუმს, რომელიც ინგლისელთა ვაჭრობის მთავარ ობიექტს წარმოადგენდა, უხვად ამზადებდნენ საინგილოში. ინგლისელთა ფულის პოვნა ბაზრის მიდამოებში ცხადყოფს ინგლისელთა ვაჭრობა-აღებ-მიცემობას ბაზართან. გარდა ამისა ქალ. ბაზარის ვაჭრობა-აღებ-მიცემობის შესახებ ცნობებს იძლევიან რუსეთის ელჩები, რომელნიც XV და XVI საუკუნეებში საქართველოში იმყოფებოდნენ. ელჩებმა ნაშროკინმა და ლეონტიევმა, რომელნიც მეფე ალექსანდრეს დროს იყვნენ საქართველოში (1574 — 1605), ქალ. ბაზარში სავაჭროდ წასვლის ნება გამოითხოვეს. მეფემ ნება დართო, ისინიც წავიდნენ და იქ მყოფ „მრავალ უცხო ქვეყნელ ვაჭრებს ცარცვადნენ, ქუდებსა, საქონელსა და ფულს სტაცებდნენ, ღუქნებში შედიოდნენ, ნადავლით ჭეიფობდნენ“.³⁾ აქედან ცხადია, რომ ბაზარი ყოფილა არა უბრალო სავაჭრო ქალაქი, არამედ დიდი სავაჭრო ცენტრი, სადაც მრავლად იკრიბებოდნენ როგორც ადგილობრივი მცხოვრებნი, ისე უცხოელები.

მაგრამ ქალაქი ბაზარი სხვაფრივ უფრო შესანიშნავია, საქართველოს წარსულში იქ დატრიალდა არაჩვეულებრივი ტრაგედია: იქ დაპლავრა მამის

¹⁾ თ. ჟორდანია: ქრონიკები, ტ. II გვ. 197.

²⁾ Зейдлин: „Историч. очерк Бакинск. губ.“

³⁾ Белокуров. ღედანში ასეა ნათქვამი: „С бусулманских людей шапки снимали и в кабаках пропивали“.

ალექსანდრეს და ძმის გიორგის სისხლი გამაჰმადიანებულმა ბატონიშვილმა კონსტანტინემ. როგორც ვიცით, კონსტანტინე შაჰაბაზის კატეხე/მწიგნურობა, სადაც ის ძველად იყო წაყვანილი. როცა ქართველებმა რუსეთთან/მოსკოლა და ურთიერთობა გაახშირეს, ირანის მბრძანებელს არ შეეძლო გულხელ-დაკრეფილს ეცქირა ამისთვის, რადგან შორმჭკრეტელი შაჰაბაზი დარწმუნებული იყო, რომ თუ რუსეთი კავკასიის ქედს გადმოლაზავდა, ირანსაც ხერი არ დაადგებოდა. ამიტომ გავზავნა კახეთში თავის მონა-მორჩილებაში აღზრდილი ბატონიშვილი კონსტანტინე და უბრძანა—მოეკლა მამა და შეილი და თვით გამეფებულიყო კახეთში¹⁾. მამა-შვილის შეხვედრა ბაზარში მოხდა. სადაც კონსტანტინემ გამოასალმა სიცოცხლეს მამა და ძმა სხვა წარჩინებულ კახელებთან ერთად. იმეამად კახეთში იყვნენ რუსეთის ელჩები, რომელნიც ამ გულშემაზრავ ამბავს შემდეგნაირად გადმოგვცემენ: „მოგვესმა უცებ უშველებელი ღრიალი და თოფების ჯახა-ჯუხი მეფის სადგომიდან, საიდანაც გულგახეთქილი ქართველები გარბოდნენ, რომელთაც უკან გამხეცებული ყიზილბაშები მისდევდნენ და ეკვეთებოდნენ, გამოქცეულთ გვეთხრეს, რომ კონსტანტინე ირანთა ჯარით ებრძვის მამასა და ძმასაო. ჩვენ მაშინათვე გავგზავნეთ თარჯიმანი სვეტინი, რათა გამოეცხადებინა კონსტანტინესათვის — აეღო ზელი სისხლის ღვრაზე, მაგრამ გვიან იყო: დაბრუნებულმა სვეტინმა გვითხრა, რომ კონსტანტინემ უკვე მოკლა მამა და ძმაო და მკვდარი მამის თავი მის წინ მხევალს ეჭირაო. მათთან ერთად დაილუნენ ებისკოპოსი რუსთავისა, ვინმე თავადი ორბელი და სხვა წარჩინებული პირნი, რიგხვით ხუთამდე. ალავერდის მიტროპოლიტი-კი მხოლოდ დაჭრილი იყო“²⁾.

ლეკეთის მონასტერი. სოფელი ლეკეთი ქართველთა უძველესი სოფელია, რომელსაც ლეკართი რქმევია. დღეს ქართველთა ჭაჭანებაც კი არ არის და მთელი სოფელი წახურდიან (დაღესტანი) ჩამოსულ ლეკებს უჭირავთ. ამ სოფლის ზევით, ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხარეს, ნახევარი კილომეტრის მანძილზე მთის ფერდობებს შორის ვაკე ადგილია, სამი მხრიდან უღრანი ტყეებითაა შემოსილი და კავკასიის მთაგრეხილით შემოფარგლული. მშვენიერი და თვალწარმტაცი გადასახედი აქედან, მთელი საინგილო და ალაზანი თავიანთი ტურფა ქალებით ხელის გულივით მოსჩანს. აი ამ ვაკე ადგილზე ყოფილა გაშენებული მონასტერი, რომლის ეკლესიები და სენაკები დიდ მანძილზეა მოფანტული.

ამ მონასტერში ყველაზე კარგად შენახულა ერთი დიდი ტაძარი, რომელიც ყველაზე უძველეს და უკეთეს შენობად უნდა ჩაითვალოს. მთელი ეკლესია, რომელიც სიგრძით 27 მეტრს უდრის, ზოლო სიგანით 21 მეტრს, აგებულია ცუდად ნათალი კლდის ქვით, მხოლოდ კარები და ფანჯრებია ამოყვანილი მშვენიერად ნათალი ოთხკუთხი ქვით. თვით ეკლესია ჯვარედინ გეგმაზეა აგებული და ადამიანს აკვირვებს თავისი სიმაღლით და ბუმბერაზობით. ეკლესიის საკურთხეველი სიგრძით 8 მეტრია, სიგანით — 6. აღმოსავლეთის მხრიდან კედელი მორგვალეხულია, ჩატანებული აქვს გრძელი და ვიწრო ფანჯარა, ზოლო მარჯვნივ და მარცხნივ კედელში ჩატანებულია თითო-თითო წალთა. საკურთხეველის აქეთ-იქით სამსხვერპლოა და შესამოსავი, რომელნიც მშვენიერი თლილის ქვით განიყოფებიან საკურთხეველისაგან. შიგნიდან ეკლესია კარგი თლილის ქვით არის ნაშენები. საკურთხეველიდან პირ-

¹⁾ Белокуров: „Сношение России с Кавказем“. стр. 485.

დაპირი შესავალი მხოლოდ სამსხვერპლოშია, შესამოსავში კი — შარტო ეკლესიიდან. ორივეს აღმოსავლეთის მხრიდან პატარა ვიწრო ფანჯრები აქვს დატანებული. ეკლესია შიგნიდან თეთრად ყოფილა გალესილი და მხოლოდ სამხრეთის კარების თავზე მკრთალად ეტყობა ქრისტეს ნათლისღება, რომელიც წითელისა და მწვანე ფერადებით არის ნახატი.

ეკლესიის სახურავი თითქმის მთლად დანგრეულია და მხოლოდ კარებთან და სამსხვერპლოსთან შენახულა. დანგრეულია აგრეთვე დასავლეთის კედლის ნახევარი, დანარჩენი კედლები კი მთელია. რადგან თალი ჩამონგრეულია, ძნელი სათქმელია, რანაირის მოყვანილობისა იყო გუმბათი. თუმცა გუმბათის ნანგრევები ეკლესიაში ჰყრია, მაგრამ მათზე მხოლოდ იმის ამოკითხვა შეიძლება, რომ გუმბათი თლილი ქვისა ყოფილა და ვიწრო ფანჯრები ჰქონია. ეკლესიის სახურავიც თლილის ქვისა ყოფილა, მაგრად შედუღებული.

ამ ეკლესიის გადასწვრივ, გზის იქით, რამდენიმე მეტრის მანძილზე, ყოფილა მეორე ეკლესია, უფრო დიდი და ფართო, სიგრძით 34, ხოლო სიგანით 22 მეტრი. ეკლესია რიყის ქვითა და აგურით ყოფილა აგებული. ეს უკანასკნელი გარემოება გვიჩვენებს, რომ ეს ეკლესია უფრო მახლობელ დროში ყოფილა აშენებული, ვიდრე პირველი, მაგრამ ეტყობა ცუდად აუშენებიათ, რადგან ეკლესია თითქმის სულ ჩამონგრეულია და, გარდა ჩრდილოეთის კედლისა და საკურთხეველ-სამსხვერპლოსი, არა დარჩენილა რა. ეკლესიის შიგნით ნახევრად ჩამონგრეული ბოძები აგურითაა ნაშენი და მთელი ეკლესია ექვსი ასეთი ბოძითაა დაყოფილი სამ ნაწილად, ანუ ნეფად, რომელთაგან შუა ნეფს ათი მეტრი სიგანე აქვს. ერთის სიტყვით, ეს ეკლესია ისეთოვე გეგმისაა, როგორც პირველი, მხოლოდ განსხვავდება სიდიდით და საშენი მასალით.

გარდა ამ უზარმაზარი ეკლესიებისა, მათ გვერდით კიდევ ექვსი პატარა, თლილის ქვით ნაშენი ეკლესიაა. ეს პატარა ეკლესიები, ყველანი ერთის გეგმისანი არიან და ირგვლივ ახვევიან პირველს ეკლესიას, ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის მხრივ. სიგრძით თითო მათგანი 8 მეტრია, სიგანით — 6. შიგნით ყველა თეთრად ყოფილა გალესილი. საკურთხევლის ნაწილი მორგავალებულია, შიგ ვიწრო და ცრძელი ფანჯარა აქვს ჩატანებული, ხოლო აქეთ-იქით 2 თახჩა.

ეკლესიის ირგვლივ კიდევ მრავალი შენობა ყოფილა, კარგა დიდ მანძილზე ყველგან ნასახლარი ეტყობა, არის უზარმაზარი სიღრმის ქვევრები, თონეები და სხვა. ყველგან ძველებური ჭურჭლის ნამტვრევები ჰყრია, რომელნიც ფერადი საღებავებით ყოფილან დასურათებული. ამ მონასტრიდან დაწყებული, თვით დღევანდელ სოფლამდე, ყველგან ნანგრევებია, კედლები და ნასახლარები. ამასთანავე ყველგან, მონასტრის სიახლოვეს, ტყეში ხეები კაკლისა, ვაშლისა და უმათვრესად ლეღვისაა. ამ უკანასკნელით ხომ გან-

თქმულია მთელი საინგილო! ცხადადა სჩანს, რომ მონასტრის მასწავლებლად ქალაქი თუ არა, დიდი სოფელი მაინც ყოფილა. საუბედურედვე, ვერცხელი ამოდენა ნანგრევში ვერც ერთ წარწერას ვერა ეპოულობთ, შემთხვევითად კია, რომ წარწერა არა ყოფილიყო: დიდ ეკლესიას ორ ადგილას ეტყობა, რომ გამოუღიათ რაღაც ოთქუთხიანი დიდი ქვები. შესაძლებელია სწორედ მათზე იყო წარწერები, ან შეიძლება ნანგრევებშია სადმე მოყოლილი ასეთი წარწერა. 1910 წელს ბელაქნელმა შამილ დიბიროვმა მიამბო, რომ დალესტინის ყოფილმა გუბერნატორმა მელიქიშვილმა ჩემი თანდასწრებით ინახულა ეს მონასტერი, ნახა ერთი ქვა წარწერით, მაგრამ რადგან ვერ წაიკითხა, თან წააღებინა, რათა სხვებისათვის წაეკითხებინათ. მე ვერ გავიგე ამ ქვის შემდეგი გზა-კვალი.

სდუმს თვით საქართველოს მატთანაც ამ მონასტრის შესახებ და მხოლოდ ექვთიმე კათოლიკოსის მოგზაურობაში ვკითხულობთ, რომ მან, სხვათა შორის, ინახულა სოფ. ლექართის წმ. მოციქულთა სწორის — ნინოს მონასტერიო. მაშასადამე, შესაძლებელია აქ დედათა მონასტერი ყოფილიყვეს. ჯერ დაწვრილებით არვის გამოუკვლევია და შეუსწავლია ეს მონასტერი, ჯერ დახელოვნებული არქეოლოგის თვალი არ მოხვედრია მას, თორემ ეჭვი არ არის, აქ თვით ნანგრევთა შორის ამოიკითხავდა მის წარსულს.

სოფ. გილიუკი ან ვარდოვანი. ეს სოფელი ისტორიულად შესანიშნავია და არა ერთხელ არის მოხსენებული საქართველოს მატთანში. უკანასკნელად აქ, 1706 წელს მომხდარ ბრძოლაში კახეთის მეფე იმამ-ყულიხანი (დავით მეფე) საშინლად დამარცხდა. მას შემდეგ ქართველობა გაპქრა ამ სოფელში და აზერბაიჯანიდან გადმოსახლებულმა მულალებმა დაიქირეს იგი. თავდაპირველად სოფელი მთის ფერდობზე ყოფილა გაშენებული. ეტყობა, ბევრი ვარდი სცოდნია იქ, რის გამოც თვით სოფელს ვარდოვანი დარქმევია. ამ მთაზე, რომელსაც ქოშისმთას ეძახიან, არის სტეფანეს სახელის ეკლესია და დიდი სახლი, რომელსაც ხალხი თამარის სასახლეს ეძახის. როგორც ეკლესია, ისე სასახლე ნახევრად დანგრეულია. ეკლესია პატარაა, თალი მთლად ჩამონგრეული აქვს. სასახლეს ეტყობა დიდი ყოფილა და შესაძლებელია მართლა ვინმე დიდებული სცხოვრობდა იქ. არსად წარწერა არ მოიპოვება, თუმცა დაბეჯითებით დავათვალისწინებ ყოველი კუთხე. მთელი მიდამო ტყეს დაუცია. დაბლობიდან, სადაც მთავარი გზატკეცილი გადის, ძლივს სჩანან ეს ნანგრევები. ამ სოფელში ძველად, როცა ქართველობა მოსახლეობდა, დიდი მევენახეობა სცოდნიათ, რასაც მოწმობს ის, რომ სოფელები მიწის გათხრის დროს ქვევრებს პოულობენ.

ამ სოფელში, სამხრეთ მხარეს, არის ერთი პატარა ეკლესია ჩვეულებრივი ქართული ტიპისა, სიგრძით 9 მეტრი, სიგანით 6. ეკლესია დღესაც კარგად არის დაცული, არც თალი აქვს ჩამონგრეული და არც კედლებია დაზიანებული. შესანიშნავია ეს ეკლესია იმითი, რომ ბავშვები დაბადების მეორმოცე დღეს მაჰმადიან დედებს მიჰყავთ აქ (როგორც ვარდოვანიდან, ისე სხვა მახ-

ლობელ სოფლებიდან) და აბანავებენ ამ ეკლესიაში, იმ რწმენით, რომ აქ განბანილი ბავშვი უფრო ჯანსაღი და მაგარი აგებულობისა ექნება. ამის მოსაზრებით აბანავებენ აეადმყოფ ბავშვებსაც. ბანაობა ასე ხდებოდა: მამაკაცებს სიაში დაანთებენ ცეცხლს, გაათბობენ წყალს და აბანავებენ ბავშვს, შემდეგ გრძელ ცოცხებს წაუკიდებენ ცეცხლს და დასწვავენ, განაბან წყალს კი იქვე ორმოში ჩააქცევენ.

ამ ჩვეულების აზრი შემდეგი უნდა იყოს: როცა ლეკთა თარეში მძვინვარებდა საინგილოში და ხალხს მოღები ძალით ათათრებდნენ, ქალები მაინც თავისას არ იშლიდნენ და ფარულად უმღევდნენ ნათლავდნენ ბავშვებს, მით უმეტეს, რომ თვით ტიბიკონითაც ქალებს ზოგიერთ შემთხვევაში ამის უფლება აქვთ. ეს ჩვეულება გამუსულმანების შემდეგაც დარჩენილა ხალხში. ცოცხებს კიდევ ალბად სანთლის მაგივრად ანთებენ.

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

3. შვეიცარი — „სტალინი ტურუხანასკის გადასახლებაში“.

საბლიტბაში, 1941 წ.

საბლიტბაში ქართულად გამოსცა ვ. შვეიცარის წიგნი „სტალინი ტურუხანასკის გადასახლებაში“. წიგნის ავტორი, რომელიც რევოლუციურ არაღვალურ მუშაობას აწარმოებდა სტალინთან და ჩვენი პარტიის სხვა გამოჩენილ ზელმძღვანელებთან ერთად, თავის მოგონებებში გადმოგვცემს სტალინის გმირული ცხოვრებისა და რევოლუციური ბრძოლის მომენტებს მისი მეექვსე გადასახლებაში ყოფნის დროს. სტალინის მეექვსე გადასახლების ადგილი კურეიკა იყო. თუ რას წარმოადგენდა კურეიკა მაშინ, ამაზე წარმოდგენას გვაძლევს ავტორის შემდეგი სტრიქონები: „ეს არის ყველაზე ჩრდილოეთით მდებარე დასახლებული ადგილი ტურუხანასკის მხარეში. კურეიკაზე შესახებ ვადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ის იმყოფება დედამიწის კიდეში. აქ ზამთარი 8-9 თვეს გრძელდება, ზამთრის დამე კი — მთელი დღე-ღამის განმავლობაში. აქ არასოდეს არ აღმოცენებულა პური და ბოსტნეული. ტუნდრა და ტყეები საცხე იყო მზეცებით. 65 გრადუსი ყინვის დროს ადამიანი იურტაში ცხოვრობდა. უბრალო თბილი ქაზი კი უფრო ზედნიერი ხალხის პრივილეგიას წარმოადგენდა. და აი აქ, ტურუხანასკის მხარის მიყრუებულ ადგილას, პატარა მივარდნილ კურეიკაში გადასახლეს ამხანაგი სტალინი“ (გვ. 9).

შემდეგ: „ტურუხანასკის მხარის პირობები მეტად მძიმე იყო გაქცევისათვის. წელიწადში სამი თვე გრძელდებოდა გულის გამწყალბებელი უგზოობა. პოლარულ მოკლე ზაფხულში კურეიკაში შემოსვლას ასწრებდა ენისეის მხოლოდ ერთი გემი. წელიწადში სამი თვე კურეიკა საცხებით მოწყვეტილი იყო ცხოვრებისაგან, ყოველგვარი კავშირი წყდებოდა.

მთელი მოძრაობა ენისეით წარმოებდა და არავითარი სხვა გზები არ არსებობდა. ენისეიკიდან უკანასკნელი გემი გადიოდა 1 ავგისტოს. მაგრამ ის არ მოდიოდა კურეიკამდე, არამედ მონასტრისკოეში ჩერდებოდა ზამთრის გასატარებლად. შემოდგომაზე სამარბილო გზისთვის უნდა გეცადათ, მოგზაურობა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ძაღლებითა და ირმებით, მსუბუქი მარბილებით, თითქმის ადამიანის სიმაღლე თოვლს დებდა. გაზაფხულზე, როცა თოვლი იწყობდა ღობას და ენისეის ყინული დნებოდა, შემპული ძაღლების მსუბუქი მოწყობილობა კი არ შეელოდა. მარბილები და ძაღლები თოვლში იფლობოდნენ. მოძრაობა წყდებოდა. გაქცევის მოწყობა მეტად გათულებული იყო, და ამხანაგი სტალინი იძულებული გახდა ამჯერად დარჩენილიყო გადასახლებაში“ (გვ. 16).

როდესაც სტალინს აქ სახლდებდნენ, სტალინს, რომელსაც მეფის განდარსებით სთვლიდნენ საშიშ „მორბენალად“ გადასახლებებიდან — ვარაუდობდნენ, რომ ბოლოს და ბოლოს აქ, კურეიკაში, ამ მრისხანე, ყრუ და ჩუმ უდაბნოში, პოლარული შეუბრალებელი სიცივის სამეფოში, შესაძლებელი იქნებოდა ამ დაუდგრომელი რევოლუციონერის „მოთვინიერება“, ე. ი. მისი წამებით გატყევა და განადგურება.

მაგრამ კარიზმის ჯაშუშები და ჯალათები ცუდად ანგარიშობდნენ. მშრომელი ხალხის ამ დაუძინებელ მტერებს არ ჰქონდათ წარმოდგენა იმაზე, თუ როგორ უშინაზი და უდრეკი არიან ხალხის ბელადები.

რუსეთის პირველი რევოლუციის დამარცხების შემდეგ, მეფის ზელისუფლება ცეცხლით და მახვილით ანადგურებდა ბუშათა რევოლუციურ მოძრაობას და მის ავანგარდს ბოლშევიკურ პარტიას. რუპრესიებს საზღვარი არ ჰქონდა. მაგრამ პარტია პანიკამ რაღი მოაქცია. პარტიამ გამოიწვია რევოლუციური ბრძოლის ახალი ფორმები და მეთოდები. პარტიის ზელადები გადასახლებაში თუ იატაკქვეშ, ყველგან აღვივებდნენ რევოლუციის ცეცხლს. როდესაც ეცნობით სტალინის ცხოვრებას კურეიკაში, თქვენს წინ დგება შეუდრეკელი პროფესიონალი რევოლუციონერი, რომელიც განუწყვეტლივ არაღვალურ მუშაობას აწარ-

მოგებს ყოველგან, მუდამ თოვლით დაფარულ პოლარულ ტურუხანსკშიც კი, ამ მკაცრი სიცვისა და დამაშინებელ სიჩუმის სამფლობელოში.

წიგნაკის ავტორი სწერს: „ამხანაგი სტალინი სამწელიწადიანეფარს გადასახლებაში, მაგრამ მას ამ ხნის განმავლობაში არ შეუწყვეტია პარტიულ პარტიულ მუშაობა. ტურუხანსკის გადასახლებაში მყოფი ჯგუფი ბოლშევიკების ცენტრალური კომიტეტის წევრებისა დაკავშირებული იყო ილიითან და რუსეთის ბოლშევიკურ ორგანიზაციასთან. წარმოებდა მხურვალე, შეუსვენებელი გამოხატულება ყველგან მიმოფანტულ იატაკქვეშ ორგანიზაციისა და ცალკეულ ამხანაგებთან“. (გვ. 17).

მაგრამ აი 1914 წელი. იმპერიალისტებმა მსოფლიო ომის აღწი გაახვიეს. „მეორე ინტერნაციონალის სოციალ-დემოკრატიკულმა გერაგულად უღალატეს სოციალიზმის საქმეს, პარტიული პარტიის საერთაშორისო სოლიდარობის საქმეს. ისინი არა თუ არ გამოვიდნენ ომის წინააღმდეგ, არამედ, პირიქით, ეხმარებოდნენ ბრუტალური მეომარ სახელმწიფოთა მუშებისა და გლეხების ერთმანეთზე წასისიანებაში სამშობლოს დაცვის დროში“ (საქ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი, გვ. 195).

გამართლდა ლენინის დიაგნოზი მეორე ინტერნაციონალის შესახებ.

სტალინი იქ, შორეულ კუროვში იძლევა მარქსისტულ რევოლუციურ წარმოდგენას ომის მიზეზებზე, ომის ბუნებაზე, და იმ ამოცანებზე, რომელიც ომთან დაკავშირებით დადგა მსოფლიო რევოლუციური მოძრაობის წინაშე. ის იძლევა ბოლშევიკური პარტიის თეორიისა და ტაქტიკის საფუძვლებს ომის საკითხებში.

რევოლუციის ბელადები ლენინი და სტალინი მისწრაფიან ერთმანეთს შეუთანხმონ თავდავიანთი შეზღუდულობანი. ლენინის თეზისები აღწევს სტალინამდე კუროვში. და სტალინი დაუყოვნებლივ უპასუხებს ლენინს, რომ მათი მოსაზრებანი საესებოთ ემთხვევიან ერთმანეთს ომის საკითხებში.

წიგნის ავტორს ნაჩვენები აქვს დამატული ყოველდღიური მუშაობა სტალინისა რევოლუციური თეორიის დარგში.

„თვით ოთახის მოწყობილობა გავრძნობინებდათ, თუ რა დამატულად მუშაობდა ის. მაგიდა საეს იყო წიგნებითა და გაზეთების დასტებით. კარლ მარქსის გენიალური ნაწარმოების ტომები სულ დანჭრით იყო აღბეჭდილი. ამ დროს სტალინი „კაპიტალზე“ მუშაობდა. ამ ნაწარმოებზე მუშაობას სტალინი არა ერთხელ დაბრუნებია. საკმაო გავიხსენოთ მისი მოთხრობა საქ. კ. პ. (ბ) ტ. კ.-თან 1938 წელს მოწყობილ პროპაგანდისტების თათბარზე ომის შესახებ, თუ როგორ უხდებოდათ ახალგაზრდა მარქსისტებს თბილისში გროშების შეგროვება იმისათვის, რომ ხელით გადაეწერათ იმ დროს თბილისში არსებული კარლ მარქსის „კაპიტალის“ ერთადერთი ცალი, რათა შეესწავლათ ის... მაგიდაზე იდგა როზა ლუქსემბურგის წიგნი გერმანულ ენაზე, რომელსაც იოსებ ბესარიონისძე კითხულობდა და თარგმნიდა რუსულ ენაზე“ (გვ. 28-29).

წიგნაკში ნაჩვენებია ავტორზე, თუ როგორ ბოლშევიკური აღზნებულობით და შეუდარებლობით იბრძოდა სტალინი გადასახლებაში ყველა იმით წინააღმდეგ, ვინც უშლიდა პარტიის სწორი გზით სვლას და ცდილობდა დაერღვია მისი სიმტკიცე და ლენინური ერთიანობა.

შვეიცერიის წიგნაკი იმით იწვევს დიდ ინტერესს, რომ სტალინის პიროვნება აქ წარმოდგენილია, გადასახლების პერიოდში, როგორც რუსები იტყვიან, как в большом, так и в малом.

„პრავდა“ ბბლიოგრაფიაში ამ წიგნაკის შესახებ სწერდა:

„ყველას ძალიან ვურჩევთ წაიკითხონ ამ. შვეიცერიის მოგონებათა პატარა წიგნაკი. ის დაწერილია ისე უბრალოდ, მაგრამ ამავე დროს აღზნებულად და გულწრფელად, რომ ყოველი მოწაფისათვის მისაწევლობია. ახალგაზრდობისათვის ამ წიგნაკის წაკითხვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. ჩვენი დიდი სამშობლო ჰყვავის და კიდევ უფრო მტკიცდება. მაგრამ მისი საზღვრების ირგვლივ მძვინვარებს სისხლიანი ზანძარი მეორე იმპერიალისტური ომისა—და მთელი ჩვენი შეგნება, შრომა და შრომის დისციპლინა უნდა იქნეს ყოველთვის მობილიზებული. მოგონებათა წიგნი „სტალინი ტურუხანსკის გადასახლებაში“ გვიჩვენებს ჩვენ უძნელეს დაბრკოლებებთან ბრძოლის, რევოლუციური გამბორობის სანიმუშო მაგალითს, ბოლშევიკური პრინციპიანობის, სიბრძნისა და წინაგაქცეულის, სოციალიზმის მტრების ზიზლის, პარტიისა და სამშობლოს, რომლისთვისაც ჩვენ ვმუშაობთ და

თუ საჭირო იქნება სიუცხლესაც გავიღებთ, სიყვარულისა და ერთგულების სანერმოშო მაგალითებს*.

ამ სტრიქონების დაწერის ნახევარი წლის შემდეგ ჩვენს ქვეყანას გერმანიის და ჰიტლერის აჯანყებები დაესხნენ თავს. მით უფრო საჭიროა გავცნოთ ამ პატარა წიგნს, რათა ჩვენი დიდი მასწავლებლები, სტალინის ცხოვრების გაცნობით ვისწავლოთ მძიმე დაბრკოლებათა გადალახვა, გმირული ბრძოლა გამარჯვების მოსაპოვებლად.

ბ. ივანიძე

სიკოლოგ აზიარევილი — „ალექსანდრე ნიკოლი“

საბლიტბამი, 1941 წ.

მე-13 საუკუნეში აღმოსავლეთი დიდ და მოულოდნელ ამბებს უშვადებდა მთელ მაშინდელ კულტურულ მსოფლიოს. მონღოლ მეჯოგეთა მომთაბარე ტომები, რომელნიც მანამდე ერთმანეთს ებრძოდნენ, მე-13 საუკუნეში ჩინგიზ-ყანის მეთაურობით ერთ დიდ ლაშქრად გაერთიანდა. ნიკიტიმა სარდალმა ეს უზარმაზარი ურდო საომრად დასჭრა. გამოქანებული ზეფი ველარაგინ შეაჩერა: ზედიზედ ეცემოდნენ ქალაქები და სახელმწიფოები, მონღოლთა ცხენების ფლოქებე ქვეშ ითელებოდა და ნადგურდებოდა ჩინეთის, ხეარაზმის, საქართველოს და სხვა მრავალი ქვეყნის აყვავებული კულტურა.

მონღოლები მალე ეწვიენ რუსეთსაც. პირველი სადაზვერვო ლაშქრობის შემდეგ მონღოლთა ლაშქარი კვლავ შეესია რუსეთის ველებს. 1236-37 წლებში ბათო-ყანმა დაიპყრო ჩრდილო-აღმოსავლეთი და სამხრეთ რუსეთი, აიღო უდიდესი ქალაქები, დაიმორჩილა უკრაინა და შიდალწია დასავლეთ ევროპამდის. აქ იგი შეხვდა მტკიცე წინააღმდეგობას, პირი იბრუნა და ვოლგის ქვემო ნაწილში დააარსა უძლიერესი სახელმწიფო — „ოკროს ურდო“.

ამ ახალ სახელმწიფოში ჩვეულებრივი მონღოლური წესრიგი დამყარდა: ხარკის კრეფა, მკვიდრი მოსახლეობის ტყვედ წაყვანა და დარბევა.

რუსი ხალხი, ისე როგორც ქართველი და სხვა მოწინავე კულტურული ხალხები, მუდგარ წინააღმდეგობას უწევდა ველურ დამპყრობელს. მათ წინააღმდეგ გაერთიანებულმა და მომქანცველმა ომებმა დაასუსტა მონღოლთა ძლიერება, ფაქტობრივად რუსეთის ველებზე წამოვებულმა ომებმა იხსნა დასავლეთი ევროპა მონღოლთა უღლისაგან. მაგრამ რუს ხალხსაც ძვირად დაუჯდა ეს ბრძოლები. ორას წელზე მეტი იბატონეს მონღოლებმა რუსთა ქვეყანაში.

მონღოლთა ბატონობის პირველ პერიოდს ეკუთვნის დიდი რუსი მამულიშვილის, სახელგანთქმული სარდლის და შორისმჭერტელი პოლიტიკოსის — ალექსანდრე ნეველის ცხოვრება და მოღვაწეობა.

ნოვგოროდის მთავარი ალექსანდრე კარგად ხედავდა მონღოლ დამპყრობელთაგან რუსი ხალხის ჩაგვრას. მტერი ძლიერი იყო და მასთან ფრთხილი დამოკიდებულება იყო საჭირო. იცოდა რა თავისი ძალების უღონობა, მონღოლთათვის აშკარა წინააღმდეგობის გაწევის მაგივრად იგი ყენებთან ლოიალურ პოლიტიკას ანხორციელებდა.

მაგრამ რუსეთის მტერი მარტო აღმოსავლეთიდან კი არ აწუხებდა.

გერმანელ რაინდთა ლაშქარი, შვედთა, ლიტველთა და სხვა ტომთა ჯარებითურთ, დაუინებთ მოიწვედა აღმოსავლეთისაკენ — ალექსანდრეს სამშობლოსაკენ.

ალექსანდრე ნეველმა მთავარი ყურადღება მათ წინააღმდეგ მიმართა. მან არაერთხელ გაანადგურა რუსი ხალხის ეს უბოროტესი მტრები.

1240 წელს ალექსანდრემ მდინარე ნევაზე დაამარცხა შვედების მრავალრიცხოვანი ლაშქარი. ამ გამარჯვების უდიდესი მნიშვნელობის გამო, ნოვგოროდის მთავარს იმ დღიდან ალექსანდრე ნეველი ეწოდა.

ალექსანდრე ნეველის სამხედრო ნიჭმა და სიმამაცემ კიდევ უფრო გაითქვა სახელი ჩუდის ტბაზე მომხდარი ბრძოლის შემდეგ. „ყინულზე ელვტის“ გმირული ეპოპეით ალექსანდრე ნეველმა რუსეთის ისტორიაში უბრწყინვალესი ფურცელი ჩასწერა.

ლეონელ „ქოდაკ-რაინდთა“ სასტიკი დამარცხება იყო რუსეთის დიდი სამხედრო და პოლიტიკური წარმატება. ჩუდის ტბაზე ალექსანდრე ნეველმა გაანადგურა გერმანელ რაინდთა უძლიერესი, მაშინდელი დროისთვის საუკეთესოდ შეიარაღებული არმია.

ეს გამარჯვება მრისხანე გაკეთილად იქცა ყველა მათთვის, ვინც ოდესმე მოინდომეს რუსთა ქვეყნის დამონებასა და დარბევას.

ალექსანდრე ნეველის სახელი დღესაც ძვირფასია ყველა მათთვის, ვინც მტერს სძულ-
ვლით ცხოვრობს და მტერზე გამარჯვების სურსა.

ამ კეთილშობილი გმირის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას გვიწვლის თვალწინ სწავლის
მიერ ახალაბალ გამოცემული ნიკოლოზ აგიაშვილის წიგნი: „ალექსანდრე ნეველი“.
სადა, სრატოვანი ენით, მიმზიდველად მოგვითხრობს ავტორი რუსი ხალხის უძლევე-
ლობაზე, მისი მეთაურობის შეუდრეკლობასა და სიმამაცეზე.

ამ პატარა წიგნში დიდი და ამაღლებელი ამბებია აღწერილი. რუსულ ენაზე არსე-
ბულ საკმაოდ მდიდარ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, ავტორს მიუღწევია წიგნის მიზნი-
სათვის: საინტერესო საკითხავად გუხადა ჩვენი მკითხველისათვის (და კერძოდ ახალგაზრდა
მკითხველისათვის) იმ ადამიანის თავგადასავალი, რომელმაც მრავალწლის ასახელა შრომები
ქვეყანა, დიდი რუსი ხალხი.

დღევანდელი სამშობლო ომის პირობებში ასეთი წიგნის გამოცემის უაღრესად დრო-
ულობასა და მნიშვნელობაზე ზედმეტია ლაპარაკი.

ეს კარგი წიგნი უფრო მოიგება, რომ ალაგ-ალაგ რუსიციუმები არ შეპარვოდა ავტორს.
გვხვდება უბერხლო, გაუმართავი გამოთქმებიც. მაგ.: „ეს ეზო იტყევა ყველა მოქალა-
ქეს, ის აზოციკლებდა ნოვგოროდელთა სწორუფლებიანობას: აქ თანასწორი უფლება
ჰქონდა უპოვარ ლალატს, უიარაღო მოქალაქეს, გაკოტრებულ ბოიარინ-შეგვსებს, მის მდი-
დარ შევადე-ბოიარინს — აქ მისულ ცხენზე მჯდომარეს, აბჯარასმულსა და გვერდზე
ზმლით, შვირალებულ ნათესავთა და მონამორჩილ ბრბოს თანხლებით“ (გვ. 21).

ეს გრძელი პერიოდი გაუგებარია როგორც აზრის, ისე ენის მხრივაც.
სადაცაა რუსული ტრადიციების თარგმანის მოყვანა ქართული მატანის ენით: გარდა
იმისა, რომ სტილიზაცია ყველგან ეტრია მიღწეული, „ქართლის ცხოვრების“ ენით ავტო-
რი ტყუილად უძნელებს ახალგაზრდა მკითხველებს წიგნის გაგებას.

2—2

კ. ოსიპოვი — „დოვიზიის უზროსი კიპიძე“

თბილისი, სახელგამი, 1941 წ.

მას „ქართველ ჩაპაევს“ ეძახდნენ... ვასილ კიკვიძე სამოქალაქო ომის იმ ლეგენდარულ
გმირთა პლეადას ეკუთვნის, რომელთაც თავიანთი გმირული ბრძოლებით, სამშობლოსა-
რგის, ლენინ-სტალინის დიადი პარტიის საქმისათვის თავდადებით და ერთგულებით სამუ-
ღაშო დიდება და სახელი დაიმკვიდრეს.

ჩაპაევი, პარზომენკო, ლაზო, კიკვიძე, შორსი, — ეს სახელები მუდამ იცოცხლებენ გმირ
სამბოთა ხალხში, მათი სახელით გულანთებული მილიონები სტედავენ დღეს მტერზე გა-
მარჯვებას.

დღეს, როცა პირისპირიან პიტლერელი ავაზაკები თავს დაესხნენ ჩვენს წმინდათაწმინდა
სამშობლოს და სურთ წაბილწონ ჩვენი დიადი მონაპოვარი, ჩვენი მშვენიერი, აყვავებული
მიწა-წყალი, — ახალგაზრდა ჩაპაევთან და ახალგაზრდა პარზომენკოსთან ერთად მრავალ-
მილიონიან ახალგაზრდობას გამარჯვების დრომად მიჰქვს გმირი მამების ვაჟაცურა სახე-
ლი დაძაბუნებულთა გასასრულად. სამბოთა ხალხი ურღვევლად, დუძლევად კდლად აღი-
მართა ჩვენი მამების წმინდა სისხლით მორწყული. ჩვენი მრავალტანჯული მიწის დასა-
ცავად.

დიდი სტალინის სახელით, ჩვენი დიადი სამშობლოს სახელით ჩვენი შევარდნები,
ჩვენი ტანკისტები, ჩვენი გმირი ახალგაზრდობა, ჩვენი პარტიზანები გაუგონარი სიმამაცით,
გამარჯვების უდიდესი რწმენით უმკლავდებიან პირისპირიან აგრესორებს.

სარეცენზო წიგნის ყოველი სტრიქონი გვახსენებს იმ დღეებს, როცა ახალგაზრდა საბ-
ჭოთა ქვეყანა შეუდრეკლად უმკლავდებოდა მსოფლიო იმპერიალიზმის შავნულ ძალებს,
მისი ყოველი სტრიქონი გვაშფავლის, თუ როგორი პირდაპირი, გამარჯვების რწმენით გან-
მტკიცებული და შედგარი უნდა ყოფილი სამშობლოსათვის სამკედრო-სასიკოცლო ბრძოლაში.

კ. ოსიპოვი თანმიმდევრობით აღწერს ვასილ კიკვიძის წარმატად და მიმზიდველ ცხოვ-
რებას.

კიკვიძის სახელი რისხვა იყო ტამბოველ კონტრრევოლუციონერებისთვის, დონის თეთრი
კაზაკობისათვის, იგი ლახვარი იყო კრასნოვის ბანდებისათვის.

წიგნში წარმატადი ფერებით არის დახატული ოცდაათი წლის ნიჭიერი სარდლის გულ-

თბილი დამოკიდებულება თითოეულ მებრძოლთან; რა მამობრივი მზრუნველობით ცდილობს იგი გაუფოს თითოეულ წითელარმიელს, შეისწავლოს მისი სიჭაბუკეობა, გაეზიაროს მისი წესილი.

იგი ყოველ ბრძოლაში ყველაზე წინ იყო. მისი შეძახილით აღფრთოვანებული მებრძოლები გამარჯვებას გამარჯვებაზე სწედდნენ. მას პქონდა არაჩვეულებრივი უნარი გაეყოლებინა ადამიანები გამარჯვებისათვის; აი, „მეორე ინტერნაციონალურმა პოლკმა“, რომელიც ჩეხი მოხალისეებისაგან შესდგებოდა და რომელსაც ჩეხი ოფიცერი კნიჟეკი მეთაურობდა, გადასწყვიტა თეთრგვარდიელების მხარეზე გადასვლა. კიკეძე გზაზე დაეწია მათ, უბრალოდ, რევოლუციური სიმატლით მოიშპო მან მთელი პოლკი და ამბოხებული პოლკის თვალწინ დახვრიტა თეთრი ოფიცერი კნიჟეკი. პოლკი კიკეძეს გაჰყვა:

მიუხედავად იმისა, რომ კიკეძე მრავალჯერ დაიჭრა, იგი თავის მებრძოლებს არასოდეს არ სტოვებდა, ერთხელ, როცა ეჭიმი მივიდა დაჭრილ კიკეძესთან, მან უჩვენა სულთმობრძავი წითელარმიელი და უბრძანა მისთვის გაეწია დახმარება.

წიგნში მოცემულია აგრეთვე იუდა ტროცკის და მისი დამკავშირების ის მოლაპატრუი საქმიანობა, რითაც მათ რევოლუციის სისხლში ჩახაჩობა უნდოდათ.

მაგონა, აი, ცარიენში სტალინი მივიდა. ფრონტზე მდგომარეობა მკვეთრად იცვლებოდა. კიკეძის დივიზიაში მიდიან პოლიტმუშაკები, მოსკოველი პროლეტარები. და მიუხედავად გამცემლების ბნელი ზრახვებისა, გამარჯვება რევოლუციის მხარეზეა. დიდი ლენინის და სტალინის შორსმჭვრეტელობამ უზრუნველყო პროლეტარული რევოლუციის საბოლოო გამარჯვება.

წიგნი ამბობს, რომ მოგვიტოვებს ადამიანებზე, რომლებიც თავიანთი მკერდით ვაჟ-კაცურად იცავდნენ ჩვენი მიწის თითოეულ მტკაველს სახლარსა და ცოლშვილს მოწყვეტილნი ღვრიდან წმინდა სისხლს შეიღებისათვის, დედებისათვის, სამშობლოსათვის, რევოლუციის სახელით, ლენინისა და სტალინის სახელით.

ამ წიგნის გამოცემა უძველესად დროულია. წიგნის თარგმანი (მთარგმნელი ე. მკალაბ-ლიშვილი) კარგად არის შესრულებული.

ალ. მებრძოლიძე

ს. ზორისოვი — „ბაბრატრონი“

საბლიტბაში. 1941 წ.

ქართველი და რუსი ხალხის მეგობრობას დიდი სახელოვანი ტრადიცია აქვს ჯერ კიდევ ოთხი საუკუნის წინ გააბეს კახეთის მეფეებმა მკიდრო კავშირი ჩრდილოეთის ძლიერ მეზობლებთან, მას შემდეგ ეს კავშირი გაძლიერდა და თანდათან მტკიცე მეგობრობად იქცა.

მე-17 და მე-18 საუკუნეებში სამხრეთიდან მომლაგრებული მტრის მოწოლამ საქართველოს სამეფო კარის სახელმწიფო მოღვაწეებსა და ქართულ დიპლომატიას პირი აბრუნებინა რუსეთისაკენ. გაძლიერდა რუსეთთან პოლიტიკური და ეკონომიური დაახლოების სასარგებლო მოძრაობა.

საქართველოდან გადახვეწილმა ქართველებმა არაერთი ბრწყინვალე ფურცელი ჩასწერეს მეგობარი რუსი ხალხის გმირულ ბრძოლათა ისტორიაში და არა ერთხელ ასახელეს რუსული იარაღი.

რუსეთის უდიდესი სარდლის სუვოროვის მოწადე და კუტუზოვის მეგობარი პეტრე ბაგრატიონი ქართველ ვაჟკაცთა იმ მცირერიცხოვან ჯგუფს ეცუთვნოდა, რომელიც რუსეთში აღიზარდა და რუსული იარაღის სამსახურში დაიცა გმირულად.

პეტრე ბაგრატიონის სახელი განუყრელადაა დაკავშირებული სუვოროვის ლეგენდარულ ლაშქრობებთან, 1812 წლის სამამულო ომის დიად ეპოპეასთან.

ბაგრატიონი თავისი დროის ერთი ყველაზე პოპულარული სარდალთაგანი იყო რუსეთში. იგი უყვარდა რუს ხალხს და მის გამოჩენილ მხედართმთავრებს, მას აფასებდა და ანგარიშს უწყევდა იმ დროის უდიდესი მხედართმთავარი ნაპოლეონი. ნაპოლეონის სიტყვით ბაგრატიონი იყო „რუსეთის არმიის საუკეთესო გენერალი“.

17 წლისა იყო პეტრე ბაგრატიონი, როცა სამხედრო სამსახურში შევიდა. ნიჭიერი მხედარი მალე დაწინაურდა, იგი აქტიური მონაწილე გახდა სუვოროვის ძლევა-

სილი ლაშქრობებისა. გზა ორაკოვიდან დაწყებული და ბოროდინოს ბრძოლით გათავისუფლებული, იყო გზა ბრწყინვალე გამარჯვებებისა, უდიდესი გამარჯვებისა და თავდადების. ბაგრატიონის მონაწილეობა აქვს მიღებული 20 დიდ ლაშქრობასა და 150 ბრძოლაში. ბაგრატიონი იყო ცხოვრება კაცისა, რომელიც მუდმივი ლაშქრობისა და მძიმე ბრძოლებისათვის დაიბადა. თავისი სიციხის უმთავრესი ნაწილი მან სამხედრო ბანაკში გაატარა.

როგორც სარდალი, ბაგრატიონი ერთიანი და საშინი იყო მტრისათვის მაშინაც, როცა იგი რუსის ჯარის იენგარდს მიუძღოდა და მაშინაც, როცა უკანდახევასს გამართულ არიერგარდულ ბრძოლას ხელმძღვანელობდა.

უსაზღვრო სიმახაცე და მტრისადმი შეუბრალებლობა მას ისევე ახასიათებდა, როგორც აზრიანი წინდახედულობა და თავდაპყრობა. შემტევი ბრძოლის დროს იგი მისხანე და თავზარდამცემი იყო მტრისათვის. არაერთი გამართული იერიში დაუმთავრებია მას ბრწყინვალე გამარჯვებით. განსაკუთრებით დიდი სახელი მოიხვეჭა ბაგრატიონმა, როგორც არიერგარდული ბრძოლების ნიჭიერმა ოსტატმა. იგი არაერთხელ გამოსულა ისეთი ხიფათიდან, როცა მდგომარეობა საცემით უიმედოდ ითვლებოდა, მას მტრის არაერთი გეგმა ჩაუფუშავს და უზრუნველყვია რუსეთის დიდი ლაშქრის გეგმაშეწონილი უკანდახევა.

უკანასკნელი ბრძოლა პეტრე ბაგრატიონმა ბოროდინოსთან გადაიხადა.

ბოროდინოს ბრძოლა იყო უდიდესი ბრძოლა. 1812 წლის სამამულო ომში ბაგრატიონი ერთერთი არმიის სარდლობდა. რუსეთის სახელგანთქმული სარდლის კუტუზოვის საერთო ხელმძღვანელობით რუსეთის არმიამ გადამწყვეტი წინააღმდეგობა გაუწია ნაპოლეონის არმიის და საბოლოოდ დამარცხა იგი. ნაპოლეონის ძლევამოსილი არმია აქ ღირსეულ მტერს შეხვდა პირისპირ ხელჩართულ ბრძოლაში, მტერს, რომელიც თავისი სამშობლოსა და თვითმყოფლობას იცავდა. პეტრე ბაგრატიონი გააფთრებით იბრძოდა ბოროდინოსთან, მისი საბრძოლო უბანი იყო ყველაზე სასტიკი ბრძოლის ასპარეზი.

იგი გმირულად დაცვა სამშობლოური მოსკოვის დაცვისათვის ბრძოლაში. მტერმა ვერ შესძლო რუსეთის არმიის დამარცხება ბოროდინოსთან.

პეტრე ბაგრატიონის ამ გმირულ ცხოვრებასა და სიკეთილზე მოგებითობის საბლიტგემის მიერ ახლამან გამოცემული ს. ბორისოვის წიგნი—„ბაგრატიონი“ (მთარგმნელი: გიგო გიგუჩაძე).

საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომის პერიოდში ამ წიგნის ქართულად გამოცემას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

ახლა, როცა მთელი საბჭოთა ხალხი აღსდგა შემოსეული მტრის წინააღმდეგ, როცა მტერი ჩვენი ქვეყნის გულს—მოსკოვს ემუქრება, ისე ცოცხლდება ჩვენი ხალხის მეხსიერებაში 1812 წლის სამამულო ომის მონაწილეების, ბოროდინოს გმირული დამცველების შარავნდემამოსილი სახელები.

მრავალრიანი საბჭოთა ხალხი იცავს თავის სამშობლოს, თავის მშობლიურ მოსკოვს.

პეტრე ბაგრატიონის სახელი არა მარტო გმირულ ბრძოლებს გვაგონებს, არამედ ქართველ და რუს ხალხთა ისტორიული მეგობრობის საუკეთესო მაგალითსაც.

წიგნი პოპულარული ენითაა დაწერილი. იგი დახმარებას გაუწევს როგორც მოსწავლე ახალგაზრდობას, ისე ყველა მათ, ვინც ჩვენი ქვეყნის წარსულითაა დაინტერესებული.

წიგნი კარგი ქართულითაა თარგმნილი.

მდინარი

ა. უკლება — „დიდი რუსი მოგზაური“

თბილისი, საბლიტბაში, 1941 წ.

სარეცენზიო წიგნი, რომელიც ავგიწერს დიდი რუსი მოგზაურის გიორგი იაკობისძე სელოვის მრავალფეროვან და საინტერესო ცხოვრებას, დაწერილია ბ. ოსტროვსკის „Безвременно ушедшие“-ს მიხედვით.

წიგნის პირველ თავში აღწერილია დიდი მოგზაურის ბავშვობის პერიოდი; მისი მოუხვეწარი, მეოცნებე დღეები, მისი პირველი ნაბიჯები დიდი მიზნისაკენ,—მეზღვურად გახდომა მისათვის.

შემდეგ მკითხველი ეცნობა გ. სელოვის მუშაობას მდინარე კოლიმას შესართავის გამოკვლევისათვის, რასაც მაშინდელი რუსეთის მთავრობის აზრით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ელადიფიკაციიდან გემების სწრაფი მიმოსვლისათვის. სელოვს უყვარდა თავისი მშვენიერი

შინაარსი

ი. ბ. სტალინი—დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXIV წლის-	89
თავი	7
თავდაცვის სახალხო კომისრის ამხანაგ ი. ბ. სტალინის სიტყვა	20

მხატვრული ლიტერატურა

გალაკტიონ ტაბიძე—ლენინგრადი (ლეჟი)	23
კარლო კალაძე—თამარის ოცნება (ლეჟი)	27
კონსტანტინე გამსახურდია—დავით აღმაშენებელი (რომანი. გაგრძელება)	29
გიორგი კაჭახიძე—სიმღერა სიცოცხლეზე (ლეჟი)	55
ალექო შენგელია—ოსტატი და მანქანა; უკედავება (ლეჟიები)	56
ელიზბარ პოლუმორდვინოვი — შურისძიება (მოთხრობა)	58
სოლომონ თავაძე—უკანასკნელი და გადამწყვეტი (რომანი. გაგრძელება)	67
ალექსანდრე ქუთათელი—ლენინგრადი (ნარკვევი)	104

ინგლისური პოეზიიდან

ბაირონი—ჩაილდ პაროლდი (ნაწყვეტი. თარგმ. კ. ჭავჭავაძისა)	117
ინგლისელი პოეტები—ლეჟიები (თარგმანი გ. გაჩეჩილაძისა)	120

უაზიუმის სამხაროში

გ. მეგრელიშვილი—ფაშისტები მშრომელი გლეხობის უბოროტესი მტრები არიან	126
--	-----

გმირული წარსულიდან

ი. ზალაზაშვილი—ქართველი მხედრები 1812 წლის სამამულო ომში	181
--	-----

ეთნოგრაფია

ზ. ეფელი—საინგილო (გაგრძელება)	148
--	-----

გიგლიოგრაფია

გ. ივანიძე—შევიცერი „სტალინი ტურუხანაისკის გადასახლებაში“	170
გაბე — ნიკოლოზ აგიაშვილი „ალექსანდრე ნეველი“	172
ალ. მეგრელიძე—კ. ოსპოვი „დივიზიის უფროსი კიკვიძე“	173
მდივანი—ს. ბორისოვი „ბაგრატიონი“	174
ა. პეტრიაშვილი—ა. უკლება „დიდი რუსი მოგზაური“	175

3360 4 336.

7
БИБЛИОТЕКА
ПАРТКАБИНЕТ
Р. К. И. И. БЕРИЯ
1 1 12

საქართველოს
ხალხთა ბიბლიოთეკა

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„М Н А Т О Б И“

ГОСИЗДАТ ГРУЗИИ